

ŠTEVILKA 4

Vse blagoslove tebi, Ljubljana!
Večja in lepša mesta so na svetu
— ali vendar ni ti enakega pod
nebo! Pozdravljena ti, kraljica
veselja, ti mati vseh sladkosti, ti
botrca prešernih ur! Prav na sredo
vseh nadlog te je postavila ne-
beška modrost, luč v temo, zeleno
trato na pustinja!

Ivan Cankar

trpin

★ k r o n i k a ★

Kriza denarja na višku

?

Res je: morda ni bila potreba po produktivnem kapitalu, ki naj bi razgibal oslabiljeno gospodarstvo, nikdar večja kakor dandanes. Na pomoč od zunaj, na tuji kapital pa ne smemo računati.

Pomagati si moramo sami, tako, da zbiramo in množimo domači kapital, kar storimo s pametnim varčevanjem. Pametno pa varčuje tisti, ki se odreče različnim zabavam in užitkom, ki niso neobhodno potrebni. Na ta način si lahko vsak, zlasti pa še tisti, ki ima stalne dohodke, prihrani nekaj denarja, ki ga pa ne sme hraniti doma — bil bi to mrtev kapital — ampak ga mora izročiti zavodu, ki mu da zadostno jamstvo, da bo denar dobro naložen in da ga z obrestmi vred dobi nazaj, ko ga bo rabil.

In da omilite vse te razmere s svojim sodelovanjem, se obrnite na domač zavod, na zavod, ki je največja regulativna hranilnica v Jugoslaviji, ki ima nad 420.000.000 Din vlog in nad 11 milijonov dinarjev rezervnih zakladov, ki ima za pupilarne naložbe, sodno depozitni oddelek, ki za varčevanje mladine izdaja domače hranilnike, kjer so za pošiljanje denarja po pošti strankam na razpolago položnice, kjer za vse vloge jamči mestna občina ljubljanska z vsem svojim premoženjem in z vso davčno močjo — tak zavod je

Mestna hranilnica ljubljanska
v Ljubljani, Prešernova ulica št. 3

Telefon 2016 in 2616 • Poštno ček. račun 10.533 • Uradne ure za stranke 8.—12.^{1/2} ure

Preden potujete

kamorkoli po svetu, bodisi po železnici, po morju ali po zraku, obrnite se za vozovnice in brezplačne informacije na

ZVEZO ZA TUJSKI PROMET v LJUBLJANI

Zastopstvo **PUTNIK D. D.**

V LJUBLJANI, GAJEVA ULICA
za nebotičnikom Pokojninskega zavoda

Zastopstvo mednarodnega društva spalnih voz
Izleti z odprtimi avtobusi
Menjalnica

PODRUŽNICE:
V LJUBLJANI V HOTELU METROPOL IN NA JESENICAH
NA KOLODVORU. SEZONSKA EKSPOZITURA NA BLEDU

Brzjavke: Putnik Ljubljana. Telefon 24-72

Za celotni letnik

„Kronike“

dobite

krasne platnice

Berite razpis v notranjem delu
revije

Steklo

Porcelan

Keramika

F.
Kollmann

LJUBLJANA

MESTNI TRG

PRVI IN NAJSTAREJŠI SPECIALNI
ARTISTIČNI ATELJE ZA
ČRKOSLIKARSTVO

PRISTOU & BRICELJ

LJUBLJANA
RESLJEVA CESTA 4
SV. PETRA CESTA 39

TELEFON ŠT. 2908
USTANOVLJ. 1903

Specialista v izvrševanju
steklenih napisnih firm, slikanje
grbov po predpisih. / Izvršitev
točna, okusna in precizna, v
najmodernejšem slogu

Tvrdba je bila odlikovana na svetovni
razstavi v Londonu leta 1933. z di-
plomo, zlato kolajno in »Grand Prix«

Lekarna »Pri angelu«

Dr. G. PICCOLI

Ljubljana

Tyrševa (Dunajska) cesta 6

Nasprofi nebofičnika

Telefon števil. 28-35

Najmoderneje urejena lekarna

~ Velika zaloga tuzemskih in

inozemskih specialitet ~

Oddajajo se zdravila na recep-

te za vse bolniške blagajne ~

Izdeluje malinovec najboljše

kakovosti (na malo in na veliko)

~ Vedno v zalogi: najfinejše

sveže norveško ribje olje

Naročila točno po povzetju

PICMAN LOVRO

Preden vložite denar v svojo
hišo, se posvetujtel ● Instala-
cijska dela so stvar zaupanja.
Pravilne strokovne nasvete in
izvršitve Vam nudim za zraven
navedena dela

- Centralne kurjave
- Vodovodi
- Preskrbe z vročo vodo s pomočjo štedilnika
- Sanitarne naprave
- Kopališča
- Oprema bolnic in sanatorijev
- Kleparska dela vseh vrst

LJUBLJANA, ILIRSKA ULICA ŠTEV. 15

TELEFON 29-11

Lastnik Franjo Medič

Medič-Zankl

družba z omej. zavezo

TOVARNA OLJA FIRNEŽA, LAKOV IN BARV

Centrala: Ljubljana

TOVARNE: LJUBLJANA, MEDVODE, DOMŽALE

PODRUŽNICA: MARIBOR

EKSPOZITURE: BEOGRAD IN NOVI SAD

Lastni domači proizvodi:

laneno olje, firnež, vse vrste lakov, nitro-celuloznih lakov itd., emajlasto-lakastih, oljnatih in suhih barv, »Runa« barve za usnje, cinkovo belilo, steklarski kit, hladni klej za mizarje, slikarje, obrtnike trgovino in industrijo, železnice, pomorstvo in zrakoplovstvo

Na drobno! - Na debelo!

Najceneje in najbolje kupite vse prvovrstne

vrvarske lastne izdelke

motvoz, žimo, volno,
afrik, nepremočljive
konjske plahte itd.

samo pri

**PRVI KRANJSKI VRVARNI
IN TRGOVINI S KONOPNINO**

IVAN N. ADAMIČ

**LJUBLJANA, SV. PETRA CESTA 31
TELEFON 2441**

**MARIBOR, VETRINJSKA ULICA 20
TELEFON 2454**

CELJE, KRALJA PETRA CESTA 33

Kaj

vse

dobite

pri

nas?

Pletenine
trikotažo
damsko perilo
moško perilo
nogavice
rokavice
ovratnike
samoveznice
porcelan
steklo
kuhinjsko posodo
aktovke
damske torbice
nahrbtnike
turistovska potrebščine
toaletne potrebščine
damske plošče
damsko konfekcijo

predpasnike
kuhinjske potrebščine
otroške igračke
norimberško blago
čevlje vseh vrst
iz lastne tovarne

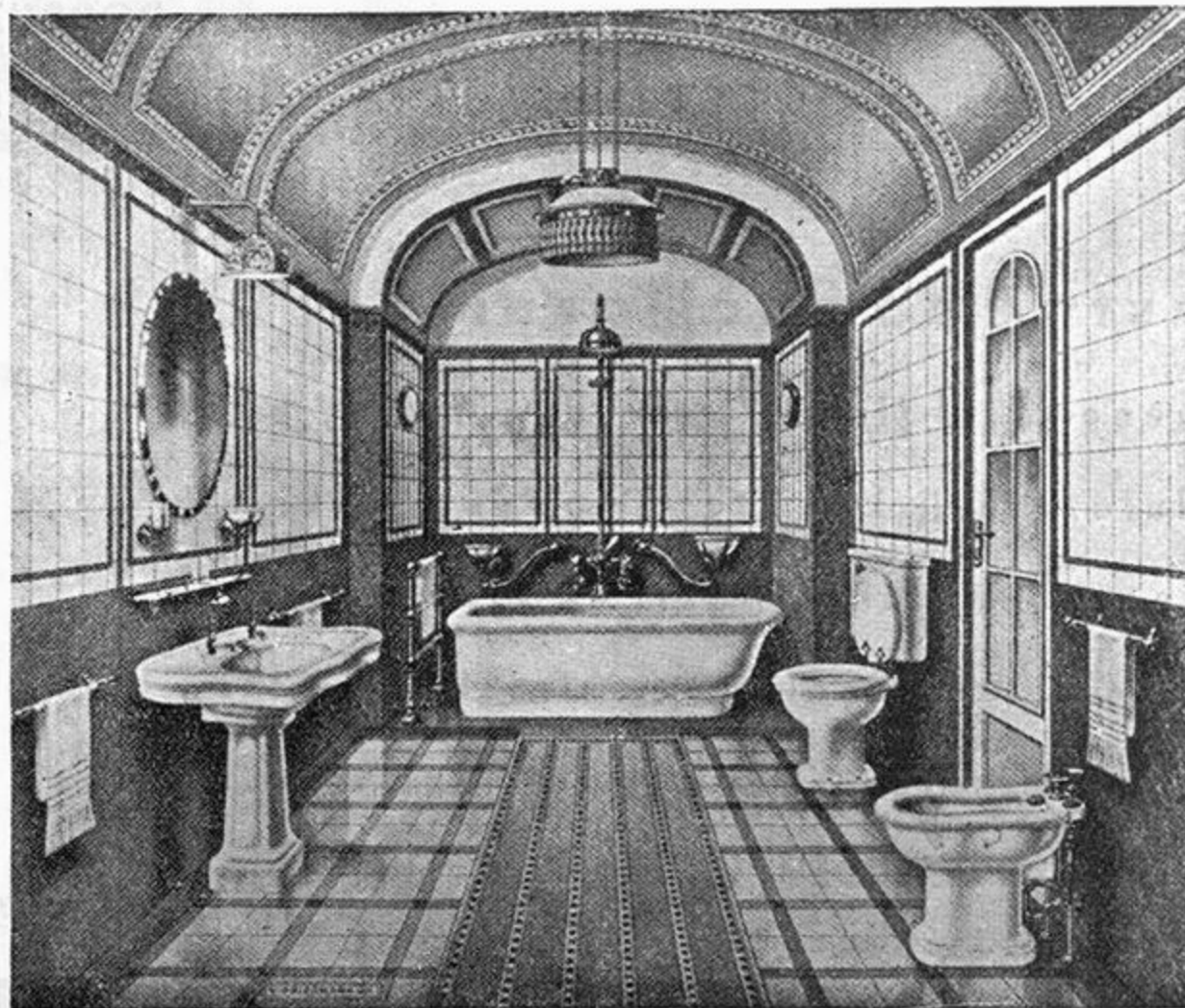
TRGOVSKA HIŠA ANT. KRISPER

Ljubljana, Stritarjeva ul. 1 - 3, Mestni trg 26

L. M. ECKER - SINOVA

**LJUBLJANA
SLOMŠKOVA UL. 4**

Stavbinska, galanterijska in
ornamentska kleparnica,
pokrivanje streh z lepenko
in lesnim cementom, na-
prave strelovodov. Oblast-
no dovoljeno podjetje za
izvrševanje vodovodnih
del in sanitarnih naprav

TELEFON INTER. 2933

**POŠTNO ČEKOVNI
RAČUN ŠTEV. 16.717**

MESTNA KLAVNICA

prodaja

LED V KOSIH

po 12,5 kg težkih po sledeči ceni:

Pri enkratnem odvzemu:

za 1 kos	Din 5.—
do 100 kosov kos po	" 4.—
preko 100 do 200 kosov	" " 3.—
preko 200 kosov	" " 2:50

Pri dostavi na dom se računa za vsak kos dostavnina po Din 1.—

Volna
svila
bombaž
nogavice
rokavice

vse to ima zelo poceni na za logi tvrdka

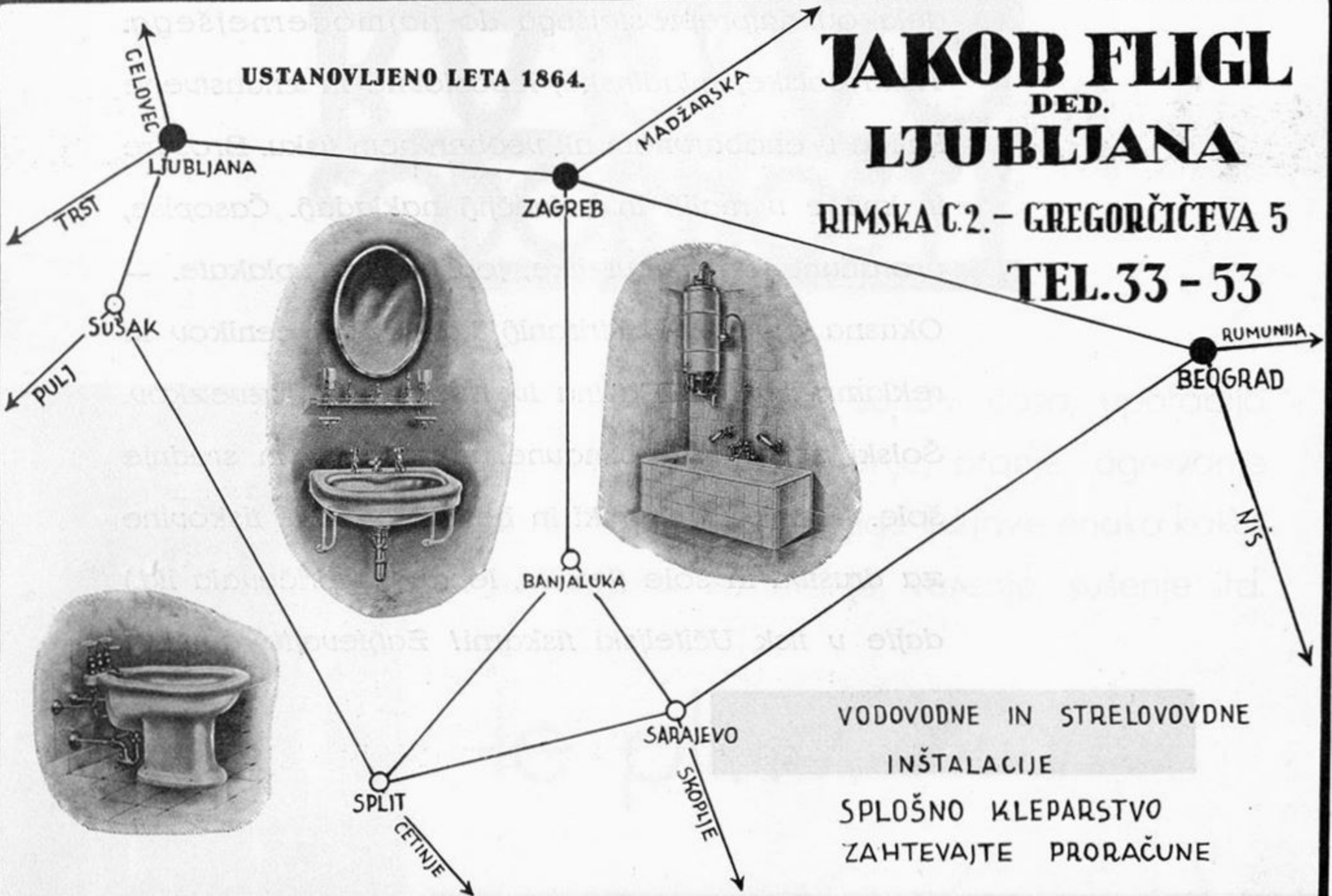
KARL PRELOG

V LJUBLJANI
Na drobno: STARI TRG 12 / ŽIDOVSKA UL. 4
Na debelo: GOSPOSKA UL. 1-3

USTANOVLJENO LETA 1864.

JAKOB FLIGL DED. LJUBLJANA

RIMSKA C. 2. - GREGORČIČEVA 5
TEL. 33 - 53

VODOVODNE IN STRELOVODNE
INŠTALACIJE
SPLOŠNO KLEPARSTVO
ZAHTEVAJTE PRORAČUNE

UČITELJSKA TISKARNA

V LJUBLJANI
FRANČIŠKANSKA ULICA 6

je najmoderneje urejena in izvršuje vsa fiskarska dela od najpreprostejšega do najmodernejšega. Tiska šolske, mladinske, leposlovne in znanstvene knjige v enobarvnem ali večbarvnem tisku. Brošure in knjige v malih in največjih nakladah. Časopise, proračune, vabila, vizitke, jedilne liste, plakate. — Okusna oprema ilustriranih katalogov, cenikov in reklamnih listov. Lastna tvornica šolskih zvezkov. Šolski zvezki za osnovne, meščanske in srednje šole. Risanke, dnevniki in beležnice. Vse fiskovine za društva in šole (letake, lepake, izpričevala itd.) dajte v tisk Učiteljski tiskarni! Zahtevajte cenike!

Mestna plinarna ljubljanska

Resljeva cesta št. 28 — Telefon št. 29-77

PLIN KURJIVO SODOBNOŠTI

Meščan, ki živi z duhom časa, uporablja za kuho in peko, likanje, pranje, ogrevanje vode, centralne in druge kurjave enako kakor tudi obrtnik za lotanje, varenje, sušenje itd.

le plin

Vse za zimo!

A&G Grabberne
LJUBLJANA · MESTNI TRG

S. GLADNIK

Doto za Vašega otroka in prihranke za Vašo starost Vam pripravi **z življenjsko polico**

SLAVIJA
JUGOSLOVANSKA ZAVAROVALNA BANKA V LJUBLJANI

TELEFON 2176 in 2276

● Zavarujte tudi proti ognju, nezgodam, ropu i. t. d.

STROJNO PODJETJE
R. WILLMANN
LJUBLJANA, SLOMŠKOVA 3

Beneški jarmeniki, cirkularke, nihalne žage najnovejše konstrukcije, brusilni stroji. — Železni deli k pogonu mlinskih kamnov, zatvornice. — Transmisijski deli, kakor osovine, ležišča, spojke, jermenice vseh vrst in velikosti. — Rebraste cevi iz kovanega železa z ugodnim grelnim učinkom. — Elektro-tovorna in jamska dvigala vitlji in dvigalne ter transportne naprave. — Projektiranje in oprema žag in mlinov ter drugih industrijskih naprav. Vsakovrstna popravila strojev. — Ponudbe brezplačno, na željo strokovnjaški obisk.

TELEFON ŠTEV. 20-55

Knjižarna

„Učiteljske tiskarne“

REGISTROV. ZADRUGA Z OMEJENO ZAVEZO

ima v zalogi vse slovenske leposlovne, znanstvene in šolske knjige, mnogo hrvatskih, srbskih, francoskih, angleških, italijanskih del ter veliko izbiro nemških leposlovnih in znanstvenih knjig.

Razna učila za šolo in dom. Naroča vse jugoslovenske, slovanske, nemške, francoske, angleške in italijanske revije.

Velika izbira muzikalij za vse instrumente kakor tudi klavirskih izvlečkov za petje in klavir. Velika izbira modnih časopisov

LJUBLJANA, FRANČIŠKANSKA UL. 6

PODRUŽNICA: MARIBOR, TYRŠEVA 44

Mestna podjetja Maribor

Vodstvo in poslovalnica telefon 2915 in 2916

Brzozavke: Mestna podjetja Maribor

Vodovod T. 2236

Vodarna T. 2105

Rezervar T. 2252

Delavnica T. 2952

Plinarna T. 2031

Elektropodjetje T. 2323

T. 2399

Prodajalna MP T. 2523

Mestno kopališče T. 2194

Mariborski otok T. 2640

Mestna podjetja Maribor

Mestna podjetja Maribor

Vodstvo in poslovalnica telefon 2915

Brzovjavke: Mestna podjetja Maribor

Pogrebni zavod T. 2048

Pokopališče T. 2249

Gradbena uprava T. 2236

Šef T. 2636

Skladišče T. 2637

Hišna uprava T. 2755

Klavnica T. 2238

Avtobusni promet T. 2471

Prometna pisarna T. 2275

Mestna podjetja Maribor

Silvester v Nebotičniku

Deviza: Zbogom kriza!

Od letošnjega leta se ne bomo poslovili ne hrupno in tudi ne razposajeno. Ali slovo vendarle mora biti, že zato, ker utone v večnost leto, ki je bilo eno najtežjih, kar jih preživlja današnji svet. Samo zaradi tega in pa zaradi upanja, da se nam prismehlja nasproti srečnejše mlado leto, moramo letos na Silvestrovanje.

Kam?

Odgovor je lahak: Nikamor drugam kakor v »Nebotičnik«.

Deviza: Zbogom kriza!

Kavarna v »Nebotičniku« je glavno shajališče Ljubljane.

Prostori kavarne v Nebotičniku so med najlepše urejenimi v Jugoslaviji. Izvrstna postrežba, odlična godba, najboljša ventilacija, prijajo slehernemu gostu.

Za Silvestrovo pa seveda pripravlja uprava kavarne v »Nebotičniku« posebno presenečenje. Poleg stalne godbe nastopijo nekateri virtuozni. Gledališki umetniki bodo izvajali pevske in plesne točke. Posebno konferencier bo skrbel za najboljše razpoloženje. V vseh štirih nadstropjih kavarne bo omogočena najvedrejša zabava. Poskrbljeno bo za dobro, ceneno pijačo. Gostom bodo na razpolago tudi različne večerne kuhinjske dobrote.

Ali največja atrakcija bo vsekakor tombola, ki jo priredi uprava v čast in zahvalo zvestim gostom v vsakem nadstropju kavarne zase. Uprava sama bo darovala krasne dobitke. Ne kaže za enkrat, da bi izdajali skrivnosti, ali na uho lahko povemo, da bo med dobitki tudi šampanjec.

Uprava snuje in pripravlja marsikaj, kar se bo še izvršilo v teku tedna, da bo Silvestrovanje v »Nebotičniku« zares edinstveno. Razsvetljava bo po nedavni rekonstrukciji edinstvena in razkošna. Na izvrstnem plesišču se bo lahko vsakdo naplesal po mili volji.

Za enkrat smo menda povedali dovolj.

Vsa Ljubljana bo na Silvestrovo hitela v »Nebotičnik«.

KNJIGOVEZNICA

JUGOSLOVANSKE
TISKARNE

Z. Z. O. Z.

LJUBLJANA
KOPITARJEVA
ULICA ŠT. 6/II

*Črtalnica in tvornica poslovnih knjig.
Priporoča svojo veliko zalogo mno-
govrstnih salda-konti, štrac, žurnalov,
itd. lastnega izdelka. Ustopnice za
razne prireditve. Blagajniške bloke*

ZEDINJENA ZAVAROVALNICA D. D.

VARDAR-HERCEG-BOSNA-TRIGLAV

FILIALNA DIREKCIJA

LJUBLJANA, MIKLOŠIČEVA CESTA ŠTEV. 14

TELEFON 2917

BRZOJAVKE : »ZEDINJENA« LJUBLJANA

Zavaruje:

požar

vlom

nezgode

jamstvo

chomage

avto-rizike

poškodbe strojev

razbitje stekla

transport

življenje

rente

točo

Zagotovite si kulantno likvidacijo škod s tem, da sklenete svoja zavarovanja vseh vrst pri tem največjem domačem zavodu

Dohodek na premijah v letu 1933. Din 42,931.000

Bilančne rezerve za leto 1933. „ 71,767.000

Pred sklenitvijo kakršnegakoli zavarovanja zahtevajte tudi našo ponudbo!

Zastopstvo v vseh večjih krajih

ANTUN RES ZAGREB

Gradbeno in asfaltno podjetje

Najstarejše čisto domače podjetje
Ustanovljeno l. 1890.

Poslovalnica: ZAGREB, PRAŠKA ul. 8
Telefon 35-78

Tvornica: ZAGREB, RADNIČKA c. 5
Telefon 23-94 in 60-37

BRZOJAVI: ARES ZAGREB

Asfaltni oddelek: Asfaltiranje cest, pločnikov, dvorišč, teras, balkonov, kleti, gospodarskih prostorov, izolacije zidov in tal, površinske obdelave cest in vse ostale moderne vrste cestnih graditev.

Oddelek za lepenko: Proizvaja prvovredne krovne in izolacijske lepenke, impregnirane s naravnim bitumenom, z bitumenom impregnirane jute in dvojno impregnirano lepenko „Resitol“ in izvršuje: vse vrste pokrivanja ravnih streh z bitumensko juto, posebno lepenko „Aresit“, s krovno lepenko, lesnim cementom, dalje specialne izolacije s hladno tekočim bitumenskim preparatom „Aresitkit“ in „Resitol“.

Oddelek destilacije: izdeluje destiliran in prepariran katran, lak za strehe in železo, karbolinej, karbolno kislino in krezotno olje za impregnacijo, bencol in solventnafto, smolni cement, kovaško smolo, smolo za brikete in ladje, vse ostale katranske smole, tehnični in beli naftalin, kolomaz, razne specialne preparate, kakor:

„Resitol“ lak za železo in zaščitni namaz za beton proti vlagi, „Aresitkit“, hladnotekoči asfalt za graditev cest in temeljna mazanja na betonu ter za namaz opeke zoper salitre, „Polarmort“ proti zmrzovanju in odpadanju ometa in betona po zimi, „Antivlagol“ za mešanje z ometom in betonom za dosego neprepustnosti, „Resal“, karbolinej zoper rastlinske poškodbe, „Cestol“ in „Cestobit“ — preparati za vezanje prahu na cesti, razne mase za izolacijo kabla, smole za akumulatorje itd.

Oddelek za kamenje in marmor: izdeluje „Teranit“, okrasni žlahtni omet za fasade v vseh naravnih barvah, vse vrste marmornatega zrnja za terazza in podnožke itd., granitne kocke za taracanje cest, granitne robnike in spomenike iz lastnih kamnolomov, vse vrste kamenja za graditev cest ter ostala stavbna dela.

Gradbeni oddelek: projektira in izdeluje vse vrste visokih stavb, potov, cest, mostov, nasipov in vse ostale graditve.

Oddelek smirka: izdeluje vse vrste papirja in platna za glajenje stavb, za obrt in industrijo, stekloviti papir, flintpapir, smirkov papir in platno s pravim grškim originalnim smirkom „Naxos“.

ULIČNU
PRAŠINU i BLATO
ODSTRANJUJE

EMULBIT
GRADJEVNO-ASFALTNO PODUZETNIŠTVO
ANTUN RES
ZAGREB ~ PRAŠKA 8.

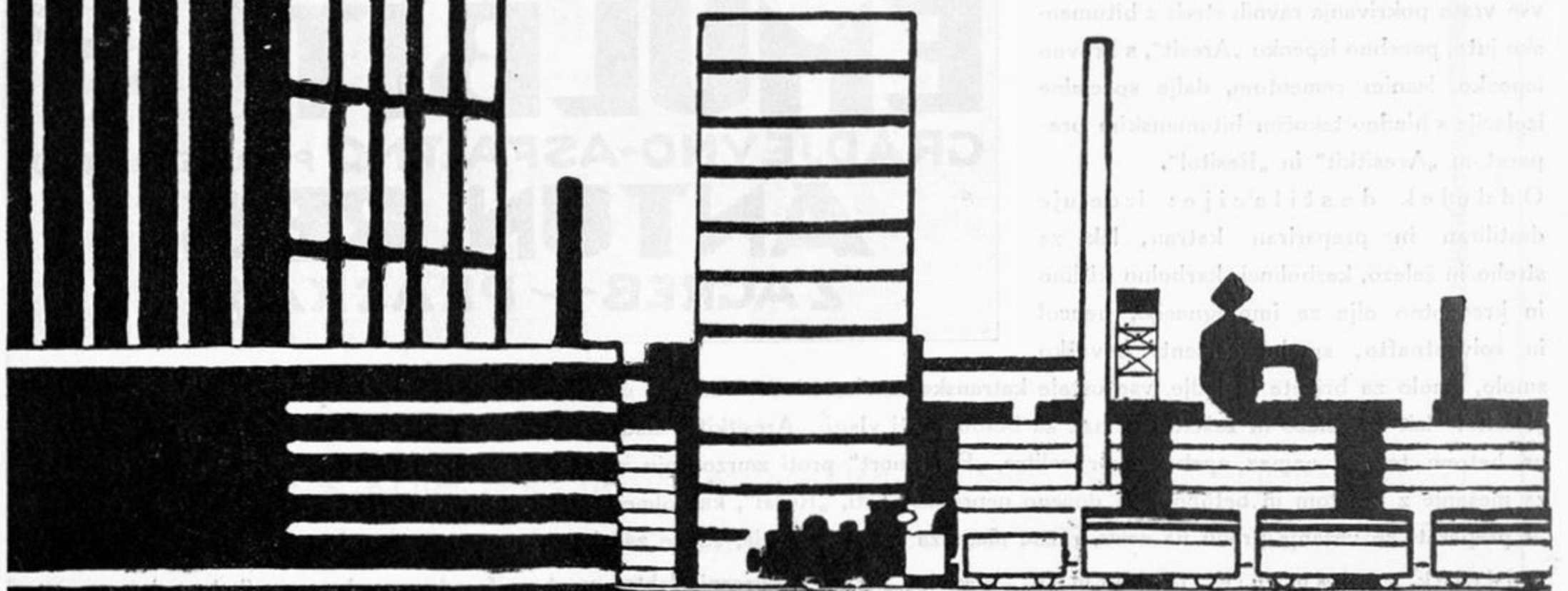
Največje jugoslovanske tvornice gume in obutve

400 lastnih prodajalnic
v Jugoslaviji

3.000 sodelavcev izdeluje
tedensko

100.000 parov dobrih
in cenениh čevljev

Naš odjemalec — naš gospodar

Radna

Kronika

SLOVENSkih MEST

GLAONIK

LETNIK I.

V LJUBLJANI, DECEMBRA 1934

ŠTEV. 4

† KRALJ ALEKSANDER I.

Kralja Aleksandra ni več. Padel je od morilčeve roke dne 9. X. 1934. Ves narod plaka.

Strašno je, če joka petnajst milijonov ljudi. Toda v tem je tudi mnogo veličastnega, nepozabnega, za ves svet pretresljivega. Za umrlim človekom plaka njegova rodbina, pomilujejo ga njegovi prijatelji in znanci; za pisatelji in umetniki, vojskovodji, politiki in diplomati, a tudi vladarji, žalujejo široke mase. Redek pa je prizor v zgodovini, da *plaka* za svojim Kraljem ves narod, kakor bi bil izgubil svojega najdražjega sina.

Pokojni kralj ni bil samo cenjen in spoštovan od svojega ljudstva, on je bil od njega *ljubljen*. To pa je največ, kar more narod dati: svojo ljubezen. Zato je ne da vsakemu. Narod jo da le onemu, ki si je znal pridobiti njegovo zaupanje, o katerem ve, da si je ljubezen zaslužil s svojimi deli in pa o katerem ve, da ga je ljubil tudi on.

Tudi tisti, ki niso bili v prijateljskih zvezah z velikim pokojnikom, so priznavali, da je vladar izrednih sposobnosti. Ni bil šablona, marveč osebnost. Mož, ki je bil vzgojen kot navaden državljani, ki je bil nenadoma postal naslednik kraljevega prestola, je prinesel že s seboj samostojno mišljenje, iniciativo in mnogo dobre volje. Življenjskih izkušenj si je pridobil v treh vojnah. Mnogo nesreče in ponižanja sta morala prestopiti on in njegov narod. On pa je bil tisti, ki ni nikdar izgubil vere v bodočnost, ki je sredi gomil mrtvih bratov bodril izmučene, sestradane, izmozgane preostale, jih navduševal, jim dajal novega poguma ter jim vedno zatrjeval, da je zmaga zagotovljena onemu, ki vzdrži in ki se ne da streti.

V tem je bila moč pokojnega Kralja: *Nikoli ni izgubil vere v bodočnost*. To vero je znal vlit

duše svojih vojakov, s to vero je zmagoval, s to vero je peljal ostanke svoje vojske preko Albanije, s to vero je osvojil Kajmakčalan, s to vero je pozdravil Jugoslavijo ob njenem rojstvu!

Zaupanje v moralno in fizično sposobnost svojega naroda ga ni nikdar zapustilo. On je verjel v njegovo notranjo silo. Nikdar ni dvomil, da bo glas krvi, ki je skupna vsem bratom, čeprav ločenih stoletja in stoletja, v sožitju vedno močnejši, da se bo posrečilo odpraviti nasprotstva, ki so bila posledica medsebojnega nepoznavanja in ki so se pojavljala vedno znova in znova; da bo naposled zmagala zavest skupnosti kljub razliki ver, običajev in jezikov. Ta cilj je hotel doseči z vsemi sredstvi, ki so mu bila na razpolago; a prvo in glavno mu je bila njegova brezprimerna ljubezen do domovine, ki se je pojavljala v vsem njegovem dejanju in nehanju.

Njegov trud ni bil zaman. Če nismo cilja dosegli še popolnoma, ga bomo dosegli. Solze naroda ob smrti Kralja Ujedinitelja so nam porok za to, da je zavest skupnosti že zmagala nad vsakim drugim stremljenjem. Ob njegovi smrti je pokazala Jugoslavija, da so se varali njeni nasprotniki; *da je po volji svojega voditelja tako močna, da more prenesti celo njegovo izgubo*; da je ni več sile ne v notranjosti, ne v zunanosti, ki bi mogla razdružiti bratstvo in enotnost Srbov, Hrvatov in Slovencev! Bolj ko kdaj verujemo v svoje kulturno in gospodarsko poslanstvo na Balkanu posebe in na svetu sploh.

Še je danes krvavo nebo na zapadu. Toda morda že jutri zazori dan poln solnca in svetlobe.

DR. DINKO PUC

Delniška tiskarna, d. d. v Ljubljani

NJ. VELIČANSTVO † VITEŠKI KRALJ ALEKSANDER I. UJEDINITELJ

KAJ NAM JE POMENIL GENERAL MAISTER KOT VOJAK

DR. ANTON DOLAR

Ko smo bili Slovenci še pod Avstrijo, ni bil naš odnos do vojaštva nikoli prisrčen. Vojaška služba je povedla našega fanta v popolnoma tuj svet, kjer so mu bili poveljniki tuji po srcu in po jeziku. Redki so bili častniki, ki so slovenski znali, kaj šele taki, ki so slovenski čutili, na prste pa si lahko naštel tiste, ki so si upali svoje slovenstvo tudi v javnosti pokazati. In med temi je bil naš Maister. Njega je bila usoda izbrala, da nam je ob prevratu rešil izmed štirih spornih mejnikov vsaj enega, Maribor, in da nam je začrtal severno mejo tako, da so vsaj v enem pasu naše narodne aspiracije zadovoljene.

Ko je letos 26. julija na Uncu, kamor je zahajal na počitnice, nepričakovano preminul, je bil svojo historično misijo sicer že pred leti dovršil; zapustil pa je še bogato zakladnico nabranega gradiva, ki ga sam ni več utegnil do konca predelati in ki bo služilo kot glavni vir za zgodovino našega prevrata v Podravju.

Kar nam je Maister ustvaril nesmrtnega, to je izvršil kot vojak-narodnjak.

Iz Kamnika, kjer se je rodil 29. marca 1874, je prišel na gimnazijo v Kranj in nato v Ljubljano ter se živahno udeleževal omladinskega gibanja. Po dovršenem šestem razredu je šel na Dunaj v domobransko kadetsko šolo, iz katere je bil l. 1894. uvrščen v ljubljanski domobranski polk. Ni važna za nas njegova vojaška kariera, pač pa je važno, da mu je njegov poklic razvil do izredne stopnje celo vrsto svojstvenih vojaških lastnosti: neustrašenost, ki ne klone pred nobeno nevarnostjo, prisebnost, ki obvlada še tako nepričakovan položaj, borbenost, ki ne ljubi ovinkarskih kompromisov, iniciativnost, ki se ne boji osebne odgovornosti in organizatoričnost, ki strogo usmerja vsako delo. Nič manjšega pomena ni, da je služil skoro ves čas v Sloveniji, kjer je lahko ostal trdno povezan s svojim narodom in njegovo kulturo. V tem oziru je bil on nedosežen primer. Ni je bilo na gospodarskem, političnem in kulturnem polju vidnejše osebe, da bi se ne bil seznanil z njo. Bistro je zasledoval vse naše javno in zlasti literarno življenje, udeleževal se kot pesnik, nabral kot bibliofil, ki mu ga med nami ni para, edinstveno knjižnico, ki je ni samo ljubil, marveč jo tudi pridno prebiral.

V svetovni vojni je ostal zaradi bolehnosti v zaledju kot poveljnik dopolnilnega okroga v Celju in nato v Mariboru. Že poleti 1917, tako piše v svojem poročilu, je slutil, da ni več daleč polom Avstrije, zato je pripravljaval sebe in slovenske častnike na bodoči prevrat. Mariborski Nemci, ki so videli v njem svojega največjega nasprotnika, so ga tako dolgo tožili, da je bil od službe odstavljen ter prišel v Gradec v sodnijsko preiskavo, kjer je bil tri in pol meseca

konfiniran. Po osebni intervenciji poslanca drja. A. Korošca pri cesarju Karlu je bil rehabilitiran ter se po lastnem prizadevanju in na našo veliko srečo vrnil zopet v svoj Maribor. Ob prevratu je bil major in na vrsti za podpolkovnika.

Avstrija si je svojo usodo zapečatila s tem, da je morala kot pogoj za premirje sprejeti Wilsonovo načelo o samoodločbi narodov, s čimer so njeni Jugoslovani dobili možnost, da se odcepijo od nje in si ustvarijo lastno državo. To so storili z ustanovitvijo Narodnega Veča v Zagrebu (29. oktobra 1918), toda nova država Slovencev, Hrvatov in Srbov (SHS) ni imela točnih mej niti demarkacijske črte niti nevtralnega pasu. To je postalo usodno za štajersko in koroško Podravje, kjer so se bili Nemci v zadnji dobi globoko zarili v naše strnjeno narodno ozemlje ter tvorili v mestih in večjih krajih nemške otoke, tako da sta oba naroda zahtevala to ozemlje zase in so imeli v Mariboru Nemci svoj Volksrat, Slovenci pa svoj Narodni svet. Maister je spoznal, kdor bo imel v odločilnem trenutku Maribor trdno v oblasti, temu prirodno pripade tudi vse Podravje in Slovenske gorice; vse bo odvisno od slučajne množine vojaštva, s katerim bi lahko on računal in od odpora mariborskih Nemcev ter njihovih zaveznikov. Tisti odločilni trenutek je nastopil dne 1. novembra 1918, ko je stajski poveljnik mesta Maribora sklical vse višje častnike na posvetovanje, kaj bi bilo ukreniti, ko se bodo vojaki razsuli front vračali in razlili po Mariboru in okolici. In začel je čitati svoje predloge. Maister je takoj videl, da slonijo vsi na preričanju, kakor da o avstrijski pripadnosti Maribora ni nobenega dvoma. Tedaj mu je šinila misel: zdaj je usoda Maribora v mojih rokah! Iz lastnega nagiba in svest si zgodovinske odgovornosti je z gromkim glasom prekinil predsedujočega polkovnika in izjavil, da prevzema v imenu vlade SHS vrhovno vojaško poveljstvo nad Mariborom in vsem slovenskim štajerjem, nato pa zagrozil z vojnim sodiščem vsakemu, kdor bi se drznil njemu upirati. Ta nepričakovani, odločni nastop je imel popoln uspeh: brigadir, polkovniki in podpolkovniki so se uklonili njemu, majorju.

Nadaljnji dogodki tega velepomembnega dne so se podili s filmsko naglico. Svoje dejanje je sporočil mariborskemu Narodnemu svetu in od njega zahteval, da ga imenuje za generala, ker je predvideval, da mu je ta šarža pri občevanju s tujimi častniki potrebna. Tako je postal Maister naš prvi pravi slovenski general. S svojim »štajerskim obmejnim poveljstvom« se je preslil še ta dan v palačo okrajnega glavarstva, odkoder je prvokrat zavihrala naša trobojnica. V melj-

ski vojašnici je dal trobiti alarm, pojasnil zbranim vojakom nastali položaj, pozval Slovence, naj vztrajajo pod orožjem, Nemcem pa dovolil, da smejo oditi domov. To so ti radi storili, žal da so se ob tej priliki tudi premnogi Slovenci izmuznili. Na podoben način se je po njegovih navodilih izvršila tudi v drugih vojašnicah narodna ločitev, tako da je imel Maister Maribor že v rokah, ko se mu je še isti dan prijavil brigadir Ullmann kot odposlanec graške Militärkommande, češ, da prihaja tukajšnjemu Volksratu na pomoč in da pride za njim cel madžarski polk. Ko pa je videl, da Maister ni več major, ampak general in da nesporno obvlada položaj, je s prvim vlakom odpoval. Tudi o madžarskem polku ni bilo več sledu. Taka je bila bilanca tega edinega in za poznejše dogodke odločilnega dne.

Njegov pomen je bil tolik, da ga pravično ocenimo le tedaj, če se zamislimo v njegove posledice. Ko bi se bil Maister na oni seji samo za svojo osebo izjavil za SHS in morda zahteval ločitev vojaštva po narodnosti, bi to umevno storili tudi Nemci ter mu stopili nasproti enakopravno, samo v neprimernem večjem številu in v višjih šaržah. Ostali bi v Mariboru, ki bi imel dvojno vojaštvo, slovensko in nemško, kar bi ne moglo dolgo ostati brez medsebojnih sovražnosti. Tako pa je Maister čisto sam izvršil prevrat. Storil je to iniciativno, ker mu ni dal nihče niti povelja niti pobude, obenem revolucionarno, ko je proti vsej disciplini prevzel poveljstvo nad višjimi ter iztrgal lep kos zemlje iz dotedanega nemškega (graškega) območja in ga okupiral za Jugoslavijo. Njegov čin je bil skrajno tvegan: v Mariboru je bilo nemškega vojaštva neprimerno več ko slovenskega, na nemški strani je stal precejšen del Maribora in ulica je bila skoro nemška. Maister je vedel, da je zmaga možna samo v slučaju, če je moralni faktor pri Slovencih tako visok, da odtehta številčno nemško premoč. In v to je Maister veroval; saj je znal svoje borce tako navdušiti, da se je lahko zanašal nanje. Izvedel je svoje dejanje mojstrsko — brez kaplje krvi. To pa zato, ker je bil vse do podrobnosti prej premislil in pripravil in ker je njegov imponujoči nastop že v kali zatrl vsako misel na upor in nazadnje, ker si je izbral pravi psihološki trenutek: samo nekaj ur pozneje in vse bi bilo izgubljeno. S tega širšega in višjega stališča nam vzrase njegovo dejanje v veličino.

Glas o tako srečno izvršenem prevratu v Mariboru je sprožil po vsej domovini prekipevajoče veselje; Maistru pa je pridobil neomejeno avtoriteto. Postal je v tistih neurejenih prilikah de facto guverner severne Slovenije, imel je vse vajeti v rokah, njegova beseda je odločala ne le v vojaških, marveč tudi v upravnih vprašanjih, njegov meč je visel kakor Damoklejev nad tistimi, ki se ne bi izlepa udali. Pa je bilo to tudi potrebno. Kajti položaj v Mariboru je ostal še dolgo časa silno problematičen in je zahteval od Maistra daleč nadpoprečne razboritosti ter — jeklenih živcev. Dobil je nad 90 grozilnih pisem, za katera pa se ni zmenil. Veliko bolj ga je skrbelo pičlo število slovenskih vojakov, ki so komaj zadoščali za naporno stražno službo, tako da jih je imel v mestu za vse slučaje na razpolago neverjetno majhno šte-

vilo v primeri s še ostalimi Nemci. Odleglo mu je, ko so ti (17 častnikov in 390 mož!) dne 3. novembra, točno kakor je v svojem prvem povelju ukazal, zapustili Maribor in pred odhodom še pred njim v dobrem redu defilirali. Ko pa je število slovenskih vojakov nadalje kopnelo, je dne 9. novembra izdal na lastno odgovornost mobilizacijsko povelje za svoje območje. To je bilo krika in nevolje v notranjosti dežele pri tistih merodajnih, ki so bili prepričani, da nam bo itak Wilson in neka mednarodna pravica vse dala in da bo Jugoslavija lahko živela brez vojaštva. Zato je Maister za svoje »krvave ukaze« dobil ukor. Mobilizacija pa mu je vendarle dala v nekaj dneh dovolj vojakov, da je dobil potrebno protiutež k naraščajoči nemški Schutzwehr (»zeleni gardi«), ki jo je bil 3. novembra v sili razmer moral Nemcem dovoliti, pa je postajala vedno bolj objestna in skovala celo naklep, napraviti s pomočjo graških akademikov in pri Lipnici čakajočih nemških čet — puč. Toda zopet je general Maister svoje nasprotnike prehitel. Po vzorno pripravljenem in točno izvedenem načrtu so Maistrovi borci v noči na 23. november brez žrtev (edini žalostni incident je zakrivil prizadeti sam) izvršili razorožitev in dokončno ukinitvev teh nemških čet v Mariboru. Današnji 45. pešadijski puk, ki je nastal iz prvotnega »Mariborskega pešpolka«, si je izbral 23. november za praznik svoje krstne slave.

Komaj je dobil Maister v Mariboru (po 23. nov.) nekoliko prostejše roke, je začel svojo drugo nalogo: zasedati našo severno mejo, to se pravi, pošiljati na že prej določene kraje vojaške posadke. Že pred prevratom je, kakor pripoveduje, izpraševal glasnike Majske deklaracije, kako si zamišljajo naše bodoče meje, pa je dobil odgovor: Za naše meje se nam ni bati, glavna stvar je, da Avstrija podleže, potem se nam bodo izpolnile maksimalne naše želje. Pokazalo pa se je, da je bil vojak Maister daljnovidnejši in realnejši kakor marsikateri poklicni politik. Držal se je načela: samo to, kar imaš trdno v rokah, je tvoje; obljube so besede, pisane v veter. Zato si je že v začetku 1918 načrtal v svojo specialko naše narodne meje, ne samo na štajerskem, marveč tudi za Prekmurje in Koroško. Zasedati je začel s Špiljem, nato pa širil svojo črto na vzhod in zapad, ne da bi zadel ob znatnejši nemški odpor. V Gradcu so se njegovih uspehov zbal in dne 27. nov. je prišel kot službeni odposlanec graške Militärkommande polkovnik Rudolf Passy, ki je Maistru pokazal pooblastilo, da se sme veljavno z njim dogovoriti o demarkacijski črti, katere jugoslovansko vojaštvo ne sme prekoračiti. Zedinila sta se na črto Radgona, Gornja Purkla, Ernovž, Ivnik, Št. Pavel Grebinj, Krnski grad, Beljak, Šmohor in sestavila redno pogodbo, ki bi naj stopila v veljavo opoldne 30. novembra. Vendar do tega ni prišlo. Naša Narodna vlada je to pogodbo zaradi dunajskega ugovora ovrгла »iz višjih ozirov, ki nas silijo napram Avstriji k popustljivosti«, in dovolila mu je zasesti samo štajersko mejo; vendar je Maister na svojo odgovornost ukazal še zasedbo Velikovca, ki jo je imel Malgaj že pripravljeno.

Neizmerna tragika je, da smo od naše Koroške mogli tako malo rešiti. Zdaj tarnati in očitati zamu-

jene prilike, nima pomena, čuditi pa se moramo generalu Maistru, kako pravilno je položaj presojal ter silil na zasedbo Koroške, toda v začetku zaradi pomanjkanja vojaštva tega ni mogel storiti, pozneje pa ni smel. In tako je Malgaj s svojimi prostovoljci na lastno roko udaril v Mežisko dolino ter prodiral do Velikovca, vendar se je smatral pod Maistrovim poveljstvom, kateremu je pošiljal poročila in se ravnal po njegovih navodilih. Nemci pa so hitro opazili nezadostnost zasedbenih čet, na tihem so od vseh strani nabrali Volkswehr, ki je z veliko silo naše napadla ter jih v trdih bojih izrinila iz Koroške. Nato so med domačim prebivalstvom zabrisali vsako slovensko sled in ga tako zastrašili, da ameriški polkovnik Miles, ki ga je bil Wilson poslal po informacije v koroško obmejno ozemlje, ni videl takorekoč nobenih Slovencev. Čudil se je, ko je našel koroško ozemlje s Celovcem in Beljakom, kakor ga je naša delegacija v Parizu zahtevala, od nas nezasedeno, iz česar je sklepal, da mi sami ne mislimo resno na to ozemlje. Tako se je pojavil v Parizu, ki nam je bil v začetku povsem naklonjen, predlog, naj tvorijo mejo med Jugoslavijo in Avstrijo — Karavanke! Na bolje se je obrnil položaj šele 1919 po naši zmagoviti majski protiofenzivi, kjer je general Maister poveljeval labudskemu odredu ter prodril do šent Pavla; vzporedno z njim je general Smiljanić dosegel Gosposveto in Celovec. Vkljub temu se naša diplomatska pozicija v Parizu ni dala več popolnoma popraviti; edino, kar so nam dali, je bil plebiscit, ki so nam ga naložili za Celov-

ško kotlino, katero so pa še v mnogih točkah v našo škodo prikrojili.

In zopet je bil general Maister tisti iniciator, ki je, čim so bile vojaške operacije končane, ustanovil (2. julija 1919) v Velikovcu Narodni svet, najprej za Podjuno, nato pa za vse plebiscitno ozemlje. Namen mu je bil, gmotno in moralno pomagati koroškim Slovincem, ki so po zadnjih vojnih dogodkih silno trpeli, in jih pripravljati za srečen izid plebiscita. Poleg svojega vojaškega dela kot divizijski poveljnik je opravljal kot resnični (ne morda samo častni) predsednik posle Narodnega sveta, zasnoval široko razpredeno organizacijo, ji dal v polnem upoštevanju koroških posebnosti smer in vsebino in jo vodil skozi 15 mesecev po valovju sedaj kipečega, sedaj umirajočega narodnega razpoloženja, dokler ga ni sovražna diplomacija tik pred plebiscitom, da bi ji ne motil njenih računov, spravila z njegovim vojaštvom vred iz Koroške.

In tako se je završila koroška tragedija; njene rane so ostale skeleče do danes. Mesec dni nato nas je zadel drug, še hujši udarec v Rapallu. Vse to je generala Maistra, čegar energija je bila videti neizčrpna, upognilo. Leta 1923. je stopil bolehen v pokoj, pa tudi tedaj še ni miroval, ampak je kakor Cojz zbiral okoli sebe narodne delavce in mislil samo eno, kako bi našo severno mejo še trdneje priklenil k materi Jugoslaviji. In pisal je zgodovino našega prevrata, ki mu je bil sam centralna oseba, pisal, dokler mu ni, junaku in pesniku, smrt iztrgala peresa iz rok.

RUDOLF MAISTER — VOJANOV KOT PESNIK

JANKO GLASER

Slika generala Maistra bi bila pomanjkljiva in nepravilna, če bi videli v njem samo moža dejanja, ne pa obenem tudi moža besede in duha, če bi ob njem kot vojaku in organizatorju pozabili na ljubitelja duhovnih vrednot in iskatelja lepote, na zbiratelja knjig in pesnika.

Za Maistra kot zbiratelja knjig je značilno, da ni bil bibliofil tiste vrste, ki mu je knjiga samo mrtev predmet zbiranja; bil je bibliofil v najboljšem pomenu besede, zvezan s slovensko knjigo — katero edino je zbiral — z globoko in živo ljubeznijo tudi notranje, kajti bila mu je izraz naših kulturnih stremljenj in videl je v njej eno najvažnejših in najzgovornejših prič tega, kar smo kot narod ustvarili. S tega vidika je izpopolnjeval svojo zbirko in jo izpopolnil v teku desetletij v eno največjih in najlepših zasebnih knjižnic na Slovenskem. Bogato je zastopano v tej knjižnici literarno delo vseh naših dob od Dalmatinove Biblije naprej, s posebno lepimi serijami naše revijalno časopisje, nahajamo pa v njej tudi dragocene redkosti, tako goriški rokopis iz l. 1551., roko-

pis Prešernovega Trioleta, razne bibliografsko neza-beležene izdaje (n. pr. mariborska izdaja Historije svete Genovefe iz l. 1800.) ter redki priložnostni tiski. Kakor je knjižnica bogata vsebinsko, tako se odlikuje tudi po lepi in skrbni opremi. Tudi v tem pogledu kaže, da je bil njen lastnik pravi in resničen bibliofil.

Literarno se je začel udejstvovati Maister že zgodaj. Kot četrtošolec je ustanovil in izdajal pisan dijaški list *Inter nos*, kot petošolec *Večernico*, že pred tem pa je iskal vstopa tudi v javnost, kakor priča listnica uredništva v Vrtecu 1889, str. 112, kjer beremo, da je »R. M. v K.« poslal listu pesem »Stari grad pri Ložu«. S spominskim spisom o babici »Pokopali smo jo« je v Vrtecu 1890, str. 101, doživel svoj prvi natis. Kot kadet na Dunaju je pod imenom Vuk Slavić pisal v celjsko Vesno ter obenem bil izreden član ljubljanske Zadruga, v kateri so se zbirali poznejši ustanovitelji slovenske moderne. V vrsto vidnejših naših pesnikov pa je stopil, ko se je l. 1898. kot Vojanov pojavil v Lj. Zvonu, kateremu je bil odslej kolikor toliko trajno sotrudnik. Poleg tega se je oglašal od časa do

časa tudi drugod, z mladinskimi pesmimi v Zvončku, s fantovskimi v Slovanu, pozneje v Literarni pratiki, med vojno v Straži, po prevratu v Mariborskem klopotcu in v Petruškovih Odmevih.

Kljub razmeroma dolgemu razdobju, ki leži med njegovimi prvimi in zadnjimi pesmimi, je obseg njegovega pesniškega dela skromen. Nikoli ni pisal mnogo in zdržema, njegovo literarno delo je nastajalo sporadično, morda bolj iz ljubezni literarnega uživalca ko iz notranje nujnosti, vendar pa se temu delu tudi nikoli ni popolnoma izneveril, kakor se ni izneveril ljubezni do knjige. Oboje je imelo skupen vir v njegovi ljubiteljski, s tenkočutnostjo esteta sprejemljivi in sprejemajoči naturi ter je v svojem jedru bilo isto: iskanje in kult lepote. Odtod močno poudarjeni esteticizem, ki se kaže v njegovi pesmi, bodisi, da je eklektična, kakor v Poezijah (1904), bodisi, da skuša kar najbolj izpiliti verz in izraz, kakor v Kitici mojih (1929).

S Poezijami, svojo prvo zbirko, ki jo je izdal kot tridesetletnik, Maister v našo liriko ni prinesel kaj bistveno novega. Dasi po letih skoraj sodobnik naše moderne, po svojih izraznih sredstvih ni postal modernist, ampak se je naslonil — razen na narodno pesem — v glavnem na prejšnjo generacijo. Bolj mu je ustrezala dogmanost Gregorčičevega klasicizma in stvarnost Aškerčevega realizma ko oblikovno eksperimentiranje in simbolična nejasnost nove, v svojih početkih še neizčiščene struje. Zato imajo Poezije, čeprav izdane istega leta kakor Župančičeva Čez plan, metrično in slogovno z moderno le malo skupnega. Večja je sorodnost v vsebinskem in idejnem pogledu. Snovna in miselna sproščenost, nepriznavanje kakršnihkoli ozirov, spon in utesnitev, kar se — kot ekstrem — zlasti kaže v mešanju svetega s profanim, so značilnosti, ki mladega Maistra odločno približujejo modernim. Kakor pa so te značilnosti do neke mere brez dvoma izraz dobe, prav tako so brez dvoma v znatni meri tudi izraz pesnikove lastne osebnosti, njegove fantovske prešernosti, vojaške razposajenosti, vedrine njegovega značaja. Vedrina in lahkotnost dajeta osnovno obeležje Poezijam sploh; skoraj vse, kar je v njih značilnega, je vedra in lahkotna anakreontika, tako po vsebini kakor tudi po načinu, kako pesnik na svet in življenje gleda: z brezskrbnostjo se predaja njegovim lepotam in se jih veseli, njegove neprilike odpravlja na lahko, z dovtipom, s hudomušno satiro. Kjer izjemoma išče miselne poglobitve ali skuša pokazati življenje od tragične strani, kakor mestoma v epiki (Čudež, Golgota), je to v večji meri vpliv Aškerčev ko pesnikova lastna poteza.

Po izdaji Poezij je Vojanov za osem let skoraj popolnoma utihnil. V tem časovnem presledku je njegov pesniški obraz dobil bistveno druge, resnejše poteze. Ko se je l. 1912. oglasil nanovo, to ni bila več nekdanja anakreontika, ampak nova pesem, poglobljena v čuvstvu in tehtnejša po vsebini: pesem o domovini. Domovina, borba za njeno svobodo, ljubezen do njene kulture in lepote postanejo in ostanejo odslej vodilni motivi Maistrove poezije.

Predvsem borba za svobodo. V Matjaževem sonetu, ki je izšel v Ljub. Zvonu 1. oktobra 1912, torej tik pred začetkom osvobodilnih balkanskih vojn, pesnik proroško poziva spečega narodnega junaka, naj vstane:

*Zdaj tvoj je dan — zavihti meč jeklen,
da se zarije v kri in dob zelen!*

V sonetu Mi (Lj. Zvon 1913) poznejši odločni borec in mož dejanja s trpkostjo ugotavlja, da Slovenec še vedno samo čaka Mesije, namesto da bi sam dvignil glavo in si pomagal.

Obenem, ko mu je tako pogled iz sedanosti uprt v bodočnost, pa se pogloblja pesnik tudi v našo preteklost in iz intimne njegove ljubezni do stare slovenske knjige se mu oblikujejo romance z motivi iz Trubarjevih časov (Dobra letina — Lj. Zvon 1912, Pri belem medvedu in Dve maši — Slovan 1914).

Med vojno se narodna budnica predvojnih let umakne začasno vojaški pesmi, ki je po svojem osnovnem razpoloženju tožba po preliti »naši krvi« (Bojno znamenje — Slovan 1916), v času deklaracije pa z novo silo plane zopet na dan: kakor da hoče pesnik vsaj z besedo, dokler za dejanja čas še ni prišel, dati duška napetosti, s katero čaka usodnega in odločilnega trenutka.

*Bratje, v sedlo, vajeti v dlan:
Drava nas zove, Jadran rjove,
vranci naj skrešejo trde podkove,
bratje — naprej!*

Tako se končuje njegova politična poslanica, ki jo je — sebi in nam — napisal spomladi 1918 in jo kot Jugoslovansko himno objavil v mariborski Straži.

V novembru istega leta je besedo pretvoril v dejanje. Da Drava ni zvala zastonj, kakor je zastonj klical Jadran, je bila njegova zasluga. Vlogo osvoboditelja, v katero je l. 1912. pozival in budil kralja Matjaža, je sedaj prevzel sam.

Takrat za pesmi ni bilo časa.

Ko pa se je burna in bogata doba prevratnih dni in koroških bojev umirila, takrat se je znova oglasil Maister pesnik. Spomin na Malgaja, bridkost po Koroški, po Gospej Sveti, gnev nad krivičnimi mejniki, up v nov rod in nov svit — to so misli, ki mu polnijo srce in ki jim išče besede.

Organično se tej pesmi o naših narodnih pravicah pridružuje pesem o naši zemlji. Ko je pesnik iz samote, v katero se je iz borb in življenjskega hrupa v zadnjem desetletju umaknil, gledal na to zemljo in jo videl vso ožarjeno od lepote, je zapel o njej s plastiko in slikovitostjo, kakor je doslej njegova pesem ni poznala. Nov tip je ustvaril v naši pokrajinski liriki, ko je l. 1924. objavil svojo prvo pesem te vrste, Dolenjsko poletno noč. Mojstrsko je v njej izdelan vsak detajl, virtuozno in učinkovito je pesem zgrajena: slovo večernega solnca od gospodarjev in gospodinj, umerjeno in važno, kakor se solncu, gospodarjem in gospodinjam spodobi, nato v jarkem kontrastu — izraženem ne samo vsebinsko, ampak tudi metrično in slogovno — jezljivost nočnega čuvaja, ki kliče skozi vas in preganja fante-vasovalce, naposled

— zopet kot kontrast — tiha mesečna noč, v katero le še čriček poje sredi zorečih trt:

V mesečini iz gorice
béli se zaspano lice
zidanice.
Viničar že davno spi.
Le veseli striček čriček
še fantuje, piska, vriska
in pritiska:
Letos solnce žge za tri,
kar za tri, za trikrat tri,
Spet bo enkrat dober cviček.

Z enako ljubeznijo kakor Dolenjsko je ovekovečil Maister v svojih pesmih drugo vinorodno pokrajino naše zemlje, pokrajino, ki mu je bila posebno blizu in pri srcu: Slovenske gorice. Že ko je l. 1920. odpiral prvo slovensko umetniško razstavo v Mariboru, je izrazil željo, da bi lepota in poezija Slovenskih goric našla svojega poeta. In postal je poet te lepote in poezije sam. Kakor v slikoviti panorami nam njegova pesem prikazuje skrite čare te blagoslovljene zemlje: njene šume in trate, njene vinorodne griče z belimi hrami, cerkvami in kapelami —

in srebrne vitke ceste,
gladke poti in stezice
od svetnika do svetnice,
od svetnice do Trojice.

Veselo nad vso to lepoto prepevajo klopotci, a ko pride nedelja,

... k péti maši
vsi mejaši sveti naši
kakor orgle zabučijo:
Lenart moli mirno vase
skromno melodijo,
Barbara živahno kliče
svoje griče,
Rupert tre globoke base
in Trojica brez prestanka
vmes trijanka.

Čudovita simfonija, simfonija barv in zvokov obenem! Pesnik sam se opaja ob njej, kakor nikdar prej mu služi beseda, polna in zvonka, plastična in barvita. Sama od sebe mu poje pesem. Kakor da je v idilični poeziji naših vinogradov naposled našel to, kar je njegovemu vedremu duhu ustrezalo, kakor da je ta sorodnost in notranja skladnost nazadnje obudila v njem tisto besedo, ki jo je prej le jecljaje iskal: njegovo pravo, resnično pesniško besedo.

Sam se je dobro zavedal tega in ko je l. 1929. pripravljaval svojo drugo zbirko, Kitico svojih, da v njo zbere, kar je od svetovne vojne naprej napisal najboljšega, je za jedro te zbirke vzel baš pesmi o Dolenjski in Slovenskih goricah. Ob teh pesmih, ki jih je upravičeno smatral za svoje najboljše, je primerjal druge, jih sodil in izbiral. Slog, ki si ga je v teh pesmih ustvaril, mu je veljal — bi lahko rekli — za vzorec in po tem vzorcu je skušal prelitati in na novo oblikovati tudi vse drugo, kar je v zbirko sprejel. Odtod velika jezikovna in oblikovna izbrušenost v Kitici svojih. Označuje jih plastična realitika izraza, nenavadno krepek ritem, markanten, kakor je bil

pesnik sam, prav tako pa tudi vsebinska enotnost in ubranost. Da plastiko izraza čimbolj stopnjuje, je pesnik pri svojih predelavah predvsem skušal zabrisane splošne pojme po možnosti izločiti in jih nadomestiti s konkretnimi. Najlepše se nam pokaže to na primeru, če pogledamo n. pr., kako je v romanci »Pri belem medvedu« označena gostilna v prvem, kako v zadnjem natisu. V prvem:

To vedelo ljudstvo je širom okrog,
da v Kemptnu najboljši bil trtni je sok
v gostilni pri belem medvedu
za tremi kostanji.

V zadnjem:

Meščanje in cehi, pisar in župan
so vedeli, da se najboljši mozlan
od roda do roda že toči
»Pri belem medvedu«.

Vse izpremembe — tam »ljudstvo širom okrog«, tu »meščanje in cehi, pisar in župan«, tam »trtni sok«, tu »mozlan«, tam »je bil«, tu »se toči«, razen tega izločitev brezpomembnih polnil »to«, »za tremi kostanji« — kažejo, da je iskal Maister nazornosti predvsem v tem, da izrazi misli čim stvarnejše, obenem pa tudi v tem, da jih notranje strne in vse nebitveno izpusti. Odtod na eni strani njegova ljubezen do žive ljudske govornice (n. pr. v Belokrajinskih pomladanskih snubačih: »da za praznik in godove bo kaj v dimu in kaj v kleti«) ter do krepkih izrazov sploh, na drugi strani pa težnja po žgošenosti, radi česar je zlasti daljše pesmi znatno okrajšal. Na splošno sta obe ti težnji bili njegovemu delu v prid, vendar se tudi nevarnosti, ki jo vsebujeta — da natrgata rahlo tančico poezije —, pesnik ni povsod izognil popolnoma. Enako pozornost kakor besednemu izrazu je posvečal Maister ritmu, ki ga je hotel imeti prav vojaško-strogega. Kako daleč je šel v tem pogledu, priča verz »Svetega Marka ladje so razbite« (Kraški piloti), v katerem pesnik radi jamskega ritma izrečno zahteva naglas — »Svetèga«. Kot primer, kako skrbno je pripravljaval in pretehtaval Kitico svojih tudi glede na vsebinsko enotnost, bodi omenjeno, da je izločil iz zbirke sonet, ki ga je bil napisal nekemu v spominsko knjigo in ga štél med najboljše svoje pesmi, a ga je vseeno žrtvoval, ker mu iz vsebinskih razlogov ni sodil v celoto.

Maistrovo pesniško delo ni bogato, je pa zanj tako značilno, da bi brez tega dela njegovi fiziognomiji manjkala ena najbistvenejših potez, manjkala kot izraz oduševljenosti in globine, manjkala tista zaokroženost in skladnost, ki njegovemu liku daje značaj vsestranske in harmonične osebnosti. Kakor močne, široke osebnosti renesance je general Maister družil v sebi moža dejanja in moža besede, bil vojskovodja in diplomat, bil bibliofil in poet — prav tako je bil njegov dom, kjer je sprejemal politike, obenem shajališče literatov. V tej ubranosti širine in globine je čar njegove pojave — in z najboljšim, kar je ustvaril Maister-pesnik, predvsem s svojimi slavospevi naši zemlji, bo prav tako živel nesmrtno, kakor bo nesmrtno živel z zgodovinskim delom, ki ga je izvršil Maister-vojak.

PREŠEREN IN LJUBLJANSKE URŠULINKE

FR. KIDRIČ

Ob pisanju članka sem se s hvaležnostjo spominjal razumevajoče ljubeznivosti, s katero mi je postregla m. Elizabeta Kremžar, provincialna prednica v ljubljanskem uršulinskem samostanu: 14. in 20. febr. 1934 mi je odgovorila v obširnih pismih, 24. febr. mi je posvetila vso uro v govorilnici; hvalo sem ji dolžan za vse informacije o ustni tradiciji v ljubljanskem uršulinskem samostanu ter za vse podatke iz samostanskega arhiva in katalogov, ki niso v članku posebej izpričani.

Že prvo leto, ki ga je Prešeren po doktoratu preživel v Ljubljani, se je njegovo oko gotovo često mudilo ob plemenitih črtah uršulinskega svetišča ali pri živi gmoti, ki je polnila trg ob šolskih dneh po zadnjem zvoncu: pesnik je bil namreč 1828—29 podnajemnik pri Kastelčevih, a Kastelic je stanoval v neposredni bližini uršulink, v prvem in edinem nadstropju Metkine gostilne »Grič« na vzboklini Kongresnega trga, kjer ima na zemljevidu knjige »Das Königreich Illyrien« iz 1827 št. 32, a je danes št. 15 (Vrhovnik: Gostilne 32; DS 1926, 248).

Ako je mislil Prešeren 1831 z »ljubljskimi nunami« v Turjaški Rozamundi uršulinke, se je zmotil, ker v 15. ali 16. stoletju še ni bilo uršulinskega samostana.

Ko je šel pesnik Turjaške Rozamunde, ki je »čast ljubljanskih nun postala«, 1. marca 1834 k Crobathu za koncipienta, je utegnilo njegovo zanimanje za uršulinski samostan rasti, ker so bili Crobathovi v poslovnih stikih s s. Ignacijo, rojeno grofico Engelshaus, poleg baronice Ivane Zierheimb edino aristokratko med ljubljanskimi uršulinkami.

Grofje Engelshausi, ki so imeli kranjsko deželanstvo že izza XVI. stoletja (Schiviz, Krain 497), a v prejšnjih stoletjih na Kranjskem tudi bogata posestva (več beležk je o tem v samostanskem arhivu), so bili v prvi polovici XIX. stoletja že obubožana rodbina, ki v Napoleonovi dobi vsaj na Kranjskem ni imela nobene fevdalne gosposčine (prim. Schematismus f. Krain u. Görz auf d. J. 1808, Anhang, 17—44: Verz. der Herrschaften u. Güter). Grof Vincenc Engelshaus je bil polkovnik, ki morebiti niti ni bival v Ljubljani, ko mu je

žena Jožefa rojena grofica Gajo 9. apr. 1810 porodila Cecilijo Leopoldino (Schiviz, Krain 129). Vsi ostali otroci so bili rojeni izven Kranjske (omenjajo jih listine v samostanskem arhivu): Vincenc (menda najstarejši), Jožefa (r. okoli 1810 kakor Cecilija Leopoldina), Fanny (menda najmlajša). Kmalu po rojstvu Cecilije Leopoldine je grof Vincenc Engelshaus ostavil Ljubljano in umrl, ko je imela mlada grofica komaj 3—4 leta, okoli 1814 (prim. Jelovškova, Spomini 65; samostanski arhiv hrani iz Ignacijine ostaline njegovo sliko). Štirje otroci so ostali brez premoženja (samostanska kronika). Podoba je, da med možem in ženo ni bilo vse v redu, kajti žena je preživela moža, a njena mati ni bila brez premoženja.

Grofico Cecilijo Leopoldino so pač ljubljanski sorodniki določili za samostan, čigar kronika jo omenja od 1826 dalje, torej od njenega 16. leta: 7. avg. 1826 je ob razdelitvi premij kot samostanska gojenka pred povabljenim občinstvom govorila zaključni govor; 12. avg. 1828 je bila preoblečena ter dobila novo ime: s. Ignacija od sv. Avguština; 12. apr. 1834 se je zavezala s slovesno obljubo. Postala je učiteljica ročnih del ter poučevala 1834 na notranji, 1835—39 na zunanji uršulinski šoli. Po ustnem izročilu sodobnic je bila to fina, a šibka in bolehnata dama. Tudi Prešernova hči, ki je bila v 50tih letih njena učenka, jo slično popisuje: »Bila je bolj majhna in posebno finega, bledega obličja, s tisto bolešno potezo okrog ust« (Spomini 65). Po ustnem izročilu sodobnic sicer »najbrže ni bila redovnica z najtrdnjšim poklicem«, a se je menda prav iz te zavesti za »prisvojitvev poklica vse življenje borila«.

Novi Prešernov šef dr. Crobath je bil varuh uršulinke Ignacije (m. Elizabeta in Jelovškova Spom. 65), a menda tudi njene sestre (Jelovškova 65). Ko je postala s. Ignacija aprila 1834 polnoletna ter se zavezala s slovesno obljubo, je Crobath sicer nehal biti njen varuh, toda stike je po vsej priliki ohranil.

A če je utegnil Prešeren pri Crobathovih že 1834—37 o uršulinkah marsikaj slišati, je dobilo njegovo zanimanje za ta samostan 1837—39 še realnejšo osnovo.

Najprej je vzbudila njegovo pozornost deklica, ki je bila učenka s. Ignacije. Tradicija, ki se je ohranila v ustnem izročilu ljubljanskega uršulinskega samostana, pravi: Pred vnanjo uršulinsko šolo se je Prešeren rad ustavljal, ker je tam čakal učenko Ovijač. Njene součenke so potem pravile v šoli: »Dr. Prešeren steigt der Ovijač nach.«

Ne pozabimo, da gre za prve mesece po Julijini oficialni zaroki, ki spada pač nekam v zimo 1836 do 1837 (LZ 1934, 121). Obupani pesnik je s čudnim nagnjenjem iskal nadomestka v mladoletnih dekletih: spomladi 1837 je začel gledati za Ano Jelovškovo (Spomini 18), ki je bila 6. jul. istega leta šele 14 let stara (DS 1926, 250); in dočim se z Ano po maju 1837, ko je morala od Crobathovih oditi, »več mesecev nista videla« (Spomini 18 do 19), je začel postopati za dekletom, ki je 13 let šele dopolnilo, a bilo, kakor pravi samostanska tradicija, »pri 13 letih veliko in krepko razvito«.

Učenka, zbog katere je Prešeren pred vnanjo uršulinsko šolo postajal, je bila Karolina Ovjač, hčerka onega dr. Blaža Ovjača iz Cerkelj, ki je bil za 10 let starejši od Prešerna, služboval po raznih krajih pri okrožnih sodiščih, bil 1832 med Prešernovimi tekmeči ter res dobil odvetniško mesto v Ljubljani, kjer je postal kmalu tudi hišni posestnik (SBL). Rojena je bila 8. okt. 1824 (poročna matrika pri frančiškanih), ko je oče služil v Loki. Šolo pri uršulinkah je obiskovala 1833—38 ter bila zadnje šolsko leto, t. j. 1837/38, v ponavljalnem razredu, ki ga je kakor prejšnje dovršila z odliko. S Prešernovim zanimanjem se je mogla nedvomno ponašati šele v šolskem letu 1837/38.

Dočim je Prešernovo postopanje za Karolino morda še med šolskim letom 1837/38 prenehalo, bodisi da so ga preprečili dekletovi starši, bodisi da se je hrepenenje po Karolini umaknilo hrepenenju po Ani (prim. Jelovškova, Spomini 19—21), je postala Prešernu 1839 misel na uršulinski samostan zelo neprijetna. A povzročil je to neprijetnost deloma ljubljanski trač, deloma prepričanje, da ume v Ljubljani samo Prešeren delati učinkovite verze.

»Bilo je torej l. 1839., ko se je po Ljubljani razširila govorica, da je uršulinka s. Ignacija s takratnim uršulinskim ravnateljem — duhovnikom Šlakerjem — v blagoslovljenem stanju« (Jelovškova, Spom. 66). Dve stvari sta sicer sumljivi: da se je Šlaker 1839 poslovil kot ravnatelj pri uršulinkah ter postal ravnatelj normalke (uradni šematizem); da se je s. Ignacija v jeseni istega leta poslovila od vnanje šole ter dobila pouk ročnih

del na notranji šoli. Vendar govorijo drugi momenti za sodbo, da so delali Ljubljanci 1839 s. Ignaciji menda krivico: s. Ignacija je ostala v ljubljanskem samostanu; uršulinska kronika in samostanska tradicija ne vesta nič o škandalu in kazni.

Toda mnogo Ljubljancanov je trdno verovalo v obtožbo s. Ignacije. V imenu nekaterih je govoril tudi pesmar, ki je v slovenskem paskilu z začetkom »Zakaj farji trebuhe rede« udrihal po nunah, uradništvu in drugih (Jelovškova, Spomini 66). Za avtorja kosmatih, a nepoetičnih verzov so seveda takoj proglasili Prešerna. »Tisti večer je prišel Prešeren sila razburjen k Ani Jelovškovi. Prečital ji je ‚pesem‘ ter jo vprašal, če misli, da jo je on zložil. In Ana Jelovškova mu je odgovorila, da bi njemu sploh ne bilo mogoče narediti kaj tako surovega in bedastega. Vidno razveseljen, da ga je prav sodila, ji reče, če bi to povedala tudi, ko bi jo kdo vprašal, in če ‚to trdi s polnim prepričanjem‘. Ana Jelovškova mu je tudi to potrdila in ga skušala pomiriti. Radi te ‚pesmi‘ pa je ni nihče ničesar vprašal...« (Jelovškova, Spomini 66).

Vprašanje je, ali je Prešeren 1839 verjel govorico o odnosih med s. Ignacijo in Šlakerjem. Dejstvo, da je verjela Prešernova hči, to se pravi, njena mati (Spomini 65—66), govori skoraj za podmeno, da je Prešeren govorici sicer verjel, a s. Ignacije ne obsojal...

Nobenega vzroka ni za dvom o resničnosti Prešernovih besed, ko je trdil, da ni avtor paskila proti uršulinkam. Do s. Ignacije je moral imeti prav 1839 posebne ozire: na testamentu Ane Gajo, Ignacijine babice po materi, ki je določal za glavno dedinjo vnukinjo Jožefo, a vnukinji s. Ignaciji naklanjal 15 gld. letne rente, se je podpisal 15. jul. 1839 kot priča poleg Jožefa Schettine tudi — dr. Francè Prešeren.

Kakor so Prešernu po krivici pripisovali paskil »Zakaj farji trebuhe rede«, tako se mu pač tudi po krivici pripisuje neduhovita in ogabna kvanta »Do zdej ste b'le še d'vice«, ki si jo je zabeležil Luka Pintar 18. jan. 1883 ob zatrdilu, da jo je nekdo ponoči nabil na vrata ljubljanskega uršulinskega samostana (v Drž. knjižnici v Ljubljani MS. 456; varianta z nadpisom »Preširen ljubljanskim nunam« in začetkom »Mi smo še cele« si je zabeležil Levstik v beležnico iz 1863—68, glej v isti knjižnici Ms. 492, str. 168). Navada, vsako tako anonimno stvarco pripisovati Prešernu, se je ohranila izza njegovih časov, zato mora biti prešernoslovec v tem pogledu skrajno previden. Prešer-

nova močna erotika se je res izživljala v dveh skrajnostih (LZ 1934, 551): deviško sramežljivih ljubezenskih izpovedih za javnost, v sočnih odmevih seksualnosti za intimno družbo vinskih bratcev. Ti odmevi so utegnili biti duhovito-plastični, kakor: »Savica, ti nisi več devica« (verz, ki jih je meni povedal g. Ivan Vrhovnik, a njemu njegova sestra, bi utegnili biti v zvezi s Prešernovim in Čopovim obiskom Savice tik pred 5. avg. 1832, o katerem govori sestra Lenka 21); »On, ki ptice pod nebom živi, ki ošpičil...« (to parafrazo zadnje kitice v Nezakonski materi za neko svatovščino v Trnovem mi je povedal g. Ivan Vrhovnik, a prim. tudi Kastelčev zapis v Drž. knjiž. Ms. 470 št. 14); »Jej, pij in...« (to »maksimo« si je po pripovedovanju Jožefa Babnika zabeležil Levstik 1863—68 v beležnici I, v Drž. knjiž. Ms. 492, stran 37). Bili pa so med njimi tudi taki, ki so bili samo »strašno kosmati« (KO 1904, 109), n. pr. »Zakaj je moral Nepomuk« (prim. Zvon 1879, 67, tekst v Drž. knjižn. Ms. 456), ali o Majerjevi Cilki (Zvon 1879, 67). Čeprav pa so utegnili biti Prešernovi verz za intimno družbo kosmati, se je težko sprizjanziti z mislijo, da bi bili med njimi tudi neiskreni in zavestno zahrbtni. In res poznejši Prešernovi odnosi do s. Ignacije niso v skladu s podmeno o njegovem avtorstvu omenjenih paskilov.

Prešeren je obdržal namreč uršulinski samostan in zlasti s. Ignacijo tudi po 1839 v evidenci.

Grofica Engelshaus v uršulinski halji je bila 1839—46 pač taka, kakršna je v izročilu: skromna in ponižna samostanka, ki se je pod vplivom govoric iz 1839 najbrž res vneto borila za poklic. Če ne prej pa gotovo v teh letih je zažvrgolel v njeni celici kanarček, ki se ga samostanska tradicija dobro spominja. Morebiti se je že javljala njena poznejša »slabost«, da je vneto prebirala beležke, ki so se tikale preteklosti njenega rodu. Sodno poročilo z dne 16. marca 1844 ji je otvorilo njeno skromno rento iz babičinega testamenta (samostanski arhiv), a istega leta, torej za 10 letnico slovesnih obljub so ji ime: sestra Ignacija spremenili v: mati Ignacija. Izmed obiskovalcev so izpričani trije. Mlajša sestra Fanny, ki je bila poročena na Dunaju z nekim Seitzem, a bivala večkrat dlje časa v Ljubljani, se je pripeljala vsakokrat v krasni ekvipaži z lakajem. Samostanska ustna tradicija obenem trdi, da sta obiskala nekoč v vnanji šoli m. Ignacijo tudi dr. Crobath in — pesnik Prešeren. Ker je dobila m. Ignacija pouk ročnih del v vnanji šoli vdrugič z novim šolskim letom 1845/46 (uradni šematizem), je obiskal

Prešeren m. Ignacijo pač šele v tem šolskem letu: dr. Crobath je prišel morebiti zaradi svojih deklic; a pesnik?

Vsekako je imel Prešeren razne prilike, da je zvedel, kako misli m. Ignacija o samostanski samotni in kako ljubo streže in poje svojemu — kanarčku: stvari, ki jih je uporabil v pesnitvi, ki jo je objavil Kastelic 1848 pod naslovom »Nuna«, a je v pesnikovih rokopisih imela najbrž nadpis »Nuna in kanarček«, ker jo pozna tradicija le pod tem nadpisom (Trdina 1863/64, prim. LZ 1934, 426, in v avtobiografskih pismih, prim. LZ 1905, 589; Ivana Sadnikar r. Wohlmuth).

Za ugotovitev, da je Ernestinino datiranje »Nune in kanarčka« v leto 1836. napačno (Jelovškova, Spomini 65), imamo danes poleg podatkov, ki so v ostalini frančiškana p. Benvenuta (Marija Boršnik, Pater Benvenut in Prešeren, LZ 1931, 368, 426—430), še drug vir: spomine Ivane Wohlmuthe (objavil Tomo Zupan v Mladiki 1934, 27 do 29). Po pripovedovanju Ivane, ki je bila rojena gostilničarju Wohlmutu, p. d. Pemu dne 28. avg. 1826 (por. matrika pri frančiškanih v Lj. 23. okt. 1848), je začel zahajati Prešeren v njihovo gostilno na Glincah št. 19, ko ji je bilo 18 let, torej 1844, a prihajal je 2—3 leta, torej do konca sept. 1846, ko je odšel v Kranj. A med pesnitvami, ki jih je prinesel Crobathov koncipient v tej dobi v gostilno »pri Pemu« kot nove plodove svojega pesniškega snovanja, so bile: Šmarna gora, Pod oknom, Senan, Nebeška procesija, Od železne ceste ter — Nuna in kanarček.

Pa še točneje se da Nuni določiti čas nastanka. A tudi prepričevalen komentar se da najti za to ljubko in nedolžno pesnitev, vzbujajočo pač že marsikomu vprašanje, zakaj je »smela« iziti šele po razorožitvi predmarčnih cenzorjev v peti knjigi Kranjske čebelice.

Dne 24. maja 1846 je »izgrajal« Prešeren zaljubljenega patra Benvenuta s hudomušnim, a ne žaljivim Senanom (LZ 1931, 370). V naslednjih 6 dneh, namreč do 30. maja 1846 je zveržil Benvenut dva odgovora, v katerih brani svojo in sploh samostansko pravico do ljubezni (LZ 1931, 371). Patrovi razlogi so površni in banalni: da ni puščavnik, ampak menih, ki ga poklicni posli dan za dnem vodijo v svet; da je tudi človek, sin žene; da sta bila »znanca žensk« tudi sv. Hieronim in Abelar; da sme imeti dve, če ima Prešeren eno. Prešeren, ki mu je Benvenut svoj odgovor gotovo poslal, je nedvomno opazil one točke te čudne poslanice, ki so utegnile tvoriti osnovo za novo žgočo

Franz v. Kurz

Na levi poslednja hiša (4. vrata) pred cerkvijo je Meškin »Grič«, kjer je 1828—29 v prvem nadstropju pri Kasičcu stanoval Prešeren. Hišica s pročeljem na Kongresni trg je gostilna »Peklo«, v katero se je Meška preselila okoli leta 1840. Iz tega časa je ta slika

Litograf. in založil
G. Paik v Ljubljani

satiro: presenetljivi konec o pravici patra do dveh ljubic; poziv na Abelarja, školastičnega teologa 12. stoletja, katerega je dal prevarani Héloisin stric skopiti; poziv na cerkvenega očeta Hieronima, ki je pa svoja »znanstva z ženskami« uprabljajal v uveljavljanje asketičnih idealov in v ustanavljanje ženskih samostanov... Toda France se je namuznil ter ubral drugo pot. »Nuna in kanarček«, ki jo je prejel Benvenut od Prešerna dne 17. jul. 1846 v »umevk« (LZ 1931, 368), to je v razumevanje Senana in v odgovor na svojo famozno apologijo, je predrzneža z opazljivim naglasom opozorila, kakšen naj bode vesten menih in kake misli naj ima o vabljuvostih velikega sveta: namreč take kakor »kanarček« in »nuna«, ki sta svoj dialog zaključila v skupni želji, da »le celico najno zapriva, prostosti svetá ne želiva«. Ost je moral čutiti iz pesnitve pač tisti p. Benve-

nut, ki je zagovarjal povsem drugačen samostanski ideal kakor Prešernova m. Ignacija, med tem ko so mogle biti ljubljanske samostanke pesniku za idealno podobo njihove sosestre le hvaležne! Ako je res kdo izmed ljubljanskih duhovnikov Prešerna tudi zaradi Nune in kanarčka napadal (prim. LZ 1931, 426), je s tem le izpričal, da ni razumel niti njene vsebine niti njenega namena, ali pa, da je verjel v govoricu iz 1839 in menil, da »take« samostanke ne gre proslavljati...

Če so moja izvajanja pravilna, je nastala Nuna in kanarček med 30. majem in 17. julijem 1846. Iskanje odgovora na vprašanje, zakaj je Prešeren ni uvrstil med romance v Poezijah kakor Orglarja (LZ 1931, 427—28), ob mojem komentarju ne dela več težkoč: Poezije so šle v cenzuro 14. maja 1846 (IMK 1908, 57—58), ko v Prešernu motiv za Nuno in kanarčka še niti deloval ni, in nova romanca

13. julija 1846, ko je bilo cenzurno obravnavanje Poezije na Dunaju že zaključeno, še niti za pošiljko p. Benvenuto ni bila godna.

Sodim torej, da je Nuna in kanarček poslednja pesem, ki jo je ustvaril Prešeren z literarno ambicijo in ne zgolj za intimno omizje. A pesem opozarja, da bi bil pesnik najbrž še marsikaj ustvaril, da mu je usoda prizanesla s Kranjem. V dotirani umetniški obliki in s preprostimi sredstvi je pesnik v petih kiticah povedal precej mnogo: ponačjal p. Benvenuto; se poklonil pred m. Ignacijo; ji iznova dokazal, da so ga 1839 po krivem dolžili.

Dami, zaradi katerih je pesnik na ljubljanski uršulinski samostan pač največkrat mislil, sta Prešerna obe preživel.

Ovjačeva hčerka se je poročila 20. sept. 1852 z oficirjem Golubkovichem (por. matrika v franč. župniji v Lj.) ter je ob očetovi smrti 4. okt. 1859 še živela (mrliški list v Drž. knjiž. v Lj.), medtem ko je testament sestre Frančiške iz 1892 ne omenja (SBL). Mati Ignacija je ostala v ljubljanskem samostanu. Po bratu Vincencu, ki je umrl 27. jun. 1860 v Budimpešti brez otrok (samostanski arhiv), ni menda nič podedovala, pač pa ji je naklonila sestra Jožefa, ki je umrla 6. febr. 1863 v zavodu za kranjske plemkinje (Schiviz, Krain 215), v testamentu 25 gld. letne rente (samostanski arhiv). L. 1879. je bila izvoljena za samostansko podprednico ter je umrla 27. marca 1881 kot poslednja predstavica rodu grofov Engelshausov na Kranjskem (Schiviz, Krain 253).

Prešernoslovje ni umelo pritegniti m. Ignacije pravočasno k pričevanju. S sodobnicami v samostanu, izmed katerih 93 letna m. Alojzija Derffel še živi, ni o pesmi Nuna nikoli govorila, tako da so dvomile, da bi jo bila od pesnika prejela.

Prvi prešernoslovec, ki je v zvezi s komentarjem pesmi Nuna in kanarček govoril o ljubljan-

skem uršulinskem samostanu, je bil Janez Trdina, in sicer je storil to v svojih predavanjih o hrvaški literaturi na Reki, ko je učil v šolskem letu 1863/64 v 2. semestru v 7. gimnazijskem razredu ta predmet. Med sedmošolci, ki so zapisovali ta Trdinova »tumačenja«, je bil tudi Vinko St., to je Vinko Stubelj iz št. Daniela, ki je 1865 stopil v goriško bogoslovje. Tu je posodil svoj zvezek s Trdinovimi »tumačenji« tovarišu J. Zp. Dobravskemu, t. j. Jožefu Zupanu iz Dobrave, ki si jih je 1869 prepisal (od Zupana je dobil rokopis Fr. S. Finžgar, ki je posnetke objavil v KO 1904, 104—6, rokopis sam pa 1926 na mojo prošnjo podaril Državni knjižnici v Ljubljani, kjer je dobil signaturo Ms. 393.) Trdina, ki trdi, da je Prešerna duhovščina zavoljo Nune in kanarčka napadala, m. Ignacije ni imenoval, pač pa Šlakerja (Finžgar je to mesto izpustil, objavila pa ga je M. Boršnik, LZ 1931, 426).

Pač po izvestjih, ki jih je dobila od svoje matere, je govorila o nastanku Nune in kanarčka in njeni zvezi z m. Ignacijo Prešernova hči v svojih spominih, in sicer v rokopisu iz 1877 in iz 1883 ter v tisku iz 1903 (LZ 1931, 427). Ernestina je napačno sklepala, da je nastala pesem istega 1839. l. kakor govorce o s. Ignaciji in Šlakerju, a pri beleženju letnice se je zopet motila ter pisala dosledno 1836 namesto 1839.

Ernestinine spomine je dobil 1877 Levstik, od njega za biografijo v Zvonu 1879 Levec. Levec si je mnogo pozneje izprosil v samostanu nekaj podatkov o m. Ignaciji (ČJKZ VII, 188), globlje pa ni nobeden njiju drezal.

Pred tremi leti je Marja Boršnik pripravila z najdbo in objavo rokov, v katerih sta si s pesmimi »nagajala« Prešeren in p. Benvenuto Crobath, temelj za nov komentar pesmi »Nuna in kanarček« (LZ 1931, 368, 426—30), ki sem ga ob upoštevanju tega in novega gradiva skušal napisati.

KO NAM JE STEKLA PRVA ŽELEZNICA

JOŽE JENKO

(Konec)

Triumfalna je bila prva vožnja. Postaje Laško, Zidani most, Trbovlje in Zagorje so se praznično pripravile za slovesen sprejem prvega vlaka. Na mostu preko Savinje v Zidanem mostu so postavili visoke obeliske in jih okrasili z zastavami. Tu je pozdravil nadvojvodo novomeški glavar ob navzočnosti velikega števila posavskega in dolenjskega prebivalstva. Na bivši štajersko-kranjski deželni meji med postajama Trbovlje in Zagorje so postavili kranjski deželni stanovi krasen slavolok. Na kolodvoru v Zagorju je nastopila četa rudarjev. Cesarjev namestnik je izstopal na vseh postajah ter pregledoval častne straže narodne garde. Na skladiščih papirnice in oljarne v Vevčah je pozdravljal prvi vlak na postaji Zalog »v okinčanih treh napisih: »kupčija, obertnost, kmetijstvo« ta veliki pomen železnice, kakor pišejo sodobne Novice, velik slavolok. Na osmih kolodvorih ob progi se je zbrala ogromna množica iz bližnjih in daljnih krajev.

Že pihata po ljubljanskem polju z otvoritvenim vlakom krasno ovenčana in s slovenskimi, cesarskimi in štajerskimi zastavami okinčana stroja »Ljubljana« in »Triglav«. Grmenje topov z Gradu je naznanilo točno ob peti uri napovedani prihod, zvonjenje zvonov v vseh cerkvah je javljalo pričetek velikih svečanosti in pomembnega trenutka. Vse postajne naprave so bile ovite z venci, glavno postajno poslopje je bilo v zelenju in rožah. Na notranjem prostoru kolodvora je čakala ogromna množica civilnega prebivalstva, mogočno število posvetne in duhovne gospode, ki sta mu načelovala knezoškof Anton A. Wolf in deželni glavar grof Welsersheimb, ki je prvi sprejel in pozdravil cesarjevega namestnika. Za tega so postavili na kolodvoru poseben in okusno sestavljen šotor. Pri oficijelnem pozdravu in predstavljanju je ogovoril tedanji ljubljanski župan H. Guttmann nadvojvodo takole: »Izrekamo Vam kot visokočastitemu namestniku Nj. veličanstva, našega nad vse ljubljenega cesarja, najudanejšo dobrodošlico. S polnim srcem se zahvaljujemo Nj. vel. cesarju za darilo, katerega otvoritev Vaš poset ravno tako povečuje, kakor se ga prisrčno veseli mestna občina. Neomajana zvestoba in udanost, ki jo je neomadeževano ohranila mestna občina povsod in vsikdar, posebno pa v teh burnih časih, je nadvsečestitemu deželnemu knezu danes dokazana. V neizmernem spoštovanju prosimo, da izvolite sporočiti Njeg. veličanstvu cesarju naša odkritosrčna, svečano zahvalna in udanostna čustva mestne občine in nas njegovi milosti in naklonjenosti priporočiti.« Nadvojvoda se mu je zahvalil za dobrodošlico, se laskavo izrazil o udanih prebivalcih ter imenoval kranjsko deželo »biser vladarske krone«. (Laibacher Zeitung šte. 113 od 20. IX. 1849.) Po pozdravnih govo-

rih je blagoslovil knezoškof ob številni asistenci najprvo oba stroja, nato pa še ostale kolodvorske ubikacije. Pri tej priliki je odlikoval nadvojvoda vse one može, ki so si pridobili velike zasluge pri gradbi železnice. Med odlikovanci je bil tudi znani graditelj železnice preko Semmeringa, sekcijski svetnik Ghega. Na kolodvoru je bila postavljena častna stotnija nacionalne garde. Po teh svečanostih so se odpeljali vsi gostje v mesto. Vso pot na obeh straneh so tvorili slovenski in hrvaški vojaki špalir. Tu je bila zbrana nepregledna množica domačinov in tujcev, ki je sprejela mimoidoče z navdušenimi »živio« klici. Vsi časopisi ugotavljajo, da v Ljubljani do tega dneva še ni bilo nikdar zbrano toliko ljudstva. Na Dunajski (Tyrševi) cesti je stal ogromen slavolok, ves s smrečjem in venci preprežen. Na prednji strani so vihrale samo slovenske zastave, dočim so bile razvite na obeh straneh zastave vseh kranjskih mest in državne zastave. Poleg njih so se bleščali razni grbi, simbolično temu dnevju sta si podajali Slovenija in Štajerska desnici.

Pred bivšo bolnico — na trgu »Ajdoščini« — so pozdravile goste belo oblečene deklice, ki so stale na dekoriranem odru. Hčerka upravnika bolnice je nagovorila nadvojvodo v imenu bolnikov v kratkih, a čustvenih besedah.

Ves spreved se je pomikal do stanovanja deželnega glavarja — do sedanje univerze. Na Kongresnem trgu je pregledal nadvojvoda še ostali del Narodne garde in v Ljubljani stanujočega vojaštva. Tudi deželni stanovi so pozdravili cesarjevega namestnika ter povabili njega in spremstvo na svečan banket, ki se je vršil v proslavo tega pomembnega dneva v vseh prostorih kazine.

Vstopnica za otvoritvene svečanosti

Kmalu, ko je objel večerni mrak razigrano Ljubljano, je priredila godba Narodne garde podoknico visokim gostom. Vse mesto je bilo bajno razsvetljeno. Nisi mogel najti okna, kjer bi se ne igrale lučke. V ta namen je prodajal steklar Srečko Waidinger priročne svetiljke po ceni 3 krajcarjev kos, kar je ponovno oglašal v časopisih. Z grada je daleč na okoli oznanjeval razkošno razsvetljen državni simbol pomembnost tega praznika.

Zvečer se je vršila v gledališču slavnostna predstava, katero je posetil nadvojvoda s spremstvom. Po končani igri so odšli gostje v kazino, kjer je priredila občina svečano večerjo in zabavo. Visoki gost si je ogledal vse prostore ter se vpisal v čitalnici v spominško knjigo. Dolgo po polnoči so odšli povabljeni z zabave, dočim so rajali domači do zore. V listu z dne 18. IX. konča časopis »Slovenija« o dogodkih tega dneva poročilo takole: »Veselilo je nas, ker smo skoraj povsod slovenske barve ogledali, posebno pa so nas mnogi napisi v slovenskem jeziku s sladko radostjo navdali...«

V zgodnjih urah naslednjega dne 17. IX. je bila budnica z godbo Narodne garde po vsem mestu in vseh predmestjih. Poskočne koračnice so vabile meščane, da se poslovijo od gostov.

Na kolodvoru se je zbrala zopet nepregledna množica, vsi civilni uradniki in vojaški krogi, mestni očetje in svetovalci. Ob ½8. uri so naznanili zvonovi in grmenje topov, da odhaja nadvojvoda s spremstvom.

Pri vseh slavnostih in svečanostih ni bilo najmanjšega incidenta in nesreče. Vse je poteklo v popolnem redu; staro in mlado je ohranilo najlepše spomine na ta važni dan.

Deželna vlada je izrekla prebivalcem mesta Ljubljane najtoplejše zahvalo za prostovoljno oddajo stanovanj, za gostoljubno pogostitev ter za izraženo navdušenje za visoke goste. Tudi z Dunaja je sledila slična pohvala vsej Ljubljani, kakor tudi prebivalcem in mejašem novozgrajene proge.

Novo dobo, novo življenje je dočakala Ljubljana. Večina vozov, ki so do zdaj polni tovora le pasirali

Knezoškol Ant. Wolf

Guverner grof Wellersheimb

Ljubljano in hiteli dalje po cesarski cesti proti zeleni Štajerski, so se ustavljali na novem kolodvoru z robo, pripeljana iz Trsta. Nasprotno je prihajala roba iz severa za jug po železnici in odtod dalje v Trst. Male in stisnjene kolodvorske naprave niso bile kos svoji nalogi. Poleg tega pa je vplivalo na zaostajanje robe tudi pomanjkanje prevoznih sredstev, t. j. železniških vozov in strojev. List »Slovenija« piše v številki 102 z dne 21. XII. 1849 o tej mizeriji dobesedno takole: »... Trume obloženih vozov pridejo po teržaški cesti in kakoršni so, morajo vozovi dva, tri do sedem dni pred kolodvorom čakati, da se uradniki spedicije jih osmilijo, blago na železnici preseliti in proti severu odposlati blagovolijo.«

Tudi v potniškem prometu je nastal nov preobrat. V Ljubljani je bilo mogoče opaziti mnogo tujcev, posebno živo je bilo v bližnjih kolodvorskih ulicah. Že prvo nedeljo po otvoritvi so zaupali Ljubljančani prevozu po železnici in napravili izlete v bližnjo okolico, kjer so se razkropili in uživali prirodne krasote. Kolikor moremo posneti iz novinskih poročil, so pridno obiskovali tudi krčmarje. Kranjski kmet ni bil toliko nezaupljiv proti železnici kakor štajerski; urednik »Novic« ugotavlja, »da se kmetom voznja dopade in jih je bilo mnogo videti v vlakih. Cena je niska in lukamatija je šembrano živ konj!« pravi dalje. Če nekoliko primerjamo vozne cene tedaj in danes, ugotovimo, da je takrat veljala voznja v tretjem razredu od Ljubljane do Zaloga 9 krajcarjev, proti 4'5 Din; do Zidanega mosta 1 gold. 8 kr., proti 28 Din; do Maribora 2 gold. 46 kr., proti 64 Din. Morda bo koga zanimalo, če pojasnim, da so računali takrat za 1. razred 4'15 krajc., za 2. razred 2'54 krajc., za 3. razred 1'84 krajc. za prevožen kilometer in osebo. Prtljage je smel vzeti vsak potnik v vlak največ 40 funtov, vendar so že takrat veljale iste omejitve kakor danes glede nošenja prtljage v vozove.

Za otroke izpod dveh let so plačevali polovično voznino.

Klasifikacija tovarne robe je bila razdeljena v tri razrede. V prvi razred so uvrstili živino; stavek je znašal 3 vinarje za prevoženo avstr. miljo (= 7'5 km) in 1 cent (56 kg); v drugi razred so spadali vozovi,

Voz, s katerim je Severna železnica prevažala potnike na kolodvor

Pokrajina med Rimskimi toplicami in Zidanim mostom

kočije, sani, brizgalnice i. t. d.; tarifni stavek je bil odmerjen po 1 krajcar in 1 vinar po starem centu; za robo, klasificirano po tretjem stavku, so plačevali 1 krajcar in 3 vinarje za stari cent.

Točno tako kakor dandanes so določili uradne ure pri blagajnah. Roba se je predajala železnici s tovrnimi listi, ki so jih imenovali takrat nakladni list. Tudi postranske pristojbine za sprejemanje, nakladanje, zlaganje, tehtanje in zavarovanje so bile tarifno določene.

Za prevoz robe so vozili tovorni in mešani vlaki, za prevoz potnikov pa potniški vlaki. Iz Ljubljane je odhajal proti severu ob pol osmih zjutraj mešani, zvečer ob en četrt na šest tovorni vlak, ob 8¼ pa poštni vlak. Iz nasprotne strani je vozilo enako število vlakov. »Novice« nazivajo vlake — vozovi. Odhodni časi so bili napovedani v voznih redih le po četrtinkah ure. Vožnja je trajala pri vseh treh vrstah vlakov skoro isti čas. Poštni vlak je vozil od Ljubljane do Gradca 10 ur, mešani vlak 11 in ¼, tovorni vlak pa 12 in ¼ ure. Zanimiva je bila opomba v »Novicah« o priobčenem voznem redu, ki pravi: »Iz znamenovitih ur odhoda voz na vsaki postaji sleherni popotnik lahko zve: kdaj de ima na postaji ali štacijonu biti, de voza ne zamudi. Se vé, de mora vsak popotnik saj eno četrtinko ure popred na štacijonu biti, de se za vožnjo zapiše.«

Vozne rede in tarife, izdane za občinstvo, je izobesila železniška uprava samo v nemškem jeziku. Ogorčeni nad to krivico pišeta »Slovenija« in »Novice«: »Pričakujemo, de bo vodstvo železnice ceno vožnje, kakor tudi njeni odhod in prihod tudi v slovenskem jeziku razglasilo za veliko množico tistih ljudi, ki bodo železnici kaj skupiti dali, pa nemškiga ne umejo.« (Slovenija, list 102 z dne 21. decembra 1849.)

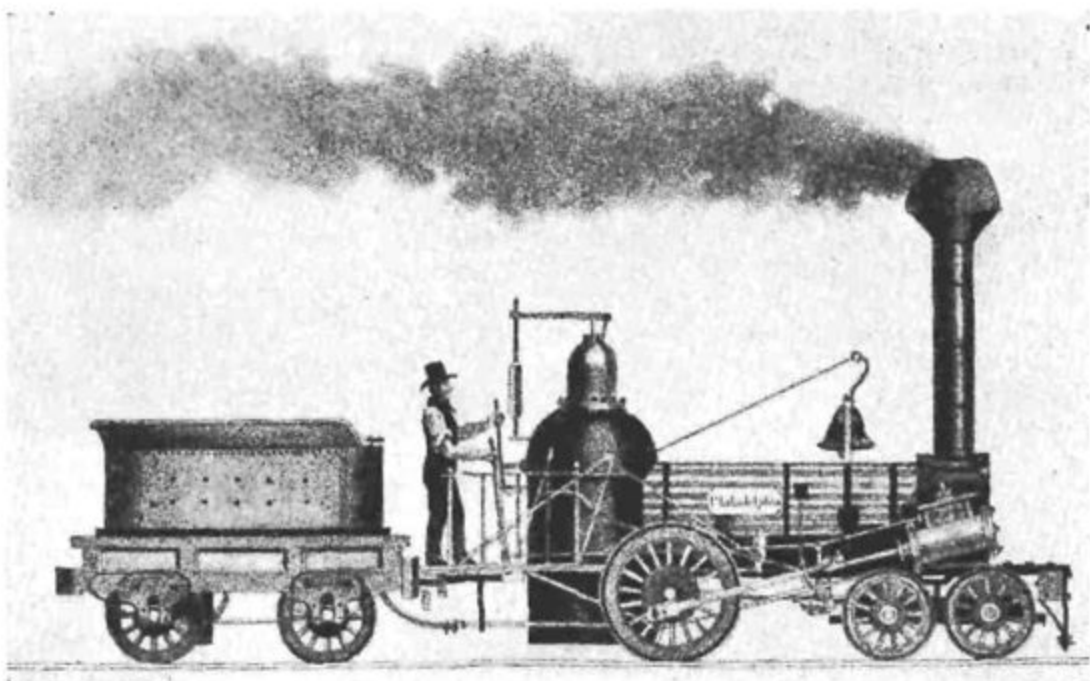
Postaja Ljubljana je bila najmočnejša edinica v blagovnem prometu. Ne samo kot ugodna trgovska

točka in kot obračalna postaja, ampak tudi kot najbližja postaja mestu in luki Trstu. Iz prvih statističnih podatkov iz leta 1853. je razvidno, da je odšlo in prišlo v Ljubljano 2,030.319 centov privatnega in 68.726 centov režijskega tovora; skupno torej 2 milijona 99.045 centov, kar pomeni 28'47 % celotnega prevoženega tovora. V istem letu je bilo prodanih 106.852 vozovnic, kar je znašalo 13'32 % celotnega osebnega prometa. Če primerjamo z Ljubljano Celje in Maribor, potem moremo ugotoviti, da je imela postaja v Celju le 3'26 %, v Mariboru le 4'92 % vsega tovrnega prometa; v potniškem prometu pa prva 4'06, druga pa 5'40 %.

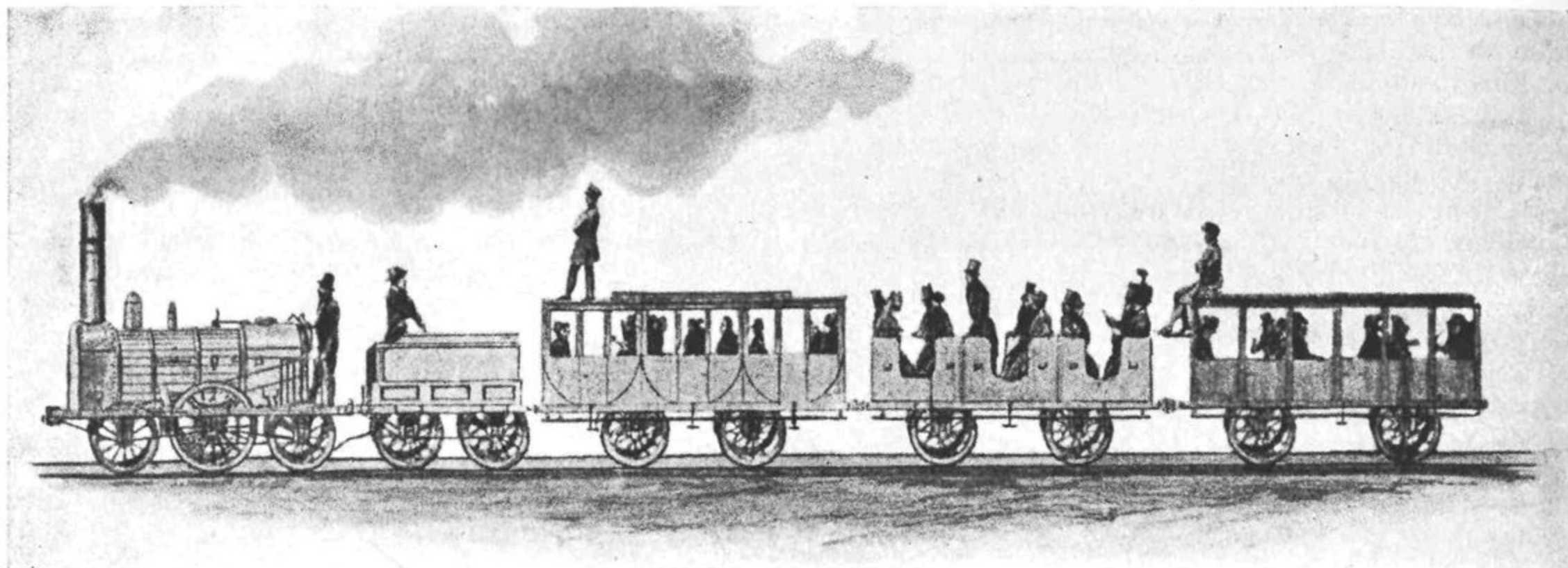
Temu primerno visoki so bili tudi dohodki. Dohodki potniškega prometa v Ljubljani so znašali v letu 1853. 307.171 goldinarjev, blagajna tovrnega odpravištva je izkazala 1,762.840 gold. dohodkov. Rentabilnost proge je bila dokazana takoj v prvih letih, čeprav so bili gradbeni stroški za proge Celje-Ljubljana veliki in so izdali

za trasiranje in predpriprave	53.066'— gold.
„ prevzeti svet in odškodnino	1,347.223'— „
„ spodnji ustroj in mostove	17,375.461'— „
„ gornji ustroj	6,833.674'— „
„ visoke stavbe	3,574.124'— „
„ opremo poslopij in delavnic	787.739'— „
„ vozila in lokomotive	5,693.857'— „
„ ostale gradb. in opremne stroške	881.181 „
skupno	36,546.325'— gold.

Železnica je prinesla večini prebivalcev obilo sadu in blagoslova. Edino trnovskim in krakovskim čolnarjem ter fakinom je zadala še hujši udarec, kakor tržaška cesta za časa vladanja Karla VI.; odvzela je večini ves zaslužek. Po otvoritvi železnice je prenehal ves ladijski promet na Savi od Zidanega mosta do Zaloga in od tu prevažanje na Breg ob Ljubljani. Tu je prenehal carinski urad s svojim poslovanjem ter se preselil na kolodvor. Vse uslužbenke carinskega urada je sprejela v službo železniška uprava ter jih zaposlila pri carinski službi; ostale čolnarje so zaposlili kot delavce. Toda zaslužek je bil pičel in skromen. Trnovčani in Krakovčani niso več zajtrkovali »žgancev«, kakor so sami nazivali ocvrte piščance in

Tip lokomotive »Philadelphia«

Vlak, kakršen je bil L. 1857

rake, ki so jih obilo zalivali z vinom. Skoro je zamrlo popolnoma veselo življenje na Bregu lene in počasne Ljubljance; oživelo pa je na severnem koncu našega stolnega mesta.

Ko so pričeli z nadaljevanjem proge proti Trstu dne 28. junija 1857, je prišla na ljubljanski kolodvor živahnost; kolodvor je postal s tem trenutkom v prometu med Jadranskim morjem in Srednjo Evropo le nekaka vmesna postaja. Potniški promet je padel v primerjanju z onim v letu 1853. za skoro 10 %; tovarni promet se je znižal za 50 % v dobi po novo dobljeni železniški zvezi.

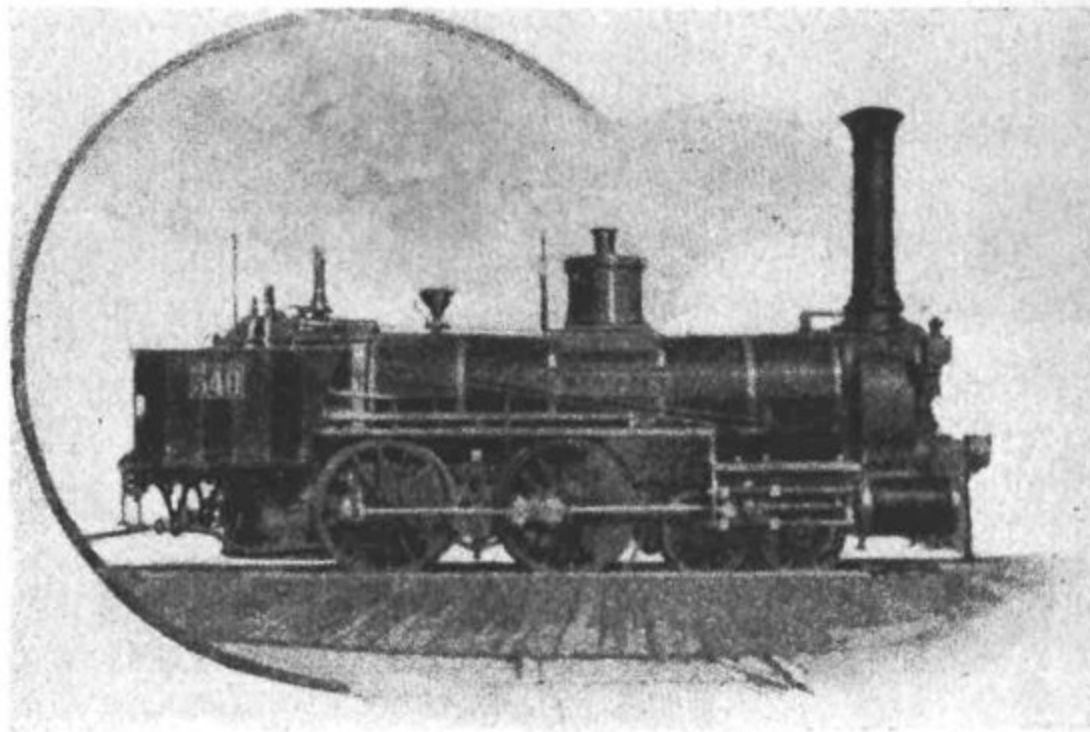
Vendar je dal železniški promet povod za razširjenje mesta v severni smeri. Toda železniška proga je postala bariera, ki je ovirala razvoj mesta v nadaljnjem pravcu. Kaj bi bilo z zidanjem hiš, podaljšanjem cest čez železniške proge in tako povečanje omestja, če bi se ustreglo želji takratnih Ljubljančanov, češ: kolodvorske naprave ležijo predaleč izven mesta. Danes šele vidimo težko rešitev problema o razmahu območja Ljubljane. Brez graditve pod- ali nad-vozov ne more ostati naše moderno mesto; na te čaka zlasti Tyrševa cesta, dalje Miklošičeva, Kolodvorska in Resljeva cesta. Isto velja tudi za cestne zveze v severozapadni in zapadni strani. V tem okolišju bi nastala še večja težava prehodov, če bi se ognila železna cesta Lattermannovemu drevoredu, zasajenemu leta 1814. po nalogu generalnega guvernerja Lattermanna v spomin na častne in slavne zmage avstrijskega orožja. Železnica bi vozila skoro po današnji Gledališki ulici, presekala Bleiweisovo cesto ter tekla paralelno tik ob Tržaški cesti. Prav gotovo bi bila najugodnejša rešitev ta, da bi potegnili železnico proti Krasu in Trstu v trasi današnje gorenjske proge za Šišenskim hribom in Rožnikom, kar pa mestnemu magistratu s predmetnim predlogom na ministrstvo za trgovino, obrt in javna dela že leta 1849. ni uspelo.

Razvoj in zazidavanje severnega dela Ljubljane je bil glede na takratne pogoje že marsikateremu inženjerju in tehniku trd oreh in problem, ne da bi

govoril o finančnih in estetskih težavah. V dnevnikih so se bili peresni boji, iz katerih je bilo videti najrazličnejše misli.

Eden izmed takih načrtov je prenos kolodvorskih naprav v temle smislu: sedanji kolodvor naj bi se pomaknil sporedno z Martinovo cesto okoli 1 km od takratnega mesta bolj proti vzhodu. Dvotirna savska železnica (bivša Južna železnica) bi tekla za Kolinsko tovarno na novi kolodvor. Od tu dalje bi se vila preko Ljubljance in Gruberjevega kanala skozi tunel pod Golovcem ob Dolenjskem kolodvoru spet čez Ljubljano na Vič, kjer bi se spojila z že sedaj obstoječo dvotirno progo. Železnica proti Jesenicam bi se morala odcepiti že vzhodno od pokopališča pri Sv. Križu proti severu do Št. Vida, kjer bi se združila s staro traso. Mimogrede, nekako na Ježici bi prešla ta proga v tedanjo kamniško progo.

Nadaljnji načrt za rešitev tega problema bi bila zgraditev čelnega kolodvora: vlaki iz Zidanega mosta in Dolenjske ne bi mogli voziti čez glavni kolodvor neposredno dalje proti Trstu, ampak le s prestavljanjem. Vožnja proti Trstu bi se nadaljevala s pomočjo

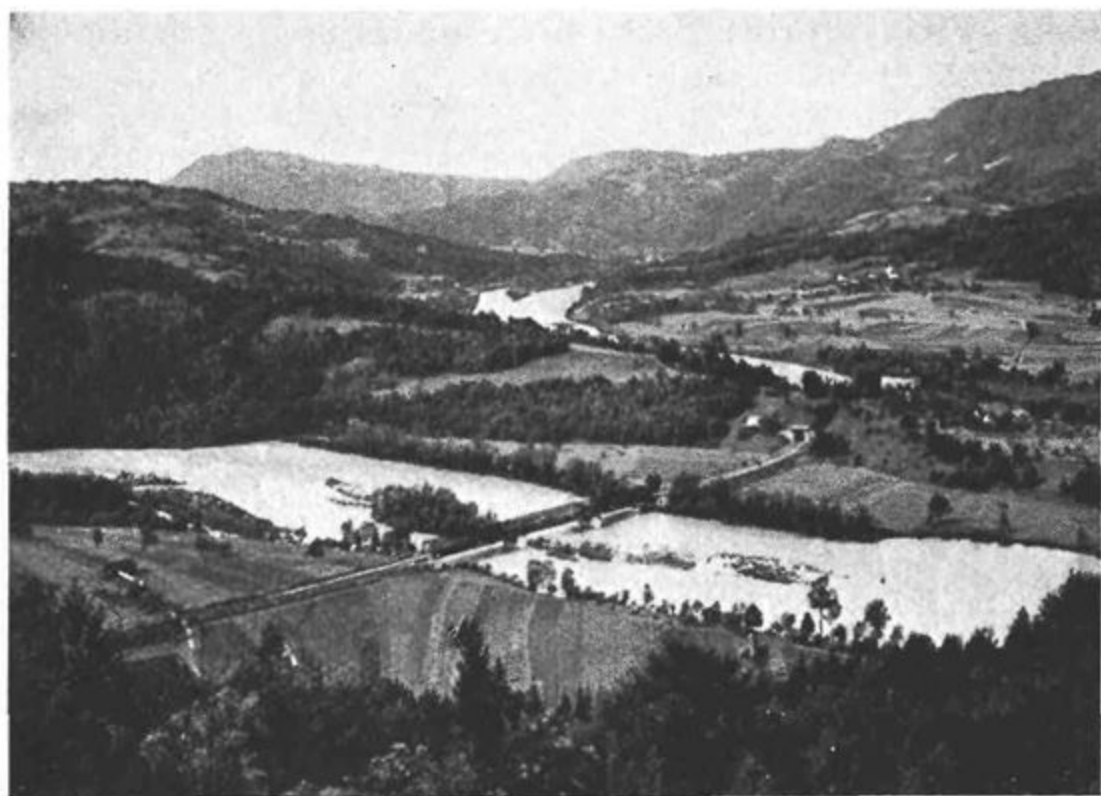

Tip lokomotive L. 1850

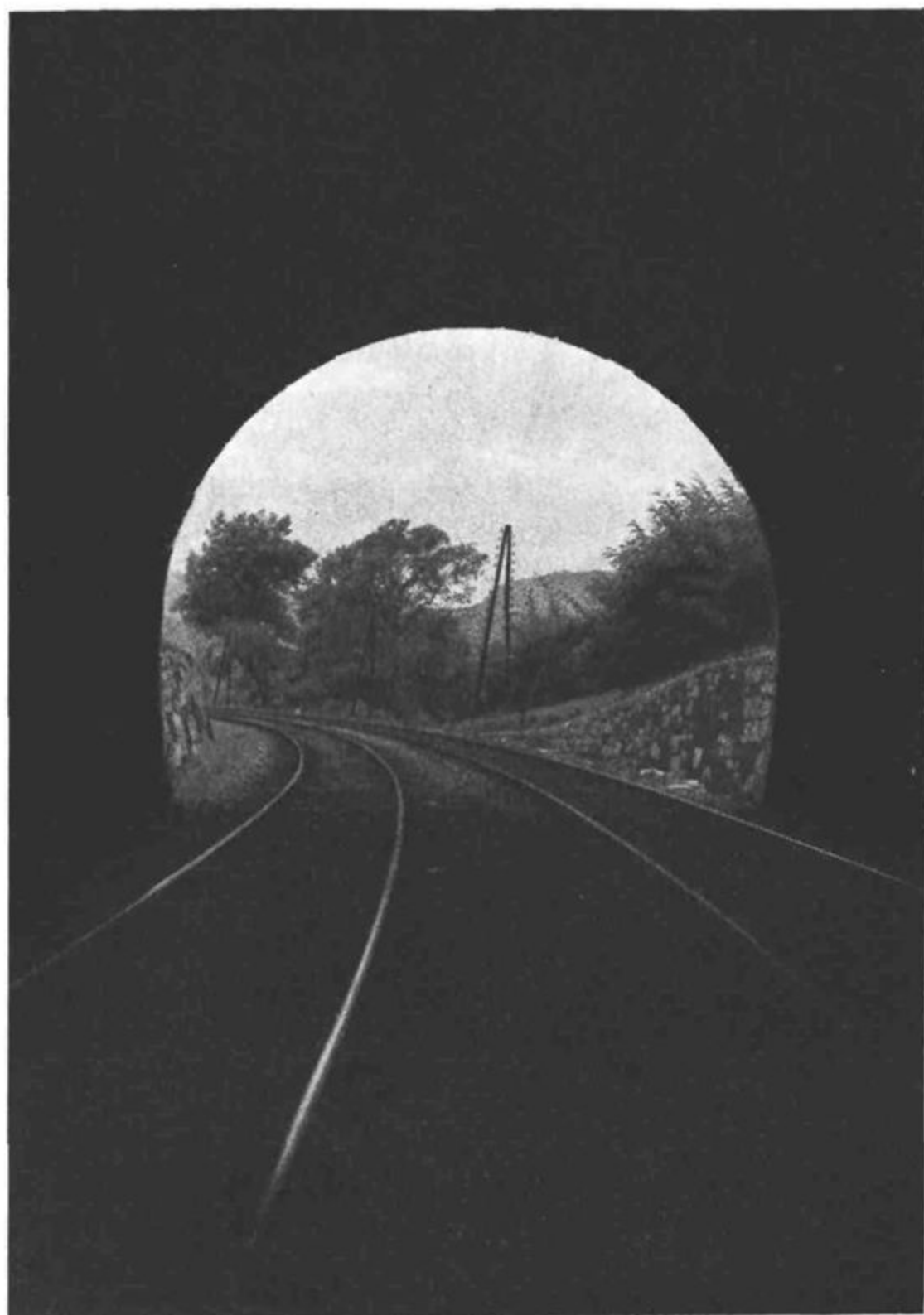
odcepa za Kemijsko tvornico proti Tomačevem in v loku ob Stožicah proti Dravljam za Šišenskim hribom in Rožnikom na Vič, kjer bi se morala graditi nova postaja. Prilичno pri Dravljah bi se odcepila proga proti Gorenjski, na Ježici pa proti Kamniku. Na ta način bi odpadla dvotirna proga, ki seka Dunajsko cesto kot najprometnejšo žilo, cesto na Gorenjski kolodvor, Gosposvetsko cesto, tri tivolske prehode, cesto na Rožnik ter več prehodov od tu dalje do Viča. S tem problemom bi se mogel opustiti ves sedanji Gorenjski kolodvor z vsemi napravami, kakor kurilnico in delavnico ter proga do Dravelj, s čemur bi odpadli vsi prehodi, ki kolikor toliko ovirajo razvoj mesta v tej smeri.

Imamo tudi zamisel, da bi se dvignile vse železniške naprave glavnega kolodvora na nasip ter tako omogočilo podaljšanje sedanjih cest — v kolikor že to ni izvedeno — v nivoju pod vzdignjenimi tiri in kolodvorskiimi ubikacijami, podobno, kakor so to izvršili v Plznju. S tako rešitvijo bi se lahko mesto neovirano razširilo proti severu, severozapadu in zapadu ter bi bile odstranjene vse vtlesnitve razvoja in cestnih prehodov. Naravno je, da bi se morala železnica početi dvigati že pri postajališču Devici Mariji v Polju. Nasprotno pa bi bilo treba nasipati vedno manj proti Viču, kjer je proga radi močvirnatih tal že itak dvignjena. Postajno poslopje sedanjega Gorenjskega kolodvora bi morali prenesti dalje proti št. Vidu ter vso progo dvigniti z nasipom toliko, da bi se cestni prehodi vsaj v Zgornji šiški še podmostili.

Četrty problem rešitve tega najvažnejšega vprašanja napredujoče Ljubljane je poglobitev vseh kolodvorskih naprav; torej ravno v nasprotnem smislu, kakor prejšnja razprava. Projektanti tega načrta zagovarjajo misel s tem, da bi ostale kolodvorske naprave v sredini mesta in bi se železniški promet vršil brez vsakih komplikacij. Pokazati hočejo točno in jasno bistvo železniškega vprašanja, kako ga je treba načeti in kaj je najnujnejše pri preureditvi. Poglavitno pri tej vrsti rešitve je, da bi bile s premostitvijo cest in ulic odpravljene težave križišč potov in železnice

Pogled na progo pri gradu Poganku pri Litiji

Pogled iz predora pod gradom Pogankom

ter podaljšanje sedanjih slepih cest preko kolodvorskih in ostalih železniških naprav ter objektov. S tem v zvezi bi se premestili obe kurilnici, skladišča, vodne naprave v smeri proti Zalogu, kar bi bilo tudi iz zdravstvenih ozirov zelo koristno in priporočljivo za stanovalce v okolici kolodvora. S poglobitvijo bi odpadel sedanji Gorenjski kolodvor ter se pomaknil v severozapadni smeri v Dravlje. V zvezi z gorenjsko progo bi morali poglobiti progo proti Kamniku, dočim bi dolenski progi zmanjšali sedanji vzpon neposredno pri uvozu na glavni kolodvor, ker bi začeli poglobljati to progo v bližini Zaloške ceste. Glavna dvotirna proga bi tekla v večji ali manjši poglobitvi okoli 5 kilometrov. Najnižje bi morali kopati do 5 metrov. Po tem projektu bi sedanjega kolodvorskega poslopja ne bi bilo treba podreti in na novo zgraditi, kar bi bilo v vseh prejšnjih variantah kolikor toliko potrebno.

Brez dvomá je, da je preureditev železniških komunikacij z ljubljanskimi kolodvori eno najvažnejših vprašanj za razvoj mesta. Zato želimo, da se izvede načrt, ki bo v največjo korist za osnovo velike Ljubljane.

RISAL B. JAKAC

Delniška tiskarna, d. d. v Ljubljani

NJ. VELIČANSTVO KRALJ PETER II.

ITALIJANSKE PREDSTAVE V LJUBLJANI DO ZGRADITVE STANOVSKEGA GLEDALIŠČA (L. 1765.)¹

DR. STANKO ŠKERLJ

Toda tu je Anna Negri, ki ji je bilo usojeno, kakor smo čuli, da umre na ljubljanskih Poljanah zadnjega februarja prestopnega l. 1740.: v seznamu pevcev in pevk v libretu *Artaserse* in *Rosmira* stoji poleg njenega imena opazka: »detta la Mestrina di Venezia«. Da je dobila v Benetkah poseben vzdevek, ki ji je imel služiti kot priporočilo pred tujo publiko, je vsekakor znamenje, da se je odlikovala; tudi v ljubljanskih predstavah je igrala velike vloge (če ji ni morda bolezen tega preprečila). Drugo bolj znano ime tega ansambla je »Barbara Narizi di Bolognia«, ki je igrala v *Rosmiri* moško vlogo korintskega princa Arsaceja. Benedetto Croce pravi v svojem citiranem delu o napoljskih gledališčih (str. 182), da je v gledališču »dei Fiorentini« pela v sezoni 1738—39 »Barbara Narizi iz Bologne (ki jo omenja Casanova)«. Casanova, ki ga je ta »dokaj prikupna« umetnica leta 1749. hotela olajšati za nekaj cekinov v igri, res nima posebno pohvalnih besed za umetnost njene družbe;² toda sama okolnost, da se je on in B. Croce spominjata kot pevke, dočim toliko njenih kolegov ostaja v temi, dokazuje, da je vzbudila nekaj pozornosti.

Dve leti po Angelu se torej pojavlja v Ljubljani Pietro Mingotti s svojo družino, različno od Angelove, a pod sličnimi okolnostmi. Tudi on je zabaval Ljubljančane z melodramami v predpustnem času (1742. l.); to izpričuje naslovni list libreta *Demetrio*, a tudi zabeležba v Stanovskem protokolu in pri Peritzhofnu³. Konec decembra l. 1741. so stanovi razpravljali o prošnji Pietra Mingottija, da se mu dovoli uporabiti »lontovž« za predstave in zgraditi gledališče na stroške stanov. Po daljših pomislekih ekonomskega značaja mu je

prvo — predstave v lontovžu — takoj odobreno, drugo pa prepuščeno odločitvi »konference«; a na tej konferenci, ki se je vršila istega dne — prim. Stanovski protokol, 48, fol. 299 b = Peritzhoffen, c. d., II, 48, 322 —, je stanovska gospoda obljubila še potrebni les, »was aber die Mallerey, und Mobilien anbetrifft, hat sich die Conferenz davon gänzlich entzogen haben wollen«.

Repertoar te druge Mingottijeve družine poznamo spet samo iz ohranjenih libretov; sicer pa spominjata tako oblika in oprema libretov kakor sam repertoar docela na gostovanje iz l. 1740. Pietro Mingotti je torej dajal v Ljubljani l. 1742. vsekakor dve resni operi, melodrami *Il Demetrio* in *Didone*; ali se je razen tega igral še kak drug komad, morda kak »intermezzo«, o tem nimamo doslej nobenih podatkov. — Libreto »muzikalne drame« *Il Demetrio*, natisnjen pri A. F. Reichhardt v Ljubljani, je dvojezičen in tudi sicer v skoro vseh posameznostih sličen ljubljanskim tiskom *Artasera* in *Rosmire*, le da v njem nista navedena niti pesnik niti komponist, marveč samo impresario P. Mingotti in prevajalec italijanskega teksta na nemški jezik: Franz Jos. Pirker, in razen tega izvajalci - solisti. Avtor teksta pa je nedvomno spet Pietro Metastasio: že površno primerjanje besedila ljubljanskega libreta s tekstom istoimenske drame v Metastasijevih zbranih delih dokazuje njihovo identičnost v vseh glavnih delih, čeprav je v libretu besedilo nekaterih arij izpremenjeno; sicer pa so te izpremembe na koncu knjižice izrečno označene kot take.⁴ V fabuli te melodrame, ki ji je scena v Siriji, je zanimivo, da predzgodovina dejanja ni brez podobnosti s kasnejšo tragedijo — povsem drugega izvora — o

¹ Naslov članka je v tej številki izpremenjen, ker nalagajo tehnični razlogi — predvsem želja po zaokroženi vsebini celega letnika —, da se naš prikaz italijanskega gledališča v Ljubljani za sedaj zaključi z letnico 1765, ki je tudi res nekak mejnik v gledališkem življenju našega mesta.

² Casanova, *Spomini*, I.

³ *Carnioliae Pragmatica*, II, 48, 316 — kar se nanaša na Stanovski protokol, 48, fol. 297 (a ne na fol. 295, kakor trdi Peritzhoffen, a je popravil že prof. Kidrič, c. m.; P. navaja napačno tudi dan razprave pred stanovskim odborom: »20. 8 ber«, — dočim se v Stanovskem protokolu jasno bere »20. X ber 1741«).

⁴ Da je Metastasio pesnik *Demetrija*, so interesenti tudi pri nas že davno vedeli: Erbergov katalog (v Muzeju) navaja ljubljanski tisk pod Metastasijevim imenom.

ROSMIRA. TRAMMA PER MUSICA,

DA RAPPRESENTARSI

NELLA SALA DEL
PALAZO PROVINCIALE IN
LUBIANA,

DEDICATO
ALL'

ECCELSA PROVINCIA DEL
DUCATO
DI CRAGNO.

NEL CARNEVALE 1740.

La Poesia è del Sig. Abbate Pietro Metastasio,
Poeta di Sua Maestà Cef. e Catt. frà gli Arcadi Artino
Corasio.

La Musica è del Sig. Giovanni Adolfo Haffè, detto
il Saffione Maestro di Cappella di Sua Maestà il Rè di
Polonia, ed Elettore di Saffonia, e Maestro del Pio
Ospital dell'Incurabili in Venezia.

Lubiana, Nella Stamparia di Adamo Frid. Reichhardt.

Naslovna stran libreta »Rosmira«

»napačnem Demetriju«: tudi pri Metastasiu je junak sin pregnanega vladarja in odrašča, ne da bi poznal svoj rod, v oblasti in službi uzurpatorja. A prava Metastasijska drama, v treh dejanjih, z običajnimi arijami, je v bistvu postavljena na sentimentalno-moralni konflikt: hči ubitega uzurpatorja mora izbrati sebi moža, državi kralja; ona ljubi junaškega pastirja, o katerem nihče ne ve, da je pravi kraljevič, toda iz državnih ozirov žrtvuje svojo veliko ljubezen dolžnosti, in skromni pastir, ki je izprevidel njeno veličino, hoče v daljni svet; tedaj kraljičina oslabi, pripravljena je vsemu se odreči in oditi z njim; sedaj jo pa junaški mladič hrabri, naj vztraja v svojem požrtvovalnem vršenju vladarskih dolžnosti; prihod kretske ladij — pomoč starega, pregnanega kralja — prinaša rešilno odkritje in srečen konec dejanja, ki je v vsem svojem poteku prepleteno še s stranskimi ljubezenskimi aferami in političnimi intrigami.

Dočim je književno avtorstvo ljubljanskega *Demetrija* nesporno, bi bilo zelo težko ugotoviti

skladatelja, s čegar muziko se je opera pri nas dajala. Metastasijski *Demetrio* je doživel krstno predstavo l. 1731. na Dunaju, z glasbo Caldare, a nikakega jamstva nimamo, da so Ljubljanci slišali isto muziko, ker je bil *Demetrio* kasneje še večkrat uglasben.¹

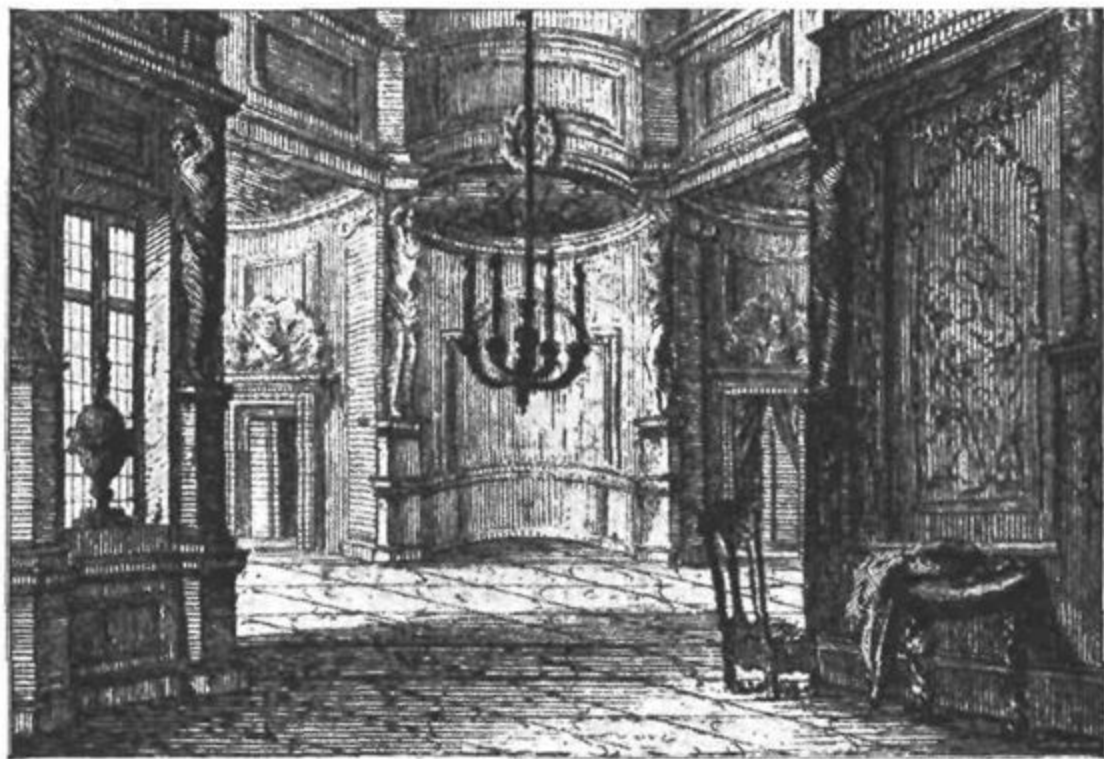
Še manj kot o *Demetriju* moremo reči o ljubljanski predstavi opere *Didone*. Dočim je od prve ohranjen vsaj en primerek libreta v knjižnici Narodnega muzeja, o drugi samo vemo,² da je tudi za njo libreto natisnjen v Ljubljani, in da je en eksemplar obstojal v Semeniški knjižnici. Danes smo zaman iskali libreto v ljubljanskih bibliotekah. Avtor teksta je skoro gotovo spet Metastasio, ki je s svojo melodramo o nesrečni usodi zapuščene *Didone* l. 1724. dosegel svoj prvi veliki uspeh. Za krstno predstavo v Napolju je prispeval glasbo skladatelj Sarro in v isti obliki se je opera pela naslednjega leta v Benetkah, dočim se je v Rimu l. 1725. *Didona* dajala z muziko Alessandra Scarlattija; istega leta jo je komponiral tudi Albinoni, a 1730. znani Vinci.³ Povsem negotovo je — vsaj dokler se ne najde ljubljanski libreto —, čegava je bila muzika pri ljubljanski predstavi.

Pač pa se nekaj več vé o gledališki družini Pietra Mingottija. Bilo je to vsekakor eno večjih opernih podjetij, ki je s priznanjem nosilo italijansko opero po Evropi. Njegove uspehe v Gradcu

¹ Če bi imeli na razpolago potrebni material iz glasbene zgodovine, bi se skoro gotovo dal ugotoviti tudi komponist ljubljanske predstave, ker so v njej kar tri moške vloge bile zasedene z ženskimi glasovi, med njimi tudi *Demetrio-Alceste*. Sploh je izmed večjih ulog bila samo ena — stari Fenicio — predstavljena po pevcu.

² Iz često citiranega članka prof. Kidriča, str. 117.

³ Prim. Salvioli, *cit. delo*, pod naslovom *Didone abbandonata*.

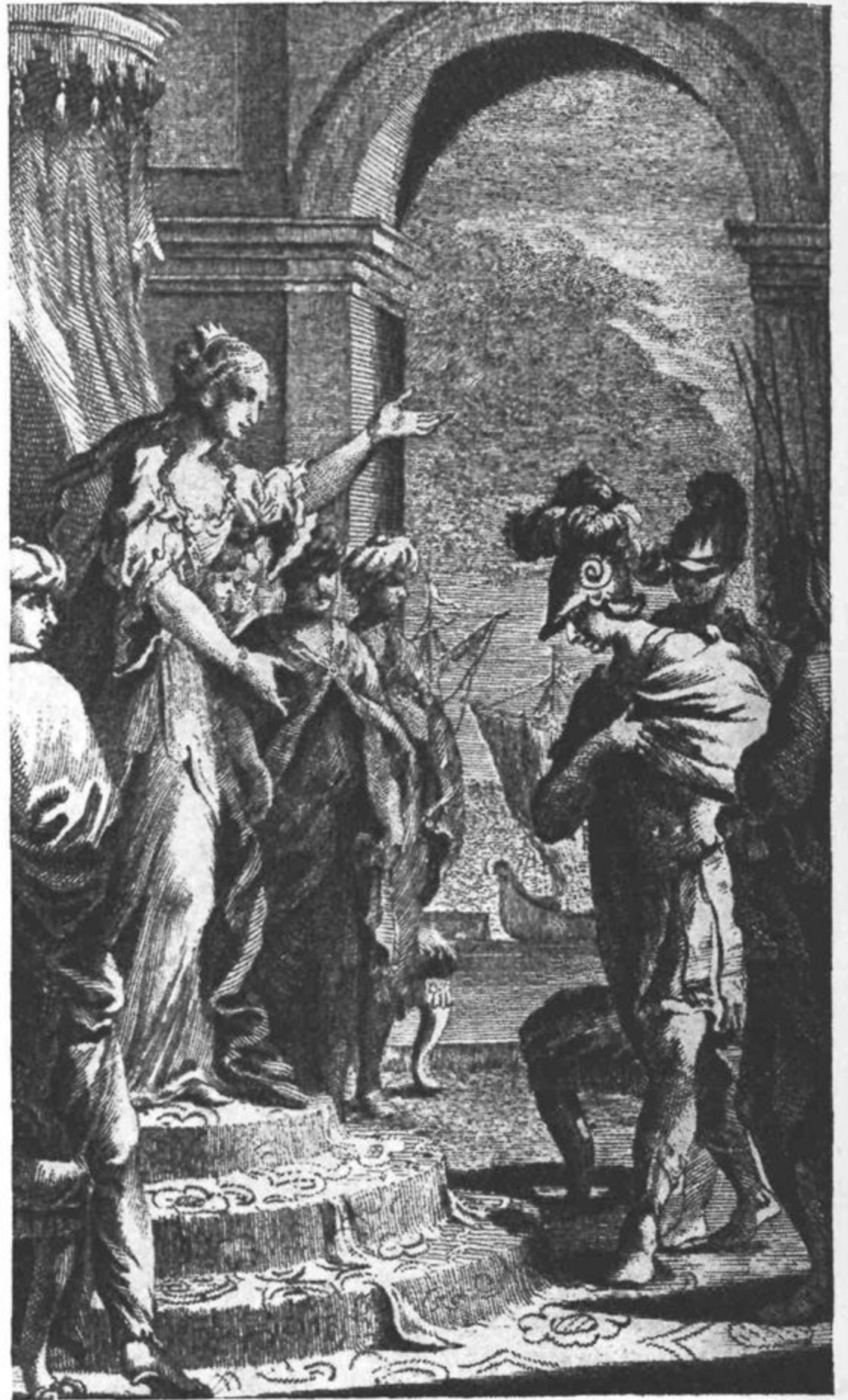

Metastasio, DEMETRIO, scenarij I. dejanja (risal I. Gobis, urezal C. Dall'Acqua)

smo že zabeležili, toda imelo jih je tudi drugod. Ni nam dano, ob skromnih knjižnih sredstvih, s katerimi doma razpolagamo, slediti mu na njegovih potih po kontinentu, toda vsaj o eni etapi, o gostovanju na Danskem, smo poučeni. V delu Andrea della Corte, *L' opera comica italiana nel Settecento*, II, str. 69, stoji stavek, ki je posvečen predvsem dokaj uglednemu komponistu G. Sartiju, a ki omenja tudi Mingottija: »Znani impresario opernih družb Pietro Mingotti je privedel, vračajoč se l. 1753. v Kopenhagen, s seboj Sartija kot direktorja.« In nagli uspehi Sartijevi pred danskim občinstvom so pomenili gotovo tudi uspeh podjetnika, ki očitno ni bil prvič na Danskem in čegar pomembnost se zrcali tudi v tem, da je mogel angažirati (sicer mladega) Sartija. — Tudi v kompoziciji Pietrove družbe iz l. 1742. nahajamo vsaj eno znano ime: že omenjeno primadono Marijano Pirker, morda ženo onega F. J. Pirkerja, ki je preskrbel nemški tekst ljubljanskega libreta *Demetria*.¹

Po teh gotovo razmeroma dobrih gostovanjih Mingottijevih družb prestanejo za nekaj let vse vesti o italijanskem gledališču v Ljubljani. Ko pa se spet pojavijo, so skromnejše in se očitno tudi tičejo skromnejših produkcij. Zdaj vse do l. 1757. ni sledu o kakem ljubljanskem libretu, niti v današnjih javnih knjižnicah, niti v večkrat citiranih katalogih starih privatnih bibliotek. Zapušča nas Stanovski arhiv, ki kaže za to dobo veliko vrzel,² a tudi Peritzhoffnovi ekscerpti, ki ne segajo preko 1742. l. Naš glavni vir za dva decenija so »knjige prejemkov« mestne občine in računske knjige prisilne delavnice (*Empfang, und ausgab Buech Deß Zucht Spün und arbeits Hauß*), vse v ljubljanskem mestnem arhivu.

Prvi glas o italijanskih predstavah po l. 1742. se čuje pet let kasneje, v občinskem »Empfang Buech«-u za l. 1747., fol. 61 r.: »Ein Wellischer operist Bezalt von³ Comedi Hauß am Rathhauß« za osem izvajanih oper po 2 fl. v celem 16 forintov. Kratko gostovanje, ki se ni vršilo v dvorani stanovske palače kakor Mingottijeva, temveč v mestni

Metastasio, *Demetrio*, I. dejanje, 8. prizor (risal P. A. Novelli, urezal G. Zulliani)

hiši, kjer je bila, kakor smo slišali, že od leta 1736. prirejena v drugem nadstropju stalna gledališka dvorana, »Comedi Hauß«. Vendar samo dejstvo, da neke družbe igrajo v mestni hiši a ne v lantovžu, ne more nikakor veljati kot dokaz njihove manjše vrednosti; morda je rotovška dvorana bila celo prikladnejša, prav zaradi stalne oprave. Sicer pa

¹ V sezoni 1750—51 je v velikem napoljskem gledališču San Carlo pela Regina Valentini Mingotti, po rodu iz Napolja, »ki si je bila pridobila sloves v inozemstvu in je prihajala iz Dresdna« (B. Croce, *Teatri di Napoli*, 1926; str. 206). Ali je bila v kakih odnosih z »ljubljskimi« Mingottiji, ne vemo; njenega imena ne nahajamo med člani njunih družin v letih 1740. in 1742.; vendar se nam kakršnakoli zveza ne zdi izključena, ker nahajamo v citiranem Pircheggerjevem delu (III., seš. 5, str. 221, op. 64)

med spisi, na katere se sklicuje, tudi tega-le: A. I. Hey, *Marianne Pirker, Regina Mingotti*, — a vemo, da je bila Marijana Pirker l. 1737. v družbi Angela Mingottija, l. 1742. pa s Pietrom v Ljubljani.

² Prim. Kidrič, *cit. d.*, str. 113.

³ Pismeni znaki te besede in obče uporabljanje predlogov *von* in *vor* v teh knjigah so tako negotovi, da je težko reči, ali je treba na tem in na naslednjih mestih čitati *von* ali *vor* (= für).

bomo o lokalih, kjer so se v Ljubljani v XVIII. stoletju dajale gledališke predstave, nižje doli rekli še kako besedo.¹

V naslednjih letih se redno pojavljajo v Ljubljani italijanski igralci, toda menda ne z opero, temveč z gledališkimi komadi brez muzike, ker postavke v mestnih računskih knjigah redno govore samo o komedijantih in komediji, dočim se v drugih beležkah prej in kasneje govori o »operistih« in operi. — Za l. 1748. torej beremo v knjigi prejemkov, f. 52 r.: »Den 16. Maij Bezalt ein wellischer Comediant von 8. am Rathauß gehalten Comedien a 1 fl. T: w: mit 8 fl. —:—«. Naslednjega leta, f. 52 v.: »Ein wellischer Comediant Bezalt von 26. am Rathauß producirten Comedien von Comedi Hauß a 2 fl. T: w: zs. (? , nejasna šifra) 52 fl. —:—«. In za l. 1750. se glasi beležka (f. 60 r.) doslovno enako, namreč, da je neki itali-

lijanski komedijant — voditelj družbe, morda isti ko l. 1749. — dal šestindvajset predstav in za to plačal 52 forintov najemnine. A v knjigi za l. 1752. — 1751. l. menda ni bilo italijanskega gostovanja² — stoji na f. 88 v. tako: »Ein wellischer Comediant oder Spiller Bezalt von: Zimer (? , negotovo) am Rathauß von: 11 Comedien a 1 fl. T: w: mit 11 fl.«.

Ni nevažno ugotoviti, da so nekatere družbe plačevale po *en* forint najemnine za predstavo, druge pa po *dva*. Ker ni znano, da bi bil magistrat oddajal v ta namen še drug lokal kot omenjeni »Comedi Hauß«,³ je moral obstojati kak drug razlog za to različno tretiranje, in to v gostovanjih oziroma v družbah samih. Razlika med opero in komedijo (brez muzike) ni bila merodajna, ker plačujejo tudi »komedijanti« kako leto (n. pr. 1749. in 1750.) po dva forinta za predstavo. Kakovost in ugled trupe? Morda, toda treba je pri-

¹ V korespondenci Michelangela Zoisa, Sigismundo-vega očeta — v arhivu Narodnega muzeja — se hrani pismo, ki kaže, da se je Ljubljančanom l. 1747. obetala še druga igralska družina. Agostino Codelli de Fanenfeldt piše 18. aprila onega leta iz Gorice prijatelju Zoisu v Ljubljano — o intimnih odnosih med Codellijevo in Zoisovo družino prim. Radics, *Alte Häuser*, I., str. 70 sl. — med drugim tudi tole: »Nosilec tega pisma je impresario plesov na vrvi, ekvilibrističnih produkcij in igralske družbe italijanskih komedij, ki so (sic!), da po pravici povem, tukaj pokazali kar neverjetne stvari, z mnogimi ‚salti mortali‘, plesi na tleh in drugim, kar vzbuja pozornost in čudenje...«; zato priporoča podjetje Zoisovi protekciji in naklonjenosti ljubljanske gosposke, ki naj bi dovolila, da ti umetniki tudi v Ljubljani pokažejo, kaj znajo; in priporoča jih tem lažje, ker to ni družčina nepri-dipravov, temveč ljudje, ki imajo sredstva, da se preživljajo, in ki žive v strahu božjem. — Zdi se pa, da do gostovanja te družbe vendar ni prišlo: operna družba, ki smo jo našli v mestni hiši, pač ni identična z goriškimi komedijanti, o kakih drugih predstavah ko o onih na rotovžu pa nam iz l. 1747. ni nič znano. — Povezanost ekvilibrističnih ekshibicij in gledališke umetnosti v oni dobi ni treba da preseneča; a tudi o tem bomo še na koncu članka govorili. Seveda se gori v tekstu ne bomo bavili s tistimi beležkami računskih knjig, ki se izrečno nanašajo na zgolj ekvilibristične, marionetske in slične prireditve, prim. »Knjigo prejemkov« 1740, f. 52 r. (»Sailldenzer«); 1752, f. 88 v. in 1753, f. 88 r. (»Marinetten Spiller«); 1753, f. 88 v. (»Taschen Spiller«); itd.

² Po Riemannovem *Musiklexikonu*, s. v. *Salimbeni*, bi bil l. 1751. v Ljubljani umrl Felice Salimbeni, slaven sopran kastrat. Ljubljanske mrliške knjige — pri iskanju sta mi šla ljubeznivo na roke gg. župnik Vrhovnik in stolni župnik dr. Klinar — nič ne vedo o tem; morda je italijanski pevec umrl kje v bližini Ljubljane, na potu iz Nemčije v Italijo. Njegova smrt v naših krajih namreč vobče ni bila v zvezi s kakim gostovanjem, temveč ga je smrt dohitela na povratku iz Dresdenu, kjer je gostoval — enako kakor prej na Dunaju in v Berlinu —, v Italijo, kjer je hotel popraviti svoj pojemajoči glas. — Pripominjam, da je v oni neizčrpni zakladnici književnih in gledaliških vesti, ki jo tvorijo Casanovovi *Spomini*, v I. zvezku Gar-

nierjeve izdaje, str. 349 sl., govor o znamenitem kastratu Salimberiju, ki je igral precejšnjo vlogo v usodi ene izmed Casanovovih prijateljic, ki je z uspehom nastopal v Nemčiji in ki je nenadoma umrl na Tirolskem, med povratkom v Italijo. »Salimberi« je brez dvomā treba čitati »Salimbeni« — takih napak je v nekritični francoski izdaji Casanovovih *Spominov* nešteto; tudi da se je v Italiji govorilo, da je pevec slučajno umrl na Tirolskem, dočim bi bil v resnici na Kranjskem, ne bi bilo nezapopadljivo: preko ene in druge alpske pokrajine vodijo pota iz nemških dežel v Italijo; in samo po sebi je verjetnejše, da sta Casanovov »Salimberi« in Felice Salimbeni ista oseba, nego da sta istočasno slovela v Nemčiji dva italijanska kastrata istega imena. Edino, kar se nekoliko upira tej identifikaciji, je, da bi bil po Casanovi Salimbeni umrl že l. 1743. A navsezadnje ni izključeno, da je to eden izmed slučajev, kjer je slovitega avanturista izdal spomin — *Mémoires* so pisani konec stoletja —; ali pa se je v Italiji res l. 1743. razširila kaka neutemeljena vest o smrti Salimbenija, ki je takrat živel v Nemčiji.

³ Kaj drugega je, če se predstave vrše v posebej zgrajeni baraki (»Hütte«); a to se izrečno omenja, kakor bomo videli, in tudi odškodnina je druga. V prvih letih oddajanja dvorane na rotovžu, oziroma pobiranja najemnine za dvorano, se znesek postopoma viša. Radics, *Alte Häuser*, II, str. 13 sl. — ki ga je pri tem vprašanju sploh treba konsultirati (prim. *ibid.*, str. 20) —, daje gledé najemnin sledeče podatke: l. 1725., t. j. prvega leta, ko je »Bestand-gelt« sploh zabeležen v računski knjigi, je bilo plačati za osem predstav 1 fl. 30 kr.; l. 1726. že 24 kr. za en dan; v sezoni 1726/27 po 34 kr.; a l. 1728. po 1 fl., in ta pristojbina ostane tudi v sezonah 1729/30 in 1730/31. Razumljivo je, da so mestni očetje v početku od leta do leta dražili svojo dvorano, videč, da podjetje uspeva; ko pa je najemnina dosegla neko znatno in zaokroženo višino — 1 ali 2 fl. —, je očitno pri tem ostalo, in za osciliranje med enim in dvema forintoma je mestna uprava morala imeti druge razloge, ne pa postopno višanje. Takō na primer plačajo enega in istega l. 1741. neki anonimni »komedijant« po 30 kr. za predstavo, a nemška družba znanega vodje Nachtigala po 2 fl., isto toliko pa tudi neko podjetje marionetnih predstav.

pomniti, da je tudi marionetno gledališče, ki je l. 1753. odigralo na rotovžu devet »komedij«, plačalo po dva forinta za vsako, in istotako oni »Taschen Spiller«, ki je jeseni istega leta dal celo sedemnajst »komedij«. Ni izključeno, da so bili dohodki podjetja, to je: obisk predstav, odločilni za odmero pristojbine.¹ To bi v ostalem bilo v zvezi s kakovostjo in ugledom družb, seveda pa tudi z okusom občinstva. Naposled je treba računati tudi z možnostjo, da so imeli izvesten vpliv specialna naklonjenost mestne uprave, priporočila, protekcija. Vsekakor pa tega vprašanja v celoti ne gre puščati v nemar, in če bi se o dozdej nekako anonimnih gostovanjih iz navedenih let vendar še pojavile kake podrobnejše vesti, bi jim podatki o višini plačanih pristojbin lahko služil kot koristno dopolnilo, ki bi osvetlilo pomen in vrednost predstav.

V letih 1753. in 1754. Ljubljana ni ostala povsem brez »gledaliških« atrakcij, toda kar se je nudilo, je bilo blago nižje vrste, ne opera, niti prava komedija.² Naslednje leto pa je bilo izredno bogato gledaliških predstav vseh kategorij, kakor povzemamo iz navedene knjige prisilne delavnice, ff. 6 r., 14 v. sl. in 23 r. sll.: takoj po Novem letu je bilo v deželni hiši nekaj komedij s produkcijami na vrvi; v juniju se je vršila spet v lontovžu cela serija komedij; od 21. oktobra do 6. decembra je dala neka igralska družina v rotovški dvorani šest in dvajset predstav; medtem pa je že pričela v lontovžu 8. novembra ena najdaljših »komičnih« sezon, ki se je raztegnila do 2. marca 1756. l. in dala celih devet in sedemdeset komedij.

¹ To smemo skoraj z gotovostjo predpostavljati pri podatkih, ki jih črpamo iz računskih knjig prisilne delavnice. Če tam vidimo, da je za časa opernega gostovanja v lontovžu priteklo blagajni prisilne delavnice od prve predstave 6 fl. 1 kr. in 2 pf., od druge 2 fl. 19 kr., od tretje 5 fl. 40 kr., od osme 1 fl. 19 kr., od desete in zadnje pa celo samo 56 krajcarjev, se nam zdi močno verjetno, da je bil gledališki prispevek za socialni zavod odrejen procentualno od prejemkov, a tudi, da je obisk predstav postopoma popuščal. Nasprotno pa je bila v začetku devetdesetih let XVIII. stoletja uvedena pavšalna taksa 1 fl. za vsako »komedijo« v korist javne mestne razsvetljave; prim. Vrhovec, *Hauptstadt Laibach*, str. 157.

² Marionetne in druge produkcije, ki so se vršile leta 1753. v rotovški dvorani, smo že omenili. Za l. 1754. pa je zabeležen v računski knjigi prisilne delavnice (*Empfang und ausgab Buech Deß Zucht Spün und arbeits Hauß*, v Mestnem arhivu), 1754—56, fol. 2 r., pod datumom 1. oktobra dohodek 4 fl. 17 kr. od trikratnega nastopa neke plesavke na vrvi.

Poleg vsega tega nenavadno živahnega vprizarjanja »komedij«, ki jim ne vemo niti avtorjev, niti značaja,³ niti jezika, so pa Ljubljančani l. 1755. uživali še opero. Od 24. aprila do 11. maja je prisilna delavnica prejela pristojbine za deset opernih predstav v lontovžu. Niti tu nimamo pojma, katera in kakšna družina je nastopala, niti kaj se je pelo. Samo o tem nam pač ni treba dvomiti, da gre spet za Italijane, saj o kakih nemških »operistih« v tej dobi v Ljubljani ni govora. — Lahko mogoče, da je bila italijanska tudi katera od družb, ki so igrale komedije: to, da računске knjige ne omenjajo narodnosti igralcev, ne dovoljuje zaključkov ne v eni ne v drugi smeri, kajti komedije so dajali tedaj v Ljubljani Nemci in Italijani, a pristojbinska knjiženja včasih beležijo narodnost »komedijantov«, včasih pa ne.

Za leto 1756., ki je spet videlo poleti ekvilibrista na vrvi, izkazujejo računi prisilne delavnice pravo komedijo — razen one, ki se je še iz prejšnje jeseni nadaljevala do marca — šele od 27. decembra dalje. Neznani podjetnik je priredil do 22. februarja 1757. leta pet in štirideset predstav v lontovžu; ali italijanskih, ali nemških, v računski knjigi ni povedano. Nasprotno pa beremo o novem gostovanju, ki pričinja 11. aprila 1757., izrečno: »Den 11. Aprill von der Ersten ‚Teitschen Comedi‘ am Landhaus eingefallen 0 fl. 55 kr.«⁴

Šele petnajst let po Mingottijevem gostovanju je Ljubljana 1757. leta spet dobila opero, ki je zapustila znatnejši sled za seboj: tiskane librete. To leto sta namreč izšli iz tiskarne vdove A. E. Reichhardtove dve knjižici s tekstom komičnih oper skladatelja Baldassarja Galuppia, *L'Arcadia in Bren-*

³ Zanimivo je primerjati višino prispevkov, ki so jih morale plačevati posamezne družbe prisilni delavnici za posamezne predstave — v tem času pač sorazmerno inkasu. Dočim se prispevki družbe, ki je nastopala v jeseni 1755. na rotovžu, gibljejo od zneska 2 fl. 23 kr. navzdol, proti koncu gostovanja pa skoraj vedno znatno pod 1 fl., znašajo prispevki družine, ki istočasno (in potem vso zimo) igra v lontovžu, večkrat po preko 4 fl., a še najnižji dosega 1 fl. 7 kr. 2 pf. Istega dne 22. novembra, ko oddaja podjetje z rotovža samo 20 kr. 3 pf., ima konkurenca v lontovžu tolikšen dohodek, da mora plačati 4 fl. 9 kr. 1 pf.

⁴ Za čas od junija 1756. do konca 1761. l. je treba gledati *drugo* računsko knjigo prisilne delavnice, ki navaja dohodke od gledaliških predstav in sličnih prireditelj v skupni rubriki »Empfang Comedi Gelter«, od fol. 19 r. dalje. — Nemško gostovanje, ki ga omenjamo tu gori, je moralo imeti razmeroma dokaj bedne inkase — ali pa je uživalo poseben popust —, ker njegovi prispevki za socialno ustanovo ne presegajo nikdar 58 krajcarjev, a padajo celo na 2 krajcarja.

ta in *L'impero delle donne*. Prve danes v Ljubljani ni več najti,¹ druga pa je ohranjena v tukajšnji Državni študijski knjižnici: drobna brošurica — 47 strani — v majhni osmerki, neprimerno slabše opremljena ko libreto iz l. 1740. in 1742., z naslovom: *L'impero delle donne, / dramma giocoso / per musica / da rappresentarsi / nell' augusta citta / di / Lubiana. / Lubiana, / . . . nel Anno 1757.* (t. j. *Carstvo žená, vesela opera, ki se bo predstavljala v vzvišenem mestu Ljubljani* itd.). Ta libreto je enojezičen, to je: samo italijanski; v tekstu mrgoli tiskovnih in jezikovnih napak.

Neumestno bi bilo, tukaj opisovati postanek in bistvo komične opere (*opera buffa, dramma giocoso per musica* in slično), razlike med njo in melodramo (resno opero), njune odnose in skupne poteze. Naj zadostuje opomba, da se glede glasbe ne dá trditi, da bi se v resni operi splošno javljalo več resne umetniške ambicije kot v komični; tudi komična opera se v svojih boljših predstavnikih odlikuje po znatnih estetskih vrednostih. Glede teksta pa se lahko reče, da predstavlja melodrama — zlasti po Metastasijevi zaslugi — višjo vrsto umetnosti kot »*opera buffa*«. Vendar si bo treba, če nam je do realne ocene italijanskega gledališča v Ljubljani, vsako gostovanje in njegov repertoar posebej ogledati in šele potem odločiti, ali kažejo italijanski nastopi v Ljubljani kako kolikortoliko enotno razvojno linijo in vzporednost s splošnim razvojem italijanske opere, ali pa so samo neorganičen niz pojavov. — Pač pa že sedaj lahko ugotovimo, da so italijanske družbe v Ljubljani vpriporile v toku XVIII. stoletja mnogo več komičnih oper kot melodram. In prvi, o katerih z gotovostjo vemo, da sta se pri nas igrali, sta oni dve iz l. 1757.

Pisec teksta v ljubljanskem tisku ni imenovan; toda iz zgodovine komične opere vemo, da je i *Arkadijo ob Brenti* i *Carstvo žená* napisal — zaporedoma v letih 1748. in 1750. — največji italijanski komedijograf Carlo Goldoni. *L'impero delle donne*, oziroma *Il mondo alla rovescia, ossia le donne che comandano* (*Narobe svet, ali žensko gospodstvo*), kakor se je glasil prvotni naslov, je stranski produkt neumorne delavnosti velikega dramskega pisca, produkt, ki ga Goldoni najbrže

ni rad priznaval in ki mu res ne dela časti. Kakor mnogi drugi resni književniki je tudi Goldoni zaradi zaslužka in mode o priliki stresel iz rokava kak libreto, namenjen sočasnim komponistom za takojšnjo uporabo. Znano je v tem pogledu zlasti njegovo sodelovanje z Baldassarjem Galupijem.

Fantastično dejanje se vrši v deželi, kjer vladajo ženske, moški pa služijo — iz zaljubljenosti, slabosti in neodločnosti. Tri zastopnice žensk so složne v volji do vladanja, ne pa v taktiki: ena priporoča strogost in silo, druga samo ljubeznivost, navidezno milost in udajanje, tretja srednjo pot. Moški so v glavnih predstavnikih nemarni slabiči. Zmago dobe seveda žene, predvsem óna, ki je za brezpogojno strogost in ki z mečem premaga moškega, ki se je za trenutek upal upirati. — Vsebinsko je ta libreto zelo plitek, mestoma tudi prilično surov; stilistično je brez cene, in v celem hudo skrupucalo. Zanimiv je kvečjemu kot izraz enega najbolj občnih in živih motivov v književnosti in v življenju XVIII. stoletja — dobe Katarine II., Marije Terezije in markize Pompadour, cicisbeov in rokokoja: motiva priznavanja in obožavanja ženske moči. Goldoni sam je v drugih delih mojstrsko obdelal ta motiv, zlasti v svoji slavni *Krčmarici*. Dejanje *Carstva žená* pa je v podrobnostih nekonsekventno in zgrajeno vseskoz površno. — Očividno je, da je bila v takih komadih muzika glavno. In Galuppi (1706.—1785.), z vzdevkom »il Buranello«, je bil v svojem času najznamenitejši beneški skladatelj komičnih oper. Tudi v Ljubljani ga bomo še srečali.

Impresarija gostovanja iz l. 1757. ne poznamo, njegovo ime se v libretu ne omenja. O kakovosti družine smemo morda sklepati, da ni bila pre-slaba: o enem izmed pevcev, Francescu Bianchiju, se v seznamu nastopajočih bere, da je bil »virtuoso di camera« — komorni umetnik — lotarinškega vojvode Karla (svaka Marije Terezije); drugi, Francesco Spizeder je bil istotako »virtuoz« kneza nadškofa solnograškega; tretji, Alberto Nelva, nosi ime, ki ni neznano v zgodovini italijanskih igralcev.² — Iz zabeležb v računskih knjigah prisilne delavnice nam to pot ni dano, da bi kaj zvedeli o značaju in kvaliteti družine, ki je

¹ Radics, *Entw. d. deutschen Bühnenwes...* (1912), str. 42, navaja, da je primerek *Arkadije ob Brenti* v posesti gostilničarja g. R. Tenenteja — oziroma, da se je nahajal: »Das eine Stück (t. j. *L'Arcadia...*), welches mir der hiesige Herr Rudolf Tenente... aus seinem Besitze in freundlicher Weise mitteilte (?), ...« G. Tenente sam se ni lani, ko sem dal pri njem poizvedovati, ničesar spominjal o tem. — Ni dvoma, da sta bili obe tekstni knji-

žici iz l. 1757. enaki — kakor imata obe operi tudi istega komponista in istega avtorja — in da velja v tehničnem pogledu o *Arkadiji* isto, kar bomo gori navedli o drugem, ohranjenem libretu.

² Prim. Croce, *Teatri di Napoli*, str. 169: Andrea Nelva je 1734. ali 1735. v Napolju predstavljal »Brighello«, stalno figuro italijanske komedije *dell'arte*, Angela Nelva pa »servette«, sobarice.

igrala Galuppijeve opere. V resnici so v postavkah iz l. 1757. omenjeni »operisti«, in celo dvakrat. Na fol. 22 v. čitamo: »Den 21. Juni [1757.] Bezalln die operisten von der Ersten Wohen T: w: 2 fl.« in potem po vrsti, 28. junija in 5. in 11. julija, vsakokrat po 2 goldinarja. A ta štiritedenska operna sezona ni bila edina v tem letu. Na isti strani račun-ske knjige je pod datumom 6. januarja 1758. l. vnesen prispevek 13 fl. 57 kr., ki so ga plačali spet operisti za sedemtedensko nastopanje. Tudi to gostovanje je torej v glavnem padlo še v leto 1757. Ker v libretu *Carstva žená* ni rečeno, ali se je go-stovanje vršilo poleti ali pozimi, in ker nam tudi višina prispevkov, v obeh slučajih ista, ničesar ne pove, ne vemo, ali sta spadali Galuppijevi operi k štiritedenski ali k sedemtedenski »sezoni«. Pa tudi lokal nastopov nam ni znan, ker ga — proti pričakovanju in navadi — niti libreto niti račun-ski podatki ne navajajo.

Za nas je važna konstatacija, da je bilo v teh letih zanimanje ljubljanskega občinstva za opero očitno veliko. Po dveh gostovanjih l. 1757. nale-timo sredi novembra 1758. spet na operiste. Nji-hova sezona se je raztegnila vsaj do konca febru-erja naslednjega leta (prim. knjigo prisilne de-lavnice, fol. 22 r.), morda pa tudi še v marec, kajti v magistratni knjigi prejemkov stoji na f. 81 r. tole: »Den 14. Marti Bezalten die Wellischen ope-risten von Gelihen Pethgereitschaften und Tisch et Sessel von 4 Monathen mit T: w: 23 fl. 50 kr.« Če si je operna družba od magistrata izposodila pohištvo kot rekvizit za na oder, smemo morda iz tega sklepati, da ni dajala predstav v dvorani mestne hiše, kjer je bil inventar gotovo na razpo-lago, temveč drugod, eventualno v lontovžu. Ta zaključek pa seveda odpade, če so igralci potrebovali pohištvo za svoje provizorično stanovanje. Vsekakor nam kaj več ni znano o tej trupi, za ka-tero izven računskih knjig ni ostalo sledu. Toda

¹ »Varietetni« repertoar je bil pa nenavadno pester. Konec maja in začetek junija 1759. leta zaznamuje račun-ska knjiga prisilne delavnice, fol. 22 v., štiri pred-stave, ki jih je priredil »der ‚Hollendsche‘ Kunst Spiller.« Naslednjega leta se omenja 21. februarja »Der franzesi-sche Spiller von Pantomimen« (če smo prav razbrali), ki je takisto dal več predstav; najbrže se nanaša nanj tudi zabeležba od 4. marca. A dva dni kasneje je plačal »ein Mattemattischer Spiller Bey dem Wildenman« — v najodličnejšem hotelu tedanje Ljubljane — 1 fl. 8 kr. za prisilno delavnico.

² Rekli smo že, da sama ohlapna naziva »komedija« in »komedijant« ne izključujeta, da bi bila mišljena operna družba; vendar se tudi v zapiskih v prisilni delavnici — enako kakor smo prej videli v magistratnih računskih knjigah — tolikokrat uporablja izraz »operisti«, da skoraj smemo predpolagati zavestno razlikovanje. Posebno velja

če nič drugega, je to gostovanje s svojo dolžino nov dokaz naklonjenosti Ljubljancanov do opere. saj izpričuje — skupaj z drugimi gostovanji teh let — pogosto in razmeroma dolgotrajno bi-vanje italijanskega gledališča v našem mestu. Najbrže je s tem v zvezi dejstvo, da se v istem razdobju tako malo sliši o nemških igralcih v Ljubljani. Od maja 1757 pa vsaj do maja 1760 najbrže pa še do novembra 1761, so igrali v Ljubljani — tu mislimo na *resne* gledališke predstave¹ — samo Italijani. 26. maja 1760. l. je sicer oddal neki »komedijant«, čegar narodnost se ne izdaja, pristojbino za tri predstave, kakor vidimo iz knji-ge prisilne delavnice (f. 22 v.). Toda bil je prav tako lahko Italijan kakor Nmec, vrh tega pa tudi njegove produkcije vzbujajo s svojo maloštevil-nostjo vtis, da moramo v njih prej videti ekshi-bicije kakega potujočega artista kot gledališke predstave.

Ko se pa konec decembra 1760 z gotovostjo po-javijo vesti o pravem gledališkem gostovanju, gre spet za Italijane. To pot se ne govori več o operi-stih, temveč o »komedijantih«, toda knjiga prisilne delavnice izrečno pravi »der wellische Comediant«, t. j. italijanski igralec.² Kakšne baže umetniki so to bili, kako so se pisali oni in njihov impresario, kakšen je bil njihov repertoar, o vseh teh najzani-mivejših stvareh ne povedo arhivski viri ničesar. Ali vsaj to doznamo, da so igrali na rotovžu. Zato so njihove predstave vknjižene tudi na ma-gistratu, in te zabeležbe v »Empfang Buechu« za l. 1761., f. 81 r., na najavtentičnejši način potrju-jejo podatke, ki jih nudi račun-ska knjiga prisilne delavnice: od konca decembra 1760. do začetka februarja 1761. so dali Italijani dve in dvajset predstav; istega dne 5. februarja so plačali za zadnje štiri predstave magistratu najemnino, pri-silni delavnici pa pristojbino. Prva je znašala po 2 fl., druga pa po 34 krajcarjev od predstave.³

to za tiste slučaje, kjer se označba v delavničnih knjigah krije z izrazom, ki ga za isto družbo uporablja »Empfang Buech« na magistratu. In tako je tudi v našem primeru.

³ Podoba je, da je prisilna delavnica v teh letih začela pobirati od urejenih, dalj trajajočih gostovanj *pavšalirano* pristojbino. Že poleti in na zimo 1757. l. plačujeta dve operni družbi po 2 fl. na teden; zimska operna sezona 1758/59 pa daje nekako po 2 fl. na mesec. Višje gori ome-njeni komedijant, ki je dal maja meseca 1760. l. tri pred-stave, je plačal od vsake po 1 fl. 8 kr. — točno toliko ka-kor oni »matematični igralec« za svojo edino ekshibicijo v hotelu »Pri divjem možu«. A Italijani, ki jih bomo našli poleti in v jeseni 1761. l. v jahalnici, so plačali po 34 kraj-carjev od večera — torej isto pristojbino kakor družba v rotovski dvorani, o kateri tu gori govorimo. Razume se tudi, da pristojbina ni bila za vse družbe in vse lokale enaka; morda je bila tudi v raznih letih različna.

Naslovni list Goldonijevih zbranih del. (Risal P. A. Novelli)

Že o italijanskih igralcih, ki smo jih srečali v Ljubljani v letih 1748.—52., smo izrekli domnevo, da so najbrže dajali komade brez muzike, danes bi rekli: dramski, ne operni repertoar.¹ Za družbo iz l. 1761. velja ta domneva še v večji meri, ker jo podpira soglasnost dvoje arhivskih virov v uporabi istega naziva »Comediant«. Ta okoliščina pa,

¹ Negotovost obstoja, kakor smo videli, tudi glede katerega izmed starejših gostovanj v Ljubljani, n. pr. glede onega iz l. 1709.

² Seveda tega momenta ne gre pretiravati. Niti danes, ko je razumevanje po več tujih, svetovnih jezikov zlasti v večjih centrih prilično razširjeno, tujejezična gostovanja gotovo ne privlačijo samo ljudi, ki tisti jezik dobro razumejo. (Pomislimo n. pr. na angleške predstave v Jugo-

da se v Ljubljani daje ne samo italijanska opera, temveč tudi drama, je že vredna izrečnega opozorila; saj ni dvoma, da je važna za presojo o dovtetnosti ljubljanske publike napram italijanski gledališki umetnosti in o eventualnih književnih vplivih italijanske dramske produkcije. Pri operi je za uživalca in za izvajalca navadno *muzika* glavno; ona omogoča uživanje tudi brez razumevanja besedila in a priori odpira tej vrsti odrske umetnosti pot preko jezikovnih mejá. Pri dramati je drugače. Kljub temu, da je tudi tukaj beseda samo en del izrazne sile, je vendar tá del glavni, in uživanje dramske predstave brez (vsaj delnega) razumevanja jezika je na vsak način zelo oteženo. Potemtakem je verjetno, da je bil med ljubljanskim gledališkim občinstvom stalen kader taktih, ki so precéj razumeli italijanski.² Toda važnejša kot ta konstatacija je aktivna, funkcionalna stran vsega pojava: dramske predstave, ki vernejše od opernih odkrivajo značaj in osnovne kakovosti dramatike kakega naroda, so navadno tudi bolj sposobne, da vplivajo na dramsko produkcijo in vobče na književnost dežele, kjer se gostovanja vrše. V tem pogledu je torej dramsko gostovanje a priori pomembnejše kot operno. Zato smo posebej podčrtali pojavljanje italijanskih dramskih predstav v Ljubljani.

Specifični vzroki bodisi na strani, ki bi imela vpliv vršiti, bodisi na oni, ki bi ga imela občutiti, ali pa na obeh, lahko ta vpliv oslabijo ali sploh onemogočjo. Vprašanju odnosov naše književne produkcije v XVIII. stoletju do italijanskih gledaliških nastopov v Ljubljani bomo posvetili nekoliko pozornosti na koncu tega članka. Eno potezo, in sicer negativno, ki je gotovo bila važna za aktivnost ali neaktivnost italijanske pobude, dajane in prejemane v Ljubljani, pa moramo takoj omeniti, ker je značilna vprav za gostovanja, ki smo jih doslej omenili: večina dramskih komadov, ki so jih igrali Italijani pri nas do srede XVIII. veka in še čez, je brez dvoma pripadala tipu »komedije dell'arte«. Ta vrsta dramatike je skoro izključno hotela samo zabavati in je to dosegala s situacijsko komiko, mnogokrat surovo, in s stalnimi komič-

slaviji, ki se zadnja leta skoro redno ponavljajo.) Res pa je na drugi strani, da je velika razlika med enkratnim (ali parkratnim), pa naj bo še tako senzacionalnim nastopom in pravo, več tednov trajajočo sezono, ki jo daje tuja družba: to zadnje je pač nemogoče v kraju, kjer ljudje, ki prihajajo v gledališče, sploh ne razumejo besede, ki jo čujejo z odra. A v Ljubljani so trajala italijanska dramska gostovanja po šest tednov, celo po štiri mesece.

nimi figurami; razpolagala je z omejenim inventarjem starih, tradicionalnih motivov v obrabljeni in površni obdelavi. Znatnejših avtorjev v oni dobi ne premore — saj nima niti utrjenega besedila: samo osnovni zaplet je dán in scenariji predpisani, vse ostalo in predvsem ves tekst je prepuščen igralcem, ki ga sproti improvizirajo. — Ta tip komedije, ki je zahteval ansambl rutiniranih poklicnih igralcev, zato pa skorej izključeval dobrega, originalnega in književno ambicioznega pisca, je kljub posameznim slabotnim poskusom reforme vladal tja do sredine stoletja v Italiji in gotovo tudi v italijanskih gostovanjih izven Italije.

A tedaj je naposled le prišlo do odrešilnega prevrata v komični umetnosti Italije, in to po zaslugi Carla Godonija, ki je z vztrajnostjo daljno vidnega reformatorja, a tudi z instinktivno občutljivostjo za to, kar je bilo v danih prilikah mogoče, uvajal od l. 1738. dalje z menjajočim se, a v celoti vendar vedno večjim uspehom na mesto komedije *dell'arte* in na mesto solzave, bombastične tragikomedije svojo novo komedijo, osnovano po Molièrejevem vzoru na realističnem slikanju značajev in etični kritiki družbe. Naravno je, da je trajalo dalj časa, preden je reforma dokončno prodrla. A značilno je ne samo za obseg Goldonijeve zmage, temveč tudi za brzino, s katero so novi pojavi gledališke umetnosti iz Italije prihajali tudi v Ljubljano, da se je Ljubljančanom vsaj že 1761. l. nudila prilika, spoznati eno najboljših,

Stalne maske Italijanske komedije

Carlo Goldoni

klasičnih del, s katerimi je Goldoni prepričal svoje rojake, da je večji od svojih nasprotnikov: slovito *Krčmarico*.¹

V knjižnici Narodnega muzeja se hrani (v zbirki gledaliških letakov) list s temle besedilom: »Mit gnädigster Bewilligung Werden die hier angekommene Italiänische Comödianten einer hohen

¹ Da libreta oper, ki sta se peli pri nas l. 1757., ne spadata v vrsto tistih pomembnih del, ki so Goldonijevi reformi prinesla zaslužno zmago, smo že namignili. Prav tako tudi ne njegova *L'incognita perseguitata*, ki jo bomo kmalu srečali v Ljubljani. — Mimogrede bodi tu v *Kroniki* zabeleženo, da je Goldoni, ko mu je bilo eno in dvajset let (1728.), prišel z našimi kraji v neposredno dotiko. Njegov oče, ki je bil zdravnik, je takrat lečil bolnega grofa Lanthierija v Gorici. Sin je prišel tja na obisk in gostoljubni grof je odpeljal oba seboj v Vipavo, kjer so v neprestanih gostijah in zabavah preživeli štiri krasne mesece. Goldoni daje v 17. poglavju I. knjige svojih *Spominov* sličico brezskrbne družabnosti po kranjskih graščinah tiste dobe in zlasti podrobno opisuje, kaj in koliko se je pojedlo in popilo. (Med izvrstnimi vini omenja posebej neko »rdeče, ki so ga imenovali *fa-figliuoli*« — t. j. »Kindermacher« — »in ki je izzivalo zelo prikupne dovtipe«.) Mlademu Goldoniju, ki se je pripravljal na jurični doktorat, a je v srcu čutil vedno močnejše nagnjenje h gledališču, je grof napravil posebno veselje s tem, da mu je dal na razpolago zanemarjeni, a bogato opremljeni marionetni oder, na katerem je bodoči dramaturg in komediograf prirejal uspele predstave. Na koncu bivanja v Vipavi se je Goldoniju ponudila prilika, da se z grofovimi tajniki napoti na potovanje, ki ga je v dobrih štirinajstih dneh privedlo čez Kranjsko v Gradec in nazaj preko Koroške v Trst in Vipavo. Dočim v Gradcu, ki mu posveča še celo vrstico manj ko Ljubljani, omenja »zelo staro in slovito univerzo«, ne ve o našem mestu povedati drugega ko tole: »Dospeli smo v prvem zaletu do Ljubljane, glavnega mesta Kranjske, ob reki enakega imena. Nisem tam videl ničesar izrednega razen nekakšnih rakov, nepričakovano lepih in velikih kakor morski — saj so nekateri izmed njih merili cel čevelj.« Če bi bil slutil, da poznajo v Ljubljani že več ko pol stoletja italijansko gledališče, bi se bil nemara zanimal še za kaj drugega kot za jedilni list. — Goldonijevega obiska pri grofu Lanthieriju in njegove poti skozi naše kraje se spominja tudi Radics, *Entw. d. d. Bühnenwes.*, str. 47, toda njegovo pripovedovanje je pri vsej kratkosti dokaj netočno.

Noblesse / und gesammten hochgeschätzten Auditorio / ihres Aufenthalts / in Darstellung unterschiedlicher Comödien / Tragödien / Opern / und Bourlesquen einen modesten / und vergnüglichen Unterhalt zu verschaffen sich befeissen.

Heute aber wird / Il nemico / delle donne, / reso amante dalla / locandiera astuta. / Comedia del Sign. Dottor Goldoni ./ Zu Deutsch: / Der Feind / des Frauenzimmers, / Der sich in die listige Würthin verliebet. / eine Comödie des Hrrn Doctor Goldoni. / Dabey werden auch zwey schöne Ballette zu sehen seyn.

Argumentum. Es logirten in einem der Mirandolina gehörigen Würtshaus 3. Cavalier, der Herr von Ripafrada, der Marquis von Forlipopoli, und der Graf von Albafiorita. Der Marquis ware ein höflicher, aber zugleich armer und hoffärtiger Cavalier,« — in tako dalje: v štirinajst vrstah je povedana vsa glavna vsebina komada, ki ne dopušča nobenega dvoma, kljub spremembi naslova, da gre za pravo Goldonijevo *Krčmarico*. Konec résuméja se glasi tako: »... heyrathet sie ihm zum Verdruß einen Kellner, der in ihrem Haus gedienet, und zeigt am Ende, daß in der Welt unmöglich, ein wahrer Feind des Frauenzimmers zu finden seye«. — In na spodnjem robu lista stoji sledeče, za našo radoznalost mnogo prenepopolno opozorilo: »Der Anfang ist praecisè um 6. Uhr, der Schau-Platz, und das Leeg-Geld ist bekannt«. Kakor drugi letaki iz iste dobe — n. pr. programi nemške Schikanederjeve družine v osemdesetih letih XVIII. stoletja — tudi naš list ne nosi datuma.

K sreči je to nadoknadila neznana roka na drugi strani letaka, ki s pisavo XVIII. stoletja javlja: »ist gespielt worden den 22sten 7ber 761«. In s tem se, mislim, lepo strinjajo zabeležbe v računski knjigi prisilne delavnice. One namreč pričajo, da je Ljubljana po italijanski sezoni v prvih mesecih l. 1761., ki smo jo gori že omenili, doživela istega leta še drugo, daljšo: 30. junija je namreč vknjiženo, da je »laški komedijant« plačal za devet »in der Reitt Schull Gehaltenen Comedien« 5 fl. 6 kr. (torej spet po 34 kr. od večera); in nato se v

¹ Poleg navedbe v knjigi prisilne delavnice, ki izrečno navaja »Reitt Schull«, imamo indirektno potrdilo te vesti tudi v tem, da magistratna računsko knjiga gostovanja sploh ne beleži: znak, da se ni vršilo v rotovški dvorani, kakor prva italijanska sezona l. 1761. — Pač pa omenja »Empfang Buech« za to leto, f. 81 v., italijansko senzacijo povsem druge vrste — moža s kamelo: »Den 5. May Bezalt der welsche von Traml Thir in Rathaus mit fl. 5 kr. 6«.

postavkah, ki so očitno v zvezi s prvo, notirajo v presledkih po dveh do treh tednov nadaljnji prispevki. Gostovanje je trajalo od srede junija do konca oktobra in doseglo nenavadno visoko število predstav: 74. Morda smemo iz dolgotrajnega vztrajanja te gledališke družbe v Ljubljani — in to v poletnih mesecih — sklepati, da je občinstvo pridno posečalo predstave; to tudi ni treba, da bi se nam zdelo čudno, če je ostali repertoar le približno ustrezal višini *Krčmarice*. — Predstava 22. septembra, ki jo je naznanjal ohranjeni letak, je torej ena od tistih štirih, ki jih beleži računsko knjiga med 7. in 27. septembrom.

Sodimo, da je bila to predstava v prozi brez muzike, kot čista komedija, kakršne citirani letak tudi obljublja na prvem mestu; program označuje *Sovražnika žensk* prosto kot »komedijo gospoda doktorja Goldonija«, ne pa kot »dramma per musica« ali kaj sličnega; ni govora o skladatelju, čeprav se ta sicer rajši omenja kot avtor besedila — kadar gre namreč za opero. — Če je podjetje, ki je aranžiralo poletno in jesensko gledališko sezono l. 1761., poleg komedij in tragedij res uprizarjalo tudi opere in »burleske«, je to zanimiv, a ne osamljen primer mešane družine, ki je morala imeti obsežen repertoar — kar se spet ujema z dolžino gostovanja. O sestavi družine, o imenih impresarija in članov in o mnogih drugih podrobnostih, ki bi nas zanimale, nimamo podatkov. Vemo le, da so se predstave vršile v *stanovski jahalnici*.¹ Stavba, ki je imela čez malo let po temeljiti predelavi postati stalen dom ljubljanskega gledališča, je bila torej tudi zdaj že v takem stanju, da so se v njej vršile predstave večjega stila.

V gledališkem pogledu tako razgibano leto 1761. doživlja ob koncu jeseni še gostovanje nemških igralcev — prvih, ki se po preteku več let pojavljajo v Ljubljani. Njihove predstave so zabeležene i v magistratnih računih i v knjigah prisilne delavnice.² — S tem pa je, žal, konec dragocenih podatkov, ki jih nudijo obračuni te socialne ustanove o pristojbinah, plačanih za gledališke prireditve. Obe računski knjigi prisilne delavnice obsegata, kakor je bilo že rečeno, samo dobo od 1754.

² Vendar se podatki, ki jih dajeta oba vira o številu predstav, to pot ne strinjajo: magistratna knjiga omenja pod 5. novembrom tri predstave, pod 17. decembrom pa pet, z izrečno pripombo, da so se vršile v mestni hiši; v prisilni delavnici pa je vknjiženih 11. novembra pet, takoj 12. novembra — kar je čudno — spet tri, 15. decembra pa petnajst predstav. Zdi se torej, da se niso vse predstave te družbe — tekst zabeležb v delavniški knjigi skorej ne dopušča dvoma o tem, da je dajala predstave v novembru in decembru ista družba — vršile na rotovžu.

do 1761. leta. Za zdaj, a ne za dolgo, nam ostaja vsaj še pomoč magistratnih računskih knjig — nezadostna pomoč, ker so v teh knjigah zaznamovane samo predstave, ki so se prirejale na občinskih tleh, predvsem na rotovžu.

Vse do l. 1765. čujemo iz njih samo o dveh takih prireditvah, da nas zanimata, ker so »umetniki« Italijani; gledališka vrednost teh predstav je sumljiva. V prvem slučaju, iz maja 1763. l. — »Empfang Buech« za navedeno leto ga omenja na fol. 81 r. — je »laški komedijant« na rotovžu dal samo tri predstave; to vzbuja bolj misel na potujočega artista. A sumnja postane gotovost, če dovedemo — kakor je umestno — s to beležko v zvezo še vest, ki jo posnema I. Vrhovec, *Landeshauptstadt Laimbach*, str. 91, po fasciklih 208—209 mestnega arhiva¹: »Im Jahre 1763 zeigte z. B. ein Welscher« — v dvorani na rotovžu namreč — »einen Affen und ein Stachelschwein, für welche kleine Menagerie er dem Magistrate eine Gebühr von 1 fl. entrichtete.« — Druga prireditev pada v leto 1765.; v knjigi prejemkov beremo: »Den 14. May Bezalt ein Welscher von einer aufgerichten Hitten so die Leyden Christi Praesentirt mit 4 fl.«. Kakšne so bile te predstave Kristusovega trpljenja, ki so se vršile v nalašč postavljeni baraki (ali pod šotorom?), za katero je moral »Lah« plačati pristojbino občini? Zaradi nizke svote se nam zdi, da je bilo bivanje tega podjetja v Ljubljani zelo kratko, in v tem slučaju nehoté mislimo na komedijante, ki svoje popularne predstave hitro premeščajo iz enega kraja v drugega, in sicer po krajih, kjer večinoma ne morejo računati na stalno gledališko dvorano, pa zato nosijo svojo streho s seboj.

Zgraditev novega gledališča pomeni znatno zarezno tudi v zgodovini italijanskih gostovanj v Ljubljani. Čeprav je bil neposredni povod za graditev nameravani obisk cesarja Franca I. (Lotarinškega) v Ljubljani, je vendar verjetno, da je kranjsko plemstvo pri tem navdajala zlasti želja, preskrbeti italijanski operi dostojnejši okvir. Prva gostovanja po l. 1765. dokazujejo, da je bil važni dogodek tudi res koristen italijanskemu gledališču v Ljubljani.

Vendar je Ljubljana imela to leto tudi pravo italijansko gledališko družino v gosteh. Vest o njej se je ohranila v pravkar omenjenih fasciklih

208—209 magistratnega arhiva; mi vemo za sedaj o njej samo to, kar poroča Vrhovec v svojem citiranem delu, str. 207 (in po njem A. Trstenjak, *Slovensko gledališče*, 1892; str. 22): l. 1765. je bilo igranih v lantovški dvorani trinajst oper in osem komedij.

Še istega leta je namreč doživelo vse gledališko delovanje v Ljubljani velik dogodek: deželni stanovni so uresničili idejo, s katero so se oni sami in mestni magistrat že dalj časa bavili — preskrbeli so Ljubljani posebno gledališko poslopje. V ta namen so prezidali staro stanovsko jahalnico,² kjer so se že pred tem, kakor smo videli, o priliki vršile predstave; zgradili so veliko dvorano z dvema nadstropjima lož — vsega skupaj je bilo prostora za približno 850 obiskovalcev —, uredili in opremili oder in poskrbeli tudi za stranske prostore. Ljubljana je dobila gledališko stavbo, ki je po velikosti in menda tudi po opremljenosti za svoj čas dobro ustrezala potrebam,³ čeprav je bila v glavnem lesena, in ki je — z raznimi adaptacijami v XIX. stoletju — služila svojemu namenu do požara l. 1887. — Novo stanovsko gledališče je seveda nudilo gledališkemu podjetju mnogo primernejši lokal, kot sta bili dvorani v mestni hiši in v lantovžu. Gotovo je vzbudilo pozornost italijanskih impresarijev; libreti oper, ki so se v prihodnjih letih dajale v Ljubljani, ne pozabljajo podčrtavati na prvi strani, da so se igrale »... nel teatro nuovo di Lubiana...«, »nel nuovo teatro provinciale (auf dem neuen Landschaftlichen Theater)«, »nel teatro nobile (kar bi se nemško glasilo »Nobelbühne«) di Lubiana«; in ohranjenih je dokaj libretov — znamenje, da so spet prihajale odličnejše družine.

Naše vesti o gostovanjih iz prve dobe po otvoritvi Stanovskega gledališča teko prilično skopo, kajti dočim je vir, ki ga predstavljajo magistratne računске knjige, iz že navedenih vzrokov skoraj presahnil, se drugi, ki bi se imel odpreti v listinah Stanovskega arhiva, danes še ne dá dovolj izkoriščati. Važni (in že doslej kot taki označeni) fascikli Stanovskega arhiva: »Collectanea. Gledališče I« in številke 522 in 49 prihajajo v poštev šele od l. 1773. dalje. Za prve sezone po l. 1765. smo torej v glavnem navezani na podatke, ki jih nudijo ohranjeni libreti.

¹ Ti fascikli nam letos žal niso bili pristopni, zato citiramo Vrhovčev besedilo. — Za l. 1765. črpa isti zgodovinar iz istega arhivskega vira vest o drugem artistu, ki se je tudi produciral na rotovžu. Pri Vrhovcu se ne vidi, katere narodnosti je bil.

² Podrobnosti o graditvi se lahko beró pri Radicsu, *Entwickl. d. d. Bühnenwes...*, str. 43 sl.

³ Prim. tudi, kako hvali gledališko poslopje l. 1780. znani potopisec B. F. Hermann, *Reisen durch Österreich...*, Dunaj, 1781; II, str. 15.

NAJSTAREJŠE LJUBLJANSKE INDUSTRIJE

DR. RUDOLF ANDREJKA

(Konec)

Zaradi popolnosti naj bo tu še na kratko omenjena četrta stara in prav dobra ljubljanska tiskarna, čeprav ji ni bilo dano, da bi se bila povzpela do industrije. Dne 26. novembra 1816 je Ljubljančan *Jožef Sassenberg*, roj. dne 25. febr. 1773 v Ljubljani, Hrenova ulica, dobil po skoraj dveletnem boju vzlic nasprotovanju Egerjeve, Kleinmayrjeve in Retzerjeve tiskarne koncesijo za tiskarno na Starem trgu št. 154 v tedanji Gerstenmayerjevi, pozneje Plautzevi hiši (zdaj št. 30.) Izvrševal jo je s poslovodjo *Rudolfom Milicem* (Militz), roj. 17. aprila 1817 v Soteski pri Dol. Toplicah, do svoje smrti (8. januarja 1849). Njegova vdova Marija je ostala lastnica tiskarne do l. 1850.; v tem letu je odložila koncesijo v prid Rudolfu Milicu, ki mu je nato namestništvo dne 9. januarja 1851 podelilo tiskarsko koncesijo. Milic se je poročil še istega leta s 50 letno Sassenbergovo hčerko Marijo, univerzalno dedinjo vdove Sassenbergove ter postal lastnik tiskarne, ki se je odslej vodila na Starem trgu št. 33 (sedaj št. 19). Po njegovi smrti (21. februarja 1888) je vodila tiskarno njegova soproga iz 2. zakona Ljudmila roj. Šmajdek; l. 1895. pa jo je prevzel njen sin Rudolf Milic, roj. dne 20. oktobra 1871, ki je dne 21. decembra 1920 umrl v Zagrebu. L. 1901. je bila Miličeva tiskarna prodana »Zadružni tiskarni«.

8. *Prvi valjni mlin* v bližini Ljubljane, in sicer na Glincah ob Gradaščici malo nad krajem, kjer se steka sedaj uravnana Glinščica v Gradaščico, je postavil *Anton Schrey*, rojen okoli l. 1813. v Selnici pri Mariboru. Bil je prišel na Kranjsko kot mlinar ter nekaj časa (1835—1845) opravljal mline Fidelisa Terpinca na Fužinah. Kmalu po l. 1850. pa je kupil od Petra viteza Pagliaruzzija, graščaka na Cekinovem gradu, stari kmetski mlin na Glincah in ga preuredil v valjni mlin, ki je bil odobren na komisiji z dne 25. avgusta 1856. Ta mlin, delujoč s 5 kolesi na loparje in petimi stopami, je bil novost za tiste čase in je služil, čeprav zidan v manjšem obsegu, za vzor večjim valjnim mlinom bratov Majdičev v Jaršah pri Mengšu in v Kranju in bratov Galetov na Bistri pri Borovnici. V njem se je mlela izvrstna moka, ki jo je Anton Schrey prodajal v Ljubljano in s parizarji vozil v Trst, kjer so se za njegovo moko kar pulili. (Povedal njegov sin g. Jean Schrey.) Poleg mlina na Glincah je imel še hišo in gostilno na št. 69, sedaj št. 16 na Gosposvetski cesti (»Novi svet«).

Iz zakona s Faniko Ulbingovo, roj. l. 1823. pri Kerčonu, gostilni na Lepem potu, je imel dva sinova: Antona, roj. l. 1847., in Ivana (Jeana), roj. 22. junija 1855. Po očetovi smrti (30. 12. 1858) je podedoval Anton mlin na Glincah, Ivan pa hišo pri Novem svetu.

Mlin na Glincah je Anton Schrey ml. okoli l. 1872. zaradi bolehnosti prodal Francu Golobu, veletržcu na Vrhniki in graščaku na Lesnem brdu; za njim sta mlin prevzela brata Travna iz Glinc. L. 1909. je prešlo posestvo in podjetje v last tovarnarja Ivana Goloba na Viču, od tega pa l. 1918. na tvrdko Vojnovič & Co., ki ima tam sedaj tvornici za kisik in železne vijake.

Ivan, ali kakor so ga doma imenovali, Jean Schrey, je bil v zorni mladosti šibko dete; bilo mu je 3 leta, ko mu je oče umrl za sušico, varuhi mu niso pri-sojali dolgega življenja. Zato so hišo pri »Novem svetu« s pripadajočimi obširnimi zemljišči, ki so segala čez današnjo železniško progo, okoli l. 1863. prodali bratom Koslerjem, denar pa naložili v obli-gacijah.

Vzlic temu pa se je Jean Schrey telesno ugodneje razvijal kakor njegov za 9 let starejši brat Anton. Pohajal je ljubljansko realko in došel že do 5. razreda, ko se loti njegovega, takrat 22 letnega brata Antona, ki je že vodil mlin na Glincah, zavrata in kakor je vse kazalo, neozdravljiva sušica. To je povzročilo nenadno izpremembo v Ivanovih študijah in njegovi nadaljnji življenjski poti. Da ne bi ostal očetov mlin na Glincah brez vodstva in nasledstva, so mladega Ivana okoli l. 1870. vzeli iz realke in ga dali učiti mlinarske obrti. Učil se je v znanem mlinu »Kestenbaummühle« v Gradcu in v valjčnem mlinu »Schwarzenecker Kunstmühle« barona Neubauerja v Wildonu. L. 1873. je odšel kot izučeni mlinarski pomočnik na običajno pomočniško potovanje, ki ga je privedlo v Baden in Atzgersdorf pri Dunaju, slednjič pa celo na Saksonsko, kjer je bil delj časa zaposlen v slovitem Bienertovem dvornem mlinu (Hofmühle) v Draždanih.

Jean Schrey

Gustav Tönnies

Schreyev valjni mlin na Glincah

Ko se je Jean Schrey z 21. letom povrnil v Ljubljano, je bil mlin v Glincah že prodan, brat Anton pa mrtev († 6. junija 1873). Mati Fanika je bila okoli l. 1875. kupila hišo podobarja Leopolda Götzla v Gradišču št. 5 ter tam ustanovila pekarno, v Šelenburgovi ulici pa je v tedanji Koslerjevi hiši prevzela prodajalno luksuznega peciva od peka Antona Kaufmanna. V materini pekarni se je Jean Schrey izuril tudi v sorodni pekarski obrti, ki jo je l. 1886. prevzel od matere in odslej vodil sam.

Čedalje večji odjem njegovega peciva je napotil Jeana Schreya, da je l. 1893. pekarno v Gradišču preuredil v *parno pekarno* z dvema parnimi in dvema glinastimi pečmi; s tem je postala njegova pekarna najmočnejša pekarna v Ljubljani. Razen v Gradišču 5 je imel še prodajalne v Šelenburgovi ulici 3, na Bregu 20 (v Zoisovi hiši), v Prešernovi in Kolodvorski ulici; vrhu tega se je prodajalo njegovo pecivo tudi še v kiosku na Tržaški cesti na vogalu Krčonove gostilne.

Schreyeva parna pekarna se je posebno izkazala ob ljubljanskem potresu l. 1895., ko je zaradi svoje solidne zidave kljuvala potresnim sunkom in obratovala nemoteno, tako da je lahko ustrezala vsem vladnim naročilom za prekrbo stradajočega prebivalstva. Še bolj se je storitvena moč pekarne pokazala med evropsko vojno, ko je Jean Schrey prevzel prekrbo vojaštva, nastanjenega v Ljubljani ali prehajajočega skozi njo. Od vojaških oblastev imenovan za »generalnega arondatorja« Ljubljane, je vzel v zakup še 4—5 manjših pekarn (Arbijevo, Mavčevo, Pirnatovo itd.). Nad 120 civilnih in vojaških pekarn je takrat delalo noč in dan v njegovih podjetjih.

Ko je konec l. 1916. začelo primanjkovati moke in jo je smelo samo vojaštvo dobavljati, je Jean Schrey opustil zalaganje vojaštva s kruhom, dal pa je na povabilo tedanjega župana dr. Ivana Tavčarja mestni občini ljubljanski za njeno aprovizacijo vso svojo pekarno s podružnicami vred v zakup proti majhni odškodnini 500 K na leto.

V začetku l. 1920. je Jean Schrey prodal svojo parno pekarno v Gradišču 5 Jakobu Kavčiču in se umaknil, 65 let star, v zasebno življenje.

9. Gustav Tönnies, stavbno podjetje, strojne tovarne in železolivarne, Dunajska cesta 25 in 35.

Janez Ludovik Gustav Tönnies, ali kakor se je pozneje kratko podpisoval, *Gustav Tönnies*, ustanovitelj tega podjetja, se je rodil dne 16. januarja 1814 v Stralsundu na Pomoranskem (Prusija) kot sin laidskega tesarja, ki se je bil tja preselil baje iz Smaalandu na Švedskem. V letih 1830.—1839., ko se je učil tesarstva, se je odpravil na običajno potovanje kot tesarški pomočnik; prepotoval je vse nemške dežele od Hamburga do Dunaja, bil pa je tudi v Švici, Franciji, na Švedskem in Norveškem in celo v Rusiji. Leta 1842. je vstopil pri mestnem tesarjem mojstru Ohmeierju v Gradcu za tesarkega polirja, poleg tega pa izvrševal tudi stavbno ključavničarstvo. Ko je l. 1845. zidal inž. Josip Benedikt Withalm ljubljanski Kolizej, je poslal Ohmeier Gustava Tönniesa v Ljubljano, da postavi ostrežje ogromni stavbi. Tönnies je tedaj stanoval v gostilni pri »Novem svetu« nasproti Kolizeja, katero je vodila takrat Fanika Schreyeva, soproga Antona Schreya, mlinarja na Glincah 6.

To prvo Tönniesovo delo je bilo podjetniku Withalmu zaradi svoje brezhibnosti zelo všeč. Zanj je izvedel tudi tedanji ljubljanski župan Janez Nepomuk Hradecky, ki je Tönniesu ponudil, naj ostane v Ljubljani za mestnega tesarkega mojstra. To ponudbo je Tönnies sprejel, prebil l. 1846. skušnjo za tesarkega mojstra in ustanovil podjetje, ki ga je z veliko pridnostjo in izkoriščajoč ugodne pridobitne razmere tedanje dobe, ko se je gradila južna železnica iz Ljubljane do Trsta, razširil s časom v splošno stavbno podjetje. Dočim je pričel l. 1847. na Dunajski cesti št. 21 z 12 tesarji, je zaposloval pozneje v svojih podjetjih od 460 do 600 delavcev; jemal jih je skoraj izključno iz vrst domačinov, jih dobro plačeval in skrbel za njih strokovno izobrazbo; zato je bil pri delavstvu tudi spoštovan in priljubljen.

Zgradil je l. 1858. na Dunajski cesti 35, tam kjer so sedaj Strojne tovarne in livarne, prvo parno žago ter pokupil ves svet okoli nje (70.000 m²), ki ga še danes označuje mestoma že podrti zid med Dunajsko cesto, Smoletovo in Kobaridsko ulico.

Bivše Schreyeve parne pekarnе v Ljubljani

G. Tönniesove strojne tovarne in livarne na Dunajski (sedaj Tyrševi) cesti št. 35

V tem času je izvršil ob dejanski podpori župana Hradeckega in trgovca Ignaca Bernbacherja vsa stavbna dela na železniških postajah nove južne železnice, si pridobil kamnolome v Nabrežini in Repentabru; izvršil je razširjenje Madilove predilnice v Kolodvorski ulici, na novo zgradil del l. 1858. pogorele cukrarne na Poljanskem nasipu, izvršil l. 1870.—1871. vsa tesarska, mizarska in ključavničarska dela na Rudolfovi (gorenjski) železnici od Ljubljane do Trbiža, sezidal l. 1866. veliko Kozlerjevo pivovarno v Šiški, l. 1871. pa Tschinklovih sinov tvornico kanditov, udeležil se pri gradbi tobačne tvornice na Tržaški cesti (l. 1872.—1873.), sezidal večino pristaniških skladišč v Trstu, postavil železni Hradeckega most med Trančo in Jurčičevim trgom, izvršil povečanje in prezidavo tržaškega kolodvora itd. Ko se je dne 26. septembra 1871 zvezal s Filipom Dobnerjem, bivšim ravnateljem opuščeni fužin in strojnih tvornic v Dvoru pri Žužemberku pod tvrdko »Tönnies in Dobner« (trgov. reg. 51.49/1, obrtni list z dne 9. septembra 1871 reg. 5165), je ustanovil poleg že obstoječe parne žage, stavbne mizarnice, tvornice za parkete in stavbinskega ključavničarstva še železolivarno in strojno tovarno.

L. 1880. se je zopet ločil od Dobnerja (trg. reg. št. 49/2) in vodil svoja podjetja ločeno pod tvrdko »Gustav Tönnies, stavbno podjetje«, in »Gustav Tönnies, strojna tovarna in železolivarna«. Za potrebe podjetja si je l. 1883. razširil že obstoječo opekarno v Kosezah pri Šiški in jo opremil s krožno pečjo, prvo na Kranjskem. Njegovo stavbno podjetje je bilo do ustanovitve Kranjske stavbne družbe (l. 1873.) največje industrijsko stavbno podjetje v Ljubljani in je tudi po ustanovitvi te družbe cvetelo in napredovalo ob sodelovanju njegovih sinov Gustava, Adolfa in Viljema do evropske vojne. Dne 12. novembra 1886. je Gustav Tönnies sklenil svoje delavno in uspehov polno življenje.

Leta 1849. se je bil poročil z Ljubljankom Malko Malovrhovo, roj. l. 1828., hčerko gostilničarja Marka Malovrha na Rimski cesti št. 3 (»Zum Deutschen Ritter«). Iz tega zakona se mu je rodilo pet sinov in štiri hčerke. Od sinov je bil *Gustav* roj. l. 1851., pozneje stavbenik v Trstu, *Adolf*, roj. l. 1855., je do leta 1900. deloval v očetovem podjetju, *Viljem*, roj. l. 1857., se je posvetil strojni mehaniki in je po izstopu Filipa Dobnerja (1880) vodil strojno tovarno do l. 1924., *Rudolf*, roj. l. 1869., pa je bil stavbenik v Sarajevu, kjer se je tudi poročil (umrl l. 1929.). Od sinov živi le še *Emil Tönnies*, roj. 7. septembra 1863, ki je vodil Tönniesove kamnolome v Nabrežini in Repentabru in se je dne 7. febr. 1895 poročil v Florenci z Angležinjo Marion Dunn.

Po smrti Gustava Tönniesa (12. novembra 1886) so njegovi sinovi Gustav, Adolf, Viljem in Emil prevzeli očetova podjetja pod tvrdkama »G. Tönnies, stavbno podjetje in tesarstvo, opekarna in kamnolom« (trg. reg. št. 103/1 z dne 20. febr. 1886) in »G. Tönnies, železolivarna in strojna delavnica« (trg. reg. št. 104 z dne 20. febr. 1886) ter jih držali na isti višini.

Tvrdka G. Tönnies je v tem času do evropske vojne izvršila naslednja večja dela in graditve: l. 1892. rezervoar ljubljanskega vodovoda nad Tivolijem in sedanje operno gledališče, l. 1894. ljubljansko glavno pošto (notranjo opremo), l. 1896. popravo in prezidavo cerkve sv. Jakoba in sv. Petra, l. 1897. novo veliko vojaško bolnišnico na Zaloški cesti, l. 1899. prvo državno gimnazijo in mestno ubožnico, l. 1900. novo župno cerkev na Bledu, od leta 1901. naprej del artilerijske vojašnice in obe Korsikovi hiši na Bleiweisovi cesti, l. 1903. novi trakt deželnoobrambne (sedaj Kralja Petra) vojašnice, leta 1906. mestni deklški licej in »Mladiko«, leta 1907. Krisperjeva skladišča, zgrajena na mestu Tschinklove tvornice za kandite, palačo Fedorja Bambergga ob Miklošičevi cesti (po načrtih arh. Fabianija), Jugoslovansko tiskarno, Hammerschmidtovo trinadstropno palačo v Knafljevi ulici in železniško postajo Verd, l. 1908. prelepo baziliko v Rajhenburgu, l. 1909. novi trakt Marjanišča, l. 1913. železniški podvoz na Šmartinski cesti in poslopje hranilnice na Vrhniki, leta 1914. vilo barona Schwarza itd., itd.

Po zedinjenju l. 1920. je kupila Jadranska banka v Ljubljani Tönniesovo strojno tovarno in livarno (trg. reg. št. 104/1 z dne 14. febr. 1920) ter jo je s sorodnimi Samassovimi in Žabkarjevimi podjetji združila v široko zasnovani koncern »Strojnih tovarn in livarn«, ki deluje danes v okrilju Jadransko-podunavske banke.

Gustava Tönniesa stavbno podjetje pa ni prenehalo, ampak posluje tudi danes pod vodstvom g. Emila Tönniesa kot »Gradbeno podjetje G. Tönnies«, družba z o. z. na Tyrševi (Dunajski) cesti 25, prav v tisti hiši, kjer se je Gustava Tönniesa stavbarska delavnost začela.

URŠULINSKA CERKEV SV. TROJICE V LJUBLJANI

ING. ARCH. HERMAN HUS

Uršulinke so prišle v Ljubljano iz Gorice na povabilo Ivana Jakoba Schella pl. Schellenburga, ljubljanskega trgovca, rojenega 24. julija 1652 v Sterzingu na Tirolskem in z dovoljenjem takratnega knezoškofa ljubljanskega, Ferdinanda grofa Kühnburga 22. aprila 1702. Začasno so se nastanile v gornjem nadstropju Schellenburgove hiše na Mestnem trgu, katero so si povsem po svoje uredile. Poslanstvo njih reda jim je narekovalo, da čimprej prično v Ljubljani s samostansko šolo in se posvetijo povsem vzgoji mladih deklet.

Cesar Leopold I. jim je dne 16. septembra istega leta s priporočilom uršulinskemu redu posebno naklonjene cesarice Eleonore Magdalene dovolil pričeti svojo šolo. Tedaj je Schellenburg najel hišo takratnega ljubljanskega župana Gabrijela Ederja pl. Edenburga, stoječo poleg samostana klarisinj ob Veliki, danes Tyrševi cesti, z vrtom za 250 goldinarjev letne najemnine. Tjakaj so se uršulinke preselile 23. junija leta 1703., toda kmalu se je izkazalo, da novo izbrani dom zavoljo rastočega obiska šole in drugih neprilik ne ustreza, zato se je Schellenburg odločil, da jim poišče stavbišče in postavi trajno bivališče.

Srečen slučaj je nanesel, da je Schellenburg, dolgo iskajoč, našel primerno stavbišče za novi samostan ob današnjem Kongresnem trgu, ki ima gotovo izmed vseh ljubljanskih trgov najodličnejšo lego. Padajoč proti Ljubljani, obdan od Kapucinskega samostana, Vicedoma in njegovih vrat, je bil že tedaj ta prostor kakor ustvarjen, da s pogledom uprt v zagonetno, na Gradu ležeče grajsko poslopje sprejme ob svojem zglavju krono, arhitektonski zaključek, obvladajoč vso svojo okolico.

To stavbišče so bili vrtovi kneza Turjaškega in kneza Eggenberga, katere je Schellenburg kupil leta 1707.; prvo s cesarskim privoljenjem, ker je bil fidejkomis, za 12.000, drugo pa za 7000 goldinarjev. Tri leta kasneje je pridobil še vrt Fabijančičevih dedičev za 2000 goldinarjev, ter vse tri vrtove obdal z visokim samostanskim zidom.

Zaenkrat so se uršulinke vselile že 24. aprila 1707 v poslopja, ki so stala ob teh vrtovih. Soseščina stanovskega plesišča, današnje vnanje uršulinske šole, se pa nikakor ni skladala s samostanskim življenjem uršulink, zato so ga skušale čimpreje vkleniti v vrsto svojih poslopij. Šele po dveletnih pogajanjih s kranjskimi deželnimi stanovi so se domenile, da postavijo uršulinke deželnim stanovom nov Ballhaus v zameno za starega. Od plesišča, ki so ga pridobile v pritličju, so takoj preuredile eno sobano v kapelo, katero je generalni vikar Dolničar pl. Thalenberg posvetil 27. junija 1710.

Ta kapela je v toliko važna, ker je bila dostopna tudi občinstvu in je postala tako prava predhodnica

bodoči uršulinski cerkvi. Imela je tri oltarje ter samostansko grobnico, v kateri so pokopavali do leta 1726., ko je bila dozidana grobnica v novi cerkvi. V tej grobnici je bil pokopan tudi 1. februarja 1715 umrli ustanovitelj uršulinskega samostana v Ljubljani Ivan Jakob Schell pl. Schellenburg. Povedano bodi, da je bil sin preprostih staršev ter da si je pridobil plemstvo šele v Ljubljani, na vsak način po letu 1689., ker Valvasor v »Die Ehre des Herzogthums Krain« njegovega imena in grba ne navaja.

Samostanska poslopja na desni današnje cerkve so se pričela zidati meseca maja 1713; ko so jih leta 1717. dokončali, je postala potreba po novi veliki cerkvi prav posebno očitna, kajti kapelica v bivšem Ballhausu nikakor ni več zadoščala.

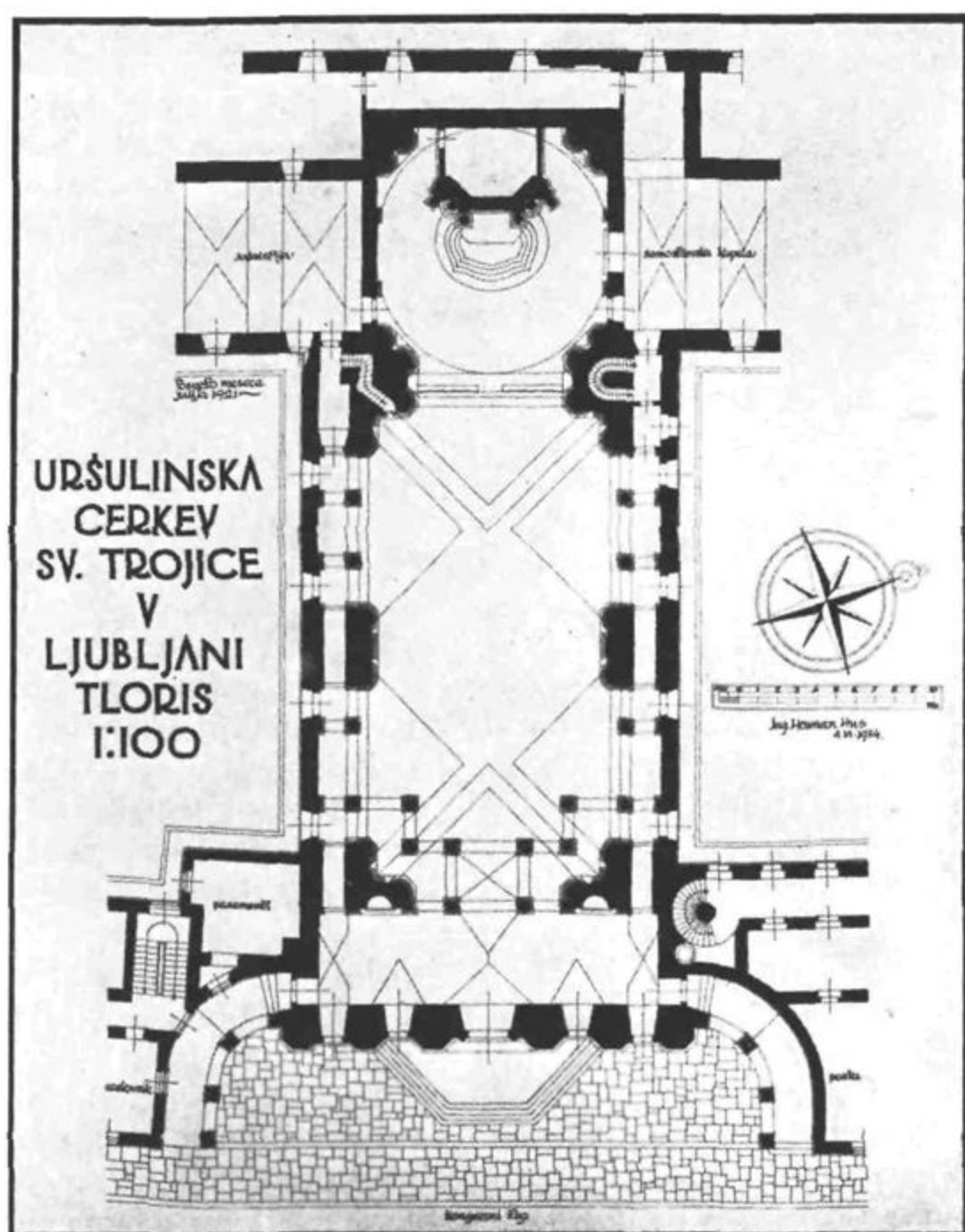
Zato so pohiteli, in že 26. julija 1718 je knezoškof ljubljanski, Jakob Viljem grof Leslie blagoslovil in vzdal temeljni kamen novi uršulinski cerkvi. V tem so vdolbena na eni strani imena papeža Klemena XII., knezoškofa Jakoba Viljema Leslie-a in prednice matere Rozalije, grofice Lanthieri, na drugi strani pa cesarja Karola VI., deželnega glavarja Ivana Gašperja grofa Kobencla, Jakoba pl. Schellenburga in njegove žene Ane Katarine pl. Schellenburg.

Po samostanskem sporočilu se je zidanje cerkve izročilo stavbinskemu odseku Akademije Operosorum, ne da bi bilo povedano поблиže, je li akademija načrte tudi napravila, ali jih je samo oskrbela od tujega umetnika. Ohranjen ni noben načrt ne spis, ki bi prikazoval prvotno zamisel, zato je mogoče opirati se le na domneve ter pri popisu arhitektonske zasnove uršulinske cerkve soditi le po stanju, kakršno se nam danes prikazuje.

Cerkev je precej odmaknjena od stavbne črte samostanskih poslopij in dvignjena nad nivo zgornjega dela Kongresnega trga, tako da nastane tik pred njo prijeten, čisto baročno občuten, od treh strani obdan prostor, ki ležeč ob prastari prometni žili mesta, podaja božjemu hramu veličasten mir in daje distanco mogočnim meram celotne fasade.

Slabo risana perspektivna slika pročelja uršulinske cerkve iz predpotresne dobe, objavljena v Spomenici ob dvestoletnici uršulinskega samostana, prikazuje ta prostor tlakovan s kamenitimi ploščami, dvignjen proti cesti za eno stopnico in ločen od nje s sedmimi kamenitimi, polkrožno zaključenimi odbijači. Stopnišče, ki vodi h glavnim cerkvenim vratom, je risano polkrožno. Kasneje je obcestna stopnica še obstojala, odbijačev pa ni bilo, tudi je bilo stopnišče tristranično s kamenitim podestom, sicer pa predprostor tlakovan z asfaltom.

Tlorisna zasnova cerkve je jasno deljena v tri poglavitne prostore, v vežo kot predprostor, pravo cerkveno dvorano in samo duhovščini namenjeni presbi-

terij. Medsebojno sta povezana prva dva s stebriščem, ki nosi pevski kor, druga dva pa z mogočno izpeljanim slavolokom. Tudi po nosilni konstrukciji stropov so ti trije prostori povsem ločeni in delijo cerkev na pet parov nosilnih točk, ki delijo ves cerkveni prostor na štiri polja. Od teh odpade prvo, ki je ožje, na vežo, druga dva štirikotna cerkveni dvorani in četrto, tudi štirikotno pa presbiteriju.

Veža je prečno postavljen prostor, obokan z bečvo, ki ima k vsakemu oknu v fasadi in prehodu v cerkveno dvorano svojo vsečno čepico. Dostope ima od zunaj tri, glavnega v osi cerkve, ter stranska, vodeča iz obeh kolonad. Ob strani ima veža v cerkveno dvorano dva prehoda; čeprav ozka, sta bila napravljena gotovo, da služita praktičnim potrebam. Konstruktivno sta tudi opravičljiva, ker bi sicer gmota obeh mogočnih opornikov preveč narasla, ki pa je medsebojno itak dobro povezana z močnim obokom nad prehodoma. Oba opornika imata — da se zmanjša ploskev prereza — vsak še po eno globoko, polkrožno vdolbino.

Glavni prehod iz veže v cerkveno dvorano je v njeni osi, med obema opornikoma, sestavljen iz treh vrst stebrov, ki nosijo kor ter so s prvima stranskima kapelama organsko povezani.

Cerkvena dvorana se izraža v pravokotnem tlorisu v lepem razmerju 1 : 2. Šest zgoraj opisanih opornikov jo omejuje in tvori njen osnovni konstruktivni sistem. Med dvema in dvema opornikoma so vzdane plitve stranske kapele, ki so tlorisno s stebri ločene

od glavne cerkvene dvorane, vendar pa z njo arhitektonsko tako v celoti povezana, da skoro ni mogoče govoriti o lastnem prostoru. Tudi te kapele so z oporniki povezane z obokanimi hodniki, ki vodijo k zakristiji, odnosno samostanski kapeli. Strop cerkvene dvorane je ogromna, ob koncih zaključena bečva z velikimi vsečnimi čepicami, torej navpično na os prve vzdane, podrejene bečve, ki se odpirajo tako proti presbiteriju in pevskeemu koru, kakor proti vsaki izmed štirih kapel.

Presbiterij je popolnoma vase zaključena celota štirikotnega tlorisa, obstavljena od štirih opornikov in presvodenjena z oprogami, ki nosijo pendantive in posredujejo prehod od štirikotnega tlorisa do okroglega venca. Ta nese tambur, valjasti obodni zid kot podnožje pravi kupoli. Tambur in nastavek kupole, tako imenovana laterna, v našem primeru štirikotna in počez postavljena, imata okna, da od zgoraj kar najugodnejše razsvetljujejo celotni presbiterij. Kupola je ploščato obokana, kakor je barok to rad delal. Oba opornika, ki delita presbiterij od cerkvene dvorane, sta enako konstruirana kakor oni ob veži, samo da še močnejša, vsebujeta stopnice na prižnico in samostanske kore.

Arhitektonska zasnova tlorisa cerkve je tipično baročna, mirno razgibana, razsežnih prostorov, široko zasnovana, služeca skoro bolj dekorativnim oblikam nego praktičnim potrebam, predstavlja jasno popolno zmago baročne oblike nad materijo konstrukcije.

Razvrstitev prostorov baročne cerkve je strogo katoliška in pri vzdolžno urejenem sistemu nič več oprta na principe starokrščanske bazilike, katero ločita dve vrsti stebrov v srednjo in stranske ladje. Baročnim cerkvam služi sedaj za zgled v Rimu od arhitekta Vignola postavljena renesančna cerkev Il Gesu, ki ima poleg vzdolžne ladje dve vrsti stranskih kapel, kratko, enako široko prečno ladjo z mogočno kupolo nad njih križiščem. Presbiterij je enako širok, globok in polkrožno zaključen. Ljubljanska stolnica je v principu precej točno posneta po tej zasnovi, med tem ko je frančiškanska cerkev v Ljubljani brez prečne ladje in kupole v smislu oblikovanega tlorisa še bolj baročna. Tloris uršulinske cerkve se v tem smislu baročne zasnove stopnjuje, stranske kapele so konstruktivno in prostorninsko velikopotezno povezane z ladjo v en nerazdružen, mogočno, skoraj centralno občuten prostor. Ta se celo proti presbiteriju zožuje, da nastopa zadnji povsem kot samostojen člen. Tudi predveža je čisto samosvoja, ločena in le posredno cerkveni dvorani priključena; bolj razgibanosti in bogastvu služeca, pomaga občutiti vso silo baročne kompozicije.

Notranja arhitektura cerkve napravlja enoten, monumentalni vtis, vsi oporniki so obstavljeni z visokimi polstebri ter lisenami, ki tvorijo osnovni sistem in dajo vsemu prostoru močno vertikalno tendenco. Veličina, ki se odraža v tem prostoru, se da primerjati le antičnemu svetišču, vsa moč arhitekture je povezana v materiji, ki prehaja v čisto obliko. Drugi, manjši sistem je večjemu podrejen in nastopa — kot nosilna konstrukcija samostanskih korov — vedno med dvema opornikoma.

Arhitektonski sistem opornikov je, posnet po znameniti Andrea Palladijevi palači del Capitano v Vincenci in sestoji iz večih stebrov korintskega reda, postavljenih na podstavek in povezanih z močnim, vsakokrat odstavljenim arhitravom. Podstavek je enostaven s plitvimi profili, noga stebra je lepo in bogato profilirana ter leži na šesterkotni podložni plošči. Valj je gladek, proti vrhu nekoliko zožen, kjer nahajamo mogočen, dekorativno z akantusovimi listi, v precej stilizirani podobi obložen korintski kapitel. Temu se v nekaterih posameznostih že pozna vpliv splošno se porajajočega rokokoja. Arhitrav je poenostavljen, kjer bi morali po rimskem zgledu nastopati rezani profili, so isti kar vlečeni, tudi konsole so čisto preproste, brez obligatnega akantusovega lista. Vse je izdelano v stuku, kar marsikatero manj posrečeno profilacijo opravičuje.

Loki, ki vežejo posamezne stebre enega s stebri drugega opornika so močno, toda enostavno profilirani. Oboki so čisto gladki, strogo zarisani, ne da bi imeli kak plastičen ali slikan dekor.

Arhitektura sistema, ki nosi samostanske kore, je še svobodnejše komponirana kakor arhitektura sistema opornikov. Njeni stebri stoje na enako visokih podstavkih, kakor podstavki velikih stebrov, imajo pa še poseben, iz osmerokotnika v štirikotnik prehajajoč neposreden podstavek nogi stebra, ki napravlja prav posebno baročen vtis. Noga stebra je profilirana skoro enako kakor noga velikega stebra, valj je tudi gladek, proti vrhu se zožuje, korintski kapitelj je pa čisto po svoje predelan z močnim vplivom rokokoja. Arhitrav je razmaknjen, spodnji del teče od stebra do stene vodoravno, med stebri se pa vzbne v lok, medtem ko je zgornji del vodoraven in leži nad lokom kot nositelj ograjnega zidu samostanskega kora.

S tem je jasno prikazana povsem samostojna rešitev uvodoma popisane sistema stranskih kapel v baročnih cerkvah. Medtem ko so kapele frančiškanske cerkve in stolnice še kapele v pravem pomenu besede, sicer s popolnoma odprto steno proti ladji cerkve, ne more biti o tem pri uršulinski cerkvi govora. Kapele so postale tu del cerkve same, z enotno združenim konstruktivnim sistemom, katerega v čisto podrejenem smislu, nekoliko bolj v ozadju prereže samostanski kor, tvoreč pod njim prostor stranskemu oltarju. Je to povsem svojevrstna rešitev, ko stranske kapele prehajajo v skupnost cerkve in niso členjene v samostojne, podrejene prostore, marveč tvorijo, združene s cerkveno dvorano velik in širok skupni prostor.

Velikopoteznosti baročne notranje arhitekture služijo v odlični meri posrečeni načini osvetlitve posameznih prostorov in z njimi v zvezi zelo slikovito podajanje notranje arhitekture. Okna so zato nameščena visoko, so velika in neposlikana, da je svetloba močna, od vrha prihajajoča, zaradi množine oken razpršena, da so sence mehke in vendar globoke in s tem načinom podvoje učinek plastike notranje arhitekture.

Značilno za notranjost uršulinske cerkve je, da v nasprotju z ostalimi baročnimi cerkvami ni poslikana. Skromna, svetla barva je njen temeljni ton, ki jo v notranjosti dela še svetlejšo in prikupnejšo.

Poseben poudarek notranjosti cerkve je bogato zasnovani, marmornati veliki oltar, katerega arhitektura dopolnjuje arhitekturo cerkve. V svoji tlorisni koncepciji, kakor v podrobnostih, posebno pa v dekorativni plastiki je močno razgibane kompozicije, katero raznolični, barvasti marmorji ter bogata pozlatitev tabernaklja, baldahina, kapitolov in drugih podrobnosti še posebno poudarja.

Samostanska kronika pripoveduje, da je gospa pl. Schellenburgova darovala za zgraditev velikega oltarja 6000 goldinarjev ter so zadevno pogodbo dne 29. maja 1729 podpisali: ustanoviteljica, prednica mater Rozalija grofica Lanthieri in deželni glavar Orfej grof Strassoldo. Delo je prevzel v Ljubljani živeči, na trgu Sv. Jakoba števil. 151 stanujoči kipar Francesco Robba z obljubo, da izvrši delo iz različnih barvastih afriških marmorjev, kipe pa iz kararskega marmorja v treh letih po strogih zakonih umetnosti. Za delo pa je potreboval več nego deset let. Leta 1744. so veliki oltar postavili ter presbiterij tlakovali z marmornatimi ploščami.

Izmed stranskih oltarjev omenja samostanska kronika le oltar Blažene device, čegar sliko je daroval oče dveh redovnic, doma iz Mühldorfa na Bavarskem. Seznam redovnic od leta 1702. dalje navaja le sestri Hedviko in Luitgardo Knez iz Bavarske, slika je pa narejena po sliki Matere božje iz Dorfna, neke ondotne romarske cerkve. Ta oltar se je tako priljubil občinstvu in duhovščini, da se je na njem bralo v vsej cerkvi največ maš. Sliki na ljubo se je ustanovila tudi bratovščina Kraljice miru, katero je pa med drugimi razpustil cesar Jožef II.

Kakor v notranji arhitekturi so bile tudi v zunanji bistvene smernice plastično dekorativne arhitekture baroka nje slikovito podajanje z močno razgibanostjo v posameznih členih, vihravo poudarjanje višin v ravnini fasade, z iskanjem velikih globin, da je bila igra luči in sence čim zmagovitejša, toda vse vedno simetrično členjeno, čeprav so bili posamezni členi nabrekli in zlomljeni ter čisto individualno občutenih oblik.

Barok, kakršen se nam na splošno odkriva v cerkvah širom Slovenije in v meječih deželah, je povsem svojevrstne koncepcije. Priključuje se razgibanejši smeri italijanskega baroka, je pa svobodnejše podan in mehkeje oblikovan. Dobro se mu pozna dolga pot in kako je šel od rok do rok, da se je naposled ustalil popolnoma predelan in prilagoden duši našega ljudstva.

Izjema v tem smislu je fasada uršulinske cerkve. Že od daleč napravlja mogočen, širok in monumentalni vtis, katerega podčrtavajo velikanski stebri ter globoka plastična razčlenjenost. Vsa kompozicija je resna, akademska in tiho dostojanstvena, komaj v podrobnostih je zaslediti kakšno zgovornejšo pričo veselega in svetlega baroka.

V vodoravni smeri je deljena na tri pasove. Podnožje, ki je iz rezanega kamenja, je brez vsake profilacije, le trikrat vodoravno malenkostno odstavljeno, toda vsakemu izmed šestih stebrov tvori močno podnožje, ko odstopa med temi v globoke vdolbine, kjer so nameščena okna in vrata. Obod vrat je

drobneje profiliran in zaključen s prelomljenim, vzbočenim timpanonom, ki oklepa arhitekturo okroglega okenca.

Srednji del je zidan in ometan, vodoravno je deljen s tremi pasovi oken, vertikalno pa s šestimi stebri rimsko dorskega reda, najbrže posnetega po rimskem svetišču pri Albanu. Medsebojno so stebri povezani z mogočnim arhitravom.

Noga stebrov je enostavno členjena in ima šestokotno podložno ploščo, valj stebra je gladek in se proti vrhu nekoliko zožuje, glava stebra je tudi valjasta, ločena od valja z obročkom ter pokrita s štirikotno ploščo. Pod ploščo je glava obrobljena z eno vrsto jajčnika in eno vrsto bisernika ter krašena s tremi rosetami. Stebri stoje v nekakih vdolbinah stene, da je učinek sence močnejši in fasada plastičnejša. Čisto baročno oblikovan, čeprav v detajlu enako rimski kakor stebri, je arhitrav, katerega dvakrat pretrgajo mogočne vdolbine in čegar viseča plošča je štirikrat izrezana, kar v veliki meri prispeva k igri svetlih in temnih ploskev ter izredno poživi plastiko fasade. Srednji steber je v arhitravu nakazan, vendar pa manjka, njegovo funkcijo prevzema polžasta konzola, gotovo čista baročna zamisel.

Zgornji del fasade tvori čelo, timpanon, v svoji spodnji polovici obojestransko močno izbočen ter — kar daje celotni fasadi čisto svojevrsten značaj — opremljen s tremi šiljasto presvodenimi vdolbinami. V baročni arhitekturi so se arhitekti posluževali raznolikih oblik v dosego svojih, po slikovitosti uravnanih zasnov, toda ta primer s šilastimi loki je nenavaden dovolj, da ga more upravičiti le ozka povezanost mišljenja našega naroda dotične dobe s skoro pravkar preživeto tradicijo gotike.

Gotični slog, poduhovljen v gradivu in sproščen vseh zemeljskih bremen, stremeč kvišku enako željam in priprošnjam našega, nekdanj v vse nadloge in težave vklenjenega naroda, je žel navdušeno odobravanje in se vkoreninil tako globoko v dušo našega človeka, da je šel slog renesance, čeprav porojen v najbližji naši soseščini, z razmahom največje duševne revolucije, v kateri so se menjavali fundamenti vsemu gledanju človeške družbe, skoro neopažen preko naših dežel, kajti telesno mesnato, ploskovno linearno upodabljanje je bilo preveč svetlikajoče se, da bi moglo navdušiti trpeči narod, kateremu se je barok čisto drugače razodel, z enakim žariščem, sicer polnejše zaokroženim, toda v svojem bistvu enako uglašen je pel iste tolažilne besede, kakor jih je nekoč šepetala gotika. Zato ni čuda, da je gotika ostala tako dolgo v srcu našega človeka in se je je rad spominjal, tudi ko je ustvarjal velika dela baroka.

Fasada uršulinske cerkve zaradi tega ni neskladna, kakor meni to Heinrich Costa v svojih *Reiseerinnerungen aus Krain*, ko mu je soglasje rimskih stebrov in gotskih obokov tuje in nenavadno. Nenavadna, toda harmonično skladna je v kompoziciji mirna, a v efektih slikovita, se nam prikazuje, da govorim z besedami dr. Grudna in dr. Steleta: pravi biser ljubljanske baročne arhitekture.

O zidanju cerkve pripoveduje samostanska kronika, da so imeli nevšečnosti z zidanjem temeljev, ker

jim je iz tal prihajajoča voda nagajala, posebno ob strani, kjer se samostan stiska s cerkvijo. Stavbišče leži na meji Ljubljanskega barja in polja, kjer so poleg peščenih plasti mogoče tudi ilovnate. Zato so na tem kraju fundirali s piloti iz hrasta po 10 sežnjev globoko. Da je prihajala na tem mestu tudi voda na dan, priča še danes obstoječi vodnjak, nameščen pod stopnicami, ki vodijo na pevski kor in ki se je uporabljala še nedavno za črpanje dobre in pitne vode.

Za zidanje podstavka cerkvene fasade je preskrbel brat tedanje prednice, matere Rozalije, deželni vicedom grof Lanthieri potreben material rezanega kamnja z razpadajoče bastije pred vicedomskimi vrati, s pridržkom magistrata, da sezidajo uršulinke kasneje novo utrdbo iz navadnega kamnja. Leta 1730. je to tudi zahteval, odnosno plačilo odškodnine 4000 goldinarjev. Generalni vikar Jakob Schilling je pa izposloval, da je plačal samostan le polovico, ter prejel še zagotovilo, da hoče mesto odslej samostan le ščititi, nikakor mu pa delati neprilik.

O grobnici pod cerkvijo pripoveduje samostanska kronika, da je bila posvečena že 12. avgusta 1726 in prva v njej pokopana mati Leopoldina Kechelsberg. 13. novembra istega leta so prenesli kosti treh, pred 18 leti v samostanu klarisinj pokopanih uršulink, med njimi tudi prve prednice, matere Margarite Eleonore. Naslednji dan so odprli grobnico v bivšem Ballhausu ter prenesli ostanke devetih nun v novo cerkev, 10. novembra so prenesli še ostanke ustanovitelja samostana pl. Schellenburga. Tam so pokopali tudi 26. junija 1732 umrlo soustanoviteljico samostana gospo pl. Schellenburgovo, obema pa vzdali 1744 nagrobno ploščo iz belega marmorja.

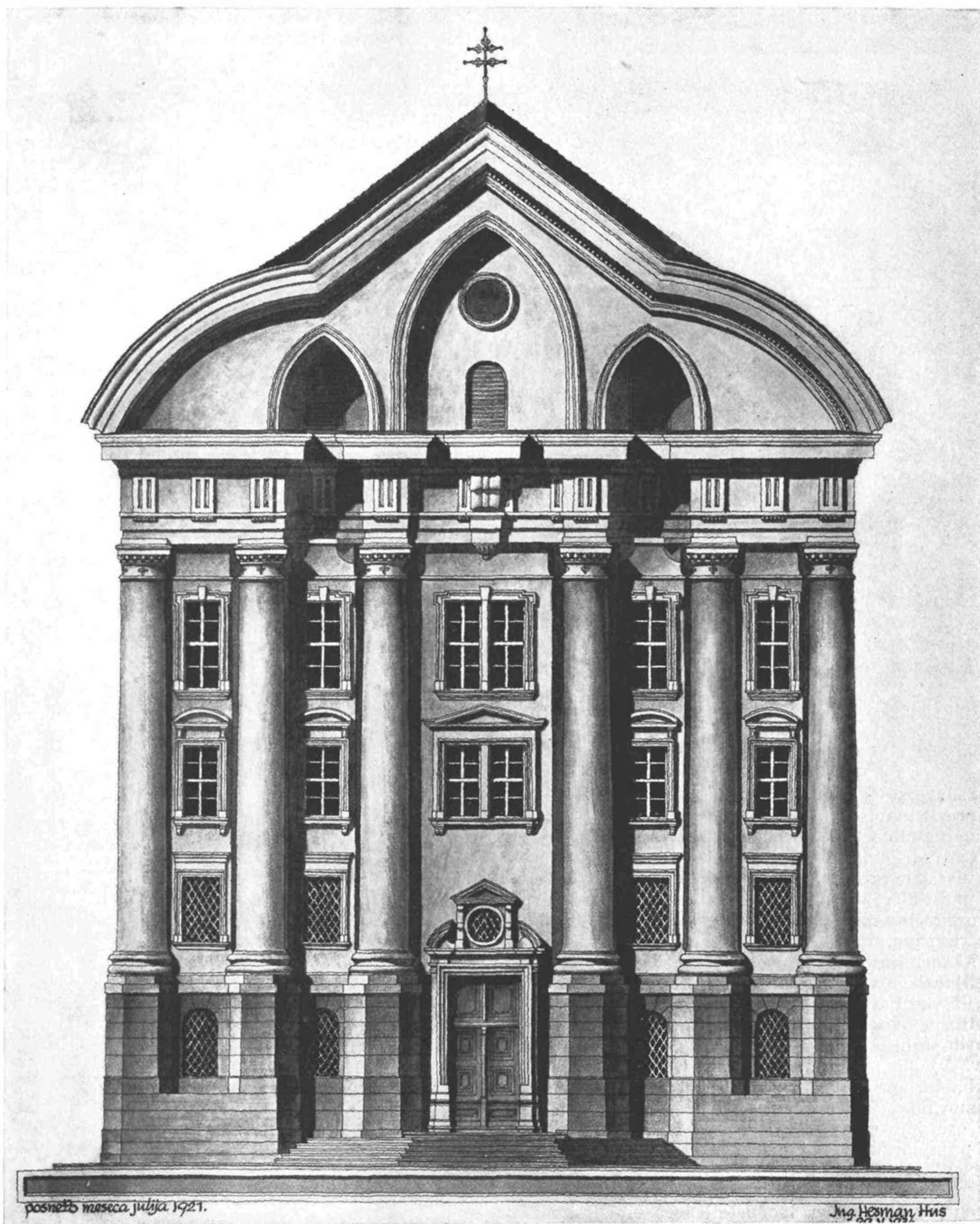
Leta 1735. se je uredila pod pevskim korom v cerkvi grobnica za odlične meščane, ki bi hoteli biti pokopani v cerkvi in so tam pokopavali do leta 1784., ko je cesar Jožef II. prepovedal pokopavanje mrličev, tako meščanov kot redovnic v cerkvah in je bila prva umrla mati Elizabeta pl. Sartori istega leta pokopana že na pokopališču pri Sv. Krištofu.

Jeseni leta 1726. je bila cerkev dozidana, 18. oktobra jo je blagoslovil v zastopstvu bolnega knezoškofa generalni vikar Schilling, dva dni nato je bral spiritual Miha Mol v stari kapeli zadnjo mašo, nakar je prenesel svete posode v novo cerkev, 21. oktobra je daroval Schilling prvo mašo v novi cerkvi, pri kateri je slovensko pridigoval frančiškan oče Bernad Šajn. Pri vseh cerkvenih svečanostih so tiste čase godli tako imenovani *Landschafts Trompeterji*.

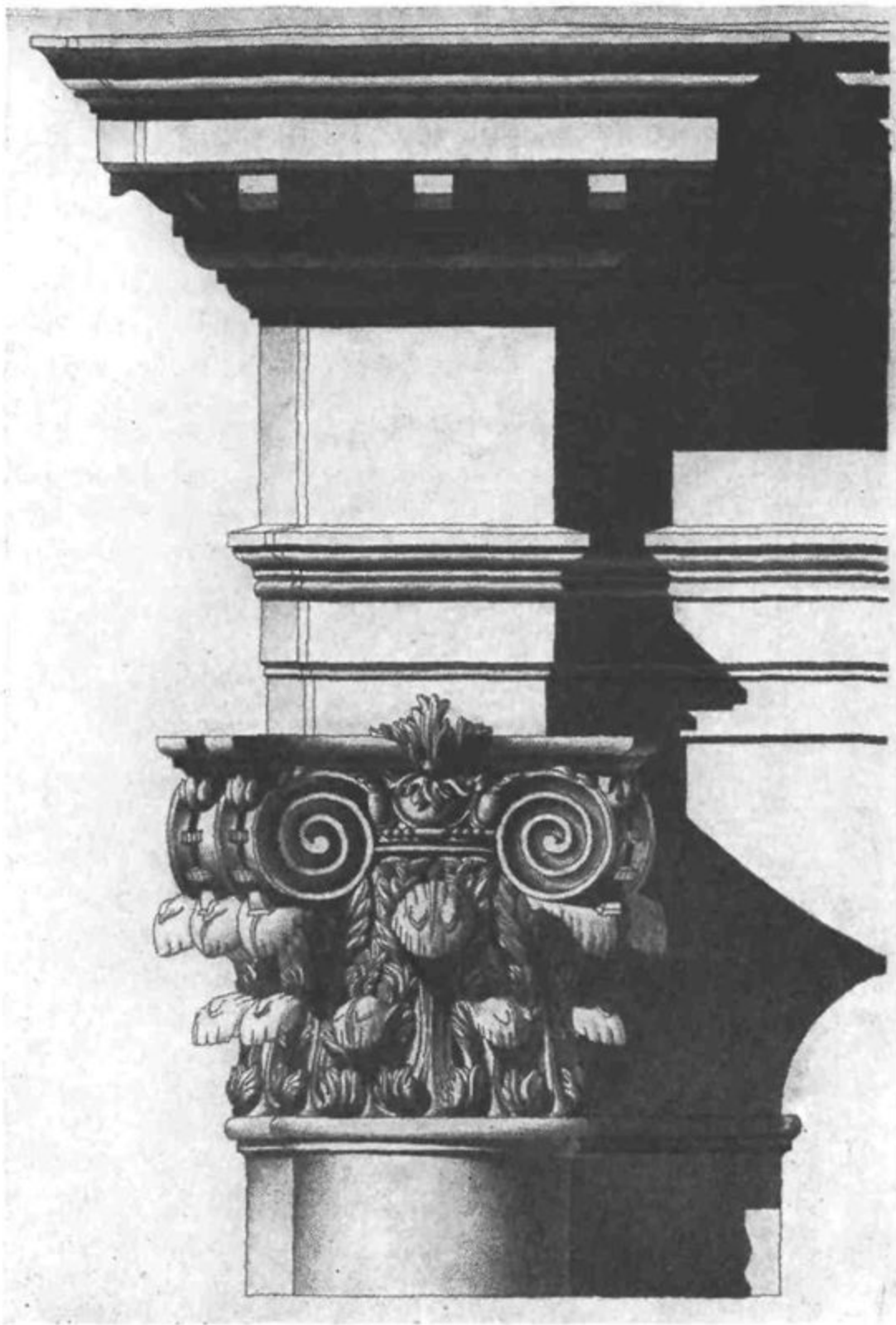
Popolnoma dozidana je bila cerkev ter zunaj in znotraj urejena šele čez 29 let, to je leta 1747. 17. julija jo je posvetil Sv. Trojici vladika Ernest Amadej grof Attems, z določitvijo obletnice posvečenja vsako deseto nedeljo po binkošti.

Stroški za vsa dela v štuku so znašali 450, za veliki altar pa 11.136 goldinarjev 36 krajcarjev. Vsi stroški za zidanje cerkve in samostana so pa znašali 93.547 goldinarjev.

Slike, ki krasijo cerkev, so delo Valentina Metzingerja, Matije Langusa, njegove učenke, prednice samostana Jožefe Strus ter drugih, nepoznanih umetnikov.

Ing. Herman Hus: Posnetek uršulinske cerkve (fasada)

Ing. Herman Hus: kapitelji opornikov

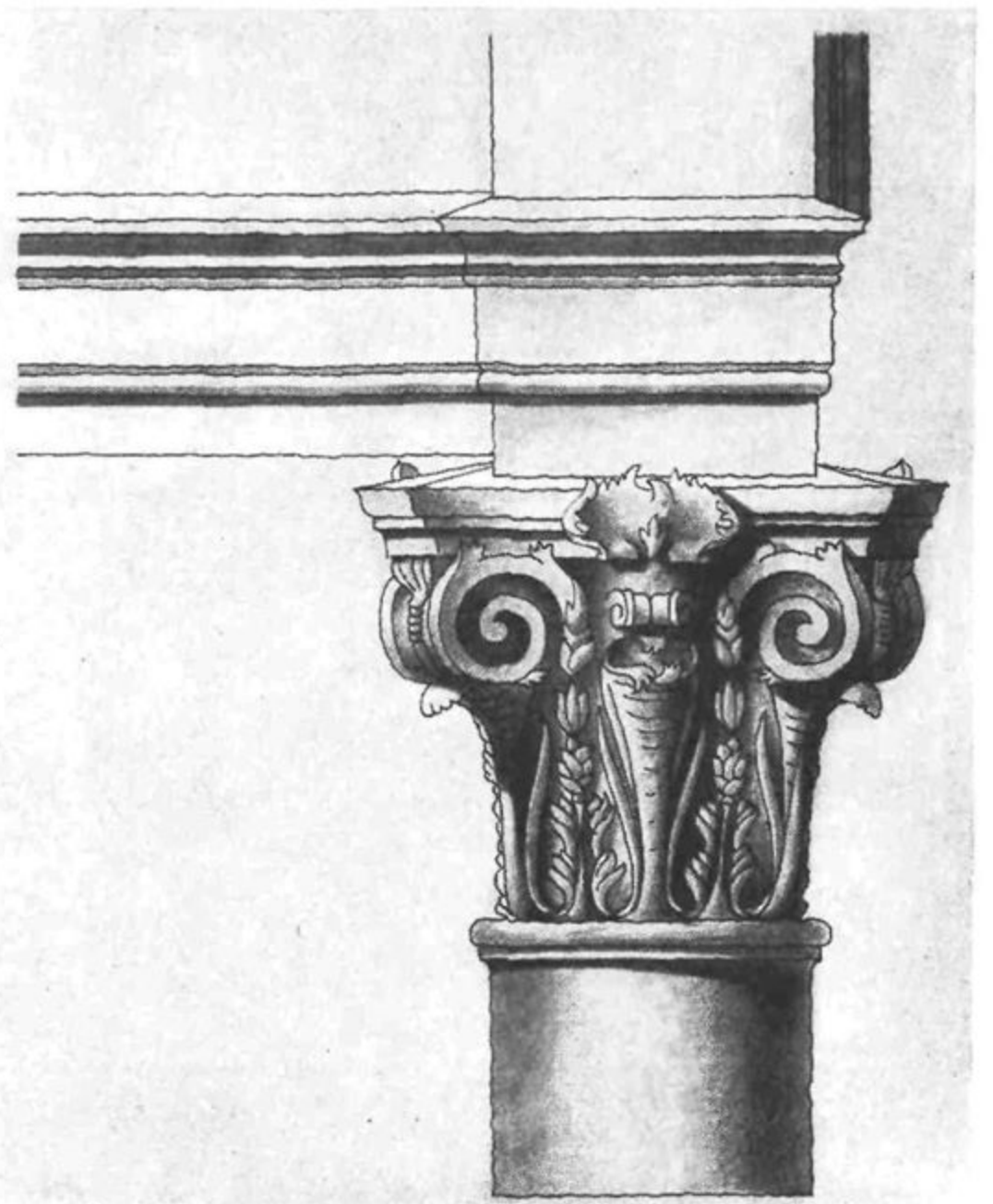
Sedaj ostane samo še nerešeno vprašanje, kdo je napravil umotvor, načrte tej veličastni zgradbi. Kronika uršulinskega samostana, ki je bila objavljena v Carnioli leta 1839. ter nato leta 1902. v spomenici ob dvestoletnici uršulinskega samostana v Ljubljani, ne pove ničesar zanesljivega, le da se je zidanje cerkve izročilo stavbinskemu odseku društva Akademia operosorum.

Akademia operosorum se je osnovala leta 1693. po italijanskem vzgledu in je gojila predvsem znanstveno književnost, imela pa je najodličnejši vpliv na vse kulturne odnose dotične dobe. Leta 1701. se je ustanovila tudi Akademia inculturum — društvo risarjev, dijakov, ki so študirali na italijanskih vseučiliščih, ter prinašali romansko kulturo v našo ožjo domovino. Te organizacije bi se mogle pečati z mislijo, da osnujejo načrt za uršulinsko crkev, gotovo so pa le posredovale pri kakem znamenitem arhitektu Italije, sodeč po vsej zasnovi arhitekture cerkve. Tudi je malo verjetno, da bi imeli v svoji sredi tako visokokvalificiranega, dovršeno ustaljenega mojstra, ne da bi njegova osebnost ne izžarevala iz drugih zgradb, katere bi kot tak in kot domačin gotovo v veliki meri projektiral.

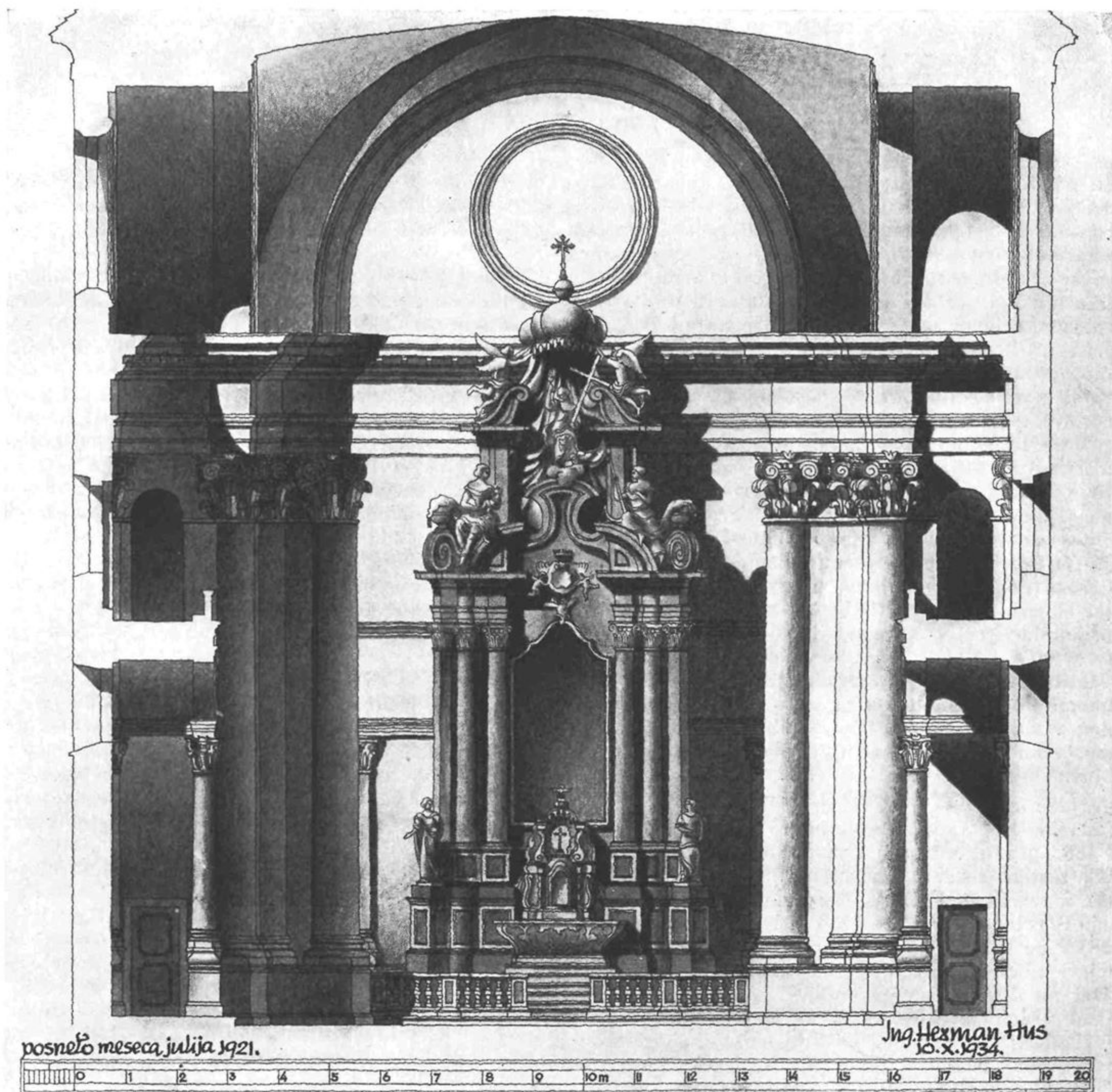
Toda zgodovina ne imenuje izven stavbenika Carla Martinuzzija, ki je tačas živel v Ljubljani, nobenega. Sicer je Martinuzzi napravil leta 1708., kakor poroča Dimitz v svoji drugi izdaji, načrte za ljubljansko semenišče, stavbo, ki v svoji mogočni priprostosti učinkuje čisto antično, vendar je moral biti to mož treznih nazorov in velikih praktičnih izkušenj, ker so mu leta 1720. poverili osnovanje pristaniških skladišč in lazaretov tako v Trstu kakor na Reki. Malo je verjetno, da bi isti imel toliko vznešenega čuta in prefinjene umetniške sile, da bi zasnoval vse lepote uršulinske cerkve,

Razjasnitev tega vprašanja ostane najbrže zagonetka, gotovo bo le toliko, da je moral napraviti načrte kak veliki mojster, Italijan, katere so pa potem v teku dolge stavbne dobe v detajlih marsikje izmenjali domačini. Posebno se to očituje na fasadi, in prav posebno pri kamenitih detajlih nog stebrov in podboja vrat; če se te primerja s profili stolnice, katero je projektiral jezuit Andreas del Pozzo iz Rima, ter s profili Križevniške cerkve, katero je pa osnoval arhitekt Domenico Rossi iz Benetk, bo takoj jasno, da je risala profile pri uršulinski cerkvi roka manj vajenega mojstra, ki nikakor ni mogla biti istovetna z ono, ki je zasnovala tloris in notranjost. Tudi čelo cerkve gotovo ni projektiral prvotni arhitekt, iz razlogov, navedenih popreje, ampak je najbrže kasnejši, ob dozidanju cerkve spremenjen do datek.

V zadnji četrti 19. stoletja so napravili v cerkvi nov kameniti tlak, namestili slikana okna, naprav-

Ing. Herman Hus: Kapitelji v kapelah

Ing. Herman Hus: Posnetek uršulinske cerkve (prezrez)

ljena v Innsbrucku ter kupili nove orgle domačega mojstra Goršiča. Veliki potres 14. aprila 1895 je uršulinsko cerkev močno poškodoval, podrli so stolp in napravili novega s streho, kakor je prijala takratnemu okusu, medtem ko je bila poprejšnja čebuljasta, slična strehi laterne. Stavbenik Faleschini je tedaj izdelal tudi načrt za preureditev fasade v gotskem slogu, s fialami na čelu, kar se pa vendar ni napravilo. Tudi kolonade ob cerkveni fasadi so novejšega porekla, vendar jih slika iz predpotresne dobe že vsebuje.

Leta 1930. so ji popravili zunanost cerkve ter napravili novo, dvostransko stopnišče pred glavnim vhom, z balustrado v baroki se prilagodevajočemu slogu, vse iz podpeškega kamena po zamisli arhitekta profesorja Plečnika.

Risbe, ki so pridejane temu popisu, so napravljene na podlagi posnetkov, izvršenih meseca julija 1921, pri katerih mi je vestno pomagal moj brat ing. Karlo Hus.

NAJDBE NOVCEV V MARIBORU

EGON BAUMGARTNER

Od davnih časov sta pojma denar in gospodarstvo neločljivo združena drug z drugim. Zgodovinar ima med viri v bogatih množinah na razpolago uradno predpisane cenike živil, kupne in prodajne pogodbe, trgovske listine itd., čim dalje pa prodira v preteklost, toliko redkeje postaja listinsko gradivo in toliko bolj bo zlasti krajevni zgodovinar navezan na gradivo, katerega mu nudi numizmatika, ki s svojimi študijami o novcih dopolnjuje pomanjkanje pisanih izročil. Najdbe posameznih novcev, posebno pa večjih množin novcev nudijo za starejše dobe podlago za spoznavanje trgovine in prometa, obenem pa dragocene podatke za rešitev političnih, seliščnih, prometnih i. dr. vprašanj. Poznanje najdb novcev tvori tudi podlago vsakemu proučevanju zgodovine novčarstva. O njihovem pomenu govori najbolje naredba, da se morajo najdbe javiti pristojnemu spomenišskemu uradu, katerega naloga je, najdbo znanstveno zabeležiti in tako obvarovati znanosti. Iz teh razlogov mora tudi mariborski krajevni zgodovinar upoštevati najdbe novcev v Mariboru.

Mariborska krajevna zgodovina zaznamuje vrsto pomembnih najdb novcev iz rimske in srednjeveške dobe; v naslednjem jih bomo podali, v kolikor so že znanstveno proučene in njih podrobnosti končno veljavno ugotovljene.

Najdbe iz rimske dobe. Sicer redke, vendar ne brez-pomembne so mariborske najdbe rimskih novcev. Ko so 1896 gradili hišo na Aleksandrovi cesti št. 11, so našli sesterc cesarja Maximina I. Tračana¹ (235 do 238) z reverzom Victoria Germanica, antonijana cesarja Gordiana III.² (238—244) z reverzom PMTRP II COSPP pa na dvorišču državne učiteljske šole v Trubarjevi ulici. Pri graditvi hiše Glavni trg št. 21 je prišel na dan follis Maxencija³ (306—312), ki je nastal v oglejski kovnici in ki nosi reverz ROMA AETERNA; v vrtu poleg srednjeveške sinagoge v Židovski ulici sta bila follis bizantinskih cesarjev Heraklija in Heraklija Konstantina⁴ (613—641). Natančneje ugotoviti, v kakih prilikah so bili našti najdeni novci, ni danes več mogoče. Zaradi tega moramo biti toliko bolj veseli slučaja, ki je v jeseni 1931 odkril pri graditvi hiše Glavni trg št. 23 znani zaklad florentinskih zlatnikov. Točna raziskovanja, katera je izvršil na licu mesta avtor tega poročila in njegovo opozorilo delavcem, da shranijo vsak najdeni novce, tudi če se jim zdi brez vrednosti, so rodili uspeh v ugotovitvi treh poznorimskih bronastih novcev in situ. Prvi predstavlja follis cesarja Teodozija (379—395) z reverzom REPARATIO REIPVB-SMRQ (Sacra Mo-

neta Romana Quinta officina), drugi slabo ohranjeni mali bron iz časa Konstantinov in tretji, ki se natančneje ni mogel določiti, predstavlja mali bron iz časa IV.—V. stoletja. Najdeni novci so ležali v najnižji kulturni plasti približno 2'52—2'75 m pod današnjo gladino novega trga. Poleg tega so bili v isti kulturni plasti rimski dokumenti v obliki črepov svetlorumene in svetlosive glin, črep terre sigillate in drobcu ozkih opek. Najdišče leži na strmem terenskem nosu na dravski terasi in obvladuje s svoje lege dohod na domnevani stari dravski brod ter daje možnost za obstoj manjše naselbine, ki bi bila v zvezi s starimi naselbinami v Radvanju in Razvanju.

Najdba je videti na prvi pogled malo pomembna; važnost pa zadobi s prvimi podatki rimskih kulturnih sledov v najstarejšem delu našega mesta. Kajti zgodovina Maribora kot selišča do te najdbe ni segala nazaj preko srednjega veka. Pripomniti pa moramo takoj: rimskodobna najdba na Glavnem trgu je stopila v ozadje zaradi 1932 najdenega planega groblja na Koroščevi ulici, ki izhaja iz prve polovice prvega tisočletja pred Kristom, iz hallstattske dobe. K temu odkritju se pridružuje izročilo starejših meščanov, ki se še spominjajo glinastih posod in bronastih predmetov, sličnih onim iz Koroščeve ulice, najdenih pri kultiviranju vrtov za hišami na Aleksandrovi cesti št. 12 in št. 14. Rimska najdba na Glavnem trgu združuje tako mariborsko prazgodovinsko selišče s srednjeveškim.

Mariborski muzej hrani v svoji numizmatični zbirki tudi bronasti novce Ptololomeja VII. Euergeta (170—117 pr. Kr.), ki je bil najden v glinasti jami Nassimbenijeve opekarne v Radvanju pred približno 10 leti. Uvoz egiptovskih in kartažanskih novcev po rimskih legijonarjih nam je znan v naših krajih iz raznih večjih najdb; na isti način so prinesli tudi naš novce v naše kraje rimski vojaki, ki so bili ali doma v Levanti, ali pa so tam garnizijonirali pred prihodom v naše kraje.

Najdbe iz srednjega veka. Najstarejši v Mariboru najdeni srednjeveški novce je skledasti denar goriškega grofa Majnharda IV. (1258—1271). Našli so ga pri graditvi palače Hranilnice Dravske banovine, ko so podirali rojstno hišo W. Tegethoffa.

Omenili smo že večjo najdbo zlatnikov na Glavnem trgu v jeseni 1931. Piscu teh vrstic je pokazal urar 17. septembra zlatnik, katerega je prodajal delavec, ki je bil zaposlen pri graditvi Bergove hiše. Nemudoma započeta raziskovanja so pokazala sledeče: Prejšnji

¹ V mariborskem muzeju.

² V mariborskem muzeju.

³ V posesti g. I. Klanjška.

⁴ V mariborskem muzeju.

dan, 16. IX. 1931, so pred končanim delom proti večeru delavci naleteli na večje število umazanih zlatnikov, katere so v začetku smatrali za medeninaste ploščice. Kmalu pa so si bili na jasnem glede vrednosti najdbe, zbrali so zlatnikov, kar so jih mogli ter se odpeljali z vlakom domov v Prekmurje. Poizkus, priti v stik s temi delavci, ki so odpeljali s seboj kakih 50 zlatnikov, je ostal brez uspeha. Od najdbe je v ostalem ugotovljeno sledeče število zlatnikov: Mariborski muzej je pridobil 24 komadov, lastnik hiše tovarnar Berg 22, zagrebški muzej 2 in posamezni zlatniki so prišli v privatne roke. Skupaj pa vsebuje najdba najmanj 100 zlatnikov. In čeprav je bilo mogoče znanstveno obdelati samo polovico najdenih novcev, zadostuje že ta za dosego točne in pregledne slike bogate najdbe.

Po opisu delavcev so ležali zlatniki skupaj v precejšnji žarni plasti, ki je pokrivala močno, rdeče ožgano, $\frac{1}{4}$ m debelo plast gline. Na tej rdeči glini so bili še številni ostanki oglja, kosti, črepi črne gline in skoro popolnoma ohranjen lonec, podoben današnjim za mleko; žal, da so delavci zaradi nerazumevanja nekega polirja razmetali in uničili vse navedene predmete. Pri površnem pregledu najdišča smo našli še 5 srednjeveških pfenigov, ki so pa bili od ognja poškodovani in močno oksidirani; slične pfenige so našli delavci tudi prej, a so jih kot ničvredne zavrgli.

Izredno dobro ohranjeni zaklad zlatnikov, katerega sem opisal v ČZN 1932, vsebuje poleg raznešenih novcev 48 zlatnikov republike Florence v 31 različnih kovih drugega tipa, kakršne je izdajala florenška republika v polletnih emisijah od 1300 dalje; nadalje dukat beneškega doža Giovannija Soranza (1312 do 1328) in primer najstarejše izdaje čeških dukatov, katere je koval kralj Ivan Luksemburški v Pragi po letu 1325. Interesantni komad je pravilni posnetek florenških zlatnikov in ima za priznak češkega leva. Numizmatično posebno važna pa je lepa vrsta florentincev, ki se ločijo med seboj po različnih priznakih kakor solnce, sod, velikonočno jagnje, jež itd. za posamezne emisije. Od 31 priznakov jih je bilo do mariborske najdbe neznanih 6; znani priznaki pa izhajajo iz let 1312—1329. Od 5 srebrnih pfenigov imamo 2 neznan kova, trije pa so iz časa vojvode Friderika Lepega (1308—1330) in predstavljajo tako zvane graške pfenige, kovane v kovnici v Gradcu.

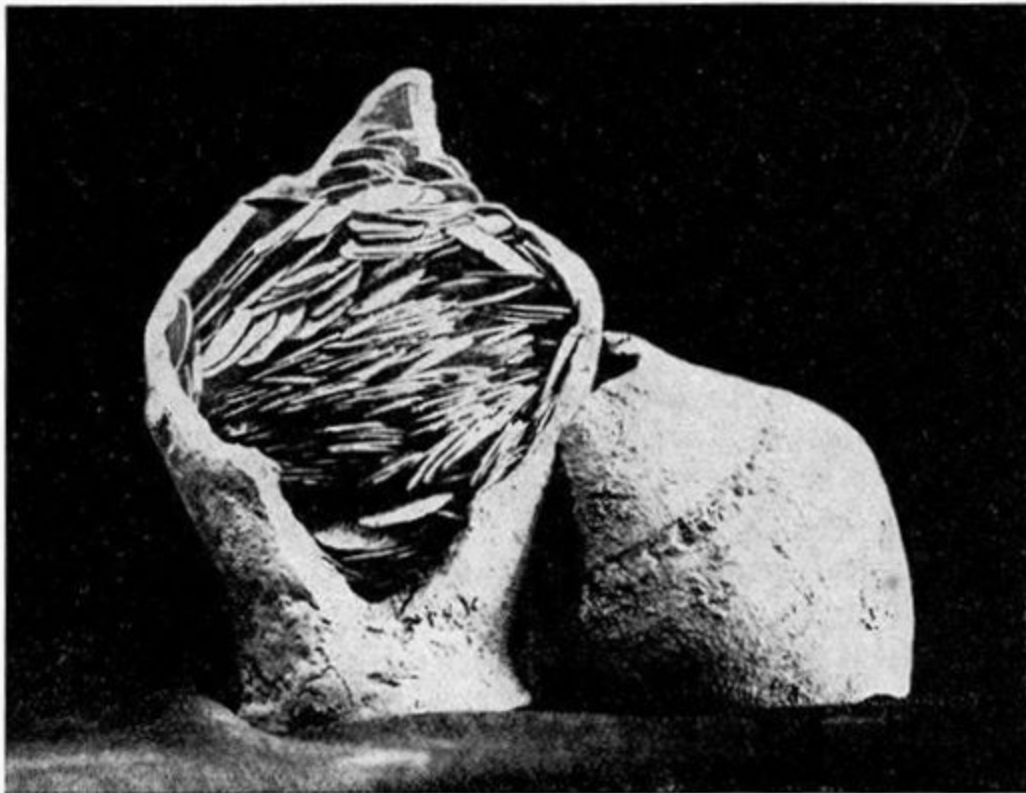
Kaj pripoveduje naša najdba? Pred današnjo palačo Glavni trg št. 23 je stala na istem mestu stara pritlična stavba. Kameniti podboji so nosili letnico

1645. Ljudstvo je nazivalo staro poslopje napačne »stari rotovž«, čeprav ni nikdar služilo temu namenu. Pred postavitvijo te stare stavbe so morale stati na njenem mestu starejše preproste, lesene hiše, ki so pa pogorele. Pri študiju našega najdišča smo mogli točno ugotoviti 3 žarne plasti, izmed katerih je najstarejša in najnižja krila naš zaklad. Ta okoli 1335 pogorela hiša je ležala v Židovski ulici nad zadržavskim mestnim obzidjem približno za 4 hiše zahodno od sinagoge, torej v nekdanjem mariborskem ghetu. Pripadala je židovskemu trgovcu, ki je imel obširne poslovne zveze od Italije do Češke, po katerih je pritekalo kurantno zlato v njegovo skrinjo. Struktura najdbe z novci iz kratke dobe približno med 1310 do 1330 nam kaže, da nimamo v mariborski najdbi zlatnikov opravka s premoženjem, nakopičenim v toku daljšega časa, temveč, da so to resnični in pravi kurantni novci. Tedanji lastnik teh novcev je moral biti sodobnik zgodovinsko znanih Židov Iserla in njegovega nečaka Muša, ki sta sredi XIV. stoletja igrala v mariborskem gospodarskem življenju odlično vlogo. Samo v posesti takih svojodobnih denarnih mogočnikov moremo predpostavljati visoko vsoto 100 zlatnikov, ki odgovarja, preračunana po takratni pariteti srebra 1 : 10, v današnji denarni veljavi 25 kg finega srebra.

In kako je prišlo toliko zlata v Maribor, kjer so bili pred 100 leti zlatniki še sploh nepoznani? Križarske vojne so odprle evropski trgovini Jutrovo z njegovimi rzdelki (svila, tkanine, dišave, orožje itd.). Razvijajoča se trgovina na veliko je potrebovala odgovarjajoča plačilna sredstva, ker dosedanji mali srebrniki za to niso bili sposobni. Sredozemske države, ki so bile na veliki trgovini z Jutrovim najbolj zainteresirane, so zato ustvarile prve zlatnike s težo 3,5 gr finega zlata, tako Florenca 1252 svoje florentince, Benetke pa 1284 svoje dukate. Kmalu je bilo povpraševanje po teh zlatnikih tudi v Srednji Evropi silno veliko in mnoge kovnice so sledile italiskim vzgledom: Češka 1325, Ogrska 1335, Avstrija-Štajersko 1350 itd. In Maribor, ki je ležal na važni srednjeveški trgovski poti iz Italije preko Ljubljane v Gradec, na Dunaj in v Prago in ki je sam vodil cvetočo vinsko trgovino, se je s tem okoristil. Tako je najdba iz 1931 važen dokument za gospodarsko in denarno zgodovino Maribora v XIV. stoletju.

Nadaljnja važna najdba srebrnih pfenigov iz XIV. stoletja izvira z vrta vile Jauk na Ruški cesti št. 23. Slučaj je hotel, da sta bila oba lonca, v katerih je bil zakopan srebrni zaklad, najdena v časovni razdalji 42 let. Prvi lonec s približno 2000 pfenigi je bil izkopen 1866; od vseh novcev jih je prišlo 1865 v znanstvene zbirke, in to v novčni kabinet Joaneja v Gradcu, v Germanisches Museum v Nürnbergu in manjši del v zbirko A. Luschina v Gradcu, ki je vso najdbo publiciral v študiji Steirische Münzfunde v Jahrbuchu

Glinasta posoda s srebrniki, najdenimi na Ruški cesti 1908

Po originalu v mariborskem muzeju

der k. k. Zentralkommission Bd IV. 1906. Drugi lonec (mogoče jih je bilo tudi več) pa so našli delavci 1908, ko so prekopavali vrt, pri čemer so vsebino večinoma raztrosili. Tedanji lastnik vrta in hiše g. Gajšek je podaril mariborskemu muzeju 460 pfenigov in lonec, v katerem so bili pfenigi zakopani; loncu sicer manjka vrh, vendar moremo po preostali obliki sklepati, da je služil za hranilnico denarja.

Srebrni zaklad na Ruški cesti je vseboval graške pfenige v 61 in dunajske pfenige v 69 kovih, ki vsi izhajajo iz XIV. stoletja. Tuje primesi sestavljajo istodobni bavarski in passavski pfenigi. Procentualna sestava tik pred letom 1400 zakopane najdbe je sledeča: 26% graških, 69% dunajskih, 6% bavarskih, 1% breških pfenigov itd. Ta ugotovitev je važna za presojo takratnega kroženja denarja; primera z nekoliko starejšo najdbo n. pr. s Sv. Kunigundo nad Celjem (zakopana okoli 1380) jasno kaže, da je konec XIV. stoletja dunajski pfenig kot plačilno sredstvo že izpodrival domači graški pfenig. To je bila posledica habsburške novčne politike, ki je razširjala svoje centralistične težnje tudi na denar v stremljenju, zagotoviti dunajskemu pfenigu kar mogoče velik in ob-

širen trg. V nadaljnjem se je pri nas dunajski pfenig tudi zares udomačil tako, da je njegovo ime »Wiener« prešlo v rabo slovenskega prebivalstva kot »vinar«. 6% tujih kovov iz Južne Nemčije pa dokazuje trgovino, ki je segala od Bavarskega do Dolenjskega in katera je v naslednjih 100 letih stalno naraščala. Tako vidimo n. pr. v 80 let mlajši najdbi v Jugorju na Dolenjskem južnonemške pfenige v veliki izmeri, kar baš potrjuje naše navedbe o trgovini z Južno Nemčijo.

Nadaljnji dokaz za pravkar navedeno imamo iz najdbe v Dolgošah pri Mariboru. V decembru leta 1925. je našel kmetič na dvorišču svoje kmetije 398 zeleno patiniranih srebrnih pfenigov, ki so bili shranjeni v medtem že prepereli vrečici ali usnjati možnji ter plitvo zakopani. Ko je šlo kolo preko njih, je dvignilo novce iz zrahljane zemlje. Najdba je prešla v last pisca tega poročila, ki jo je opisal v *Mitteilungen der Numismatischen Gesellschaft in Wien*, Bd. XVI. 1929; izbrane primere iz dolgoške najdbe pa sta dobila muzeja v Mariboru in v Ljubljani. Dolgoška najdba sestoji iz pfenigov iz graške in dunajske kovnice prve polovice XV. stoletja. Izmed novcev, katere smo spoznali v prejšnjih mariborskih najdbah, se pojavi samo še 1 edini primer najmlajšega tipa; drugače pa imamo 10% graških, 80% dunajskih, 1% moravskih in 9% južnonemških pfenigov. Vidimo dunajske pfenige v absolutni premoči in tudi vsebina južnonemških pfenigov je sorazmerno večja; relativno v ozadju pa stoji graški pfenig. Dolgoše moremo primerjati z malo hranilnico, najdeno pred nekaj leti na Starem gradu nad Celjem. Okoli 200 pfenigov je iz iste dobe kakor pfenigi v Dolgošah in tudi njih sestava je popolnoma enaka; dunajski pfenigi prevladujejo, med tujimi pa so najštevilnejši bavarci. Ugotovitve denarnega kroženja posameznih vrst novcev so važne, ker nam kažejo smeri, v katerih se je gibala daljna trgovina in tudi njeno živahnost, med tem ko kažejo lege posameznih najdišč, n. pr. Jugorje, na meje, do katerih se je ta trgovina gibala.

Večje najdbe novcev v Mariboru iz novega veka niso znane. Posamezne najdbe izhajajo največ iz časa cesarja Leopolda I. naprej ter so numizmatično brez pomena.

CELJSKI MEŠČANI IN CERKVENA ZGODOVINA

(PRAVNI SPOR IZ PRETEKLIH DNI)

JANKO OROŽEN

Celjski mestni teritorij je bil že po osnovni mestni listini, izdani 11. aprila 1451., dokaj velik. Njega glavne obmejne točke so bile: most preko Ložnice na cesti v Savinjsko dolino, Trnovlje, Voglajna, križ ob teharski meji, križ pod gradom, Savinja, Lisce. Leta 1751. se je pa mestni teritorij zlasti na severni strani močno razširil. Grof Gaismeck je kupil od cesarice Marije Terezije celjsko gosposčino in deželno sodnijo ter je po pogajanjih pristal na to, da se je okoliš mestne občine povečal. Na severni strani je zdaj segal do Dobrave, Prekorja in Šmarjetne vasi. Tako je ostalo vse do leta 1850., ko se je mestna občina razdelila v mestno in okoliško občino. (I. Orožen, Zgodovina Celja, III. del.)

Ali pravo mestno ozemlje je pa vendar tvoril tisti svet, ki ga je izza 15. stoletja obdajalo mestno obzidje, ki ga je okrepljevalo petero močnih stolpov. Dolenji grad je stal v jugozapadnem mestnem voglu in je imel svoje posebno obzidje in svoj jarek. Tik ob mestnem jarku nastala predmestja: Ljubljansko, Graško in Vodno, so se tudi prištevala k pravemu mestu, ki je v početku 19. stoletja štelo okrog 1500 prebivalcev. Mesto s širšim teritorijem je mejilo okrog 12 km², na ožje mestno ozemlje so pa odpadale jedva $\frac{3}{4}$ km².

Na širšem mestnem ozemlju je bilo poleg raztresenih kmetij nekaj manjših sklenjenih naselij: Babno, Ložnica, Lava, Spodnja in Gornja Hudinja, Gaberje, Zagrad, Breg in Lisce. Sicer so pa segali na severozapadu veliki graščinski (novoceljski) gozdovi prav v bližino pravega mesta. Mnogo sveta je služilo tudi za pašnike. Savinja in njeni številni pritoki so bili še v prvotnem stanju. Samo Ložnico so pri Babnem obdajali z nasipi že ob koncu 17. stoletja in njen dolnji tek so v početku 19. stoletja speljali v novo, ravno strugo; poprej je namreč tekla tako, da se je pri dolenjem gradu (sedanji vojašnici Kralja Petra Velikega Osvoboditelja) izlivala v Savinjo. Voglajna je pa dobila svojo sedanjo strugo pri mestu, ko so gradili železnico; prej je bila tudi tik pred izlivom močno zavita in pod Jožefovim hribom je imela rokav, čigar voda je gnala (Zimov) mlin.

Prebivalci zunanjega mestnega okoliša so bili kmetje. Mnogi izmed njih so bili podložniki novoceljske graščine pri Žalcu, naslednice nekdanje celjske gosposčine. Ti kmetje so bili popolnoma izločeni izpod vsakršne mestne jurisdikcije in so spadali popolnoma pod svojo graščinsko oblast. Tudi imenovani Zimov mlin je bil služen Novemu Celju. Posamezni kmetje so bili služni tudi drugim gosposčinam, domačim — manjšim, in tujim, celo štajerskim deželnim stanovom. Dokaj številni so bili kmetje, ki so pripadali kaki cerkveni gosposčini: minoritskemu samostanu,

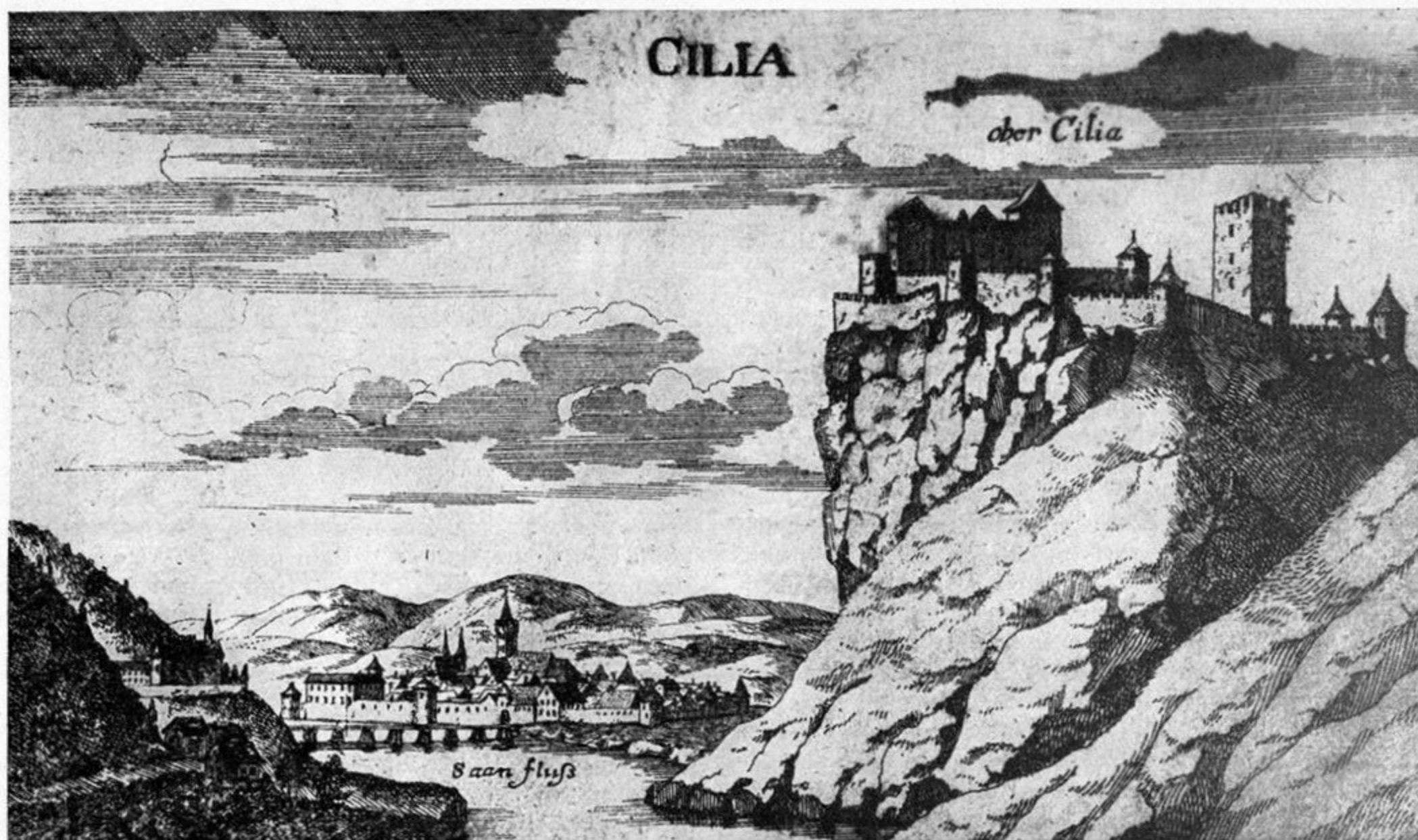
župniku (izza 1761. opatu), tretjemu kapelanu in bratovščini Matere Božje pri župni cerkvi sv. Daniela.

Gosposčina očetov minoritov je prešla v posvetne roke ob ukinitvi samostana, ostale gosposčine so se pa ohranile dotlej, dokler ni bilo fevdalno razmerje sploh ukinjeno. Prav tako je predčasno prešla v posvetne roke gosposčina mestnega špitala. Zlasti velika je bila opatijska gosposčina, ki je štela v celoti preko 200 podložnikov, ne samo v celjski okolici (v Gaberju, na Bregu in na Babnem), ampak tudi drugod. Vrhu tega ji je marsikje pripadala tudi cerkvena desetina (Ignaz Orožen, Das Dekanat Cilli).

Prebivalci malega celjskega mesta samega so se živahno bavili z obrtjo in trgovino, ali časi so bili taki, da se niso mogli popolnoma odtrgati od grude, tudi oni so morali nekoliko kmetovati. Mestna občina sama je imela veliko zemljiško posest, o kateri ne vemo sicer, kdaj si jo je bila pridobila, sklepamo pa lahko mirno, da datira izza časa podelitve mestnih pravic za poslednjih grofov Celjanov. Tvoril jo je v prvi vrsti velik mestni gozd v Pečovniku, na zapadni strani Tovsta, ki še dandanes pripada mestu. Vrhu tega je bil mestni skoraj ves bližnji in deloma tudi bolj oddaljeni okolni svet, ki je prvotno skoraj izključno služil za občinske pašnike, pozneje pa se je deloma spremenil v zeljnike in vrtove (ob mestnem jarku — bilo jih je mnogo tudi v notranjosti obzidja), v njive in travnike. Vendar pa so bili občinski pašniki dokaj obsežni še sredi 18. stoletja ter celo še 50 let pozneje.

Celjski rektifikacijski urbar iz leta 1749. navaja sledečo mestno posest: ob dolenjem jarku za špitalom, za grofijo, za mesarskimi stojnicami — med obzidjem in Savinjo; »preko vode«, »pri usnjarski delavnici« in onostran Savinje — kjer je zdaj park; ob gornji Koprivnici — poleg nekdanje cerkve sv. Andreja v Aškerčevi ulici; pri »jarku ob zapori«; na Dolgem polju in Gorenji gmajni — Glaziji; ob cesti poleg mosta na Hudinji; za Gaberjem in Trnovljami; poleg Lanovža; poleg opekarne in na Golovcu — kjer je zdaj okoliško pokopališče; svet proti tedanjemu cesarskemu gozdnemu dvorcu ob Ložnici, »kjer je izpostavljen poplavam«, pri Sv. Jožefu v smeri proti Teharjem, »kjer je voda mnogo zemlje odnesla in napravila veliko škodo«, ter nad Gaberjem se izrečno navaja kot pašnik; gozd v Pečovniku.

Zeljnike in vrtove ob jarku, njive in travnike je mesto dajalo svojim meščanom v najem, pašniki so se uporabljali skupno in iz gozda se je nakazoval les za drva in stavbe — brezplačno siromakom, drugim pa za nagrado (občinskim in sličnim funkcionarjem) ali proti plačilu.

Celje in Stari grad okrog l. 1680.

Vendar pa so zeljniki in vrtovi neznano kdaj postali privatna last posameznih meščanov. Deloma velja to i za posamezne njive in travnike, ki so izza davnih dni tvorili privatno posest posameznih meščanov. Ta zemljišča so bila služna mestnemu magistratu, ki je napram njihovim posestnikom fungiral tudi kot zemljiška gosposka. Celjski meščani pa so imeli nekaj zemljiške posesti v mestni okolici tudi zaradi kake druge podelitve: od novoceljske gosposčine, od opatijske in sl., ter so bili zanjo obvezni tej gosposki. Ali v splošnem je bila do druge polovice 18. stoletja osebna zemljiška posest celjskih meščanov ipak majhna: ta in oni je imel zeljnik in vrt, njivico ali travnik s kakim gospodarskim poslopjem (kozolcem) na polju ali brez njega.

V drugi polovici 18. stoletja se je pa precej povečala, kajti magistrat je razdelil znaten del svojih pašnikov, ki so jih novi lastniki spremenili v njive in travnike. Prva delitev se je vršila med letom 1772. in 1774., druga v početku osemdesetih in tretja sredi devetdesetih let. Originalnih delitvenih protokolov že 30 let po delitvi ni bilo več; baje se niso ni pisali. Pač pa je obstojal že tedaj naknadni izkaz o delitvah.

V tem izkazu se navaja, da je magistrat v celoti razdelil 162.710 kvadratnih sežnjev, pri čemer se ni niti strogo oziral na svoje občane, kajti oni so dobili samo 102.400 kvadratnih sežnjev, dočim je od ostanka pripadlo podložnikom novoceljskim 39.310 kvadratnih sežnjev in podložnikom opatijskim 20.400 kvadratnih sežnjev. Celjanov, ki so dobili svoj delež, je

bilo 156, novoceljskih podložnikov 32 in opatijskih 13. Na vsakega bi bilo moralo priti okrog 800 kvadratnih sežnjev, vendar so tisti, ki so plačevali več hišnega davka, dobili več ko toliko, drugi pa manj. Niso nezanimiva imena meščanov, ki jim je pripadel večji delež: Pavel Dienstel, Jožef Pichler, Jurij Fröhlich, Jožef Bianchi, dr. pl. Frey, Simon Gorinšek, Marco di Marchi (plačeval je 19 gld. 15 kr. hišnega davka in je prejel največji delež — 1900 kvadratnih sežnjev), pl. Protasi, baron pl. Conti, dr. pl. Dimnič, oskrbnik Ziegler, Jožef Ferjančič, Franc Meßner, Ivan Nemeč, Ivan Zabukovšek, Marija Fechnerin, Jurij Pek, Jakob Kendler, Jurij Schotter, Matija Klabučer, Jožef Pistolleti, Jakob Teutschmann, Jožef Bender, Helena Nullin, Jurij Herzog, Boltažar Schneider, pl. Satelberg, Ivan Janeček, mestna hiša, Ivan Kristianelli, Jakob Sibenbürger, Ivan Rath, Severin Perchtoldt, Jakob Heilingner, Marija Rieserin, Jožef Spreizenbarth, kvartirna hiša (za nastanitev vojakov), Jožef Klabučer, Franc Schließelberger, Ivan Kreiner, Skobel. Ti možje so spadali v višjo mestno družbo in je med njimi mnogo malih plemičev, ki jih je večje število imelo v Celju svoje domove.

Kljub tej razdelitvi občinskih pašnikov je pa bila mestna zemljiška posest še vseeno znatna; neki magistratni inventar iz leta 1850. omenja razen gozda v Pečovniku 27 različnih parcel v bistvu na istih mestih, ki jih navaja gori imenovani urbar. Med njimi je bilo še vedno obilo pašnikov: za Savinjo nad mostom (poznejši park — del zemljišča pa je bil

Celje v sedanjosti

spremenjen v njive); za vojno bolnico (na sedanjem Vrazovem trgu), na Glaziji, ob Ložnici, v Gaberju, »pri jami za ilovico«, ob šmarski cesti, na Jožefovem hribu.

Stara meščanska in nova zaradi razdelitve pašnikov pridobljena mestnemu magistratu služna posest je bila po pričevanju meščanov samih od nekdanj prosta vsake cerkvene desetine. To je hotel odpraviti novi celjski opat Franc Anton Hobelnik, doktor sv. pisma, infuliran opat, okrajni šolski ogleda, dekan in župnik. Ignacij Orožen poroča o njem, da se je rodil v Rušah, kjer je bil poslednji učenec tamošnje latinske šole. Leta 1801. je postal celjski opat in je umrl leta 1828. Pokopan je pri sv. Maksimilijanu zunaj mesta.

Hobelnik je bil prijazen človek in vesten duhovnik. Živeč v prepričanju, da so celjski meščani dolžni dajati cerkveno desetino tudi od svojih magistratu služnih zemljišč, je sklenil, da jih k temu prisili. Že dve leti po prevzemu svojega opatovskega dostojanstva je napravil prve korake v ta namen. Čas se mu je zdel pripraven, kajti baš je bilo preteklo 30 let, odkar se je bila izvršila prva razdelitev občinskih pašnikov. Tridesetletno obdelovanje poprej neorne zemlje pa je bilo po tedanjem zakonu (patent iz leta 1769.) potrebno, da se je moglo zahtevati dajanje desetine.

Opat Hobelnik je živel v duhu kanoničnega prava, ki je na svoji tedanji stopnji odredilo, da se mora

dajati cerkvena desetina od katerega koli zemljišča, vendar tedaj v avstrijskih deželah glede cerkvene desetine že ni več v polni meri veljalo. Da pa pripada desetina od zemljišč celjskih meščanov baš njemu, o tem ga je prepričalo dvoje: 1. je bil on celjski župnik, 2. se mu je pa zdelo, da določa tako urbar opatijske gosposčine. Urbar pravi izrečno, da dobiva mestni župnik žitno desetino »pri Celju« in v vaseh: Gaberje, Golovec, Babno, Ložnica, Zavodna, Sv. Križ, Polule in Breg, vinsko in žitno desetino pa na hribčku poleg opekarne.

Besedilo obeh urbarjev (mestnega in opatijskega) ni enako, je pa tako nedoločno, da se glede skladnosti oziroma neskladnosti ne da kratko malo nič sklepati.

Opat Hobelnik je torej leta 1803. zahteval od celjskih meščanov cerkveno desetino tako za stara kakor za tista nova zemljišča, ki so jih obdelovali že 30 let. Razume se, da je naletel na gluha ušesa. Nato je, ako smemo prav verjeti nasprotni stranki, naročil svojim ljudem, naj s silo jemljejo desetinsko žito iz kozolcev. Vsekakor je prišlo do ostrejših nastopov, kajti Celjani so se mu z malimi izjemami odločno postavljali po robu. Tudi magistrat se je potegnil za nje.

V dosego svojega namišljenega prava je moral torej opat nastopiti pravno pot. Započel je pravni spor, ki je trajal polnih 8 let.

Opat je smatral celjske meščane za nekake podložnike, ki se branijo izvrševati svoje podložniške

Opatijska cerkev sv. Danijela

dolžnosti. V takih slučajih je upravnim potom reševal spor okrožni urad. Nanj se je obrnil. Okrožni urad je po navadi tedanjega časa mestni magistrat ostro ukoril in ga pozival, naj pomaga opatu pri dosegu njegovega prava, ne pa da bi podpiral uporniško trmo. Skliceval se je na dvorni dekret iz leta 1802., ki utrjuje prakso, katera se je bila dotlej razvila: v desetinskih vprašanjih odloča okrožni urad; samo tedaj, kadar bi bila v dvomu eksistenca prava samega, naj se spor spravi pred sodišče. Celjski meščani naj se torej pritožijo pri opatijski gosposki in če tam ne dobe zadovoljujoče odločitve, naj spravijo pritožbo pred okrožni urad, ki bo rešil zadevo pred žetvijo l. 1804.

Ni mestni magistrat ni maral te poti, še manj je bila ugodna meščanom, ki se niso mogli smatrati za podložnike. Menili so, da je njihova zadeva z opatom spor glede eksistence prava, da torej spada pred sodišče. V ta namen je mestni odbor dne 2. maja 1804. sklical na posvetovanje vse meščanstvo, ki je izvolilo tri može kot svoje zastopnike v razvijajočem se pravnem sporu ter jim je dalo polnomočje, da smejo storiti vse, kar se jim zdi potrebno za zaščito od opata ogroženega prava. Ti možje so bili trije zelo spoštovani meščani: Ernest Jožef Wurzer, Peter Lininger in Štefan Kovačič.

Trije zastopniki so se seveda odločili, da tožbenim potom zaščitijo pravo svojih someščanov. Pooblastilo za vodenje pravde so podpisali dr. Francu Kirnböcku, dvornemu in sodnemu advokatu v Gradcu.

Dr. Kirnböck je takoj (julija 1904) zoper opata vložil tožbo pri deželnem sodišču (Landrecht) v Gradcu. Celjski meščani, tako pravi, nikdar niso plačevali desetine mestnemu opatu, in zato zahteva interdikt, rzsodbo, ki naj bi onemogočila vmešavanje opata v pravo desetinske svobode celjskih meščanov. Deželno sodišče pa zadeve ni hotelo obravnavati, češ, da spada pred politično instanco — pred okrožni urad. Pritožba na apelacijsko sodišče te odločitve ni spremenila: celjski pravni zastopnik se je v njej skliceval celo na desetinski red iz leta 1605., češ, da so celjski meščani hkrati desetinski dajatelji in prejemniki.

Zdaj so Celjani izstrelili veliki top. Njihovi zastopniki so se po svojem pravnem zastopniku pritožili na cesarja samega in zahtevali, naj odredi, da se zadeva reši pred sodiščem; v svoji pritožbi so zlasti poudarjali, da gre v zadevi za eksistenco prava samega in pa, da je razmerje med njimi in opatom medsebojno razmerje svobodnih ljudi. V jeseni leta 1804. so prošnjo vložili, ali rešitve ni bilo. Dvakrat so prosili zanjo in šele v začetku leta 1806. je prispela. Cesar je Celjanom ugodil: zadeva je bila vrnjena na sodno pot.

Julija 1806. je dr. Kirnböck pri graškem deželnem sodišču vložil novo tožbo za uvedbo interdikta proti opatu. Sodišče je o tem obvestilo i okrožni urad i mestni magistrat i opata. Tožbo vodeča stranka je to zahtevala, ker se je bala, da bi okrožni urad z upravnim postopkom in opat z nasilnim zahtevanjem desetine lahko povzročala meščanom neprilike, pri čemer bi jih magistrat ne mogel braniti, kajti nad njim je budno pazil okrožni urad, ki bi ga bil lahko silil k temu, da pomore opatu s svojo asistenco. Hkrati je sodišče naročilo graškemu fiskalnemu uradu, naj v smislu obstoječih pravnih predpisov prevzame zastopstvo tožene stranke, celjskega opata.

Dr. Kirnböck se je v svoji tožbi omejil na ugotovitev, da je desetinska svoboda celjskih meščanov popolnoma dognana, ker jo izkazuje preteklost, ujema se pa tudi popolnoma z desetinskim redom iz leta 1605.: Kdor želi, da bi bilo nasprotno, mora upravičenost svoje zahteve dokazati.

Fiskalni urad, ki mu je bil na čelu Jožef pl. Varena, je pa bil silno počasen. Ponovno je prosil za podaljšanje roka, v katerem naj bi podal svoj ugovor na tožbo. Zdaj mu opat še ni imel zbranih potrebnih dokazilnih sredstev, zdaj ga je oviralo nujnejše delo. Celjani so že postali nejevoljni in njihov pravni zastopnik se je pritožil proti zavlačevanju. Šele v maju 1807. je prejelo deželno sodišče ugovor fiskalnega urada.

V svojem ugovoru skuša fiskalni urad dokazati upravičenost opatovega stališča. Opira se na opatijski urbar in trdi, da so v mestnem rektifikacijskem urbarju navedeni kraji obseženi v širših krajevnih navedbah opatijskega urbarja. Prilaga tudi izpisek iz opatijskega desetinskega registra in pa izjave nekaterih meščanov, ki pravijo, da so v preteklih letih dajali opatu desetino; med temi meščani je bil dr. Andree, glede katerega pravi fiskalni urad, da je pač moral vedeti, kako je njegovo pravo.

Tožbo vodeča stranka je že 31. avgusta 1807. odgovorila z repliko, v kateri osporava veljavnost opatijskega urbarja in desetinskega registra za pravno dokazilo, ker sta *scripturae propriae*, trdi, da kraji iz mestnega urbarja resnično ne spadajo v tiste skupine parcel (Ried), o katerih govori opatijski urbar, in da izjave meščanov o oddani desetini ne pomenjajo nič, ker se v njih ne navaja, na katera zemljišča se nanašajo, in niso znane pobude, ki bi bile tega ali onega meščana pripravile do tega, da je opatu res dal desetino.

Preden je fiskalni urad prišel s svojo dupliko, je bil marec leta 1808. V njej ponavlja samo stare razloge, pač pa ugovarja trditvi, da bi bil opatijski urbar *scriptura propria*, češ, da ga je sestavil deželno knežji komisar.

Deželno sodišče je smatralo zadevo za zrelo in je 6. maja 1808. izreklo svojo razsodbo. V njej daje prav opatu in razsoja, da mu morajo meščani dajati desetino od vseh zemljišč, ki jih navaja njihov rektifikacijski urbar. »Fundamentum« tožbe, tako pravi sodišče v utemeljitvi svoje razsodbe, je v tem, da bi bila morala tožbo vodeča stranka po kanoničnem pravu, ki je v Avstriji sprejeto, dokazati svojo desetinsko svobodo. Tega pa ni niti poskusila. Zato velja splošno pravno pravilo: *Quod actore non probante reus sit absolvendus*.

Ta razsodba je bila za Celjane precejšnje presenečenje. Dne 7. junija že so njihovi zastopniki po dr. Kirnböcku vložili obsežno in temeljito pritožbo na apelacijsko sodišče. Jedro njeno je v dveh ugotovitvah. Po prvi sodišče ni postopalo pravilno, kajti izreklo se je o nečem drugem nego o tem, kar je od njega zahtevala tožbo vodeča stranka. Tožba je bila posesorična in sodišče bi bilo moralo meščane čuvati pred opatovim poseganjem v njihovo staro pravo desetinske svobode, izreči bi bilo moralo interdikt. Bila bi pa stvar opata samega, da bi potem s svoje strani vložil petitorično tožbo. Po drugi ugotovitvi pritožbe pa cerkveno pravo tedaj ni več veljalo v tistem obsegu, kakor je to trdilo deželno sodišče v svoji razsodbi. Navajajo se besede, ki jih je o tem vprašanju napisal dunajski vseučiliški profesor Scheidlein v svojem učbeniku:

Glede desetinskega prava so se avstrijski zakoni oddaljili od kanoničnih, kajti pri nas v Avstriji je desetina posvetno pravo, ki ga lahko popolnoma posedujejo tako duhovne kakor posvetne osebe in si ga lahko pridobe na kateri koli pravni način. Župnik ne more pri nas niti domnevati, da mu to pravo pripada, ampak mora, kakor to trdi, njega posest dokazati kakor vsakdo drugi.

Pritožba je prinesla Celjanom popoln uspeh. Apelacijsko sodišče je razsodbo preobrnilo: opatu je pod kaznijo prepovedalo zahtevati od Celjanov desetino

za njihova stara in nova magistratu služna zemljišča na v rektifikacijskem urbarju navedenih mestih.

Zdaj se je pa pritožil fiskalni urad, in sicer na cesarja. Na najvišjem mestu je bila izdana razsodba sledečega leta, v maju 1809. Nova razsodba dela razliko med obema vrstama zemljišč. Glede novih, zaradi razdelitve občinskih pašnikov dobljenih zemljišč se odloča, da opat od njih pod kaznijo 50 gld. ne sme zahtevati desetine; dovoljeno pa mu je, da si to pravico iztoži s petitorično tožbo. Glede starih, magistratu služnih zemljišč pa naj fiskalni urad po pričah nastopi dokaz, da so meščani od njih več let in tudi v letih 1801., 1802. in 1803. dajali desetino. To dokazovanje boji odločilno, vendar je obema strankama pridržano pravo petitorične tožbe.

Dokazno postopanje je trajalo precej dolgo. Sodišče je določilo osebe, ki naj se pod prisego zaslišijo. Na zahtevo fiskalnega urada je poslalo tožbo vodeči stranki izjave o desetini iz leta 1807. in jo pozvalo, naj sestavi primerna vprašanja, da bi priče nanje odgovarjale. Ta vprašanja je sodišče poslalo pristojnim gosposkam, po večini celjskemu magistratu, z naročilom, naj na njihovi osnovi priče zaslišijo.

Rezultat tega zasliševanja za fiskalni urad (oziroma za opata) nikakor ni bil ugoden. Pred mestnim magistratom so priče izjavile, da so pač plačevale desetino, toda ne za magistratu služna zemljišča; nadalje so bila tista zemljišča izven meja v rektifikacijskem urbarju navedenih mest; ta ali oni je v kritičnih letih, ko je spor visel, pač moral dati desetino, toda le zato, ker so ga opatovi ljudje k temu prisilili; velike važnosti je bila izjava Andreja Gaberšeka iz Gaberja, ki je bil sam dolga leta zaposlen pri pobiranju cerkvene desetine — potrdil je, da jo je pobiral od novoceljskih in drugih, ne pa od celjskih zemljišč; drugi pobiratelj, Jakob Jank, zaslišan v Novem Celju, je sicer izjavil obratno, toda rekel je, da ve samo to, kar je slišal od drugih ljudi.

Na osnovi teh pričevanj je deželno sodišče v juniju 1811. izreklo svojo razsodbo: opat ne sme zahtevati desetine niti od starih celjskemu magistratu služnih zemljišč; za vsak tak poizkus mu grozi kazen 50 gld.

Fiskalni urad se je seveda pritožil na apelacijsko sodišče, ki je končno že 9. oktobra 1811. izreklo svojo razsodbo, strinjajoč se docela z razsodbo nižjega deželnega sodišča.

Tako je opat Hobelnik pogorel glede novih kakor glede starih magistratu služnih zemljišč. V obeh slučajih je bilo fiskalnemu uradu pridržano pravo, da skuša braniti opatove zahteve s tožbo in petitorio. Ali tega ni storil. Vprašanje je bilo definitivno rešeno.

Orumenel sveženj aktov, ki se nahaja v celjskem muzeju, priča še danes o zanimivem in za sodobnike gotovo razburljivem posestnem sporu.

O ZGODOVINI STATISTIKE, LJUDSKIH ŠTETIJ IN POPISOV PREBIVALSTVA

LOJZE PIPP

Dne 8. aprila 1771. je odredila Marija Terezija na podlagi prejšnjega ukaza z dne 11. januarja 1771 popis moškega krščanskega prebivalstva; to štetje se pa zaradi nepredvidenih težav ni izvršilo.

Zaradi nedostatkov pri prejšnjih štetjih je sestavila Marija Terezija l. 1776. posebno komisijo, ki je izdelala načela za nova ljudska štetja.

Naslednje leto je naročila Marija Terezija z novim patentom z dne 17. decembra 1777 nov popis prebivalstva in živine po novih vprašalnih polah (prve družinske pole!), katere je sestavila omenjena komisija ter uvedla istočasno populacijske knjige, ki naj bi točno prikazovale izpremembo prebivalstva. Populacijske knjige naj bi se revidirale s periodičnimi revizijami. Ta patent se je kasneje dopolnil in izpopolnil (25. aprila 1778 in 5. julija 1779) posebno pa z dvornim dekretom Jožefa II. z dne 21. aprila 1781., na podlagi katerih naj bi se izpopolnil sistem novčenja vojaštva, kateremu so ta popisovanja služila v prvi vrsti.

Nastale izpremembe prebivalstva naj bi se po omejenem zadnjem patentu vnašale in revidirale v mesecu marcu, aprilu in maju vsakega leta.

Na podlagi določbe iz l. 1784. so izvršili reorganizacijo cerkvenih matrik, na temelju katerih je bilo predpisano redno letno poročanje o številčnem stanju prebivalstva.

Vsem tem začetnim poizkusom je manjkalo izvežbanega osebja, smotrene pravne in tehniške organizacije ter potrebnih pripomočkov, zato so dala ta štetja prebivalstva le nezanesljive in površne podatke.

Zato je naslednik Marije Terezije cesar Jožef II., ki je znal ceniti vrednost in potrebo urejene statistične službe, uvel teoretični pouk statistike na univerzah, akademijah, licejih in srednjih šolah ter ukazal državnim oblastvom izpopolnjenje obstoječih statističnih izkazov; razen tega je ukazal obvezno vodenje matrik ter s tem dosegel, da so jih lahko uporabljali za podlago matematično-statističnim raziskovanjem, katero gibanje se je takrat pojavilo tudi v naših krajih.

Z navedenimi reformami je prišel do zanesljivega gradiva za ljudska štetja ter dosegel zadostno teoretično izobrazbo uradništva, tako da je lahko vršilo tudi bolj komplicirane posle statistike, kar nam dokazujejo nekateri podatki kasnejših štetij.

Tako n. pr. so pri štetju prebivalstva iz l. 1784/85. izračunali že povprečno število družinskih članov posameznih družin, povprečno število poročenih, številčno razmerje med spoloma itd.; te vrste podatkov so za slovenske pokrajine sledeči:

na Kranjskem	je štela družina povprečno	5,5 oseb
„ Koroškem	„ „ „ „	6,0 „
„ Štajerskem	„ „ „ „	5,5 „

tako da je zavzemala v bivši Avstriji l. 1785. Koroška prvo, Kranjska in Štajerska pa obe naslednji mesti v številu družinskih članov. Najslabša v tem oziru je bila Spodnja Avstrijska, ki je imela povprečno le 4,5 družinskih članov na posamezno družino.

Glede števila porok so bile naše dežele zaradi takasne gospodarske in socialne strukture na zadnjih mestih; številčni podatki so sledeči:

na 1000 prebivalcev je bilo poročenih v letu	
	1754. 1785.
na Kranjskem	389 oseb 374 oseb
„ Koroškem	293 „ 303 „
„ Štajerskem	338 „ 338 „

Največ poročenih je l. 1754. izkazala Šlezija (456) in Moravska (434), najmanj pa Koroška (293).

V sledeči dobi do l. 1785. se razmere, kakor nam kažejo številke, niso bistveno izpremenile, pač pa pride v tej dobi na prvo mesto glede števila poročenecv Nižje Avstrijska s 388 poročenci na 1000 prebivalcev, kateri sledi Šlezija samo še s 382 poročenci.

Razmerje med moškim in ženskim spolom je bilo v tej dobi sledeče:

na 1000 moških prebivalcev je odpadlo v letu	
	1754. 1785.
na Kranjskem	1007 1011 ženskih prebivalcev
„ Koroškem	1046 1026 „ „
„ Štajerskem	1012 1037 „ „

Največja razlika med številom moških in žensk je bila l. 1754. na Češkem s 1134 ženskami, najmanjša pa na Kranjskem s 1007 ženskami na 1000 moških prebivalcev; v letu 1784. je pa prednjačila Češka s 1099 ženskami, najboljšje je bilo pa razmerje na Kranjskem s 1011 ženskami na 1000 moških. Bivša Kranjska je imela že takrat najbolj zdravo razmerje med obema spoloma.

V l. 1787. se je izvršilo v Ljubljani novo štetje prebivalstva, kar dokazuje vložek mestnega arhiva Fasc. $\frac{80.-81.}{80}$ spis števil. $\frac{80}{8625}$ z dne 27. septembra 1787. Pol. 3625, ki vsebuje tiskan slovensko-nemški popis mestnih ulic, župnij in predmestij. Slovenski del popisa se glasi:

POPISVANJE

Tih Gafs, inu Hifh, katere k'vfaki lublanski Fari v' mejftu inu pred mejftam flifhjo.

Ta vikfhi fara v'fhkofovski zerkvi svetiga Niklausha v' Lublani.

K'leti fari flifhi:

S'Niklavska gafsa s'to vikfhi, inu fhofovsko zerkujo svetiga Niklavsha.

Hifhe na plazu gori do Tranzhe inu fizer do N. 178 v'mefs v'sete. Ali fhe dergazh: v'fse hifhe na plazu do Tranzh inu Anton Kerarjove hifhe v'mefs v'sete; na ti drugi ftrani hifhe na plazu do Peter Anton Kargniatove hifhe v'mefs fhtete.

Franzifhkanarska gafsa s'kloftram Ribfhka inu mēfnifhka gafsa, Lingerjova gafsa.

Shpitavska gafsa s'zerkuvjo.

Hifhe sa Sidam is fhlofsarsko inu gafso.

Judovska gafsa.

Novi Terg.

Brēg s'Erlanderjovo gafso

Krishanska gafsa inu hifhe per fovdashki vahti s'krishansko zerkujo Divize Marie.

Fiftanska gafsa.

Shtivilu tih dufh 2598.

Fara svetiga Jakoba v' Lublani.

K'leti fari flifhi:

Svetiga Jakoba Gafsa s'Zerkuvjo.

Tē hifhe od noviga sidanja al tranzhe pruti svetimu Jakobu na obēh ftranēh, inu fizer na eni ftrani od N. 177 na ti drugi od N. 113 v'mefs fhtete.

Stari Terg.

Svetiga Florjava gafsa s'zerkuvjo hrenova gaffa.

Rofhna gaffa.

Shabjek.

Grad s' dvēmi Zerkvami Svetiga Jurja, inu svete Rofaliē na hribu.

Gafza pruti grajskimu hribu.

G a f z a

Hifhe prēd piffanim vratami zhes ta novi moft do tifhlarjove hifhe v'mefs fhtete.

Shtivilu tih dufh 2243.

Fara svetiga Petra pred Meftam.

K'leti fari flifhi:

St. Petersku predmejtje od blatne vafi doli per poti inu od Pamaftrove Progarjove hifhe fazhēti v' fe hifhe per vodi doli do svetiga Petra s' v'fsim hifhami v' kravji vafsi, inu s'Zerkuvjo svetiga Krishtofa s'Mefhnarjovo, inu Perlefovo hifho Bēshigrad imenovano.

Thomazhov s'Zerkuvjo svete Marjete.

Shmartna s'Zerkuvjo svetiga Martina.

Hraftje, Oberje, Jarfhe.

Udmat, s'Baron Kodēlovim gradam.

Sello s'Faberko inu Zerkuvzo svetiga Jannefa Nep. Moftah.

Shtēfanova vafs s' Zerkuvjo svetiga Shtefana. Predmejtje Pollane noter predmejtja do pred piffanim vratmi.

Shtevilu tih dufh 3460.

Fara per Marii Divizi Angelskiga zhefhenja pred Meftam.

K'leti fari flifhi.

Predmejtje Gradifhe s'zerkuvjo svete Trojize inu s' Nunskim Kloftram, inu fizer koker vēlka zēfta pēle namrezh, koker fe s' kus krifhanske vrata vun pride, v'ffe hifhe, katere na dēfni ftrani zēfte ftoje do mofta na glinzih na dēfni roki.

V'fse hifhe per kapuzinarjih s'zerkuvjo svetiga Joannesa Evangelifta, inu s' kapuzinarskim Kloftram.

Shempetersku predmejtje od fhpitavskih vrat sazhēti per Puhfinkovi hifhi na dēfni, inu lēvi ftrani do blatne vafsi, potler od tod na lēvi ftrani do shkolzjatskiga vēta inu do gafze, katēra od Pamafta Pragarja k'Lublanski pēle.

Tudi hifhe, katere sa Augufhtinarsko zerkuvjo ftoje, potler hifhe na dēfni inu lēvi ftrani per zēfti do shkolzjatskiga kloshtra, veta, inu zerkve svetiga Jofhefa. Tudi gradizh turn, kateri je enkrat Jefvitarium flifhal, grad blifu fhifhke pruti Lublani, novi svet, inu fpodna fhifhka s' zerkuvjo svetiga Jerneja, karje pod St. Peter, inu pod St. Vit nad Lublano flifhalu.

Shtevilu tih dufh 2700.

Fara svetiga Jannefa v' Ternovim.

K'leti fari flifhi.

Ternovu.

Krakovu do krishanskih vrati s'tim hifhami, katere pred krishanskim vratmi na lēvi ftrani is Mefta hoditi ftoje do Poffovzhoviga grada s'tim okul ftrēffenimi hifhami do mofta na glinzih per zēfti na lēvi ftrani. Shtevilu tih dufh 1378.

Po slovenskem besedilu je štela Ljubljana s predmestji ozir. vsemi župnijami takrat 12.379, po nemškem pa le 10.951 prebivalcev. Nemško besedilo spisa namreč ne navaja števila duš za trnovsko faro; pri šentpeterski fari pa navaja nemško besedilo popisa 50 prebivalcev manj kot slovensko besedilo.

Ljubljanski profesor J. Vrhovec navaja v svojem delu »Die wohllöbliche Hauptstadt Laibach« za leto 1788. le 10.047 prebivalcev Ljubljane. Razlika v številu prebivalstva Ljubljane je nastala očitno le zaradi tega, ker upošteva prvi spis pri nekaterih farah nekaj vasi ljubljanske okolice, ki ne spadajo pod Ljubljano.

Kakor že rečeno, je imela nemška univerzitetna statistika predhodnike tudi v že omenjenih poročilih tzv. Relazioni ozir. Relationi beneških upravnikov podložnih pokrajin, poslanikov in diplomatskih agentov, ki so bila prava podlaga beneške trgovske in praktične politike ter s tem tudi podlaga njihovega takratnega blagostanja. Pravni naslov teh rednih diplomatskih poročil najdemo v posebnem zakonu že iz leta 1296. (24. julija), kjer predpisuje beneškim

diplomatskim uradnikom, da pošiljajo senatu redna poročila in opise o gospodarskih, političnih in vojaških razmerah njihovega področja.

Na osnovi študija teh poročil je senat usmerjeval beneško zunanjo politiko, ocenjeval strokovno sposobnost svojega uradništva ter poročila shranjeval v posebnih arhivih, kjer so se ta poročila ohranila do današnjega dne. Prvo sistematično urejeno zbirko tega gradiva imamo iz leta 1420. v obliki generalnega poročila doža Moceniga, kjer opisuje trgovske razmere beneške republike.

Potrebo takih poročil so Benečani očitno ocenjevali po izreku rimskega govornika Cicerona: »Če hočeš republiko svetovati, moraš državo poznati«.

Za pospeševanje takega študija je Jožef II. že l. 1781. uvedel za uradništvo tzv. »Conduit-listen«, kjer je moralo biti točno popisano delovanje uradništva na področju take statistike (»ob une von welchen Ländern er Kenntnisse besitze«). Razen tega so vodili vsi okrožni uradi (Kreisämter) sezname vprašanj, na katera so okrožni komisarji odgovarjali o vtisih svojih potovanj, n. pr., če se in kako se vodijo populacijske knjige, hišne številke in stanje hiš, zdravstveno stanje in fizični razvoj prebivalstva, mišljenje in značaj ljudstva itd.

Iz te dobe datira n. pr. tudi B. F. Hermann, kasnejšega ruskega carskega svetnika, »Reisen durch Oesterreich, Steyermark, Kärnten, Krain, Italien, Tyrol, Salzburg und Baiern im Jahre 1780«, Wien 1781. Ljubljano ceni ta avtor v letu 1780. na okrog 15.000 prebivalcev in 500 hiš (XII. pismo), v XV. pismu pa navaja za Kranjsko čez 400.000 prebivalcev, kasneje pa celo 420.000.

Drugi avtor dela »Versuch über die slawischen Bewohner der österreichischen Monarchie«, Wien 1804, Jos. Rohrer nam opisuje kulturne in verske razmere, gospodarstvo, običaje in značaj avstrijskih Slovanov. Število Slovencev na Kranjskem ocenjuje v l. 1801. na ca 350.000 duš, ki tvorijo po njegovem mnenju po umskem in fizičnem razvoju elito avstrijskih Slovanov. Število vsega prebivalstva Kranjske, t. j. všteti tujce, pa navaja na 409.054 duš. Za severne Slované pa objavlja obširnejše številčne podatke.

Avtor druge slične knjige, H. G. Hoff je iz te dobe napisal »Historisch-statistisch-topographisches Gemälde vom Herzogthume Krain und denselben einverleibten Istrien«, Laibach 1808, ki navaja število prebivalstva Kranjske za l. 1788. na 208.376 moških in 211.044 žensk, skupaj torej na 419.411 duš; l. 1799. na 210.592 moških in 219.274 ženskih, skupaj na 429.866 prebivalcev; po štetju iz l. 1805. pa na 427.734 prebivalcev. Avtor navaja za l. 1805. za Ljubljano (s predmestji) ca 9000 prebivalcev. K temu številu je treba prišteti še 2000—2500 študentov in vojaštva. (A. Dimitz »Geschichte Krains«, ceni število prebivalstva za l. 1792. na ca 14.000 prebivalcev). Število hiš navaja s 358 v mestu in 595 hiš v sedmih predmestjih. Razen tega navaja pisec organizacijo in področja posameznih upravnih uradov; statistične posle (tabelarische Arbeiten) je tačas izvrševal urad provincialnega državnega knjigovodstva (Provinzial-Staatsbuchhaltung), ki je bil podrejen deželnemu

predsedstvu (die vereinigte Landeshauptmannschaft des Herzogtums Krain, dann der gefürsteten Grafenschaft Görz und Gradiska).

Začeto delo na tem področju so ovirali zlasti turški vpadi, boizen in smrt cesarja Jožefa II., kateri je tudi na tem področju sledila močna reakcija.

Doba borbe za neodvisnost severno-ameriških kolonij (1775—1783) ter francoska revolucija (1789) je raztrgala spone gospodarske in državne politike merkantilizma zapadne Evrope ter uvedla svobodni gospodarski režim, ki se je lahko izživil predvsem na podlagi zanesljivih podatkov produktivne in konsumtivne sile posameznih držav.

Francoska revolucija je s spremembo državne ustave in uprave mnogo doprinesla k izgraditvi statistike. Po znamenitih sklepih, ki so bili sprejeti v noči od 4. avgusta 1789, so Francozi usmerili vse javno življenje v novo smer, ki je temeljila na ideji svobode in suverenosti naroda. Nova uprava, novo sodstvo, splošna volilna pravica in občna vojaška dolžnost so bile organizirane po načelu nove teritorialne razdelitve francoske države.

Razen tega so Francozi uvedli nove davke, carine, mere in uteži, nov denar; vse te reforme so morale temeljiti na točnih številčnih podatkih. Vendar so kmalu morali ugotoviti, da jim manjkajo osnovni predpogoji za izvedenje njihovih načrtov. Zato je znameniti francoski kemik in fizik A. L. Lavoisier (1743—1794) dobil od takratne Narodne skupščine nalog, da zbere takoj potrebne številčne podatke, ki so bili neobhodno potrebni za preureditev francoske javne uprave. Leta 1790. je Lavoisier predložil skupščini »Aperçu de la richesse territoriale et des revenus de la France«, kjer toži tudi o nedostajanju potrebnih številčnih podatkov, ter se zato omejuje le na cenitve.

V tej dobi se pojavijo tudi stremjenja za tabelarično in grafično prikazovanje številčnih podatkov. Prvi početki tega stremjenja segajo v leto 1741., ko je poizkusil Danec J. P. Ancherson v svojem delu »Descriptio statuum cuitiorum in tabulis« prikazati v obliki tabel važnejše pojave (površino, prebivalstvo, verstvo, finance, vojaško silo, politično ustavo in upravo, denarstvo, mere in uteži) nekaterih evropskih držav. Njegova namera se je pa zaradi netočnih številčnih podatkov ponesrečila.

Ponovne uspešnejše poizkuse tabelaričnega prikazovanja številčnih podatkov, ki omogočajo preglednost in primerjanje zbranega gradiva, imamo v Nemčiji iz l. 1778. od Gasparija, iz l. 1786. pa od Randla in Remerja. Profesor narodnega gospodarstva in statistike v Giessnu, Crome je l. 1782. v svojih delih prvič uporabil metodo tabelaričnega prikazovanja, leta 1785. jo je pa izpopolnil in objavil v svojem delu »Grössenkarte der europäischen Staaten«. V Franciji je tej smeri sledil statistik Beaufort, v Angliji pa Playfair in drugi.

Za sestavljanje tabel je ta smer statistike predvsem potrebovala številčnih podatkov, zato predstavlja ta šola tudi prehod k primerjajoči metodi prof. Büschinga in k šoli angleške politične aritmetike. V začetku ta dela niso vzbudila pričakovane pozornosti, vendar se je to gibanje kmalu izkazalo

kot smer, ki je imela velik vpliv na kasnejšo znanstveno izgraditev statistike.

To novo gibanje je zaradi favoriziranja številčnih podatkov izzvalo hud odpor učencev in pristašev Achenwallove smeri statistike, ki so očitali tabelnim statistikam neznanstvenost in enostranost ter jih imenovali hlapce ozir. producente tabel.

Razen političnih aritmetikov, ki so se pojavili v Angliji že v XVII. stoletju, se je v tej dobi v Nemčiji pojavila nova tzv. primerjalna smer statistike, ki je stremela za tem, da usposobi številčne podatke za primerjanje. Začetnik te smeri je bil profesor filozofije na göttingški univerzi A. F. Büsching (1724—1793), ki je posvečal večjo pozornost tudi statističnim podatkom narodnega gospodarstva in drugim materialnim faktorjem državnega življenja, posebno pa finančnim vprašanjem. Njegova zamisel je našla povsod mnogo zagovornikov, posebno v Franciji (Balbi, Dupin i. dr.) in v Avstriji, kjer je njegova stremeljenja posebno zagovarjal profesor statistike na dunajski univerzi Ign. de Luca in njegovi nasledniki J. C. Bisinger, G. N. Schnabel in drugi. Navzlic temu je Büsching, za razliko od Conring-Achenwallove smeri statistiko podrejal geografiji.

Začeto Büschingovo delo so dopolnjevali kasnejši A. Niemann (1761—1832 v svojem delu »Abriss der Statistik und Staatenkunde« 1807), bivši finančni minister Westfalske in Würtemberške Malchus (»Statistik und Staatenkunde« 1826) in mnogo drugih.

Razvoj francoske uradne statistike po francoski revoluciji je bil velikega pomena za Ilirijo, kakor tudi za vse sosedne države (Italijo, Španijo in nemške države), zato si ga dovoljujem kratko orisati.

Začetke sistematične francoske finančne in trgovske statistike imamo, kot sem že omenil, že od Neckerja, ki je ustanovil »Bureau des renseignements«.

Za druge potrebe statistike so Francozi neposredno po reorganizaciji javne uprave imenovali v posameznih občinah posebne strokovne komisarje, ki so že leta 1792. morali zbirati in sporočati nadrejenim »agents nationaux des districts« razne številčne podatke, ki so bili potrebni za osrednje državne oblasti.

Leta 1795. je minister F. de Neufchateau ustanovil poseben urad za statistiko departementov. V letu 1801. sledi popis departementov in organizacija »Bureau de statistique«, ki je že leta 1803. izdal znamenito delo »Statistique générale et particulière de la France et de ses colonies avec une description topographique, agricole, politique, industrielle et commerciale de cet état«.

Iz dobe vladanja Napoleona I. imamo že tudi prvo delo francoske uradne statistike »Statistique générale de la France publiée par ordre des M. l'Empereur et Roi et rédigée sur les mémoires, adressés au Ministère de l'Intérieur par MM. les préfets«; številčni podatki tega dela ne temelje le na rezultatih štetij, temteč večinoma le na cenitvah strokovnjakov (anketah), ki so bile dolgo časa značilen pojav francoske statistike.

Statistika je kmalu, zaradi občega zanimanja, postala prava moda. Leta 1803. se je ustanovila v Pa-

rizu »Société de statistique«; tej so sledile kmalu številne publikacije raznih avtorjev na tem področju, ki so večinoma sledili smeri göttingškega profesorja G. Achenwalla, ki je po trditvah nekaterih raziskovalcev dal statistiki njen današnji naziv. Vendar trdi prof. V. Cusumano v »Annali di Statistica« (iz l. 1881.), da je bil naziv »statistika« dobro poznan italijanskim politikom XV. in XVI. stoletja; »scienza statistica« so pa našli v rokopisu Italijana G. Ghilina že leta 1587.

Prav tako so našli raziskovalci besede »statistika« ta izraz že leta 1672. pri H. Politanu (»Mikroskopium statisticum«), l. 1675. pri P. A. Oldenburgerju (»Itinerarium Germaniae politicum«) in drugih avtorjih. Prva predavanja statistike so pa bila napovedana 20. novembra 1660 v Helmstädtu od nemškega zdravnika in polihistorja H. Corniga pod naslovom (»notitia rerum politicarum«), zgodovinar in učitelj državnega prava M. Schmeitzel je pa od leta 1723. predaval v Jeni to disciplino pod naslovom »collegium politico-statisticum«.

Achenwallova smer ozir. göttingška šola, ki je to disciplino, z gledišča »statistika« t. j. praktičnega politika omejevala po prostoru na državo, po času na sedanost, po značaju znanosti na zgodovino, je po tedanjem naziranju nemške univerzitetne statistike smatrala statistiko za del državnih znanosti ter prikazovala pod naslovom »statistika« vse zunanje in notranje politično življenje države; ta pojem je pod Achenwallom vseboval vse javno-pravno, gospodarsko, finančno, vojaško in kulturno stanje države. Razen tega pa tudi podatke o prebivalstvu po spolu, starosti, poklicu, ki so bili pa številčno silno pomanjkljivi. Dela te vrste statistike se zaradi pomanjkanja in zapostavljanja številčnih podatkov prav odlikujejo. Šele Achenwallovi učenci Büsching, Schlözer, Niemann in drugi, so številčnim podatkom posvečali večjo pozornost.

Ta gibanja in pretirano zanimanje za statistiko so pa v Franciji kmalu izzvala reakcijo. Že leta 1806. je Napoleon I. razpustil razne statistične komisije in omenjeno »Société de statistique« ter prepovedal vse publikacije razen štirih izvodov dela »Exposées de la situation de l'Empire«, katerega je leta 1809., 1811., 1813. in 1815. sestavil notranji minister grof Montalivet. Sicer je bil pa Napoleon I. velik prijatelj statistike, saj je znan njegov izrek: »la statistique est le budget de choses et sans budget point de salut public.«

Politični zapletljaji v Evropi, povzročeni po francoski revoluciji, so spet zahtevali številčne podatke o gospodarskih in vojaških silah zainteresiranih držav.

Iz te dobe datira prvo vodenje registrov o rojstvih, o porokah in smrtnih primerih po posvetni oblasti, katero so uvedle nekatere države Zedinjenih držav Severne Amerike.

Moderni individualni redni popisi prebivalstva in ljudska štetja so prvič omenjena v ustavi Zedinjenih držav Severne Amerike iz l. 1787. Prvo tako štetje se je izvršilo v l. 1790. Tem modernim štetjem so kmalu sledila slična štetja v drugih državah.

Če pregledamo torej razvoj ljudskih štetij v bivši avstro-ogrski monarhiji do konca XVIII. stoletja, vidimo sledeči dve periodi:

V prvo periodo politično - cerkvenih popisov prebivalstva, ki so se izvršila v letu 1753. in 1754., so služila predvsem le narodno-gospodarskim, populacijskim in cerkvenim potrebam. Ta štetja so se izvršila vsaka tri leta na Kranjskem, Koroškem, Štajerskem, v Gorici in Gradiški, na Spodnje in Gornje Avstrijskem, Tirolskem, Predarliskem, na češkem in Moravskem kot dvojna konsignacija (po politični in cerkveni oblasti) navzočega prebivalstva po spolu, starosti in stanu v pričetku solnčnega leta.

Na teh predpostavkah zamišljeno štetje l. 1757. zaradi vojne odpade, ponovilo pa se je l. 1761/62., ki pa zaradi nezadostne organizacije ni dalo pravih rezultatov.

Druga perioda politično-vojaških ljudskih štetij se oslanja na reformo vojaške dolžnosti iz l. 1769. Iz vojaških razlogov so šteli le domače prebivalstvo (population de droit) in tovarno živino. V zvezi s tem so numerirali tudi hiše in uvedli populacijske knjige, katere so dopolnjevali z novimi podatki o izpremembah prebivalstva. Popisi, katere so izvrševali okrožni komisarji, so imeli svoj pravni naslov v patentih z dne

10. marca 1770 in 15. decembra 1777, katerih temeljna načela je recipiral konskribcijski patent z dne 25. oktobra 1804.

Opomba: V kolikor posamezni viri niso navedeni med besedilom, sem podatke tega članka posnel iz sledečih virov:

J. Vincenz Goehlert: »Die Ergebnisse der in Österreich im vorigen Jahrhundert ausgeführten Volkszählungen im Vergleiche mit jenen der neueren Zeit« — Sitzungsberichte der philosophisch-historischen Classe der kaiserlichen Akademie der Wissenschaften, XIV. Band, Jahrgang 1854, Heft I und II, Wien 1855;

Dr. Adolf Ficker: »Vorträge über die Vornahme der Volkszählung in Österreich« — Mittheilungen aus dem Gebiete der Statistik, XVII. Jahrg., II. Heft, Wien 1887;

Dr. V. John: »Geschichte der Statistik«, Stuttgart 1884;

August Meitzen, dr. ph. et jur.: »Geschichte, Theorie und Technik der Statistik«, Stuttgart und Berlin 1903;

Denkschrift der k. k. Statistischen Zentralkommision, Wien 1913;

Al. Kaufmann: »Theorie und Methoden der Statistik«, Tübingen 1913;

Dr. Gorg von Mayr: »Statistik und Gesellschaftslehre«, Tübingen 1914;

Franz Žižek: »Grundriss der Statistik«, München und Leipzig 1923.

RAZVOJ LJUBLJANSKEGA MESTNEGA VODOVODA

RAVNATELJ ING. STANISLAV SONC

Pred letom 1890., ko je pričel obratovati ljubljanski vodovod, je bilo pomanjkanje pitne vode v Ljubljani občutno. *Javni vodnjaki*, katerih je bilo v mestu 12, niso zadostovali, in si je prebivalstvo pomagalo na ta način, da je hodilo po vodo v *zasebne vodnjake*. Lastniki zasebnih vodnjakov pa so dopuščali zajemati vodo le, kadar jo je bilo dovolj. Ob času suše, ko jo je primanjkovalo, so zaprli hišni posestniki zasebne vodnjake za splošno porabo in je bila večina občanov navezana le na vodo iz javnih vodnjakov, kjer pa jo je ob času suše tudi manjkalo. Pa tudi zasebnih vodnjakov ni bilo veliko, na 100 hiš jih je prišlo kakih 14.

Naravno je, da so se občani pritoževali ter ostro grajali, da ni v Ljubljani dovolj pitne vode.

V seji 20. maja 1870. leta je sklenil tedanji občinski svet ustanoviti posebne komisije za pregledovanje vodnjakov, ker je hotel dognati, če pijo Ljubljančani zdravo vodo. Ta komisija je dala kemično preiskati vodo iz javnih in tudi nekaterih zasebnih vodnjakov. Preiskava je dognala, da je

pitna voda v Ljubljani pokvarjena. Kljub temu pa je ta komisija predlagala leta 1876., naj se napravi *nov vodnjak na Marijinem trgu*, ki bi dobival vodo iz vodovoda pod Tivoljskim hribom, *drugi pa na Križevniškem trgu* s podzemeljsko vodo. Ta komisija je takrat ugotovila, da na vodovod, ki bi preskrboval vse mesto z zdravo pitno vodo, ni misliti.

Predlogi te komisije so bili v mestnem zboru sprejeti, izvedli pa se niso.

Na seji dne 21. decembra 1882. leta je predlagal mestni odbornik in poznejši župan Ivan Hribar, naj se zaradi silne potrebe po vodi ustanovi vodovodni odsek šesterih članov. Predlog je bil sprejet in za predsednika odseka izvoljen predlagatelj. Takoj v prvi seji, 25. maja 1883 je sklenil ta odsek zgraditi mestni vodovod, ki naj bi preskrboval Ljubljano z zdravo pitno vodo in z vodo za vso ostalo porabo. Naglašalo se je pa tudi v tem odseku, da bi morebiti zadostovalo, ako bi se pomnožili javni vodnjaki ali primerno razširil tivoljski vodovod, nazadnje pa je zmagalo vendarle

prepričanje, da je za odstranitev pritožb o nedostatku zdrave in dobre vode ter za zboljšanje zdravstvenih razmer potrebno zgraditi modern vodovod.

Določiti je bilo najprej, koliko vode se bo potrebovalo za vodovod, ker je bilo od tega odvisno, kateri studenci v ljubljanski okolici pridejo za vodovod v poštev. Odsek je določil, da bo zadostovalo za vsako osebo 60 litrov vode na dan. Prebivalcev je štela takrat Ljubljana 30.000, izračunjena poraba tedaj 18.000 hl vode. Odsek pa je upošteval tudi bodoči razvoj mesta in je sklenil zgraditi vodovod na temelju uporabe 100 litrov vode na osebo in dan, skupaj torej 30.000 hl.

Nadalje je naprosil odsek strokovnjaka geološkega državnega zavoda na Dunaju *g. Stura*, da pregleda teren v okolici mesta z ozirom na zgraditev novega vodovoda. V odseku je takoj s početka prevladovalo mnenje, da bo za tukajšnje razmere najprimernejše, ako se za vodovod vzame podzemeljska voda. Kasneje pa je bila večina za to, da je treba studenčnici dati prednost in se je zato sklenilo, naj se izvirk v zverinjaku na Studencu, Sava, Bistrica, Gradaščica in Gameljski potok v vsakem oziru natančno preiščejo. Gospod Stur pa je opozoril na ravnino med Kranjem, Cerkljami in Vodiciami, češ da je vsa ta ravnina polna dobro filtrirane meteorske vode, ki se giblje od Kokre in od planin proti Zapogam in stoji tam tako visoko, da bi se z lastnim pritiskom dala dvigovati v najvišje ljubljanske hiše. Strokovnjaki so po naročilu odseka to ravnino raziskali ter predložili svoje poročilo po merjenju izvirkov na Studencu in vodnjakov v vaseh Prebačevo, Voklo, Voglje, Trboje, Sv. Valburga, Hraše, Sv. Jakob, Zapoge, Dobruše in Vodice ter izvirk pri Kamni gorici nad Dravljami, izvirk v Babinem dolu in izvirk med Bizovikom in Dobrunjami.

Vsa ta voda je bila kemično preiskana, bila je čista in zdrava.

Odsek se je po teh poročilih odločil za tri kraje, od koder bi se mogla vzeti voda za nameravani vodovod in sicer: Babin dol, Skaručna in Savska nižina na Ljubljanskem polju. V Babinem dolu in na Skaručni so bili na razpolago živi izvirk, katerih bi se v Babinem dolu moralo vzeti več, v Skaručni pa bi zadostoval en sam. Iz Ljubljanskega polja pa bi se naj vzela podzemeljska voda, o kateri se je mislilo, da je filtrirana savska voda.

Ko so bila vsa preiskavanja končana, je pozval odsek *g. Stura*, da izreče svoje mnenje, katera voda da je priporočljiva za ljubljanski vodovod.

Pregledal je studence na Skaručni in Babinem dolu, vodnjake na Posavju in na Ljubljanskem polju ter v svojem poročilu naglašal, da je podzemeljska voda na Ljubljanskem polju jako okusna, čista, hladna in zdrava ter pripravna za vodovod, ki bi se zgradil z manjšimi stroški. Ker pa je bil *g. Stur* mnenja, da se bo Ljubljana širila proti Savi, se je bal, da bi postala talna voda prej ali slej zaradi tega onesnažena. Tudi voda v Babinem dolu se mu je zdela pripravna za vodovod, vendar je to varianto odklonil, češ, da bi potrebam Ljubljane ne zadostovala, če bi se močno širila. Za najpripravnejši kraj je označil Skaručno, kjer bi se dobilo obilo hladne, čiste in okusne studenčnice, ki bi se dala po njegovem mnenju napeljati v mesto.

Gospod Stur pa je opozoril vodovodni odsek na to, da voda na Ljubljanskem polju ni filtrirana savska voda, kakor je mislil ta odsek, ampak da je ta voda istega izvora kakor ona, ki priteka izpod zemlje pri Skaručni. Vodovodni odsek je pustil zato po obeh straneh Save meriti vodo in primerjati analize iz vodnjakov ter našel, da ima *g. Stur* prav. Dal si je za to varianto izdelati projekt in ga predložil nato občinskemu svetu.

Leta 1888. je sklenil občinski svet soglasno zgraditi *mestni vodovod na Ljubljanskem polju v Klečah* po načrtu, ki ga je izvršil *ing. Smrekar*. Stroški so bili preračunjeni na 485.486 gl.

Takoj v jeseni leta 1888. se je pričelo z delom. Zgrajen je bil vodnjak, iz katerega direktno črpa vodo sesaljka, zvezana po balansirju s parnim strojem s 60 KS. Nivo talne vode leži 24 m pod terenom, na katerem stojijo parni stroji. Vodni rezervoar je bil postavljen za 3100 m³ vode. Zaradi raznih ovir, posebno radi visoke talne vode v letu 1889. je bil dovršen vodovod, pri katerem so sodelovali razni domači in tuji podjetniki, spomladi leta 1890. Voda se je raztekla po Ljubljani prvič 17. maja 1890. leta.

Obratovanje novega mestnega vodovoda je bilo takoj izpočetka ugodno. Mesto je imelo na razpolago dovolj najboljše pitne vode za vse domače in sanitarne potrebščine. Sedaj šele je spoznalo prebivalstvo, kakšne dobrote uživa od srečno izpeljanega vodovoda, ki je zlasti v poznejših letih povzdignil Ljubljano na nivo najzdravejših mest države.

Vedno večje zahteve pa so se pričele kupičiti na mestni vodovod, ko se je Ljubljana pričela modernizirati. Prvotne skromne vodovodne naprave po starih hišah so se umaknile udobno urejenim modernim, ki zahtevajo neprimerno večjo porabo

Vodarna v Klečah

vode. Razven privatnim stavbam, oddaja vodovod ogromne množine vode raznim javnim in zasebnim zavodom in pa industriji.

V mestu so nastale široke ulice in trgi, ki se škropijo in deloma tudi snažijo z vodo iz mestnega vodovoda. Precej vode pa porabijo tudi mestni nasadi.

Razumljivo, da tudi prvotno zasnovani vodovod večjim potrebam ni več zadostoval.

V letih 1908 do 1910 je bila položena nova glavna vodovodna cev 400 mm premera iz Kleč do rezervoarja na Tivolškem hribu v dolžini 5200 m. Obenem je bila razširjena vodarna v Klečah. Izkopan je bil nov vodnjak in postavljena nova črpalka za 9000 m³ vode na dan.

Po vojni pa je zahtevalo mesto vedno več vode, dosedanje naprave zopet niso zadostovale. Leta 1928. je občinska uprava postavila v Klečah četrti agregat za dnevni 9000 m³ vode. Vse štiri črpalke dvignejo lahko na dan 27.000 m³ vode.

V letu 1930. je bilo 40 let, odkar obstoja vodovod. Dnevna poraba vode je narasla od 3000 m³ na 21.000 m³.

Poraba načrpane vode je rasla takole:

leta 1891.	490.000 m ³ ,
„ 1900.	1,100.000 „
„ 1910.	1,800.000 „
„ 1920.	3,500.000 „
„ 1928.	4,392.000 „
„ 1929.	5,161.800 „
„ 1930.	5,167.530 „
„ 1931.	4,974.965 „
„ 1932.	5,096.278 „
„ 1933.	5,263.276 „

Maksimalno je bilo v letu 1933. dvignjenih 20.348 m³ vode dne 8. avgusta in minimalno

9300 m³ vode dne 24. februarja. Poleg mesta sama oskrbuje mestni vodovod tudi sosedne občine Moste, Ježico, Zgornjo Šiško, Vič, Škofove zavode v Št. Vidu, bolnišnico za umobolne na Studencu i. t. d.

Dolžina glavnih vodovodnih cevi presega danes že 127.000 m. Po vojni je bilo položenih 54.000 m novih vodovodnih cevi.

Po stanju 1. januarja 1933 meri vodovodno omrežje:

glavnih napajalnih cevi premera 325	
in 400 mm	10.380 m
razdelilnih cevi pa ima omrežje:	
a) v mestu Ljubljani ca.	90.000 „
b) v okoliških občinah ca.	50.000 „
skupaj ca.	140.000 m

Hiš pa je priključenih v mestu: . . .	3451
v okoliških občinah	1261
skupaj	4712 hiš.

V letu 1933. je bilo položenih 4828 m novih vodovodnih cevi in priključenih 116 hiš.

V istem letu je odpadlo na vsakega prebivalca Ljubljane povprečno 206 l vode na dan, v času hude vročine pa 250 l vode na glavo in dan.

V mestu je postavljenih 660 požarnih hidrantov, ki nevarnost požarov v mestu zmanjšujejo, ker lahko gasilci z njihovo pomočjo dosežejo vodo hitro in brez velikih zamud na času, kar je velikega pomena.

Vodstvo mestnega vodovoda se trajno trudi, ekonomizirati naprave v vodarni.

Ob zadnjem povečanju leta 1929. je bil postavljen vodocevni kotel, v katerem se kuri zdrob in prah namesto debelejšega premoga, kar je izdatke za kurjavo znižalo. Omogočeno je bilo s tem občinski upravi znižati vodovodno naklado. Pred enim letom je bila postavljena naprava za čiščenje vode, tako, da lahko obratuje novi kotel več mesecev brez čiščenja.

Projekt za povečavo vodarne je že narejen. Predvidene so črpalne naprave na električni pogon tako, da bi bil obrat v Klečah popolnoma elektrificiran.

Upravni odbor mestnega vodovoda je že odobril novi padajoči tarif, po katerem že zaračunava vodovod industriji porabljeno vodo.

Voda iz mestnega vodovoda je bila večkrat preiskana ter je čista, okusna in zdrava.

Vodovod se širi zadovoljivo ter spada med najboljša mestna podjetja.

LOVSTVO V MARIBORSKI OKOLICI

DR. IGNACIJ FLUDERNIK

Maribor kot križišče važnih prometnih žil je tudi v lovskem pogledu središče širše okolice. Iz Maribora popelje železnica ali ena od številnih avtobusnih prog v revir in zopet nazaj, ne da bi se lovec mnogo mučil s pešačenjem in tako izgubil preveč dragocenega časa; tako morejo imeti lovci iz Maribora in okolice tudi precej oddaljena lovišča v najemu. Na drugi strani pa se koncentrira trgovina z divjačino in kožami v Mariboru in lovci vse širše okolice kupujejo tukaj vse, kar potrebujejo za lov. V lovskem pogledu gravitirajo v Mariboru razen obeh mariborskih okrajev tudi prevaljski, severni del slovenjgraškega (sodni okraj Slovenjgradec), ptujski in ljutomerski okraj.

Na tem ozemlju so dani divjadi od narave vsi pogoji za obstoj in razmnoževanje. Še ugodnejše so pa bile te prilike v preteklih stoletjih, ko kmetsko ljudstvo še ni prišlo do svobodnega razmaha. Takrat so bila kultivirana le najrodovitnejša tla, vse drugo pa so pokrivali gozdovi, ki so nudili divjadi obilo zaklona. Zato je bila fauna teh krajev mnogo bogatejša kakor dandanes. Jelenjad in divje svinje so bile razširjene povsod ter so delale občutno škodo. Saj kmet in navadno tudi meščan v tistih časih nista smela loviti in kmetu je bilo dovoljeno ograditi samo njive, dočim je bilo vse drugo divjadi odprto. Ne smemo se torej čuditi, če čitamo v neki listini iz 1533, da je imela graščina Gornji Maribor pravico, ustreliti vsako leto 2 jelena in 4 divje svinje.¹ Visoke divjadi je bilo v širši mariborski okolici dovolj, posebno pa na Pohorju in Boču, v nekaterih krajih pa celo toliko, da so morali prebivalci zapustiti svoja selišča ter si poiskati nova, kakor je razvidno iz ponovnih pritožb v štajerskem deželnem zboru. Šele 1766 je bila vpeljana odškodnina za škodo divjačine na kulturah, 1786 pa je izšla naredba, da smejo posestniki lova imeti divje svinje samo v oborah, povsod drugod pa jih morajo uničiti. Zmanjšanje jelenjadi pa je nastopilo šele po lovskem patentu 1849, s katerim je bil dovoljen lov tudi meščanom in kmetom, ki so ga izvajali v takem obsegu, da smemo smatrati jelene danes za popolnoma iztrebljene.

V preteklih stoletjih so živeli ob Muri in Dravi tudi bobri. Graščina Ravno polje je imela 1686 pravico loviti bobre, graščina Gornji Cmurek 1767, graščina Vurberg prepoveduje 1662 sekanje drevja v bližini bobrskih brlogov in iz tega leta datira poravnava med graščinama Ravnim poljem in Vurbergom v sporu zaradi lova bobrov.

Volkovi, medvedi, divje mačke in risi so delali veliko škodo. Zato so to zverjad, ki je spadala prvotno

med visoki lov, 1618 dovolili loviti tudi nižjemu plemstvu, ki je imelo sicer samo pravico nizkega lova, vendar so se morale kože oddajati lastnikom visokega lova. Medvedi niso bili na Pohorju nič redkega in je n. pr. vuzeniška graščina plačevala 1586 za oddano kožo 4 šilinge strelnine. 1788 se je dovolilo tudi podložnikom streljati medvede. Mnogo dalje kakor medved so se držali v naših krajih volkovi, in sicer v velikih množinah, saj imamo povsod mnogo krajev, kjer so bile stalne volčje jame, in je to ime še danes ohranjeno. 1788 je bila izdana naredba, da se morajo popolnoma iztrebiti, kar je šele po dolgem času uspelo. O zadnjem velikem lovu na volkove, ki se je vršil 11. sept. 1852 na Pohorju s sodelovanjem občin celjskega in mariborskega okraja, poroča g. Josip Mravljak.² O izidu ni nič znanega, najbrž so pa volkove takrat popolnoma zatrli, ker se niti najstarejši ljudje ne spominjajo, da bi kdo v teh krajih pozneje ustrelil volka. Tudi risi so imeli v ogromnih gozdovih dovolj zaklona. Zadnjega so ustrelili 1834 v Slomih pri Polenškaku.

Fazani se prvič omenjajo 1514 pod imenom »faßhuener«. Deželni knezi so jih gojili ter imeli za nje posebne lovce. Fazane so šteli med visoki lov ter je bilo prepovedano loviti jih vsakomur razen deželnemu knezu. Razširili so se pa tudi izven lovišč deželnega kneza. 1595 se spominjajo v Pišecah, ki jih je kupil grof Moscon od salzburškega nadškofa, 1717 pa v Slov. Bistrici, ko je kupil grof Attems graščino, pri kateri je bila fazanerija s posebnim lovcem za fazane. Šele 1743 so dovolili loviti fazane vsakomur, ki jih goji; to pravico so obnovili 1786.

V ostalem je živela v mariborski okolici v starejših časih vsa divjad, ki jo še danes tukaj nahajamo, seveda v množini, ki je odgovarjala tedanjim razmeram.

Leti 1848. in 1849. sta važen mejnik v zgodovini našega lovstva, ki se je z osvobojenjem kmetskega stanu in z dovoljenjem nošenja orožja popolnoma izpremenilo. Prekomerno gojenje divjačine se je izpremenilo sprva v iztrebljanje, zato je n. pr. jelenov zmanjkalo že v najkrajšem času. Sicer prihajajo še danes vsako leto čez avstrijsko in ogrsko mejo, stalna pa je samo ena družina na Pohorju, ki jeseni, ko pada želod, preplava Dravo ter se nekaj časa zadržuje tudi na Kobanskem.

Divje svinje so ostale stalna divjad le na Boču. Na Pohorju so se v povojnih časih tudi pojavljale, vendar so jih kmalu iztrebili. V zadnjem času so ustrelili skoraj vsako leto kak komad pri Kamnici.

Bobri, medvedi, risi in volkovi so popolnoma zatrti.

¹ Bachofen v. Echt-Hoffer, Geschichte der steirischen Jagdgebiete, str. 447. Iz te knjige posnemam bistvene zgodovinske podatke.

² ČZN 1927, XXII, 194 ss.

V domovini srnjaka pri Plešivčniku pod Roglo 1400 m. (Primer višinskega lovišča) (Foto R. Hlavaček)

Divja mačka je velika redkost. Kolikor je meni znano, je 1926 ulovil g. Schweiger, veleposestnik v Sv. Lovrencu na Pohorju, v svojem lovišču eno na past ter smo jo videli nagačeno na lovski razstavi ob priliki Mariborskega tedna 1933; drugače jih sledijo v zadnjih letih samo na Smolniku.

Vidra, ki je bila v prejšnjih časih zelo razširjena, je znatno nazadovala. Uharice in orli so popolnoma zatrti, pač pa se opažajo na preletu vsako leto mrharji (Aasgeier), ki so se že stalno naselili v koroških planinah.

Med zverjadjo je najvažnejša lisica. Ko so se po vojni dvignile cene kožuhovine do neverjetne višine, so lisice povsod skoraj popolnoma zatrti, in sicer večinoma s strupom, ki se je prav lahko dobil, in se še danes dobiva preko meje. Posledica je bila v nekaterih krajih zelo občutljiva degeneracija srnjadi. Lisice so namreč gozdna zdravstvena policija, ki uničuje, kar je slabotnega, bolnega ali za življenje nesposobnega; kjer lisic zmanjka, prihajajo tudi fizično manj vredni komadi do razploda ter zapuščajo slabotno potomstvo. Danes je stanje lisic v naših loviščih že zopet normalno.

Na Pohorju in Kobanskem je zelo mnogo kun zlatice, dočim je belica precej redka. Jazbeca ne preganjajo, razen če dela v koruzi preveč škode. Za podlasico, najkrvoločnejšo našo roparico, se žalibog skoraj nikdo ne zmeni, zato je povsod zelo razširjena ter povzroča ogromno škodo.

V gorskih loviščih je glavna divjad srnjad, ki so jo v povojnih letih malodane iztrebili. Potem so se pa na pobudo mariborske podružnice SLD napravila t. zv. zaokrožena lovišča, katerih lastniki oz. najemniki so se obvezali, določeno število srn popolnoma ščititi, oblasti pa so za ostala lovišča podaljšala lovopust. Posledica teh korakov je bila, da se je stanje srnjadi zopet dvignilo ter je danes vsaj kvalitativno na predvojni višini.

Gamsi so stalno na Peci in obronkih Savinjskih planin, v zadnjih desetletjih se pa pojavljajo celo na Pohorju,¹ čeprav nima značaja gamsovih lovišč. Prišli so in še vedno prihajajo s Plešivca ali Uršlje gore, kjer ima Thurnska graščina samosvoja lovišča. Prvega gamsa so ustrelili 1875 na Smolniku. Pozneje so se sporadično prikazovali in tudi razmnožili, vendar so postrelili vse. Po vojni so se naselili v loviščih mislinjske graščine, katere lastnik g. ing. Berger jih je ščitil in jim zagotovil nadaljnji razvoj. Odtod so se razširili po Pohorju, kjer jih cenijo v graščinskih in večjih samosvojih loviščih na 150 komadov; izven teh lovišč pa zaradi brakad in odstrela ne pridejo do razvoja. Širjenja gamsov pa tudi Drava ni zadržala, saj so se v zadnjih letih začeli pojavljati tudi na Kobanskem, kjer jih pa neusmiljeno preganjajo, čeprav so se naselili na težko pristopnih krajih, ki so sicer za lov skoro brezpomembni. Vsi nasveti tamošnjim lovcem, da ščitijo to divjad, so ostali brez uspeha, ker mislijo, da gamsi iztiskujejo srne ter delajo s tem škodo, kajti gams nima na mariborskem trgu nobene cene.

¹ Podatke posnemam iz članka g. ing. Urbasa v jubilejni številki »Lovca« 1932, str. 64.

Ob rokavih, v inondacijskem ozemlju Drave. (Niziško lovišče pod Trčovo) (Foto Jože Kovačič)

Dravsko polje pod diluvialnimi terasami. (Nižinsko lovišče pod Zerkovci)

(Foto Jože Kovačič)

Na Pohorju in na Kobanskem je zelo mnogo velikih petelinov, ki kažejo tendenco širjenja v nižje lege. V zadnjih letih so peli že v Rošpohu, na Pesniškem vrhu za Tremi ribniki in celo nad Betnavskim gradom. Lovski gostje, ki prihajajo k nam iz drugih krajev, kjer živijo petelini na oddaljenih planinah, se ne morejo dovolj načuditi, ko hodijo pri nas na pomladanskega trubadurja, gledajoč na razsvetljene mariborske ulice in ob trušču železniškega prometa. Na Pohorju poje v višjih legah tudi mali petelin, dočim ga na Kobanskem razen v severozapadnem delu ni več najti.

Povsod prebivajo v gorskih loviščih tudi jerebi, posebno mnogo jih je pa v dravograjskem okraju in na Kobanskem. Kotorne in bele jerebice so pa zelo redke.

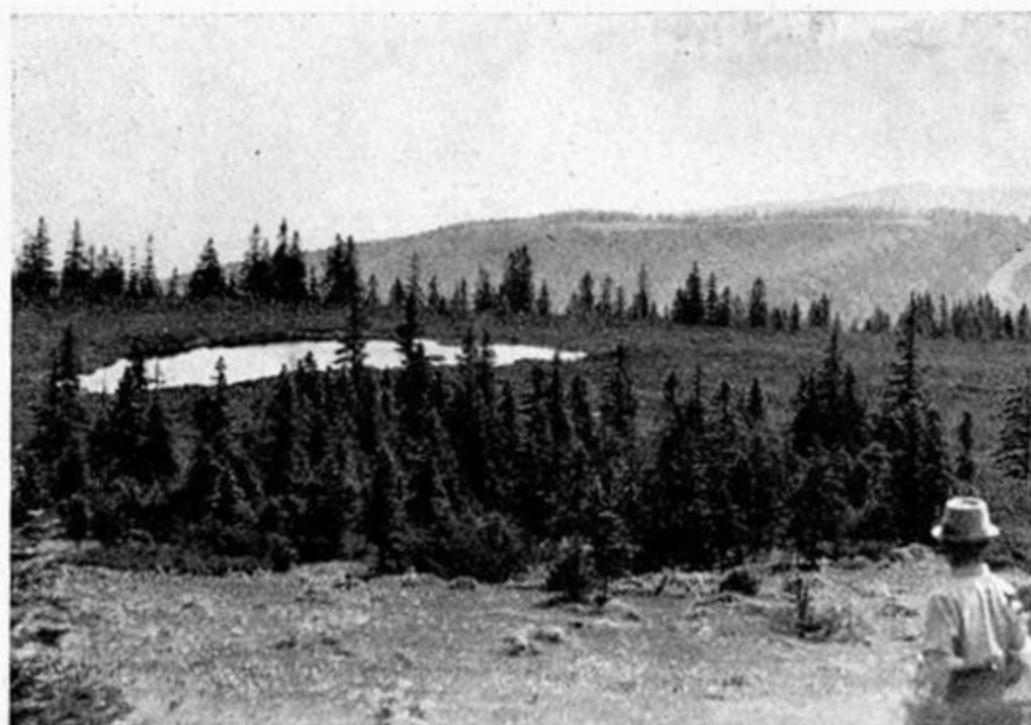
V nižinskih loviščih so glavna divjad zajci, fazani in jerebice. Zajci so kvalitativno precej slabi. Z osvežitvijo krvi, posebno pa z uvažanjem čeških zajcev, bi se dala kvaliteta znatno dvigniti; to bo pa danes zaradi krize le malokdo zmogel, pač pa bi se dali doseči precejšnji uspehi z izmenjavo divjadi. Stanje jerebic je zelo povoljno. Skoraj povsod prebivajo fazani, izvzemši seveda taka lovišča, kjer se nespametno gospodarji. Tudi pri fazanih je pričakovati degeneracije, če se ne bo pričelo s sistematičnim uvažanjem inostrane divjadi ali pa vsaj z izmenjavo domače. Zadnje bi se dalo prav lahko organizirati, ker poseduje mariborska podružnica SLD moderne mreže za lov žive perjadi. Tudi vodna perjad igra v nižinskih loviščih veliko vlogo; ob selitvi je Drava z večjimi pritoki polna vseh vrst teh gostov; race pa ostanejo pri nas vse leto. Kljunačev in prepelice sicer ne manjka, vendar so zadnje občutno nazadovale. V obsežnejših nižinskih gozdovih se nahajajo tudi srne, ki kvalitativno prekašajo srnjad iz gorskih lovišč; saj so dobili ravno nižinski srnjaki na omenjeni lovski razstavi prve nagrade.

Izkaz o divjačini, uplenjeni v širši mariborski okolici v l. 1933.¹

	Ljutomer	Maribor d. br.	Maribor l. br.	Prevalje	Ptuj	Slovenjgradec	Skupaj
jeleni	—	—	—	1	—	—	1
srnjad	1	246	44	264	47	100	702
gamsi	—	6	—	22	—	2	30
zajci	2099	2260	2218	816	3579	616	11588
divji petelini	—	36	6	66	—	23	131
ruševci	—	2	—	30	—	4	36
jerebi	8	111	58	213	34	49	473
kotorne	—	12	—	—	—	—	12
bele jerebice	—	6	—	—	—	—	6
fazani	1057	842	1157	3	2728	—	5787
poljske jerebice	2383	669	909	44	1844	69	5918
prepelice	35	42	15	3	124	3	222
sloke	52	27	53	14	170	—	316
vel. kozice	—	—	—	—	6	—	6
divje gosi	3	1	128	—	3	—	135
divje race	310	105	—	2	280	19	716
divje svinje	—	13	—	—	—	—	13
jazbeci	8	16	24	29	7	3	87
lisice	53	64	88	124	83	44	456
kune	1	30	8	22	3	7	71
podlasice	19	52	38	15	159	1	284
dehorji	13	12	55	17	37	2	136
vidre	—	1	—	—	2	—	3
divje mačke	—	1	—	—	—	—	1
veverice	590	660	1439	607	593	159	4048
ujede	207	201	285	109	598	41	1441
vrane, srake	1483	1076	2057	222	4951	248	10037

V prejšnjih letih se je izvozilo mnogo divjačine v inozemstvo. Odkar so pa meje skoro popolnoma zaprte ter so zaradi tega cene občutno padle, jo lovci porabijo doma ali pa prodajo v neposredni bližini. Vendar je prihaja še vedno precej v Maribor, kjer je večje število delikatesnih in drugih trgovin, ki se pečajo tudi z nakupom in prodajo divjačine; med njimi je tudi tvrdka Abt, ki se bavi z izvozom ter ima moderno urejeno hladilnico. Mestna občina zahteva od oktobra 1930 pri vsakem komadu v mesto prinesene ali vpeljane divjačine oziroma kože potrdilo z navedbo lovišča ter imena njegovega lastnika ali najemnika, ki mora biti vidirano od pristojnega občinskega urada. Le za divjačino iz okrajev Maribora levi in desni breg zadostujejo kontrolni listki, ki jih je v borbi proti lovskim tatovom kot prva uvedla, ter jih vsem lovcem na svojem teritoriju izdaja mariborska podružnica SLD. Kupci morajo kupljeno divjačino prijaviti mestnemu tržnemu nadzorstvu, ki vodi o tem posebno knjigo ter ima pravico, neprijavljeno divjačino zapleniti. S tem je omogočena

¹ Podatki po g. ing. A. Šivicu v »Lovcu« 1934, str. 224/5. Ta izkaz se ne more smatrati za točnega, ker so marsikatero številke le približno navedene, mnogo plena pa je tudi zamolčanega. Gotovo so ustrelili mnogo več divjadi.

V kraljestvu ruševca pri Ribniškem jezeru na Pohorju (1500 m).
(Primer višinskega lovišča) (Foto R. Hlavaček)

kontrola na veliko, težko pa se da kontrolirati prodaja brez prekupcev na drobno, ki konsumira dober del mariborskega trga z divjačino.

V zgoraj navedenih okrajih imamo po podatkih g. ing. Šivica 186 samosvojih lovišč v površini 51.155 ha in 425 občinskih lovišč s 315.830 ha. Zakupnine za ta občinska lovišča znašajo 552.671 Din na leto, od 1'23 (Slovenjgradec) do 2'80 Din (Maribor desni breg) za 1 ha, za vse ozemlje povprečno 1'74 Din na 1 ha. Občinske blagajne dobivajo torej od lova prav lepe tisočake, prav tako pa tudi banovina in država. Saj plačajo posestniki lastnih lovišč, če jih ne dajo v najem, za vsak polni hektar 50 par banovinske davščine, zakupniki občinskih in lastnih lovišč pa 10% letne zakupnine in poleg tega še 20 par od vsakega polnega ha lovišča. Vrhu tega dobiva država od vsake lovske karte vsaj 20 Din, banovina pa 200 Din (od članov SLD 120 Din). Če prištejemo še druge izdatke, ki jih ima lovec n. pr. za vožnje, puške, orožni list, municijo, pse, odškodnino za škodo, ki jo povzroča divjad na kulturah, plačo lovskim čuvajem itd., vidimo, da je lov pri nas važna panoga narodnega gospodarstva.

Dohodki od lova so za lastnika oz. najemnika v primeru z izdatki zelo skromni. Prodajne možnosti in cene so se v zadnjih letih zmanjšale, medtem so pa po zadnji licitaciji davščine narasle, drugi izdatki pa so ostali neizpremenjeni. Še vedno ni organizirana notranja trgovina z divjačino. Saj imamo v $\frac{2}{3}$ naše države regalni sistem, t. zv. »svobodni lov«, kjer je divjad skoro popolnoma uničena. In ravno v te kraje bi se dala usmeriti prodaja naše divjačine. Če pa stopi naš novi lovski zakon neokrnjen v veljavo, se bo z lahkoto organizirala tudi prodaja žive divjadi, posebno fazanov, v kraje, ki imajo doslej regalni sistem.

Največja pogibel za naše lovstvo so divji lovci. Korenine tega zla leže v zakonu o nošenju orožja, ki dopušča lovsko orožje tudi nelovcem. Na področju mariborske podružnice SLD ima okrog 8000 ljudi orožni list za lovsko orožje, dočim ima podružnica samo 900 članov. Jasno je, da se večina tega orožja

rabi za lov in da so lastniki in najemniki lovišč proti temu zlu brez moči, saj ne morejo pri ogromnih izdatkih za lov vzdrževati tolikega števila čuvajev, da bi lahko ob vsakem času kontrolirali v lovišču vsak vrh in vsako dolino. Še večja šiba pa je zankarstvo, kajti zankarja ne izda niti puška niti strel, ker dela v maski izletnika, gobarja, nabiralca drv itd. ob času, ko ve, da ni čuvaja blizu. Škodo v loviščih pa delajo tudi nedisciplinirani planinarji in izletniki, ki z divjim vpitjem plašijo divjad. Posebno poglavje so volčjaki, ki so po vojni prišli v modo in navadno tiho gonijo divjad ter jim je radi tega zelo težko priti do živega.

Večina lovcev je v mariborskem okolišu organizirana v SLD, ki ima na tem ozemlju tri podružnice: mariborsko, ptujsko in ljutomersko. Mariborska podružnica je bila osnovana 1921 za sodne okraje Maribor, Sv. Lenarta v Slov. goricah, Slov. Bistrice, Marenberg in Slovenjgradec. Danes šteje že nad 900 članov ter ima lovske odseke v Slovenjgradcu, Slov. Bistrici, Sv. Lenartu v Slov. goricah, Sv. Lovrencu na Pohorju, Prevaljah in Zgornji Kungoti. Ptujška podružnica obsega ptujski okraj. Ljutomerska podružnica je bila osnovana 1924 za okraje Mursko Soboto, Dolnjo Lendavo in Ljutomer. Sedež podružnice je bil prvotno v Murski Soboti, od 1930 pa je v Ljutomeru.

Po vsej pravici lahko trdimo, da ni v naši državi pokrajine, ki bi v tako majhnem obsegu lovcu toliko nudila kakor ravno širša mariborska okolica. Saj imajo Slovenske gorice z Dravskim poljem bogata nižinska, Boč, Pohorje in Kobansko pa odlična gorska lovišča. Po formiranju velikih občin so nastali celo taki občinski revirji, ki je v njih zastopana vsa naša divjad od jerebice pa do divjega petelina in celo gamsa. Vrednost lovišč pa še dvigajo zelo ugodne prometne zveze. V našem lovstvu leži torej ogromen kapital, ki se da še povečati, ne da bi imelo poljedelstvo škodo od tega. Mnogo pričakujemo v tem oziru od novega lovskega zakona, ki predvideva med drugim tudi za krivolovce občutne kazni. In občine, ki jim daje lov lepe dohodke, bodo naposled uvidele, da si samo škodujejo, če zavzemajo lovcu sovražno stališče in podpirajo celo elemente, ki lov uničujejo. Kadar bodo vsi ti nedostatki odstranjeni, bo vrednost naših lovišč še večja ter bodo postala privlačno sredstvo za mariborski in podravski tujski promet.

Dravsko polje nad diluvialnimi terasami. (Nižinsko lovišče pri Porezju)
(Foto Jože Kovačič)

POGLED NA NAŠE GLASBENO USTVARJANJE

VILKO UKMAR

Novoromantična smer, ki se je najbolj bohotno razrasla na Nemškem in raztegnila svoje veje kolikor toliko na vse evropske narode, je oplodila tedaj tudi naša glasbena tla. Vemo že, da je imela tu svoje žarišče v Novih Akordih, kjer se je poleg že omenjenih predstavnikov tvorno izživljalo mnogo naših skladateljev, a to ne v jasni, dosledno izdelani smeri, ampak le bolj v fazah, kakor so se po jakih vplivih vzbujala doživetja. Med njimi pa je vendar zrasla močna in v tem svetu dosledno izoblikovana osebnost — Anton Lajovic.

To je pri nas enosmerno izdelan pojav, kar utegne postati razumljivo tudi iz miselnosti, ki ga vseskozi vodi: izraziti individualistični nazor, ki človekov pogled navzven odklanja nazaj v njega samega in ga večkrat egocentrično oblikuje. Tako je Lajovic v svoji mladosti, v kateri so vrele notranje sile in se po izredno jasnem pogledu na okolico usmerile v tedaj najaktualnejšo smer, zaprl ta pogled vase pa ga v svojem živem intelektu izoblikoval v nazor, ki ga je potem spremljal skozi vse njegovo življenje prav do danes v trdno izdolbeni strugi. Prav v tem bo vzrok, da se v vsej svoji skladateljski tvornosti ni premaknil od pričetkov do zadnjih del s svojega ustaljenega mesta, kljub temu, da se je življenje in z njim tudi umetnost prav v zadnjih letih ob njem hitro razvijala. Tako ima v primerjavi z razvojem zunanjega življenja njegova skladateljska pot obliko decrescenda, silnega ob zastavitvi in nato pojemajočega, a ne izgublajočega in spreminjujočega svoj osnovni značaj.

Lajovic je zastavil svoje skladateljstvo v prvih letih našega stoletja in to v času svojega dunajskega glasbenega študija. Razumljivo je tedaj, da je po eni strani zmožel v največjem glasbenem centru resno in strokovno izoblikovati svojo veliko glasbeno nadarjenost, po drugi strani pa, da je ujel vase tedaj najbolj živo stilno smer razvoja, ki se je najjačje razcvela prav na nemških tleh. Oboje dejstev pomenja za nas vidno zarezo v razvoju, kajti on je med našimi izrazitimi skladatelji prvi premaknil glasbeno ustvarjanje v čisto strokovno izdelanost in svetovno stilno sočasnost.

Prva epoha novoromantičnega gibanja je bila zaključena z delom Wagnerjevim in Lisztovim in je prehajal razvoj v naslednjo epoko Strauša in Mahlerja. V tem prehodu se je nadvladovanje snovi nad oblikovno zgrajenostjo vedno bolj stopnjevalo (dobilo je nazadnje popolno premoč šele v impresionizmu), bodisi glede na harmonične, dinamične, ritmične ali koloristične elemente. Kaj jasno je, da je v tem prehodu sodelovala prav pesem, ker v svoji maloobsežni formi najlažje oblikuje nove stilne principe, ko ima vsaka pesem svojo ozko umerjeno situacijo in vpra-

šanje kompozitorne rešitve. Tako se je tudi res v tem času najbolj razživela pesem, ki se je oklenilo veliko število skladateljev. Vsekakor pa je bil med temi najpomembnejši Hugo Wolf, ki je s svojo silo pesmi zaoral močno brazdo za nadaljnji razvoj, v katerem so nato iz teh malih formalnih sestavin mogle zopet zrasti velike, obsežne forme umetnin novega stila. Wolf je romantično barvitost stopnjeval do najfinejših odtenkov, sprejel je harmonska in koloristična sredstva od Wagnerja, pa jih naprej vsestransko stopnjeval iz sebe. V njegovih pesmih pa je morda najznačilnejše, da že v pričetnih taktih skladbe ujame v instrument vsebinsko osnovo pesmi in njenih doživetij, pa je z vstopom pevskega glasu ne popusti, marveč jo vseskozi vzdržuje in oblikuje v klavirju, dočim dobi glas nekam recitativni značaj, ko pripoveduje vsebino.

Ruhig und geheimnisvoll

Wie glänzt der helle
Mond so kalt und fern

immer pp

V označeno, močno razpredeno glasbeno smer se je zazrl tudi Lajovic in tak stopi pred nas že takoj v prvi svoji ustvarjalni dobi. To pa — kar preseneča — glede na starostno dobo že izredno izklesano v tehničnem pogledu pa obenem s prepričevalno silo doživetja. Oklenil pa se je tudi on v svojem načinu izražanja pesemske forme, ki je razen nekaj izjem ostala njegova pretežna oblika, v katero je izlival svoja glasbena spočetja. Že v prvih njegovih delih,

Lajovic v mladih letih

priobčenih deloma v Novih Akordih (že v začetnih letih izhajanja), deloma v samostojnih zbirkah, se kaže izrazita zastavitev v orisani stilni smeri. Nedvomno mu je bil eden prvih vzorov tudi Wolf, čegar barvita zvočnost in način izraza sta ga v pesmi priklenila. Vendar je v nasprotju z njim Lajovic pev-

Zelo mirno in počasi

Sve - tlo pred
 po - ste-ljo, glej, me - sec si - je,

skemu glasu dajal več melodioznosti. Ni ga pustil razpredati se le v nekam suhem recitatu, temveč ga je oblikoval tudi v sam po sebi izrazen glasben lik, ki valovi v melodioznem potekanju zajemajoč osnovna občutja celotne skladbe. — Umevno je, da stoji na dnu tega izraznega načina prav tako Wagnerjev muzikalni princip, ki mestoma jasno izstopi, enako v svoji zamisli, ki bistveno vsebino izraža v instrumentu nasproti glasu, ki se recitativno oblikuje, kakor v svoji harmonski barvitosti (primerjaj odlomek iz Serenade).

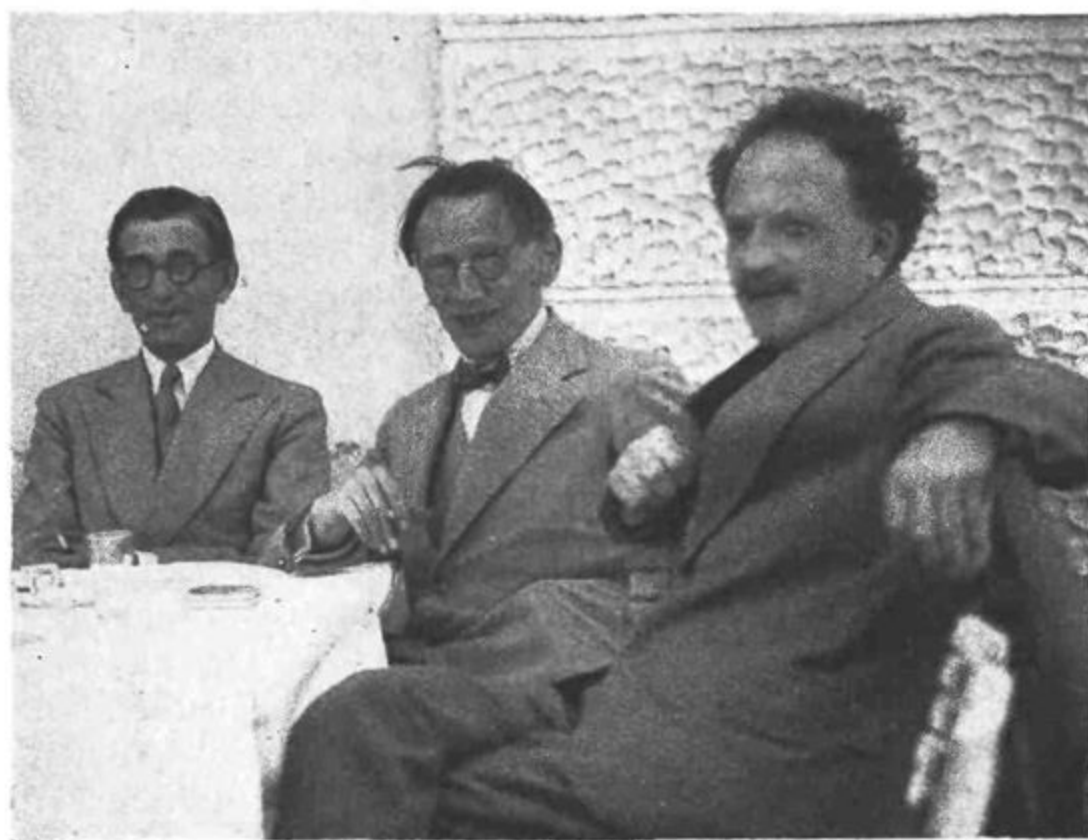
Povedano hoče orisati le umetniško nazornost, v katero so vsajene korenine Lajovicovega ustvarjanja. Drevo, ki je pognalo iz njih, pa je raslo kvišku pod vplivi tudi drugih podnebij. Med temi je vpliv francoske svojstvenosti majhen v primeri z veliko večjim vplivom slovanske glasbene tipike, bodisi češke ali ruske. Slednja je našla pot posebno v formalno obsežnejša dela in v njih mestoma prav otipljivo zaživi, ne v tehniki medsebojne glasovne ubranosti in gradbenega ogrodja, kar ostaja vse koreninsko, pač pa v motivični izumljivosti in melodičnem ustvarjanju. Simfonično delo »Capriccio« pritrjuje povedanemu, celo iz »Psalma« (skladbe za simfonični orkester, mešani zbor in tenor-solo) zaveje tu in tam duh ruske melodike, n. pr.

V vsem pa živi tudi marsikaj slovenske glasbene svojstvenosti, ki sicer ni tako zgoščena, da bi bila jasno oprijemljiva, ki pa vendar daje slutiti svojo bit. In to ne toliko v pričetnih delih, kakor v zrelejši tvornosti (zbarske pesmi: Pastirčki, Ples kralja Matjaža, Trije koledniki).

Tako so se v Lajovicovi glasbi vse te svojstvenosti spojile v enoten umetniški organizem in mu dale svoj značaj individualne samoniklosti. Odlikuje jo neka lirična mehkoča, ki se izvija deloma iz vzbočenih melodičnih linij, še bolj pa iz barvitnega prelivanja sozvočij, ki v razkošnost nasičena dražljivo opajajo v bogati modulatoričnosti.

Umetniška spočetja vseh njegovih glasbenih tvorb kažejo v glavnem zopet svoj posebni obraz. Seme ni izhajalo toliko iz umskega kakor iz nagonskega doživljanja. Hočem reči, da glasbenih misli ni rodilo toliko umsko razmišljanje, mučno iskanje za rešitvijo življenjskih vprašanj, ki človekovega duha raztrga v

Anton Lajovic v družbi Otona Župančiča in Panalita Istrailja

bolečino, da se iz te notranje napetosti sprosti v rojstvo umetnine, temveč v prvi vrsti nagona natančnost čustvovanja in stremljenja, ki se potem izliva slučajno po dotikih z vnanjim življenjem, po povodih od zunaj. Tako so Lajovicove glasbene tvorbe povečini ali izrazito čustveni izlivi, največkrat sproženi ob tvorbah enakosmerne poezije, ali pa tipično tonsko slikanje vnanjih prirodnih pojavov, na podlagi predstavniških asociacij. V prvem slučaju gre za izraz tiste strani čustva, ki je zavalovalo ob stiku s pesnikovim umetniškim likom, seve ob sorodnosti

Zelo počasi, široko

Is-

pp *sempre*

sempre legatissimo

kal sem svo-jih mla - dih dnij

simile

v pesniku in skladatelju bivajočih čustev. V drugem slučaju pa nastajajo v skladatelju ob dožemanju pojavov vnanje prirode asociacije v tonih — bodisi na podlagi primarnih predstav, bodisi predstav s primesjo vnešenega duševnega izraza — iz katerih se rodi nato adekvatna umetniška tvorba. Taki primeri so v

p

Anton Lajovic

kreško

f

Ko - nja si o - se - dlam

Lajovicovi glasbi zelo pogosti in dobivajo najbolj znatno tipiko v nekaterih njegovih zbornih pesmih (Žabe). — Pač pa je nasprotno temu svojemu glavnemu ustvarjalnemu svojstvu posegel v filozofski svet doživetij še najmočnejše v svojem največjem glasbenem delu »Psalmu«.

Celoten pogled na Lajovicovo glasbeno ustvarjanje kaže tedaj izrazito individualistično usmerjenega umetnika poznoromantičnega značaja in vseskozi v tej stilni vrsti zaključenega. Celo poslednja njegova dela se niso odmaknila od prvih, zdi se celo, ko da je v njih prisluhnil samemu sebi v vznešeno mladostno dobo, v kateri je bila najjačja čista prirodna napetost, ki je vsekakor primarna vzmet njegovega umetniškega ustvarjanja. Dasiravno število njegovih glasbenih umetnin sorazmerno sicer ne sega v izredno višino, je pa vsako od njih izklesano z vseh strani estetskih zahtev, s čemur je sam stopil v vrsto tvornih mojstrov, nas pa obogatil z vrednostjo resnih umetnin.

V dobi nove romantike je dosegla višek prav dramatičnost v glasbi. Slednja ji je zapadala na vseh področjih in je razumljivo, da je tako prav opera v tem času dosegla svoj razvojni vrh, ki ga je postavil Wagner. Opera, v kateri je dana največja sintetičnost raznovrstnih umetnostnih panog, je v tem času zaradi svojega razmaha močno vžigala stremljenja skladateljev ne samo v omenjenem nemškem žarišču, marveč odtod tudi v širinsko razsežnost, ki je dosegala občutno francosko, italijansko, silno pa tudi slovanško glasbeno tvornost, ki je rodila bogastvo takih umetnin.

*Andante
strenjnostno*

lj, posteljo tvo-jo razstrajil je Bog. Ob postelji tvoji

p sempre

pp

kerub sto-ji, in sledi temo se mu meči blešči, in ta blek je hla-

pp

Ted.

* Del rokopisa Lajovicove »Serenade«

Najmočnejša slovenska svojstvenost je vsekakor lirika. In menim, da smo prav zato revni na stvarstvu dramatskih umetnin. Tako tudi operna glasbena umetnost dosedaj še ni našla pri nas plodnih tal. Omenil sem že, da so se sicer sporadično javljali razni bolj ali manj posrečeni poizkusi na tem polju, ki pa ne pomenjajo za nas kakšne svojstvene vrednosti v tej vrsti glasbene umetnosti, zlasti, ker so bili vsi ti poizkusi preočito oprti na tuje vzore. — Vendar se je v dobi Novih Akordov in tudi v smeri novoromantičnih dognanj izoblikoval pri nas dovolj izrazit tvorec na opernem polju — Miroslav Širca (Risto Savin).

Glavna tvornost Savinova se je razvila v operni smeri, čeprav je tudi v pesemski obliki (zbori, samospevi) ustvaril marsikaj. Savin je nedvomno močan tvoren duh z bogato fantazijo in močnimi doživetji, ki se prepričevalno izražajo v njegovi glasbi. Da pa se vsa ta njegova vrednost ni uveljavila močnejše, je vzrok v dejstvu, da si ni izoblikoval v glasbenem ustvarjanju lastnega izraza, ampak se pretežno naslonoil na tuje vzore. Zato so njegove tvorbe kljub svoji moči spričo tujih vzporednih in že uveljavljenih glasbenih umetnin nujno stopile v ozadje. Za nas pa zaradi pomanjkanja domače vsebine nimajo tiste pomembnosti, ki bi jo sicer nedvomno imele.

Med Savinovimi deli na opernem polju so pomembne zlasti tri umetnine dokaj razsežne vsebine. To so »Lepa Vida«, »Gospodsvetski sen« in »Matija Gubec«. Stilna smer glasbenega izraza je v osnovi vsem novoromantični princip izrazito wagnerjanske svojstvenosti, kar se oprijemljivo očituje po miselnosti in po glasbenih sredstvih: Miselna, čustvena in predmetna slikarija v tonih, ki je položena v orkester tudi z uporabo tipičnega »Leitmotiva«, recitativni značaj pevskih glasov (ki se pa mestoma močnejše oklepa melodične linije), nadalje pa tudi patetična uporaba nacionalne snovi v vsebini. Slednje se pri Savinu bije, ker je ta snov slovenska, glasba pa precej germanska. V glasbenih sredstvih se javlja wagnerjanstvo v uporabljanju razsežne »večne melodije«, zvečanih trizvokov in zmanjšanih septakordov; tipična je zvočna prenasičenost, bogata, presenečujoča modulacija, varljivost harmoničnih sklepov itd. Vse navedeno so osnovne črte Savinovega izraza. Pač pa se v to veže marsikaj drugih prvin francoske melodične sočnosti, veristične dražljivosti, pa tudi slovanske motivike, med katero se zlasti orientalizem nekam tuje počuti v omenjeni osnovni smeri.

Poslednje omenjeno se javlja v vseh navedenih delih, zlasti pa v Lepi Vidi, ki je po zamisli še najmanj enotna. V njej se takoj ob pričetku srečaš s slovansko (rekel bi Smetanovo) karakteristiko, pa te

kmalu preseneti dih ruske melodike, skoro pa zopet zaživi pred teboj francoski esprit in njega dražljivo opojna sočnost melodije, ki se nekaj časa razpreda,

da te kmalu zopet spomni zadnjega Verdija ali italijanskih verističnih skladateljev. Pač pa v drugi polovici že zavlada nad vsem wagnerjanski duh in to deloma iz svojih pričetnih značilnosti, deloma pa zadnjih, ki so se izoblikovale v Parsifalu. Prav to melodično in harmonično oblikovanje se s svojo tipično značilnostjo zelo bohotno razpreda v Savino-

Risto Savin¹

vih operah in je v Gosposvetskem snu in Matiji Gubcu izvedeno z mnogo večjo doslednostjo, kar jima daje seveda tudi večjo enotnost. Značilno pa je, da je pozkušal Savin, zavedajoč se bogastva srbohrvaške narodne melodike, uporabljati tudi to v svojih umetni-

nah, kar večkrat prav bizarno izstopa iz ostale celote. Pa tudi slovenski narodni motivi se zlasti v zbornih stavkih tu in tam družijo v skupnost.

Vsekakor sta izrazita glasbenost in sila doživetij pojava, ki vseskozi stojita za Savinovim umetniškim ustvarjanjem. Obojno v toliki meri, da zadostuje za prepričevalnost. Zato pa je tej edina ovira neizdelanost osebnega sloga, da ne zmorejo njegova operna dela, ki za nas pomenjajo najjačji tovrstni repertoar novoromantične smeri, doseči polne uspešnosti. Pač pa je Savin v svojih malih formah marsikdaj zelo pristen in je v tej smeri ustvaril vidne vrednote.

Tako zaključujemo dobo Novih Akordov, ne da bi bilo s tem izčrpano vse tudi pomembno tvorno delo tega časa, ki pa je kolikor toliko neizklesano, ali pa spada v svoji prevesnosti v cerkveno glasbeno izživljanje, ki ga bom skušal opredeliti v prihodnjem letniku Kronike, pa pozneje orisati tudi glavne smernice glasbene razvojnosti v povojni dobi.

¹ Risbo Rista Savina kakor tudi vse risbe slovenskih skladateljev, priobčene v 2. številki Kronike, je napravil akademski slikar Saša Šantel, posodila pa nam jih je Glasbena Matica v Ljubljani.

TOPOGRAFSKA DINAMIKA MARIBORSKEGA POLJA

FRANJO BAŠ

Znanstveni izsledki predstavljajo le redko konkretne predloge za praktično rešitev kakega vprašanja, temveč nudijo običajno le načelni okvir v čegar obsegu reši aktualno vprašanje upravnik, politik ali gospodarstvenik. Če obravnava danes tudi »Kronika slovenskih mest« vprašanje, ki je v zvezi s sodobnim vprašanjem inkorporacije okoliških občin našim mestom, stori to zaradi tega, da izpopolni teoretično podlago navedenega vprašanja, potem ko je bila v javnosti iznešena že dolga vrsta misli, ki pa vse izhajajo iz konkretnih, praktičnih — sodeč po dosedaj tiskanih glasovih — predpostavk. »Kronika« v pričujočem poročilu objasnjuje z vidika topografske dinamike nekatere pojave na Mariborskem polju, ne da bi se pri tem kakorkoli dotikala konkretne inkorporacije okolice Mariboru.

Geografsko mejo Maribora moremo danes smatrati kot utrjeno. Maribor omejuje¹ črta, ki gre ob dolnji Pološki vodi v dolnje Vimarje, od koder se vzpne na Škofov vrh, sledi od tam Kalušnikovemu bregu nad Tremi ribniki in nato Počehovskemu bregu, sestopi v južne Košake tako, da ostavi na severu Počehovo in Vejnik, se dvigne na greben med Vejnikom in Sočo ter na razvodje do Melja in doseže na jugu od Melja Dravo. Na jugu od Drave pa vključuje Maribor kot mestna edinica Pobrežje, Tezno, Radvanje in Studence. Do navedene meje segajo vsi poleografski znaki: geomorfologija terena, razvoj selišča, razdelitev, zanimanje in gibanje prebivalstva, gospodarsko in kulturno lice pokrajine. Ta meja pa ni mogoče aritmetična sredina, temveč zemljepisni minimum, preko katerega nas vodijo geomorfološki vidiki na zahod za Kamnico ali na jugovzhod do Kamenščaka in Tezenskega gozda, gibanje prebivalstva na vzhod do Brezja, na jug do Bohove in Razvanja, na zahod pa do Pekar. V zaledju naše geografske mestne meje Maribora se razprostira s Pekrami, Razvanjem, Bohovim, Brezjem, Dolgošami, Zrkovci in Kamnico prehodno ozemlje iz mesta na deželo, v katerem pa nad mestnimi značilnostmi absolutno prevladujejo podeželske razvojne in pokrajinske značilnosti.

V okviru današnje antropogeografske mariborske mestne meje so se v toku časa razvijala posamezna selišča z nedoločenim gospodarskim zaledjem; edino izjemo v tem pogledu je tvoril Maribor, kateremu je bilo gospodarsko zaledje, to je njegovo mestno območje,² določeno po mestnih privilegijih. Pravni in teritorialni pojmi meje pa so bili v srednjem veku nejasni, in tako tudi meje politične pripadnosti. Mestna meja kot taka je bila pač nazorno podana po mestnem obzidju, zato pa so bile do začetka XVIII. stoletja nedoločene v podrobnostih meje mestnih

območij. Zaradi tega so meščani poizkušali dajati poudarka svojim teritorialnim aspiracijam z obhodi po mejah, da z njimi manifestirajo tradicijo in običaje ter na spornih mestih tudi s silo uveljavijo svoje težnje. Podoben pohod Mariborčanov na meje mariborskega mestnega območja nam za leto 1671. opisuje R. G. Puff v svoji zgodovini Maribora po sodobnem opisu v Knjigi listin mesta Maribora.³

Ti obhodi so bili meščanski prazniki in niso bili nič redkega. Tako so se napotili Mariborčani tudi 17. aprila imenovanega leta rano v jutro ob zvokih godbe in pod plapolajočimi zastavami na rekognosciranje ustaljenih in predpostavljenih mej. Na čelu so jahali mestni sodnik Valentin de Bourgo kot poveljnik, Janez Trančič kot njegov namestnik ter Gregor Ljudevit Neger kot zastavonoša v spremstvu mestnih očetov in najstarejših meščanov. Preko dravskega mostu so se napotili v smeri proti Radvanjem in so na Teznem zabili žebelj v nizko bukev. Od Teznega se je sprevod okrenil na Pohorje in prispel do velike skalnate stene, imenovane »Bela peč«, pri kateri se je ustavil. In zagrmelo so salve iz pušk in samokresov, zatrobile trobente, zabobneli bobni, mestni sodnik ali župan pa je obdaril bobnarje z manjšimi darili. Po vsem pohorskem potu so Mariborčani zabijali za znamenja mariborske lastnine v križe in drevje žeblje. To so storili tudi, ko so prišli do bukve poleg starega rimskega groba in dalje na raznih mestih do studenca pod Sv. Bolfenkom. Pred Sv. Bolfenkom pa sta jim prišla nasproti limbuški in falski oskrbnik ter sta protestirala proti nadaljevanju pohoda. Mariborčani so nato pobožno odšli v cerkev, obdarili otroke z malenkostmi ter jim metali naokrog srebrne pfenige, da so jih lovili in iskali. Domov so odšli skozi gozd naravnost v dolino, obnavljajoč povsod mariborska posestna znamenja na križih in po drevju.

Naslednjega dne so Mariborčani — vedno na konjih — nadaljevali obhod mestnega območja. Ko so prispeli z vihrajočimi zastavami in med zvoki godbe do neke ceste v tezenskem gozdu, jim je prišel nasproti gospod Penič z odposlancem slivniškega grofa in mnogimi kmeti, protestiral proti obhodu in dokazoval, da so na tem mestu Slivničani že večkrat zarubili Mariborčane. Kljub protestu pa so Mariborčani nadaljevali pot proti Račam, nakar jih je Penič s svojimi ljudmi dejansko napadel. Z obeh strani so padali ostri streli in razvil se je pošten pretep, v katerem je bilo nekaj ljudi tudi ranjenih. Naposled pa so Mariborčani zapodili Slivničane v beg in nadaljevali med petjem in godbo obhod naprej ter se vrnili zvečer po poti ob Dravi v mesto.

¹ ČZN XXIV, 1929, 143—173.

² Burgfried = mestno območje.

³ Urkundenbuch der Stadt Marburg (Deželni arhiv v Gradcu).

Tretji dan so šli Mariborčani skozi Koroška vrata proti Kamnici in Sv. Urbanu, uničili mnogo na mariborski posesti brezpravno zgrajenih plotov, zabijali v drevje žeblje ter vrezovali znake in črke. Kakor prvi dan, so imeli nesrečo tudi sedaj. Eden meščanov je po nesreči ustrelil prvi dan meščanskega dečka, tretji dan pa je prebil moker papirnati ovoj patrone Ahaciju Pellizerolliju suknjo, ovratnik in dve srajci fer mu obtičal v rami.

Četrty dan so se napotili po graški cesti v Orešje, podirali plotove kakor prejšnji dan med Mariborom in Kamnico ter odšli preko takozvanega kamnitega mosta najprej v Vejniki, nato pa v Počehovo. V Počehovi sta se meščana Kotnik in Mumbl resno spopadla tako, da so morali Kotnika razorožiti in ga z eskorto pod poveljstvom Janeza Trančiča odpeljati v mesto. Zvečer so meščani obhod zaključili pred magistratom.

Če poizkusimo poročilo o obhodu mestnega mariborskega območja razložiti s historičnogeografskega in topografskodinamičnega vidika, vidimo, da je to izraz neurejenih mej, do katerih segajo mariborske pravice, poleg tega pa historičnopравни dokument za nekdanje obvladovanje Mariborskega polja, najmanj v okviru antropogeografske meje današnjega mestnega selišča, po mestu Mariboru.

V dobi pred izgraditvijo sedanje tržaške ceste v XVIII. stoletju je bila glavna prometna pot iz Maribora proti jugu sedanja Betnavska cesta. In tako imamo, upoštevajoč staro lokalno prometno topografijo, gozd z nizko bukvijsko v sedanjem Betnavskem gozdu. Pred Betnavo so se Mariborčani okrenili na Pohorje. Bela peč imenovana stena je jugovzhodni parobek poštelškega glavnega nasipa, kjer do danes izstopajo tupatam sljudasti škrljavci iz tanke plasti humusa v svetli barvi kakor nikjer na severovzhodnem obronku Pohorja. Bukev v bližini rimskega groba pa lahko lokaliziramo samo ob severni poti pod kmetom Škerbinekom. Pot od Sv. Bolfenka domov je šla po gozdu naravnost navzdol, nekako v sredi med smerjo na Gornje Pekre in pa na Radvanje. Negotova je lokalizacija bojnega torišča med Mariborčani in Slivničani. Po posestnem stanju pod Teznom, zlasti po posestnem stanju Slivničanov in po dejstvu, da se je bila bitka v Tezenskem gozdu, moremo predpostavljati kot točko spopada Tezenski gozd za železnico vzhodno od Razvanj, kar pa predstavlja najjužnejšo možno lokalizacijo, ob stari vozni poti k Sv. Miklavžu in v Rogozo. Povratek se je izvršil preko Pobrežja. Lokalizacija obhoda tretji in četrty dan je jasna razen kamnitega mostu, kjer je skoro na istem mestu kakor danes sekal Počehovski potok šentiljsko cesto.

Na Pohorju je imelo mariborsko mesto do začetka XIX. stoletja meščanske gozdove na vsem ozemlju med Sv. Bolfenkom, Pekrami in Radvanjem. Obhod po Pohorju je tvoril v bistvu samo utrditev mariborskih soseskinih mej, katerim sledijo Mariborčani na potu navzgor kakor tudi navzdol. Nekaj sličnega je z obhodom tretji in četrty dan. Večina vinogradov med vznožjem Sv. Urbana in Vejnikom je bila v XVIII. stoletju skupna last mariborskih meščanov.

Na polju proti Kamnici in v Orešju pa so bili v individualni lasti meščanstva njive in travniki, kakor je bilo tudi ob Ruški cesti. Bolj kompliciran je obhod preko Teznega. Nam so sicer znani tezenski meščanski pašniki, ki so pa ležali približno pod današnjo Ptujsko cesto v smeri proti jugu. Na kako uveljavljenje nekdanjega posestnega stanja pa Mariborčani na jugu od današnjega vojaškega vežbališča niso mogli misliti, ker ga niso mogli za nobeno dobo izpričati. Da bi poizkušali razširiti svoje cestne pravice, je prav malo verjetno radi načina njih pridobitve; bolj verjeten je poizkus vdora v dravskopoljske gozdove, ki so bili Mariboru najbližji in tako za meščane najbolj ekonomični. Motivi za nadaljevanje pohoda proti Račam bi mogli biti tudi trgovsko-obrtni. V razdalji ene milje v okolici mesta ni smelo biti nobene trgovine ali obrti. Prav iz naše dobe pa poznamo pritožbe Mariborčanov proti izvrševanju nedovoljenih obrti, ki so škodovala mariborskim obrtnikom tudi v mariborski okolici, baš v — Slivnici. Tako bi moglo biti nadaljevanje obhoda proti Račam demonstracija Mariborčanov proti slivniškemu gospodu, ki je bil tudi gospod podeželskih konkurentov mariborskih obrtnikov. Izključevati pa tudi ne smemo tega dejanja kot posledice napetega razmerja med meščanstvom in okoliškimi kmeti, ki je v manifestacijskem razpoloženju bilo skoro gotovo poostreno tudi z vinom.

S stališča topografske dinamike je obhod zanimiv. V zemljepisno ustaljenem ozemlju proti Pohorju in Slovenskim goricam je meja mestnega območja precej evidentno določena; v smeri proti Dravskemu polju, katerega del je Mariborsko polje, pa se pojmi o meji ostro križajo. Težišče nejasnosti v meji je bilo tako tudi v zgodovini tam, kjer je še danes, v zemljepisnem središču predmestij južno od Drave, na Teznom.

Pohorske gozdove je Maribor definitivno izrabil 1813; njegove pravice na njih so zastarale, ker je na nje pozabil, ko ni terjal dogovorjene najemnine od radvanjskih in pekrskih kmetov, ki so postali sedaj njih lastniki. Meščanske soseskine vinograde in pašnike pa so si meščani do srede XIX. stoletja definitivno razdelili. Zemlja, katero pa so poseljevali Mariboru podložni kmetje, je prešla z agrarno reformo 1848 v kmetsko last. Mariborska agrarna meščanska posest je tako propadla in ne more tvoriti danes podlage za konkretne inkorporacijske aspiracije. Važna pa je, ker nam priča o starem zgodovinskem posestnem vplivu Maribora na ozemlje, ki spada danes v njegovo geografsko posest, ki je pa ločeno od njega upravno; poleg tega pa je tudi dokaz za stoletni neposredni absolutni vpliv na ozemlje v okviru svojih geografskih mej.

Meje nekdanjega mariborskega mestnega območja se večinoma skladajo z geografskimi mejami današnjega mariborskega selišča. Skoro identični sta obe meji na severu v Slovenskih goricah, identični proti zahodu proti Dravski dolini, isto je proti vzhodu proti Zerkovcem in Brezju, bližajo se na jugu na Teznom, med tem ko je ozemlje med Sv. Bolfenkom, Pekrami in Radvanjem večinoma izven mariborske

aglomeracijske skupnosti; zato pa je to ozemlje tako redko poseljeno, da ne tvori niti teoretično niti praktično načelnega, temveč samo administrativni problem.

Pojmovanje mariborskega mestnega območja po primitivnem in prirodnem mariborskem meščanu je iz obhoda 1671 jasno; v tem prirodnem mariborskem ogredu je čuval zgodovinski meščan svoje privilegije in svojo meščansko posest, po kateri je bilo z obhodom podano mestno območje njegova kolektivna last. Na politično inkorporacijo pa ni mislil, ker ni hotel deliti svojih privilegijev z okoličani. Šele ko padejo z revolucijo 1848, je v Mariboru nastopilo inkorporacijsko vprašanje in po dolgotrajnih pogajanjih, v katerih so meščani in okoličani uporabljali skoro točno iste ugovore in zagovore kakor jih čujemo danes, so bila 1850 priključena Mariboru predmestja Graško z Orešjem, Koroško in Magdalensko. Razen manjših poznejših teritorialnih izprememb (zlasti proti Krčevini in Košakom) je do danes ostal teritorij političnega mesta Maribora enak teritoriju iz leta 1851.

Iz obhoda 1671 in iz inkorporacije 1850 vidimo, da je historigični Mariborčan instinktivno čutil v Kamnici in Pekrahi zemljepisna mejnika proti Dravski dolini; v Slovenskih goricah je segal do Rošpoha, Počehove, Vejnika, Soče in Žabnika, torej v bistvu do prvih razvodij. Na Dravskem polju pa se je ustavil v tezenskih šumah, ki nakažejo pravo Dravsko polje in katerega ločijo od Mariborskega kot izrazito prehodne pokrajine med Dravskim poljem in Dravsko dolino. Topografska dinamika tukaj na prehodu iz Dravske doline v Dravsko polje pa se je udeleževala v različnih smereh. V predzgodovinski dobi je prodiral človek s pohorskih (Radvanje, Razvanje) in slovenjgoriških vznožij (Kamnica, selišče pod Kalvarijo) proti nemirni strugi Drave in se ob njej naselil, ko je Drava zavzela končno veljavno uravnano pot po svojih ledenodobnih naplavinah, kar se je moralo zgoditi približno na začetkih naše sedanje ere. Srednji vek je predzgodovinske naselbine stabiliziral v vaških seliščih: Radvanje, Pobrežje, Studenci, Kamnica, Maribor in Orešje, od katerih pa se je Maribor povzpел od vasi do privilegirane mestnega položaja. Novi vek, zlasti z XIX. in XX. stoletjem pa je Maribor komercializiral in industrializiral. S tega svojega položaja je začel Maribor brisati rustikalni značaj selišč na Mariborskem polju ter jih proletarizirati, pri čemer je ustanovil Novo vas in Tezno, v XX. stoletju pa tudi industrializirati Tezno, Pobrežje in Košake, deloma tudi Radvanje. V predzgodovinski topografski dinamiki je človek poselil Mariborsko polje od pohorskih in slovenjgoriških vznožij v smeri k Dravi; v današnji dobi pa ga proletarizira in industrializira od Drave, od mariborskega mesta do vznožij Pohorja in Slovenskih goric. V srednjem veku sicer poizkuša fevdalizem z mozaično politično razklanostjo likvidirati zaključeno topografsko dinamiko pokrajine; vendar jo uveljavi Maribor s svojimi meščanskimi privilegiji, tako da nam jo more nazorno v začetku novega veka potrditi obhod mestnega območja 1671. Iz vsega tega vidimo, da je topo-

grafska dinamika Mariborskega polja enotna in da tvori v gibanju in snovanju vseh selišč eno antropogeografsko enoto, katere središče je danes mesto Maribor.

Vprašanje topografske dinamike je vprašanje prostora, na katerem se izživlja prebivalec v svoji antropogeografski enoti. Ta prostor je deloma teritorij za civilizacijsko udeleževanje posameznika (v obratih, uradih itd.) in poleg tega teritorij za fizično življenje (v stanovanju, sprehajališču, vzdrževanju družinskega gospodarstva itd.). Dokler sta v okviru antropogeografske enote razdeljena na eno topografsko točko n. pr. civilizacijski teritorij in na drugo n. pr. fizični vsak v svojem funkcionalno prevladajočem značaju, tako dolgo se dinamično izpopolnjujeta na isti način kakor dopolnjuje n. pr. vas mesto ali poljedelstvo industrijo. Ko pa se začeta civilizacijski in fizični teritorij topografsko prepletati, nastopi sociološko nujnost političnega poenotenja, kakor smo ga videli n. pr. v inkorporaciji predmestij Mariboru 1850, ali v zadnjih letih v združitvi Zemuna in Pančeva z Beogradom ali pa Barmna in Elberfelda v novo edinico Wuppertal.

Topografsko gledano imamo med političnim Mariborom in politično okolico seliščno strnjenost, podano na večini sektorjev današnje politične meje. Na severu se lepo izraža v Vinarski ulici, Tomšičevem drevoredu ali proti Košakom ob šentiljski cesti; na jugu pa v prehodu selišča s Tržaške ceste na Ptujsko, na Radvanjski, Pohorski in Ruški cesti ali pa v seliščni aglomeraciji na Mejni ulici proti Pobrežju. Geografske kontinuitete imamo istotako v seliščnih prazinah na današnji mestni meji, ki so deloma geomorfološkega izvora, kakor na šentpetrski cesti ali pa povzročene po strnjenosti kultur, kakor jih vidimo na jugu v območju Tržaške ceste, Gozdne ali Nasipne ulice.

V tem enotnem selišču, katerega vodi v deželo deloma urbanistična gradbena zaključenost, deloma pa kontinuiteta rustikalnih kultur, se širi na jugu od Drave pas, ki loči s svojo sproščenostjo od vsake urbanistične in rustikalne aktivnosti mariborsko selišče v dva dela: V mesto in v predmestja. Če pridemo s severa na Trg kralja Petra I., še vidimo na njem absolutno komercializacijo, ki pa skoro izgine z bližnje Tržaške, Frankopanove ali Ruške ceste. Šele v območju današnje politične mestne meje nastopi zopet komercializacija v tipično onem stanju, ki je značilno za kraje, ki se osamosvajajo od prevladujočega rustikalnega gospodarskega značaja. Ta subcityzem se nadaljuje organsko naprej v predmestja kot taka, kjer polagoma preneha. To poleogeografsko cezuro v organizem mestnega selišča so zarezale javne in prometne naprave, v prvi vrsti železnica, ki preprečuje subcityju naslon in organski kontakt z mestnim središčem, z mariborsko city. Vprašanje, ki iz tega izhaja, je topografsko dinamično in obstoja v tem, kam se bo subcity usmerila v svojem bodočem komercialnem in industrijskem stremljenju: ali se bodo predmestja na mestni periferiji v svojem bodočem poleobiološkem ustroju naslonila na predmestja, kar je danes topografsko že v toku, ali pa se bodo strnila k

Foto Viktor

Deinška tiskarna, d. d. v Ljubljani

† GENERAL RUDOLF MAISTER

mariborski city, kamor jih navaja uprava in deloma še tudi promet. Dinamično je to osrednji problem topografskega razvoja bodočega Maribora, ki nam tudi kaže, da je topografsko težišče mariborskega selišča že prešlo s severa, kjer je bilo do svetovne vojne blizu periferije tik nad Dravo, na jug, kjer sedaj deklinira, da se v toku časa ustali. Od tega odvisi bodoče aglomeriranje mariborskega prebivalstva, ki sledi geografskemu dejstvu, da se strinja na površinsko večji južni ploskvi Mariborskega polja tudi večje število prebivalcev.

Težiščno gibanje mariborske aglomeracije prebivalstva postaja danes važno zaradi nastoja tretjega mariborskega kolodvora na Teznem in zaradi katerega prehaja pravkar opisano mestno ozemlje na jugu od koroške železnice v matematični položaj četrte znamenite točke, poleg tega pa tudi v izrabljanju gradbenih prostorov v južnem delu mesta. Radi pomanjkanja prostora za industrializacijo v severnem Mariboru se bo bodoča mariborska industrija naseljevala na jugu od Drave, kar je predvideno tudi v novem namestitvenem redu za mariborsko industrijo. Industrializacija pa sledi redno v slučaju ustaljene poseljenosti — in ta tukaj obstoja — komercializacija. Topografsko pa položaj pasu ob železniških progah razvija tako Maribor k dvema središčema, ki bosta in ki sta že socialno utemeljeni, to je severno mesto s komercialnim in upravnim patricijatom in južno na jugu od Drave in železnice s prevladajočim industrijskim življenjem. Na ta južni mestni del pa se naslanjajo današnja predmestja Studenci, Radvanje, Tezno in Pobrežje, od katerih igra Pobrežje deloma zaradi južne železnice, deloma pa zaradi stražunske doline proti celoti slično vlogo, kakor jo vrši južno mesto proti severnemu.

V razdruženosti južnega Maribora pa stopa na plan nov razvojni činitelj, kolodvor na Teznem. Novi kolodvor ima topografsko nalogo, da strnjuje vse južno mesto s predmestji razen Studencev, ki imajo lastni kolodvor, v prometno edinico. Radi prometnega položaja bi tako morala topografska dinamika razklati mariborsko selišče v dvoje delov — nekaj podobnega, kakor je to v srednjem veku ustvaril fevdalizem — ako bi mariborsko selišče tudi ob železniških progah ne bilo gradbeno strnjeno in vezano po upravi, notranjem prometu in poleobiološki povezanosti v mariborsko city. Gravitacijsko središče celotnega mesta pa se pomika baš zaradi aglomeracije južnega dela proti jugu in je z Gosposke ulice v predvojni dobi prispelo danes že preko mostu na Trg kralja Petra I. Gibanje mariborskega težišča na jug je znak za stopljevanje predmestij z južnim mestom in obenem dokaz za potrebno strnitev Studencev, Radvanja, Teznega in Pobrežja z magdalenskim mestom v enotno mestnoupavno enoto. V nasprotnem primeru mora topografska dinamika Mariborskega polja razviti na jugu od Drave trializem v eni organski celoti: Pobrežje s Teznom, Studenci z Radvanjem in Maribor, katero trojico pa bi družil novi tezenjski kolodvor samo v prometnem oziru, medtem ko bi partikula-

rizem ustvarjal lokalno mišljenje, ki bi ne dovoljevalo pokretov in podvigov v okviru potreb enotnega selišča.

V tem pa leži podlaga za bodoči razvoj organske topografske celote na Mariborskem polju. Vaščan ima drugo miselnost kakor meščan in prebivalec malega mesta zopet drugo kakor prebivalec velemesta. Dotekanje prebivalstva v Maribor, v prvi vrsti z dežele, pa konzervira svoje prvotno mišljenje o sodobnih mestnih vprašanjih najbolj v predmestjih, v veliki meri pa tudi še v Mariboru samem. Mariborski meščani se večinoma trudimo, da čutimo vaško in prirojeni čut, katerega smo prinesli s seboj iz naših rojstnih vasi, oziroma iz podeželja, nas povsod usmerja v dozdevno romantično podeželje, da živimo z njim duševno naprej in da se pri tem včasih tudi prisiljeno izogibljemo bistva mesta in meščanstva. Ali pa iščemo v meščanstvu čase, ki so bili. Z ustalitvijo narodnostnih prilik po letu 1918. se je v Mariboru rešilo vprašanje dotoka prebivalstva, iz katerega rase novo mariborsko meščanstvo, na katerem bo v bodočnosti slonela mariborska meščanska tradicija. In baš zaradi te časovne dobe v rasti novega Mariborčana ni vseeno, ali bo njegova miselnost identična miselnosti manjšega ali pa miselnosti srednjega mesta; prav tako pa tudi ni za bodočnost mariborske meščanske miselnosti vseeno, da se v predmestjih v okolici konzervira vaški duh, ki ne glede na organsko enotnost predmestij z mestom, v prvi vrsti loči meščana od predmeščana. Čim velepoteznejši in bolj meščanski bo duh bodoče generacije, toliko velepoteznejše bo ona razvijala seliščno enoto na Mariborskem polju in toliko enotnejša bo zavest njegove kulturne, gospodarske in politične misije. Generacije pa v posameznem selišču na novo vzraščajo samo enkrat v tisočletju. In tako dobo, ko se to dogaja, doživljamo danes mi, zaradi česar je v interesu naše bodočnosti na Mariborskem polju, da jo izrabimo.

Da posnamemo: Topografska dinamika Mariborskega polja je v predzgodovini izhajala s Pohorja in Slovenskih goric k Dravi. Srednji vek je predzgodovinsko topografijo ustalil, mesto Maribor pa je razširilo nad ožjo okolico do Pohorja in Slovenskih goric svoje mestno območje. V nadaljevanju tega je komercialni in industrijski Maribor okolico urbaniziral in razvil iz mesta in okolice v geografskih mejah Mariborskega polja organsko seliščno enoto. Pri tem pa je razvil dvoje težiščnih celic: na severu od Drave v mariborsko city, na jugu od Drave pa v matematičnem položaju četrte znamenite točke južnega mesta in predmestij. V okviru južne celice nastopa kot prometno osišče novi kolodvor na Teznem, ki stavlja vprašanje selišča na Mariborskem polju pred alternativo: ali trializem v okviru organsko enotnega selišča ali pa združitvev. Psihološki položaj za združitvev mesta z njemu organsko enotnimi predmestji je danes za bodočnost zgodovinsko važen in od njegove usmeritve v okviru Maribora s 50.000 prebivalci bo odvisna miselnost bodoče mariborske meščanske generacije.

PRVI FESTIVAL SLOVANSKIH NARODNIH PLESOV V JUGOSLAVIJI

ANTON PODBEVŠEK

Festival slovanske glasbe in slovanskih narodnih plesov je za nami. O njem so izčrpno poročali vsi naši listi, ki so tudi objavili številne fotografije.

Kaj je bil namen festivala? Kakor je poudaril podžupan prof. Jarc v uvodu brošure o festivalu, je hotel »čim večjemu številu gostov na črti 1200 km od Triglava do Gjevjelije in od Požarevca do Krka in Korčule pokazati prvič kolikor toliko sistematično zbrane značilne jugoslovanske plese (igre). Festival slovanskih narodnih (jugoslovanskih, čeških, poljskih in bolgarskih plesov) naj bi nam dal zaslutiti vso njih lepoto v površnem prerezu. Posebej pa naj bi zbudil ta festival v Jugoslovanih našo zavest, da ne dopustimo, da bi ti folkloristični biseri obledeli ali se celo izgubili.«

Pokroviteljstvo nad festivalom je blagovolila prevzela Nj. Vel. kraljica Marija. To visoko odlikovanje je bilo gotovo najvišje priznanje pomembnosti festivalskih prireditev v dneh od 6.—9. septembra.

Festival je izvajalo 19 plesnih skupin iz vseh delov Jugoslavije, iz Češke, Poljske in Bolgarije. Žal, da ni bilo v Ljubljano koroških Slovencev, ki bi imeli predvajati »visoki rej pod lipo«. Avstrijska vlada jim je namreč v zadnjem trenutku prepovedala udeležbo, čeprav je bil festival izrazito in izključno kulturnega značaja brez vsake politične primesi.

Festival so otvorili Čehi s »Kmetiško svatbo« in sicer v opernem gledališču. Začel se je po zaslugi Plzenjčanov odlično in z resničnim triumfom. Ljubljanska publika se je razgrela ter je izražala svoje polno zadovoljstvo na način, ki je povedal milim češkoslovaškim gostom, da jih sprejema z odprto dušo in radostnim srcem ne le kot glumce radovaljce, nego predvsem kot brate po krvi in duhu. A tudi naši gostje so nato znova pokazali, da se počutijo med nami kakor med svojimi. Z vžigajočo vnemo in očitnim veseljem so podajali svojo predstavo, ki je dokazala večno istino: severni in južni Slovani smo ena sama družina.

Naslednje dni, 7., 8. in 9. septembra so se vršili slovanski plesi na sokolskem telovadišču poleg velesejma. Vsemu telovadišču so dajale prevladujoči značaj barve. Barve trobojnic, barve narodnih noš... Po sviranju »Sloge« in govoru podžupana prof. Jarca so namesto Ziljanov otvorili plesno slavnost ob 17. uri Bolgari pod vodstvom prof. Coneva. Skupina je na mah očarala vse gledalce s svojimi pestrimi narodnimi nošami. Ob spremstvu gajde, kavale in gosli so zaplesali Bolgari živahna kola, v katerih se je izražala izredna dinamika in ritmika bolgarskih narodnih kol. Njih ples je bil temperamenten, spremljan s prešernimi moškimi vzkliki in vriski, ves predan nebrzdanemu občutju življenjske radosti.

Druga točka je bilo starodavno črnomaljsko kolo, ki ga je organiziralo društvo »Bela Krajina«. Plesale so ga same ženske iz Bele Krajine, vse v noši te pokrajine. Belo kolo se je ob petju starih plesnih pesmi razvijalo po plesišču kakor živa ilustracija k slovanski pravljici. Iz prvotne obredne zmernosti je naraslo k temperametnejšemu plesu, izražajočemu svatovsko radost mladega življenja. Belokrajinsko kolo ob spremljanju gosli in ob petju je pokazalo, da se nam je v Beli Krajini ohranil izredno lep narodni ples.

Skupina iz Istre je bila navdušeno sprejeta in je zaplesala »balun« ob spremljevanju »roženic« ali »sopel«. Vsi plesalci so nastopili s svojimi ženami. Ples Istranov je po svoji vnanji enoličnosti verna podoba istrskih tal, ki so ga inspirirala narodni duši. Iz njega čutiš nekaj prastarega. Enolična, monotona melodija dvojnic mu daje otožno spremljavo, ob kateri se samo kdaj pa kdaj razživi v strastnejši ritem. In vendar je tudi ta ples v vsej svoji ritmični vzdržnosti prežet z erotičnimi motivi. Redkokdaj je vizija Istre, »sirotice Istre«, vstala tako živo pred nami kakor ob spremljevanju tega kola, ki ga je poslalo na naš festival zagrebško emigrantsko društvo »Istra«.

Sledila so šumadijsko-resavsko-levačka kola, ki jih je zaplesala skupina iz Dubokega pri Jagodini. Njihove živahne plese so spremljale gosli, harmonika in bas. Muzikalno in koreografsko ima to kolo nekatere splošne značilnosti srbskega kola, pa tudi nekatere zanimive lokalne posebnosti. Iz njega čutiš življenjski vzgon ljudstva, ki živi na plodovitejših tleh in si lahko privoščiti več radosti. Godba živahno sodeluje s plesalci in soustvarja občutje vedrega razpoloženja. Žal, da je vnanjo učinkovitost nekoliko motila nenotnost nošnje (ljudski plesalci s kravatami!).

Kolo z otoka Krka (iz Dobrinja) je bilo temperamentnejše od istrskega. Poseben ton so mu dale moške narodne noše, spominjajoče na mornarje. Kolo je močno razgibano in ga posebno označuje to, da se večkrat razplete v posamezne plese, »trojke«, ki jih pleše plesalec z dvema partnericama.

Nastopili so zopet Bolgari, ki so tokrat s čudovito spretnostjo izražali prizore iz narodnega življenja. Vsega skupaj so zaplesali 20 različnih plesov, ki so jih deloma spremljali s petjem in vriski. Kot posebno značilne omenjam stareško, postensko, skačanko, gankino, osmico, kukurigo in račenco. Živahnost plesov je vprav prešla na občinstvo, tako da jih je ob odhodu nad vse prisrčno pozdravljalo.

Ob tem drugem nastopu Bolgarov se je že toliko zmračilo, da so osvetlili plesišče žarometi. Plesi v

umetni luči in v polmraku celotnega okolja so imeli svojevrsten čar.

Slovaška skupina iz Novega Sada je zaplesala nato slovaško besedo. Lepe, pisane narodne noše so se med plesom kar prelivale. Sedaj veseli ritem je prešel zopet v resnejšega, tako da so se harmonični gibi zlivali z godbo v izredno lepo, občuteno enoto. Za občinstvo je bil to po vnanji dekorativnosti in plesni razgibanosti višek večera. Slovaško kolo je ritmično tako slikovito, kakor so pestre barve njihovih noš. Je izraz mladega, svežega, kulturno neizčrpanega naroda, ki kaže polno življenjsko silo. Razigrano in sproščeno se odvija kolo, motiv za motivom se živo menjava in razen majhnih galantnosti ni v njem nič ceremonielnega. K vnanjemu uspehu je seveda dokaj pripomoglo tudi veliko število sodelujočih. Igrala je godba »Sloge«.

Za zaključek je nastopila mogočna skupina rusalij iz Gjevgjelije. Najprej so prikorakali moški, vsi v enotnih nošah, s sabljami v rokah, nato pa njihove žene z robci v rokah. Nihče bi ne verjel, kako se je preprosto ljudstvo vživelo v veličastno viteško igro, ki po svoji dinamiki gotovo nima para. Svojevrstna je bila tudi godba, kateri je dajal takt izredno močan boben. Iz rusalij se je oglašalo nekaj legendarno davnega in oddaljenega današnjemu življenjskemu občutju. Oživeli so vizijo macedonskih iger in junaških tekem.

V soboto 8. septembra so dosegle festivalske svečanosti s slovesnim sprevodom narodnih noš po mestu in s popoldanskim nastopom zopet na sokolskem telovadišču poleg velesejma svoj višek. Ljubljana je bila že na vse zgodaj na nogah. Ljubljancani in številni gostje od blizu in od daleč, ki so prihiteli na festival, so že mnogo prej, preden je sprevod narodnih noš ob 10-30 krenil s telovadišča po Bleiweisovi, Gospo-svetski, Tavčarjevi in Miklošičevi cesti čez Marijin trg in Stritarjevo ulico do mestnega magistrata in potem naprej po mestu, zavzeli mesta na trotoarjih ob vsej tej progi, da bodo v špalirju pozdravili mimohod. Mladi in stari so bili enaki v svoji vnemi in so čakali uro, dve uri na svojih postojankah in se ves čas nestrpno ozirali v smer, v kateri je bil napovedan obhod. Vsa okna in balkoni ob cestah in trgih so bili zasedeni od gledalcev in marsikje so si pripravili cvetja, da bodo z njim pozdravili slovanske goste. Prav veličastno sliko je nudila množica pred pošto, na Marijinem trgu, kjer je zavzela vse stopnišče pred cerkvijo, Prešernov spomenik in trimostje, in pa na Mestnem trgu, kjer je bil napovedan pozdravni nagovor.

Sprevod so začeli skavti kot reditelji, za njimi skupina kmečkih fantov na konjih in nato sokolska godba. Za njo so stopali Bolgari v svojih pestrih nošah in s praporom na čelu, pa Poljaki in Poljakinje v rdeče in zlato vezelih bluzah, vsi v cvetju in trakovih, in bratje Čehoslovaki, fantje v črnih plaščih in klobukih, dekleta v rožnatih krilih. Potem je sledila revija jugoslovanskih narodnih noš. Najprej znamenita skupina Korčulanov iz Blata, ki so tako naglo osvojili simpatije Ljubljanec in vsega festivala, z veliko državno trobojnico na čelu, s starinskimi

Ziljanka

meči ob bokih in s svojim turobnim bobnom. Pa lirično lahke, bele slavonske noše iz Andrijevcov pri Brodu, Baranjski iz Belega Manastira v črnih škornjih in kosmatih šubarah in njihova dekleta v dragoceno pestrih oblekah, dekleta in fantje v temnih odelih iz Dobrinja na Krku, pa fantje in dekleta v kratkih črnih krilih iz Dubokega pri Jagodini. Za njimi skupina iz Gjevgjelije, s skrajnega juga, v rdečih opankah in rdeče in rjavo vezelih nošah, žene posebej apartno oblečene, možje pa s svetlimi handžari v rokah, mrki in lepi, kakor je bila mrka in lepa borba Srbov s Turki za svobodo. Pa spet lahke, bele, z rdečim tkane obleke hrvatske skupine iz Lupoglava, naši Slovaki iz Novega Sada v visokih škornjih in dekleta, vsa v srebru in barvah, pa Srbi iz Požarevca in iz Skoplja v črnem in rjavem, pa spet Subotičanke v rožnatih odelih, možje pa v črnem in v škornjih. In potem Belokrajinke iz Adlešič v pisanih rutah in krilih in njihovi fantje, Črnomaljci in Črnomaljke v belem, Istrani v temnih suknjičih in Istranke v rdečih rutah in rožnatih predpasnikih. Za godbo »Sloge« pa morje slovenskih narodnih noš in na koncu skavti. Tako je šel sprevod po mestu, povsod navdušeno pozdravljan in zmerom iznova zasipavan s cvetjem. Skoraj vsaka skupina je imela svojo originalno godbo s seboj in godci, ki so venomer godli, so vzbujali mnogo zanimanja.

Kumpanjla

Istrska plesna skupina

Kajkavsko kolo

Kolo iz Skopske Črne gore

Na Mestnem trgu se je sprevod strnil v zbor pred magistratom, kjer so z balkona pozdravljali mimo-hod gostov ban dr. Marušič, ljubljanski župan dr. Puc, podžupan prof. Jarc in častne predsednice dam-skega komiteja: dvorna dama Tavčarjeva, županja Olga Pucova in soproga komandanta dravske div. oblasti Cukavčeva. Zastopniki narodnih noš iz Jugo-

slavije, Bolgarije, češkoslovaške in Poljske so polo-žili k spomeniku kralja Petra Osvoboditelja lep ve-nec z narodnimi trakovi vseh štirih držav. Župan dr. Puc je s kratkim nagovorom pozdravil vse goste, predvsem Čehoslovake, Bolgare in Poljake ter izrekel obžalovanje, da Slovenci od onkraj Karavank niso smeli na to veličastno kulturno narodno slavje. Pri tej priliki je množica občinstva navdušeno vzklikala Korošcem. V svojem govoru je dr. Puc naglasil, da je raznolika pestrost slovanskih narodnih noš, ki jo kaže sprevod, obenem značilno znamenje slovanske vzajemnosti. V tej raznolikosti je naša vrednost, vse nas pa veže ena duša in ena kri. Z vzkliki Jugoslaviji in slovanski vzajemnosti je g. župan sklenil svoje besede, godba pa je intonirala državno himno. Med obćim navdušenjem, ki je zajelo vse mesto, in med cvetjem, ki se je vsipalo z oken, se je sprevod po-mikal čez Mestni trg, Čevljarski most, Dvorsko na-brežje in Dvorski trg, Kongresni trg, Šelenburgovo ulico in Aleksandrovo cesto ter po Bleiweisovi cesti do velesejma, kjer je bil razhod. Kakor že prejšnji dan, se je tudi na praznik 8. septembra in v nedeljo 9. septembra vse mesto razvilo v eno samo lepo, de-centno, veselo plesišče. Posamezne skupine so na ulicah, na vrtovih in po lokalih improvizirale plese ob spremljevanju svojih dud, frul in tamburic in so zmerom privabile mnogo radovednega in hvaležnega občinstva.

Ob 15. uri se je nato vršil drugi veliki plesni nastop na sokolskem telovadišču. Zaradi praznika je bilo zanimanje občinstva tokrat še mnogo večje kakor prejšnji dan in pred impozantnim portalom na voglu Lattermanovega drevoreda se je že mnogo pred pri-četkom, pa tudi ves čas, kar so trajali plesi, stekalo celo morje ljudi. Pri vhodu je bila tolikšna gneča, da so reditelji z velikim naporom vzdrževali red. Tri-bune in stojišča so bila zasedena do zadnjega kotička. Na prireditvi je sodelovala železničarska godba »Sloge«, v odmorih pa je zapelo nekaj pesmi okrog 320 pevcev in pevk združenih pevskih zborov Huba-dove župe pod vodstvom pevovodij Premelča in Ven-turinja.

Ples so začeli Poljaki s krakowjakom, oberekom, mazurko, trojakom, lawiczaeckim in še z nekaterimi

Črnomaljsko kolo

drugimi točkami. Nastopili so v treh parih, dekleta v lepih rdečih in modrih oblekah in visokih čevljih, fantje pa v belih odelih in škornjih z ostrogami. Pri občinstvu so vzbudili ogromno navdušenje, dasi so te poljske narodne plesne prikrojili nekoliko v stilu baleta.

Za njimi so nastopili naši Istrani od društva »Soče« - matice z zelo lepim buzetskim kolom ob spremljavi stare istrske godbe z violino, trompeto, kontrabasom in klarinetom. Njihov priprosti ples, pri katerem so se zbrali mladi in stari ljudje in ki je pokazal mnogo pestrih figur, je žel mnogo odobravanja.

Sledilo je baranjsko kolo, ki so ga zaigrali fantje in dekleta iz Belega Manastira, dekleta v pisanih predpasnikih in s srebrom tkanih bluzah, fantje pa v visokih škornjih in črnih šubarah.

Nato zopet Poljaki z mazurko, kakor se pleše v okolici Loviča, in s trojakom iz Zgornje Šlezije. Mnogo navdušenja je zbudil zlasti drugi ples, ki v lepih figurah simbolizira borbo dveh fantov za dekleta. Poljski plesalci, ki so pri vsakem plesu presenečali z novimi, zmerom lepšimi narodnimi nošami, so morali na koncu dodati svojemu trojaku še nekaj variant, s čimer so se vnovič izkazali umetnike v plesu.

Nato so prišli fantje in dekleta iz Subotice z bunjevačkim in momačkim kolom. Dekleta so nosila dolge kite in rože v laseh ter rožnata krila, fantje pa srebrno pestre bluže, visoke škornje in jahalne hlače. Podali so dva lepa, tiha, vase zamišljena ritmična plesa.

Originalen je bil nastop skupin iz Lupoglava, ki je zaplesala drmeš, staro sito, polko, dučec in cigano. Ko so s svojim orkestrom s tamburicami stopili na plesišče, fantje v dolgih, belih hlačah s pisanimi rutami na glavi, so se najprej globoko priklonili. Ples so izvajali z brhko lahkoto in vriskaje ter so med rajanjem in vriskom na koncu odšli s plesišča.

Poljaki so nato v originalnih kostumih izvajali še znameniti ples Goralov.

Za zaključek je nastopila skupina iz Blata na Korčuli s kumpanjijo, staro viteško igro, predstavljačo boj med domačini in gusarji. Borben in zanosen je bil že sam način, kako so prihajali na plesišče. Pred

Bolgarska plesna skupina

Moreška

Rusallje iz Gjevgeleje

njimi prapor, tamburlin in dude, nato pa vrsta mož v pestrih narodnih nošah s starinskimi meči ob bokih. Za njimi so korakale žene v dolgih, belih krilih in belih bluzah, z rdečimi trakovi v laseh. Z bojnim klicem so stopili možje na oder, žene pa so zdaleč gledale. Vojvoda je pred začetkom igre pokleknil in molil, kakor je včasih molil poveljnik pred bojem za

Slovaški plesni par

zmago. Plesalci so nato izvlekli meče in med sviranjem dud se je pričel ples, ki je vseboval vse polno pestrih, zanimivih in težkih variant borbe otočanov z gusarji.

V nedeljo 9. septembra se je vršil tretji plesni nastop na sokolskem telovadišču, tokrat ob 19. uri. Pred ogromno množico občinstva so ob svitu žarometov nastopile skupine iz Adlešičev, iz Andrijevcov pri Slavonskem Brodu, iz Skopske Črne gore, iz Korčule in pa ponovno Bolgari.

Vsi plesi so bili veliko novo doživetje in je množica vse nastopajoče viharno aklamirala. Posebno burno je pozdravila Bolgare, katerih vodja prof. Conev je spregovoril nekaj pozdravnih besed pred mikrofonom in med drugim poudaril, da je kulturno vzajemno sodelovanje med Jugoslovani in Bolgari najboljša pot za dosego nacionalne in državne enotnosti med obema slovanskima vejama na Balkanu. Izrekel je tudi željo, naj bi se vsako leto vršil v Ljubljani festival slovanskih narodnih plesov.

Prisrčno je bilo zaigrano adlešičko kolo, presenčila sta slavonsko kolo in kolo iz Skopske Črne gore, ki ga je vodil Borisav Aršić, šef oddelka za turizem na banski upravi v Skoplju. To kolo je bilo zelo elementarno in je napravilo na vse najgloblji vtis.

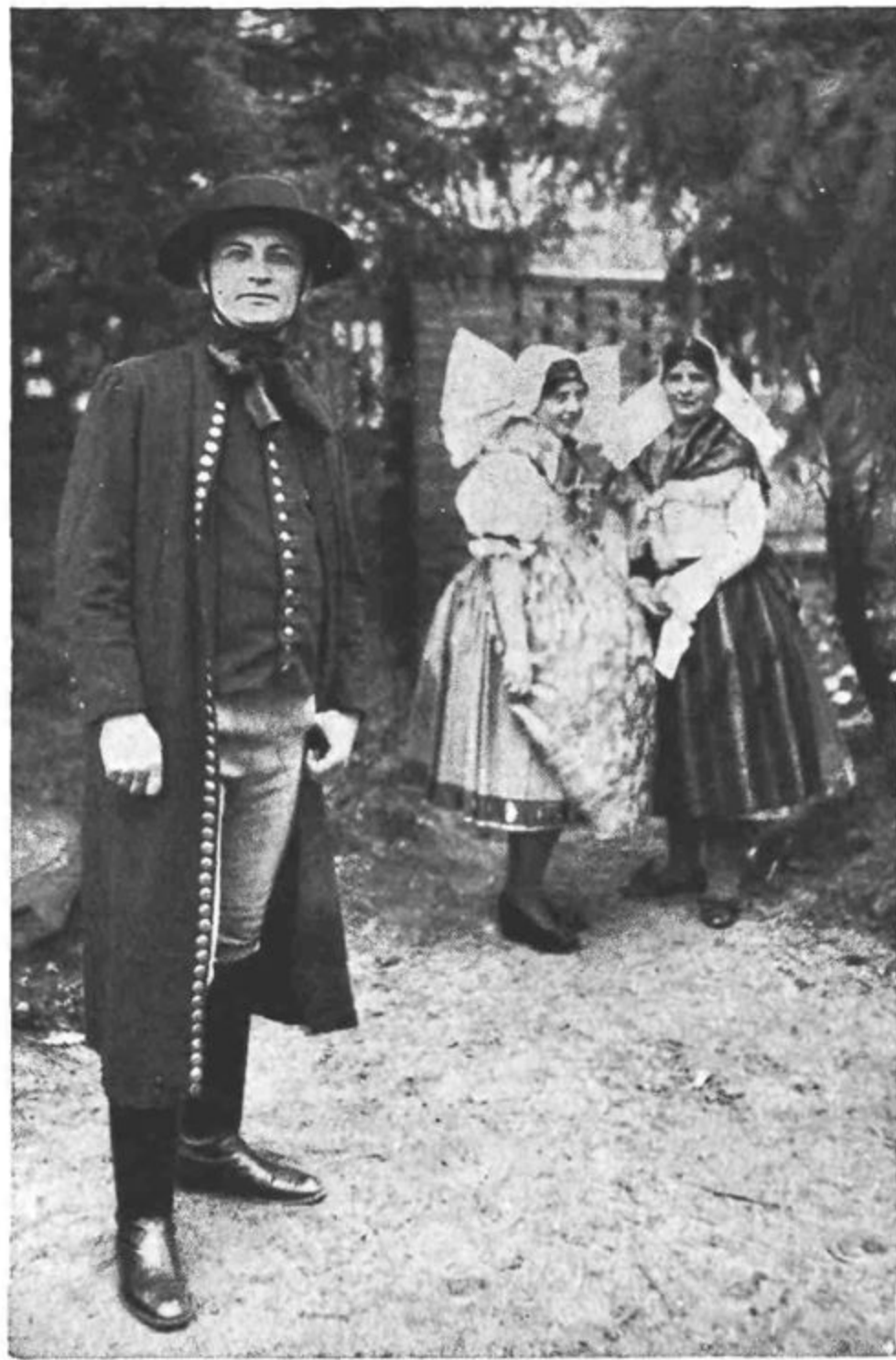
Najlepša in najzanimivejša atrakcija na večeru pa je bila moreška, ki so jo predvajali Korčulani v si-

jajnih, originalnih kostumih. Stara viteška igra z meči je bila tako dramatična in slikovita, da ji je občinstvo kljub dolgemu izvajanju sledilo do konca z veliko napetostjo.

Na koncu je predsednik glavnega prireditvenega odbora podžupan prof. Jarc izrekel zahvalo vsem skupinam, ki so s svojim sodelovanjem pripomogle festivalu do tako veličastnega uspeha, posebej toplo pa se je zahvalil pokroviteljici festivala Nj. Vel. kraljici Mariji, ki je z veliko ljubeznijo in zanimanjem spremljala ves potek plesnih svečanosti.

Festival je privabil v Ljubljano mnogo tujcev iz inozemstva. Navzoči so bili dopisniki bolgarskih, čeških, nemških, francoskih, danskih, angleških in celo ameriških listov, ki so vsi objavili navdušena poročila o festivalu.

Potek festivala je zvočno snemalo filmsko podjetje »Svetloto« iz Zagreba. Film je lepo uspel in že kroži po naši državi in v inozemstvu. Nedvomno bo mnogo pripomogel, da bo vzbudil zanimanje za narodne plesne vse vrste predvsem med narodom samim in njegovimi plesalci, ki se naj jim vzbudi — kakor je zapisal podžupan prof. Jarc v festivalski brošuri — »zavest, da so v zvezi z narodno nošo stari običaji in zlasti stari plesi nekaj dragocenega, kar se ne tiče samo njih, ampak je sploh folkloristično dragoceno blago.«

Prizor iz češke kmetiške svatbe

NAŠA KRONIKA

PIŠE MESTNI ARHIVAR

AVGUST 1920

1. »Jugoslovanska Matica« je sklicala po vseh večjih mestih, tako tudi v Ljubljani, Mariboru in Celju velika protestna zborovanja proti nameravani odpravi demarkacijske črte med glasovalnima conama A in B na Koroškem. Odprava te črte nasprotuje St. Germainski mirovni pogodbi, oškodovala pa bi našo državo z velikim dotokom manj vrednega denarja, ne glede na to, da bi podivjana agitacija povzročila tudi v coni A neznosne politične in prehranjevalne razmere.

5. *Gospodarski svet* se je ustanovil v Beogradu. Za člane tega sveta so imenovani sledeči Slovenci: Ivan Knez, predsednik trgovske zbornice in občinski svetnik, inženjer Vinko Turnšek, ravnatelj urada za pospeševanje obrti, Dragotin Hribar, predsednik Zveze industrijcev, Karel Kobi, veletržec v Mariboru in Janko Jovan, ravnatelj Zadružne zveze v Ljubljani.

8. Denarno zbiranje v obliki cvetličnega dne je bilo prirejeno danes v Ljubljani v korist koroškega narodnega fonda.

10. Javni nameščenci protestirajo proti podraženju premoga in železniških tarif, zlasti pa zahtevajo izboljšanje gmotnega položaja uradništva in uvedbo pravične službene pragmatike.

12. Narodni svet za Koroško je izdal troje vrst narodnih kolek. Prvega v zeleni barvi s sliko Vrbskega jezera po 1.— K, drugega v rdeči barvi s sliko koroškega fanta v narodni noši, tretjega v modri barvi s sliko koroškega slovenskega dekleta v narodni noši, zadnja po K — 50. Koleke je izdelal akad. slikar Maksim Gaspari in jih razpošilja »Gospodarski zvon«.

16. Deželna vlada je sklenila razpustiti ljubljansko prisilno delavnico in poslati obsojence njihovim občinam, vzgojevališče pa se premesti v Kočevje. Dosedanji ljubljanski zavod se bo uporabil v bolniške namene.

20. Osrednja vlada v Beogradu je odstopila. Novo vlado je sestavil dosedanji ministrski predsednik dr. Milenko Vesnić in zastopata v njih Slovence dr. Anton Korošec kot minister prometa in dr. Vekoslav Kukovec kot minister za socialno politiko.

Skladatelj Emil Adamič se je povrnil iz šestletnega vojnega ujetništva iz Rusije v Ljubljano.

26. »Mariborski delavec«, glasilo jug. demokratske stranke v Mariboru, je prenehal izhajati. Mesto njega začne izhajati dnevnik »Tabor« in je prevzel glavno uredništvo novega lista narodni poslanec profesor Voglar.

Regent Aleksander je podpisal obširno amnestijo za vso Slovenijo. Pomiloščeni so vsi politični obsojenci, zlasti one osebe, ki so bile sojene radi žaljenja Veličanstva.

28. V Ljubljani epidemično razsaja griža. Zdravstvena oblast po časopisju opozarja prebivalstvo na nevarnost te bolezni in daje navodila za obvarovanje pred njo.

Ponarejeni 20-kronski bankovci so se pojavili v Ljubljani.

29. Danes so se pričele v Mariboru velike sokolske slavnosti, ki bodo trajale do 1. septembra. Vršijo se pokrajinski sokolski zlet Sokolskega saveza.

30. Aprovizacija. Goveje meso se prodaja po 22.— in 24.— K kg; svinjsko po 24.— in 28.— K; kava 56.— do 80.—, riž 32.— do 36.—, sladkor 60.—, bela moka 13'50 K za kg; olje 52.— do 56.— K, mleko 5.— K za liter, jajca kos K 1'50.

Umrlo je v avgustu v Ljubljani 182 oseb.

SEPTEMBER 1920

1. V deželni vladi za Slovenijo je bil imenovan za poverjenika za pravosodje dr. Gregor Žerjav, za poverjenika za notranje zadeve univ. prof. dr. Leonid Pitamic in za poverjenika za socialno politiko dr. Vladimir Ravnihar.

Most čez Ljubljanico med Opekarsko cesto in Prulami je dograjen in izročen prometu.

2. Nemški publicist Herman Wendel, znani prijatelj našega naroda, se mudi danes v Ljubljani in se odpravlja na študijsko potovanje v Makedonijo.

4. Skladatelj Viktor Parma, ki je doslej živel na Dunaju, se je te dni za stalno naselil v Mariboru.

10. Na ljubljanski univerzi je bilo v prvem letu njene obstoja vpisanih 741 slušateljev, in sicer na tehniški fakulteti 257, na pravni 234, na filozofski 96, na bogoslovni 90 in na medicinski 63.

Deželna vlada za Slovenijo je glede na močno gibanje, ki se opaža med uradništvom, sklenila ponovno naprositi vlado, da takoj reši vprašanje službene pragmatike in dovoli uradništvu 25% povišanje draginjskih doklad.

12. V Hrvači pri Ribnici so odkrili spomenik jezikoslovcu patru Stanislavu Škrabcu.

14. Seja ljubljanskega občinskega sveta. Zaradi bolezni je bil podeljen županu dvomesečni dopust, zato predseduje obč. svetu podžupan dr. Karel Triller. Mestni uslužbenci prosijo, da jim obč. svet dovoli enkratni nabavni prispevek, in sicer oženjenim 4000 K, samcem 3000 K. Obč. svet je prošnjo odklonil. Čim bo država regulirala uradniške plače, bo storila to tudi mestna občina. — Obč. svet je dalje sklenil: 1. da se proti inspektoratu drž. železnic, ki je zasedel s svojimi uradi mestni dekliški licej in ga vkljub odpovedi noče izprazniti — sodno postopa. Šolski zavod je sedaj stisnjen v »Mladiki« in teh škandaloznih šolskih razmer ne more občina prenašati.

Janko Jovan

Ivan Knez

Fran Voglar

Viktor Parma

2. pozdraviti in podpirati novoustanovljeni železniški konsorcij v Kočevju, ki si je nadel nalogo, izposlovati podaljšanje dolenske železnice od Kočevja do postaje Brod-Moravice. Ta proga je velikega pomena za trgovski promet Slovenije in pomeni znatno skrajšanje proge Ljubljana—Sušak.

Obč. svetn. dr. Adlešič je interpeliral radi prodaje mestnih poslopij. — Gospodarski urad Mol poroča, da je vzrok pasivnosti mestnih poslopij iskati v tem, ker so najemnine prenizke. Popravila in snaženja stanovanj naj opravljajo stranke na svoje stroške. — Na interpelacijo istega občinskega svetnika glede prodaje hotela »Tivoli« poroča gospodarski urad, da občina hotel potrebuje za svoje goste, da ni odvisna od drugih podjetij. Zakupnika Dolničarja, ki je lani hotel prevzel, ne gre metati na cesto, zlasti ker je v podjetje dosti investiral. Če postane hotel »Tivoli« privatna last, bi tvoril stalno ognjišče nezadovoljstva za obiskovalce parka in za mestno občino. Občina je kupila l. 1865. ves tivolski kompleks od cesarja Franca Jožefa I. pod pogojem, da ostane vedno ohranjen ljubljanskemu občinstvu. — Dalje poroča podžupan, da je občina plačala za razsvetljava na državni obrtni šoli l. 1919. K 12.928'48 in letos K 13.488'55. — Obč. svetn. J. Jeglič zahteva, da se na Opekarski cesti pomnoži razsvetljava, v parku na trgu Taboru pa namesti paznik; obč. svetn. Koleča pa prosi, da se iztrebi jarek na Tržaški cesti.

Dalje je občinski svet sprejel:

1. računski sklep Mestne hranilnice za leto 1919.;
2. ponudbo Frana Vokača, da plača za odkup mestnega sveta na Vodnikovem trgu za kvadr. m K 500'—;
3. odklonil pritožbo gostilničarjev Schreya, Mraka, Košaka in Mikliča proti naknadnemu predpisu užitnine na pijačo;
4. odobril poročilo mestnega fizikata o zdravljenju mestnih ubožcev;
5. odobril spremembo parcelacije na prošnjo M. Križmana v kat. obč. Karlovško predmestje;
6. odobril plačilo izdatkov za zgradbo cestnega kanala v Marmontovi in Kopališki ulici v znesku K 7939'—;
7. odobril popravilo mostu čez Mali graben na Opekarski cesti in dovolil v ta namen K 14.680'58;

8. odobril mestnemu vodovodu zvišanje vodovodne naklade, dalje cene pri večji porabi vode, vodomerščine in ukinitvev vseh popustov pri vodovodnih računih. — Vodovod ima zaradi podraženja premoga, povišanja voznine in delavskih mezd v letu 1920/21 1,525.729'— K primanjkljaja. Obč. svetn. J. Ložar predlaga, da se zveže kamniška žel. proga s Klečami, kar bi izdatno zmanjšalo prevozne stroške premoga. Obč. svetn. I. Kocmur predlaga, naj se bakteriološko preišče vse vodnjake v Spodnji Šiški in gospodarje prisili, da uvedejo vodovod;

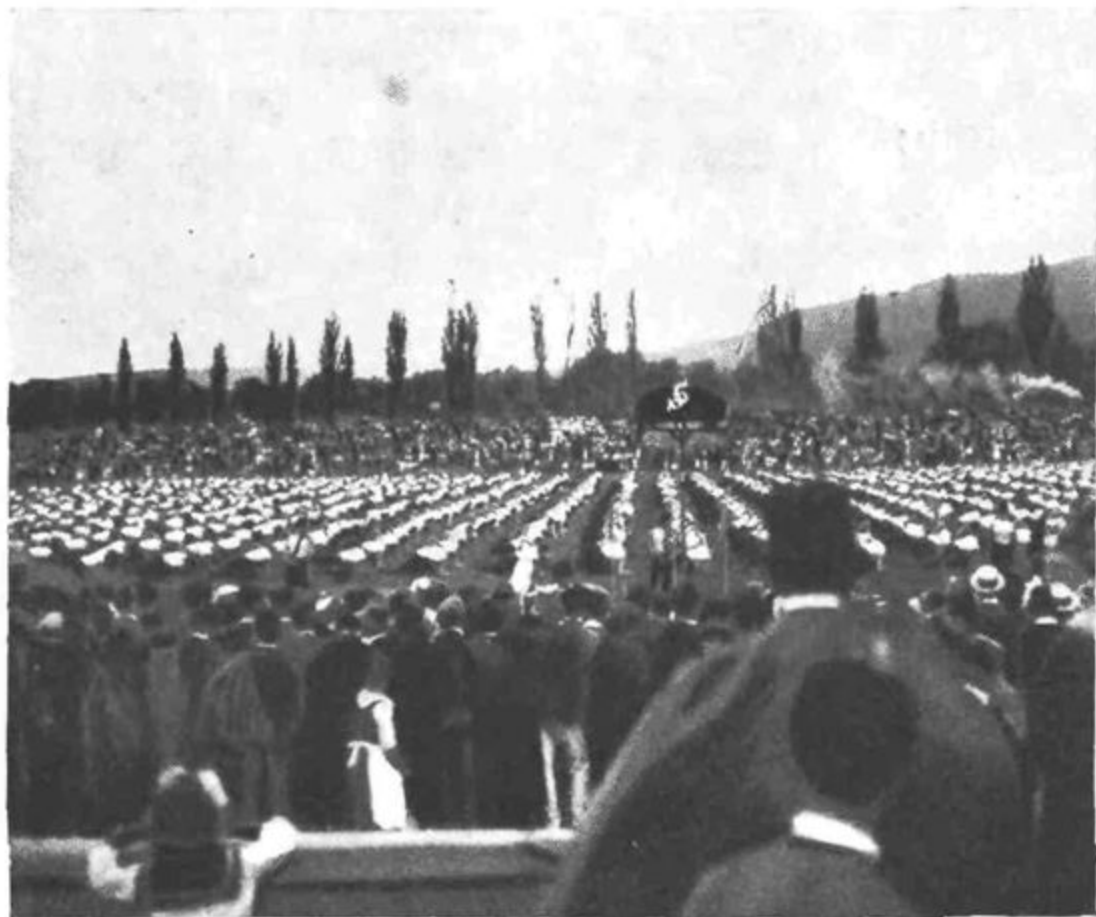
9. sklenil zaradi stalno naraščajočih cen vseh produktivnih potreb zvišati s 1. septembrom ceno električnemu toku, in sicer za razsvetljava na K 8'—, za motorje na K 5'—, za električno cestno železnico na K 3'— za kil. uro. Le tako se lahko krijejo nad 2 milj. K narasli izdatki. — Iz istih razlogov se zviša tudi cena plinu na K 8'— za kub. m.

Obč. svetn. I. Kocmur je stavil sledeče predloge: 1. ustanovi naj se bolniška blagajna za mestne uslužbenice, upokojence in njih svojce; 2. sedanji trg Predškofijo, oziroma Pogačarjev trg naj se prekrsti v Adamičev in Lundrov trg, Zaloška cesta pa v Cesto 24. aprila; 3. vozni promet z avtomobili in kočijami

I. pokrajinski sokolski zlet v Mariboru: spreved Sokolic

naj se prepove v Frančiškanski, Križevniški in Gosposki ulici, divjanje avtomobilov pa naj se ostro kaznuje. — Obč. svetn. I. Mihevc predlaga resolucijo za takojšnjo otvoritev obrtno-nadaljevalnih šol, ki so že od začetka vojne zaprte. Pozove naj se vlado in trg. zbornico, da prispevajo za pouk in pomorejo, da se ta za obrtno mladino važna šola zopet otvori. Podžupan pojasnjuje, da se je o tej stvari že razpravljalo. Učiteljstvo prejema za pouk na obrtno-nadaljevalni šoli za tedensko uro po 40.— ozir. 32.— K plače, zato zahteva 100% povišanje, kar pomenja tudi 100% zvišanje proračuna, kar pa je vlada odklonila, mestna občina pa zaradi slabih finančnih razmer ne more nositi vsega bremena. — Isti občinski svetnik predlaga resolucijo na vlado, da se ljubljanskim mesarjem dovoli tudi nakup živine v Prekmurju, kjer ima sedaj nakupovalni monopol samo Vnovčevalnica za živino. Živina se prodaja v Prekmurju po K 4.— do 5.—, kar bi pomoglo za znižanje cen mesu v Ljubljani. — Obč. svetnik dr. J. Adlešič predlaga, da se glede na stanovanjsko bedo reformira mestni stavbni red, mestna občina si more pridobiti razlastilno pravico za stavbne parcele, dalje naj se ustanovi stanovanjski fond in izvrši revizija najemnin in podnajemnin. Ustanovil se je poseben stanovanjski odsek, v katerega so izvoljeni: dr. J. Adlešič, Fran Škulj in Ivan Kocmur. — Isti obč. svetnik prosi pojasnila, kako je mogoče, da je verižniški urad kaznoval razprodajalce kruha po stojnicah, ker so prodajali kruh višje, nego peki. Podžupan pojasni, da je prodaja kruha na stojnicah prepovedana. Le oni, ki prodajajo klobase, smejo h klobasam prodati tudi en ali dva koščka kruha. Ker zasluži prodajalec že pri klobasi, nikakor ni dovoljeno, da bi iskal dobička še pri kruhu. — V stanovanjskem vprašanju je stavil še obč. svetnik I. Kocmur predlog, da se preiščejo vse hiše in da se dožene, kje bi se dalo poceni adaptirati stanovanja na podstrešjih. Podžupan pojasnjuje težave tega predloga, češ, da posamezni hišni posestniki sploh

I. pokrajinski sokolski zlet v Mariboru: javna telovadba

I. pokrajinski zlet v Mariboru: sprevod Sokolov

ne dopuste kakih adaptacij, če pa jih že dovoljujejo, zahtevajo, da nosi vse stroške mestna občina.

16. *Ljubljanski dopisni urad razglša:* V včerajšnji seji je plebiscitna komisija v Celovcu sklenila, da se mora naša vojska umakniti iz cone A, ne da se poprej ali istočasno umakne tudi italijanska vojska iz avstrijskega ozemlja na Koroškem. Dalje, da se mora umakniti tudi vse aktivno orožništvo, ki ni rodom iz Koroške in naposled, da se morajo suspendirati do plebiscita izvajanje nadzorstev nad (nemškimi) veleposestvi. Glede na to je deželna vlada za Slovenijo v svoji izredni seji danes dopoldne sklenila, podati svojo demisijo.

Dr. Vilko Pfeifer, bivši vladni komisar v Mariboru, je imenovan za agrarnega komisarja v Mariboru.

Ivan Belič, dolgoletni občinski svetnik, lastnik gostilne »Pri šestici«, je danes umrl.

26. Uslužbenci ljubljanske cestne železnice so stopili danes v stavko, ker jim ravnateljstvo kakor tudi glavni odbor na Dunaju ni ugodno rešil prošnje za povišanje draginjskih doklad.

28. *2000 šolskih otrok iz nesvobodne Koroške* je prispelo danes na obisk v Ljubljano. Otroci so bili sprejeti v Ljubljani nad vse prisrčno.

Jakob Smole, upokojeni uradnik tobačne tovarne, ki je marljivo deloval v ljubljanskem občinskem svetu od l. 1912., je danes umrl.

29. *Izredna seja ljubljanskega občinskega sveta.* Podžupan se v uvodu spominja umrlih občinskih svetnikov Ivana Beliča in Jakoba Smoleta. Na njih mesta sta vpoklicana v občinski svet kleparski mojster in hišni posestnik Alojzij Lenček in upok. sodni oficial Valentin Vončina. Na mesto umrlega obč. svetnika Ivana Bonača je vstopil v obč. svet Jakob Bole.

V odbor za popravo volilnih imenikov in rešitev volilnih reklamacij, ki deluje pod predsedstvom župana, je izvolil obč. svet Antona Likozarja in Maksa Lillega. Predlog, da se izvoli v ta odbor tudi obč. svetnik J. Jeglič, je bil odklonjen. — Glede pouka na obrtno-nadaljevalnih šolah poroča podžupan, da se je poskušal doseči sporazum z učiteljstvom za 50% povišanje urnine, vendar brezuspešno, ker zahteva

Ivan Bellč

Valentin Vončina

Maks Lilleg

Tomaž Novak

učiteljstvo 100 % zvišanje. 50 % zvišanje znaša K 20.000— do 25.000—, kar bi Zveza obrtnih za drug še zmogla. Zadeva se prepusti obrtni zvezi, da začne pouk s pomočjo drugih učnih moči.

Obč. svetnik Šerjak predlaga, da se vpokliče v obč. svet mesto padlega obč. svetnika Tomaža Novaka njegov namestnik, prav tako naj se vpokliče namestnik za obč. svetnika dr. Ivana Zajca, ki se občinskih sej ne udeležuje.

30. *Zdravstveno stanje v Ljubljani.* Splošna umrljivost se je zopet znižala in približala oni iz predvojnih let. Izmed akutnih bolezni se je v zadnjem letu najbolj razširila griža, ki je zahtevala veliko žrtev. V teku leta 1919. se je rodilo 1187 otrok, umrlo 1252 oseb.

Umrlo je v mesecu septembru 132 oseb.

OKTOBER 1920

1. Danes je bila podpisana naredba ministrskega sveta, ki urejuje draginjske doklade državnih nameščencev in ki stopi z današnjim dnem v veljavo.

4. Zlatko Baloković, jugoslovenski violinski virtuoz, je koncertiral danes v Ljubljani v hotelu Unionu.

10. Plebiscit na Koroškem se vrši danes. Vsa država nestrpno pričakuje izida, s katerim se odloči državna pripadnost slovenske Koroške.

11. Plebiscitna komisija je začela danes s skruti-nijem. Izid plebiscita bo objavljen šele v nekaj dneh. Iz plebiscitnega ozemlja prihajajo obupna poročila o nezaslišanem terorju nemških agitacijskih tolpe, ki so v ogromnem številu preplavile slovensko ozemlje.

12. *Seja občinskega sveta ljubljanskega.* Podžupan poroča, da je na mesto obč. svetnika Tomaža Novaka, ki ga pogrešajo od začetka vojne, vpoklical njegovega namestnika Ivana Pengova, podobarja. — Zaradi osebnih sprememb v obč. svetu so bili izvoljeni v finančni odsek obč. svetnik Vončina, v direktorij užitn. zakupa obč. svetnik Lenček, v odbor vodovoda, elektrarne in plinarne obč. svetnik Bole, v odbor mestne klavnice obč. svetnik Jaklič in Lenček, v šolski odsek obč. svetnik Ružička in Vončina, v obrtni odsek obč. svetnik Jaklič in Bole, v ubožni odsek obč. svetnik Lenček in Vončina, v policijski odsek obč. svetnik Lenček, ki je izvoljen tudi v naborno komisijo. —

V upravni svet Mestne hranilnice sta izvoljena obč. svetnik Ivan Petrič in Anton Škof. — Za namestnika v mestni šolski svet je bil izvoljen obč. svetnik Jan Ružička. — Dalje je občinski svet sklenil:

1. da se tovarnarja Adolfa Reicha prisili sodnim potom na izpolnitev v kupni pogodbi z dne 17. IX. 1915 prevzete obveze glede izvršitve novega betonskega kanala;

2. na prošnjo Električne zadruga v Spodnji šiški za prevzem javne ulične razsvetljave je obč. svet sprejel pogoje, dogovorjene z mestno občino ljubljansko in gori omenjeno zadrugo;

3. obč. svet je sprejel občinski davek na vozila in avtomobile in občinski davek na prenočišča in določila teh davščin;

4. odobril načrt in pravila bolniške blagajne mestnih nameščencev. Začetek poslovanja bo določil obč. svet kasneje;

5. dovolil za popravo ograje v »Zvezdi« v znesku K 4778.—;

6. dovolil tržnemu nadzorstvu K 7000.— za nabavo potrebnih potrebščin in kemikalij;

7. izdal mestni občini stavbno dovoljenje za zgradbo stanovanjske hiše na Prulah;

8. zvišal prevozne tarife mestnemu prevozniku J. Turku;

Anton Škof

Josip Zupančič

Dr. Ivan Zajc

Zlatko Baloković

Ivan Pengov

Ivan Petrič

9. dovolil zvišanje cene voznih listkov električni cestni železnici na K 1'60 s 15. decembrom pod pogojem, da gre polovica poviška v korist uslužbencev te železnice in da vozi redno tudi na dolenski progi. — Iz poročil obč. svetnikov je razvidno, da je delavstvo zaradi dnevno naraščajoče draginje v obupnem položaju. Obč. svetnik Tokan je mnenja, da je nujno potrebno, da prevzame mestna občina to podjetje in ga primerno razširi. Podžupan pojasni, da zahteva družba 4 milj. dinarjev za to železnico. Vsak voz stane 800.000.— K. Občina teh sredstev ne premore;

10. odobren je bil proračun za l. 1920./21. užitninskega zakupa;

11. tehtarina pri mestnem užitninskem zakupu se poviša za 100%, ker so se stroški in popravila tehtnice izdatno povečali;

12. zaradi splošnega naraščanja draginje se zvišajo tudi kavcije in klavnina pri mitniških uradih.

Obč. svetnik Eng. Franchetti je stavil resolucijo s predlogom, da se mestna pekarna, ki dela škodo pekrom — opusti. V živahni debati so se izjavili za predlog obč. svetniki A. Rojina in A. Bončar, češ, da je po vojni mestna pekarna nepotrebna. Obč. svetnika I. Kocmur in dr. J. Adlešič pa sta proti predlogu. Mestna pekarna je za prebivalstvo nujno potrebna, zato jo je treba še razširiti, kakor se dela to drugod,

kjer se taka podjetja komunalizirajo. Treba je peke energično revidirati. Predlog, da se mestna pekarna opusti, je bil s 16 proti 15 glasovom odklonjen. — Obč. svetnik Josip Zupančič predlaga, da se od skladišč na Dolenskem kolodvoru zgradi čez mestni svet na Dolensko cesto v olajšanje prometa nova cesta. — Obč. svetnik Ivan Srebot ugovarja, da se tvrdki Zankl dovoli v Jenkovi ulici stavbo, v kateri bi se kuhale kemikalije. — Obč. svetnik I. Kocmur interpelira g. podžupana, zakaj je mestni magistrat v kljub sklepu obč. sveta, da je potrebno skrajno varčevanje in omejitev pri električni razsvetljavi, dovolil delegaciji ministrstva financ razširjenje naprav za električno razsvetljavo. Zaradi tega je ta uprava uvedla deljene uradne ure. Uraduje naj se povsod enotno, od 8.—2. ure. Prosi podžupana, da se napravi konec tej neslišani porabi toka, zlasti ker se zavrača najupravičenejšje želje strank. Uraduje naj se ob dnevni svetlobi.

14. *Plebiscit na Koroškem se je zaključil v korist Avstrije.* Pri sinočni zelo kratki seji plebiscitne komisije je predsednik komisije Peck razglasil izid plebiscita v coni A, ki je sledeč: V okraju Rožku je glasovalo za Avstrijo 1980, za Jugoslavijo 2318; Borovlje so dale za Avstrijo 6427, za Jugoslavijo 4981; Velikovec za Avstrijo 8306, za Jugoslavijo 2444 in v Pliberku za Avstrijo 5312, za Jugoslavijo 5535 oseb, skupno torej za Avstrijo 22.025 in za Jugoslavijo 15.278 glasov.

Iz došlih poročil je razvidno, da se je vršil plebiscit pod silnim pritiskom nemške, sistematično organizirane propagande. Ves nemški narod je materialno in moralno podpiral svoje nacionalne težnje v Koroški. Poleg tega so uživali Nemci polno podporo Italije, ki stoji odkrito na strani Avstrije. Plebiscit na Koroškem ostane v zgodovini slovenskega naroda za vedno črni madež. Ali smo storili vse, kar je bilo mogoče in potrebno za našo zmago? To in še marsikaj bo pojasnil — čas.

V Ljubljani so bile včeraj v znak žalosti zaprte vse trgovine, gostilne in kavarne. Na velikem protestnem zborovanju zoper nasilstva in plebiscitne sleparije pred Mestnim domom se je zahtevalo, da se Koroška zasede takoj z oboroženo silo.

Ivan Srebot

Dr. Gustav Záhorsky

Miha Verovšek

Ing. Vladimír Šuklje

15. Da zaščitijo naše prebivalstvo in njega imetje, ki je skrajno ogroženo po organiziranih nemških tolpah, so zasedle naše čete važnejše postojanke v pasu A na Koroškem. Avstrijska vlada protestira proti zasedbi. — Naš delegat pri plebiscitni komisiji Jovan Jovanović je odstopil.

18. Na zahtevo veleposlaniške konference v Parizu je beograjska vlada definitivno sklenila umakniti naše vojaštvo iz Koroške in predati upravo plebiscitnega ozemlja avstrijski republiki. S tem je končano zadnje dejanje narodne tragedije v Koroški.

20. Nj. vis. regent Aleksander je sprejel danes deputacijo narodne vlade pod vodstvom predsednika dr. J. Brejca in deputacijo koroških Slovencev pod vodstvom univerzitetnega profesorja dr. R. Kušaja. Ob tej priliki je bila predana na najvišjem mestu obširna spomenica o izvajanju plebiscita v Koroški, podprta z močnimi dokazi pristranosti plebiscitne komisije.

23. Za rektorja ljubljanske univerze je bil izvoljen prof. dr. Rihard Zupančič, ki je danes nastopil svoje mesto.

Pri generalnem konzulatu čehoslovaške republike v Ljubljani je bil imenovan za atašeja odlični naš prijatelj dr. Zahorsky, ki je danes prispel v Ljubljano.

27. Mestni blagajnik Miha Verovšek, dolgoletni zastavonoša ljubljanske sokolske župe, je danes umrl. Umrlo je v oktobru v Ljubljani 116 oseb.

NOVEMBER 1920

3. Branko Pogačnik, kapetan kralj. garde, je imenovan za ordonančnega oficirja Njeg. Vis. regenta Aleksandra.

5. Kranjska hranilnica slavi danes 100 letnico svojega obstoja. Zavodu načeluje sedaj industrijalec Dragotin Hribar. Kranjska hranilnica spada med pionirje našega hranilništva in uživa veliko zaupanje občinstva. Pred vojno je bil zavod domena nemške narodne manjšine.

6. Jadranska delegacija naše vlade, ki potuje k pogajanju o jadranskem vprašanju v Rapallo, je prispela danes v Ljubljano. V delegaciji so ministrski predsednik dr. Milenko Vesnić, zunanji minister dr.

Trumbić in finančni minister Kosta Stojanović. Predsednik dež. vlade dr. Brejc je pozdravil na kolodvoru delegate, nakar je delegacija političnih strank tolmačila zahteve slovenskega naroda v jadranskem vprašanju.

9. Seja občinskega sveta ljubljanskega. Podžupan poroča, da je prejel ob priliki izgube koroškega plebiscita od zagrebškega mestnega zastopstva brzojavko z izrazom žalosti in sočutja. — Dalje je vlada dovolila, da se linijska užitnina obdrži kot mestna trošarina in da se mesto dosedanjih doklad pobira posebna mestna naklada. To bo nov dohodek mesta, ki občinstva ne bo oškodoval, ker so te doklade naložene večinoma na alkohol.

Dalje je občinski svet sklenil:

1. regulacijo dohodkov užitninskega osebja z zahtevo, da predloži mestni magistrat zadevni predlog na prihodnji seji;

2. protestirati pri ministrstvu financ zoper ukinitvev davka od prirastka vrednosti nepremičnin, ker je ta davčina socialno najpravičnejša, zlasti v dobi takega prekupčevanja, kakor ga doživljamo sedaj.

Podžupan odgovarja na interpelacijo 1. obč. svetnika Franchettija glede oddaje toka obrtnikom. Obstoječe naprave izključujejo vsako razširjenje toka bodisi obrtnikom, kakor privatnim prosilcem. Treba je ali zgraditi novo elektrarno ali pa obstoječo popolnoma preurediti; za oboje pa manjka denarja. Ako zgradi papirnica v Medvodah veliko elektrarno, je upati, da sklene Mol s to dobavno pogodbo za tok; 2. obč. svetniku J. Ložarju glede zgradbe železniškega tira k mestnemu vodovodu v Kleče. Amortizacija in obrestovanje take zgradbe pa je mnogo dražja kot dovoz premoga s konji; — 3. obč. svetniku Kocmurju glede prometa z vozovi in avtomobili po ozkih ulicah. Policijsko ravnateljstvo je bilo večkrat naprošeno, da napravi red, vendar še vedno popolnoma opušča vsako preganjanje voznikov; — 4. istemu občinskemu svetniku glede vodnjakov v Šiški: od bakteriološke preiskave ni pričakovati uspehov, kemična preiskava vodnjakov bi dala le trenuten uspeh. Gospodarje siliti, da v današnjih časih, ko za drag denar ni dobiti vodovodnih naprav, zgrade vodovode, pa bi bilo prekruto; — 5. obč. svetniku Mihevcu glede nabave živine v Prekmurju: cene mesa so v Ljubljani enake cenam v drugih mestih. V primeru proste trgovine z živino v Prekmurju bodo cene takoj poskočile, Mol pa ne more zahtevati monopola za nakup živine v Prekmurju, ker se zaradi monopolnega položaja domačini upravičeno pritožujejo; — 6. obč. svetniku Kocmurju odgovarja podžupan, da je nastala interpelacija radi višje oddaje toka finančni delegaciji iz ogorčenja uradništva nad vpeljavo popoldanskih uradnih ur, Mol pa ni mogla odreči prošnje finančne delegacije; — 7. obč. svetniku Zupančiču odgovarja podžupan, da bi stala zgradba druge ceste od Dolenjskega kolodvora do Dolenjske ceste K 120.000.—, mestna parcela bi bila s tem razkosana in onemogočena zgradba skladišča za gramoz, ki ga Mol dovaža iz Lanišča; — 8. obč. svetniku Srebotu pa pjasni, da bo tvrdka Zankl v Jenkovi ulici zgradila samo skladišče za sode, ne bo pa kuhala kemikalij.

Obč. svet je izvolil nov meščanski odbor za upravo meščanske imovine, v katerega so bili izvoljeni: Avgust Jenko, Engelbert Franchetti, Tomaž Bizilj, Blaž Jesenko, Alojzij Lenček in Josip Maček. — Obč. svet je izvolil tudi volilne komisije za volitve v ustavotvorno skupščino. — Dalje je obč. svet sklenil:

1. da zahteva od vlade podržavljenje mestnega dekliškega liceja, odnosno dekliške realne in reformne gimnazije, počenši z II. semestrom 1920/21 in je Mol pripravljena stopiti z državno učno upravo v dogovor glede prepustitve licejskega poslopja;

2. podaljšati Jelki Brettlovi rok za zazidanje stavbišča poleg Kreditne banke na Aleksandrovi cesti do 31. XII. 1925, ker je v sedanjih razmerah nemogoče graditi in bi najpriprostejša stavba stala več milijonov;

3. dovolil Julki Smoletovi prenos dosedanje najemne pogodbe pok. Jakoba Smoleta za zakup kopalnišča in gostilne v Koleziji na njeno ime;

4. dovolil Strojnim tovarnam in livarnam v Ljubljani parcelacijo in razdelitev sveta na Prulah na 14 stavbišč pod točnimi pogoji.

Interpelirali so: obč. svetnik I. Tokan radi škode, ki se godi hišnemu posestniku, kjer je mestna pekarna, z zahtevo, da se zadeva preišče; obč. svetnik I. Kocmur zahteva, da se užitninskim nameščencem za letošnje leto razdeli K 20.000.— za obutev, kakor so to prejeli drugi mestni nameščenci; dalje, da se dodeli S. K. Slovanu primerno sportno igrišče. Podžupan pojasni, da bo Mol odstopila nekdanje dirkališče sportnim klubom. — Isti obč. svetnik poudarja, da je povišanje draginjskih doklad mestnim uslužbencem iluzorno, če se jim zato odteguje mesečno za premog in drva, kar danes ogromno stane. Te odtegljaje naj se uslužbenstvu spregleda. — Glede velikosti in kakovosti ljubljanskega kruha ugotovi, da peko pekovski mojstri v Celju in Mariboru boljši in večji kruh in žemlje za isto ceno in pokaže pecivo, ki ga je prinesel v dokaz s seboj. Ker je diferenca v teži znatna, zahteva, da tržno nadzorstvo nadzira pekovske mojstre glede teže in kvalitete kruha in krivce kaznuje. — Obč. svetnik Verbič prosi, da se nasuje Karunova ulica in Cesta v Mestni log z gramozom, dalje prosi, da se prične s kopanjem jarkov v Mestnem logu.

10. Dr. Josip Čerin praznuje 30 letni dirigentski jubilej. Bil je koncertni vodja Glasbene Matice v Ljubljani, kapelnik v Volksoperi in v dvorni cerkvi na Dunaju, 16 let je bil kapelnik vojaških godb in to na Dunaju, v Pragi, Budimpešti in Ljubljani, dalje kapelnik Narodnega gledališča v Ljubljani. Dr. Čerin je prvi Slovenec, ki je bil na dunajski univerzi promoviran za doktorja glasbenih ved.

12. V jadranskem vprašanju smo doživeli težak poraz. Izgubili smo Gorico, Trst, Reko, Istro, del Notranjske s Postojno, Zader, Čres, Lošinje in Lastvo, ki so pripadli — Italiji. — Moč pred pravico! »Samoodločba narodov«, s katero so operirali mirovni apostoli, prinaša malim narodom trpka razočaranja.

14. V vsej državi se vrše velika protestna zborovanja proti nasilju, izvršenim nad našim narodom ob priliki »rešitve jadranskega vprašanja« v S. Mar-

Anton Koleša

Anton Verbič

gheriti-Liguri. Tudi v Ljubljani je danes tako zborovanje v hotelu »Unionu«.

15. Danes sta potekli dve leti, odkar je poslal srbski polkovnik Švabič italijanskemu poveljniku ob demarkacijski črti noto, v kateri je zahteval, da se italijanske čete takoj umaknejo, ker bi v nasprotnem slučaju naletele na oboroženo srbsko vojno silo. Italijani so se ustavili tam, kjer še danes stoje. Ljubljana bo ohranila polkovnika Švabiča v častnem spominu.

20. Volilna agitacija za volitve v ustavotvorno skupščino dosega svoj višek. Politične stranke tekmujejo med seboj s shodi, volilna propaganda je razpaljena po vsej državi. Vlada je izdala naredbo, s katero se prepoveduje točenje alkoholnih pijač v vseh javnih lokalih na dan volitev, na dan pred volitvami in po volitvah.

26. Ing. Vladimir Šuklje, gozdarski svetnik in predstojnik urada za zgradbo hudournikov v Ljubljani je danes umrl.

28. Danes se vrše volitve v ustavotvorno skupščino. V Sloveniji kandidirajo svoje kandidate Jugoslovanska demokratska stranka, Slovenska ljudska stranka, Samostojna kmetijska stranka, Narodnosocialna stranka, Jugoslovanska socialnodemokratska stranka in Komunistična stranka Jugoslavije. Poleg teh kandidira svoje kandidate še Prekmurska stranka. Slovenija je razdeljena v tri volilne okraje in sicer v Ljubljano mesto, ljubljansko oblast in mariborsko oblast. — Na podlagi uradnih poročil so se izvršile volitve sledeče: V Ljubljani je bilo od 11.158 volilnih upravičencev oddanih 8804 glasov ali 78'9 %. Prejeli so:

1. Jug. demokratska stranka . . .	3196 glasov;
2. Slov. ljudska stranka	1762 „ ;
3. Narodnosocialna stranka . . .	1189 „ ;
4. Jug. soc. demokr. stranka . . .	1158 „ ;
5. Komunistična stranka	1499 „ .

Na podlagi tega izida so v Ljubljani izvoljeni dr. Ivan Tavčar, dr. Andrej Gosar, Ivan Deržič in dr. Milan Lemež. — Socialisti so izšli brez mandata.

V ljubljanski oblasti (Kranjsko volilno okrožje) je bilo oddanih 67.351 glasov in sicer v okrajih: Cerknica 2478, Črnomelj 3828, Kamnik 7214, Kočevje 5437, Kranj 9035, Krško 8297, Litija 6431, Ljubljana okolica 10.840, Novo mesto 7291 in Radovljica 6500

Ivan Deržič

Miha Koren

Avgust Erzin

Simon Praprotnik

glasov, tako da znaša količnik 5682 glasov, za kvalificiranega kandidata pa 22.450 glasov. Na podlagi tega rezultata dobi Jug. dem. stranka 1, Slov. ljudska stranka 6, Sam. kmet. stranka 4, Jug. soc. dem. stranka 1, komunistična stranka 3 poslance. Nar. socialna stranka je ostala brez mandata. Izvoljeni so dr. Gregor Žerjav, Janez Brodar, Josip Nemanič, Janez Stanovnik, Karel Škulj, prof. Anton Sušnik, Jakob Kušar, Ivan Majcen, Ivan Pucelj, Janko Rajar, Etbin Kristan, Marcel Žorga, Valentin Mlakar in Vladislav Fabjančič.

V mariborski oblasti (štajersko volilno okrožje) je bilo oddanih 82.103 glasov, od katerih odpade na Jug. dem. stranko 4632 glasov in 1 mandat, Slov. ljudsko stranko 27.144 glasov in 7 mandatov, Sam. kmet. stranko 17.936 glasov in 5 mandatov, Jug. soc. dem. stranko 22.383 glasov in 6 mandatov, Narodnosocialno stranko 2365 glasov in 1 mandat, Komunistično stranko 5735 glasov in 1 mandat in na Prekmursko stranko 1908 glasov, ki pa je ostala brez mandata. Izvoljeni so dr. Vekoslav Kukovec, Ivan Roškar, Franc Pišek, Josip Klekl, Martin Kranjc, Vlado Pušenjak, dr. Anton Korošec, dr. Josip Hohnjec, Ivan Krek, Josip Drofenik, Ivan Mrmolja, Ivan Kirbiš, dr. Bogumil Vošnjak, Etbin Kristan, Filip Kisovec, Josip Kopač, Rudolf Golouh, dr. Milan Korun in Zvonimir Bernot, Ivan Deržič in Miha Koren.

DECEMBER 1920

1. *Praznik ujedinjenja* se je danes v Ljubljani slovesno praznoval.

3. *Anton Kržič*, kanonik in profesor drž. učiteljišča v p. je danes umrl. Pokojnik je bil rojen 2. junija 1846 v Rakitni. Sodeloval je kot mladinski in ljudski pisatelj pri raznih revijah, dalje pri Slovenski Matici in Kat. družbi za Kranjsko, Mohorjevi družbi itd.

3. *Profesor Maks Pleteršnik*, avtor slovensko-nemškega slovarja, obhaja svojo 80-letnico življenja. Jubilant je tudi literarno pomembno sodeloval v slovenskem slovstvu.

4. *Državna trgovska akademija* je bila danes slovesno otvorjena. Slovesnost se je vršila v avli I. drž. gimnazije in so se je udeležili vsi predstavniki civilnih in vojaških oblasti in gospodarskih korporacij.

Upati je, da se novo ustanovljena trgovska akademija kmalu lahko nastani v lastnem domu.

5. *Avgust Erzin*, magistratni uradnik, je danes preminul.

V Mariboru je odprl danes predsednik pripravljalnega odbora general Maister prvo umetniško razstavo, katere se udeležuje 25 slovenskih umetnikov s svojimi deli.

12. *Prometni minister dr. Anton Korošec* je podal ostavko na svoje mesto v centralni vladi. — Istočasno so odstopili člani deželne vlade za Slovenijo dr. J. Brejc, prof. dr. Karel Verstovšek, ing. Dušan Serbec, Jakob Jan in univ. prof. dr. Leonid Pitamic. — Za poverjenika za pravosodje je imenovan dr. Vladimir Ravnihar, za poverjenika za soc. skrb pa Adolf Ribnikar.

14. *Krški škof dr. Anton Mahnič* je danes po daljši bolezni v Zagrebu, kjer je bil gost tamošnjega nadškofa dr. Bauerja — umrl. Pokojnik, ki se je rodil l. 1850. v Štanjelu na Goriškem, je bil neizprosen in brezkompromisen katolik, narodno zaveden boritelj za slovenski in hrvaški jezik, ki je prvi vpeljal v svoji škofiji staroslovenščino v cerkvene obrede. Bil je med ustanovitelji Leonove družbe, dalje je ustanovil Slovincem list »Rimski katolik« in Hrvatom »Hrvatsko Stražo«. Na gospodarskem, socialnem, zlasti pa na političnem torišču je posegal z močjo svoje velike osebnosti pomenljivo v razvoj dogodkov v smeri jasnosti načel in ločitvi duhov.

17. Rudarji so proglasili splošno rudarsko stavko in zahtevajo, da se jim mezde povišajo v razmerju narasle draginje, to je za 134 %.

21. *Seja ljubljanskega občinskega sveta*. Podžupan dr. Karel Triller odgovarja na interpelacijo obč. sv. I. Kocmurja in Engelberta Franchettija glede mestne pekarnice in predlaga, da se mestna pekarna in mestna aprovizacija opustita. Z vpeljavo proste trgovine smo prišli nazaj v predvojni trgovski tir. Obč. svet je predlog brez ugovora sprejel. — Dalje je obč. svet sklenil: 1. da se regulirajo plače užitninskih nameščencev; 2. najeti K 300.000 — za mestno zastavljalnico; 3. podaljšati dobo za pobiranje veseličnega davka za nadaljnja tri leta; 4. spremembo pravil § 9. Mestne hranilnice; 5. v odbor mestne bolniške blagajne mestnih uslužbencev so bili izvoljeni: v načelstvo Bole Jakob,

Dr. Anton Mahnič

Anton Kržič

Aleksander Hudovernik

Franchetti Engelbert, Ivan Kocmur, Ivan Pengov in Valentin Vončina, v nadzorstvo: Anton Likozar, Ignacij Mihevc, Simon Praprotnik in Josip Zupančič, v razsodišče dr. Juro Adlešič, Aleksander Hudovernik, dr. Fran Novak, Ivan Tokan in kot namestnik Jakob Dimnik.

Dalje je občinski svet sklenil ponovno zvišanje električnega toka in plina za 50 % od 1. septembra dalje in sicer za odjemalce v pisarnah, skladiščih in trgovinah. — Zaradi silnega naraščanja vseh produkcijskih stroškov se povišajo tudi vse klavnične pristojbine v mestni klavnici za 100 %.

Obč. sv. I. Kocmur je interpeliral podžupana: 1. zakaj je mestno knjigovodstvo zavrnilo prošnjo mestnih oficiantov za povišanje dnevnic, 2. ker je z ozirom na predstoječo reorganizacijo državne javne uprave potrebna tudi reorganizacija mestnega magistrata, naj pošlje mestna občina tri do štiri uradnike v večja mesta (Dunaj, Praga, Berlin) za par mesecev, kjer naj prouče ustroj magistratov; 3. glede na to, da vse banke tako sijajno uspevajo in da mora Mol plačevati za svoja posojila visoke obresti predlaga, da se ustanovi v Ljubljani komunalna banka. — Obč. sv. J. Jeglič predlaga, da se postavijo v mestu in po parkih hišice za krmo ptic.

22. Za siromašno mladino ljubljanske škofije je daroval papež Benedikt XV. 120.000.— K, katere razdeli škofijski ordinariat.

30. *Prehrana v Ljubljani.* Živimo v dobi neslišane druginje. Tržni promet je reduciran, ker je konsumna moč prebivalstva zelo padla. Cene mlevskim izdelkom so še vedno neustaljene. Mestni trg je dobro založen, vendar forsirani izvoz živine preti poslabšati kvaliteto govejega mesa. Občuti se tudi pomanjkanje podjetja za izdelovanje delikatesnih mesnih izdelkov, kar bi ugodno vplivalo na ceno masti. Mesarsko obrt zelo otežuje pomanjkanje velike hladilnice, kar tudi podražuje mesarsko obratovanje. — Splošno stanje cen je sledeče: Goveje meso na trgu, I. 22.—, II. 20.— K, v mesnicah 2.— dražje; telečje meso 22.— in 20.— K; svinjsko meso 32.— in 30.— K; drobnica 18.— K za kg. — Slanina trebušna 48.—, riba in sal 52.—, mešana 50.— K, mast 55.— K, šunka 58.— K. — Klobase: krakovske 58.—, hrenovke, safalade, posebne kajene 38.— do 40.— K, kranjske sveže 46.— K,

polprekajene 54.— K, suhe 64.— K, tlačenke 30.— K. — Perutnina: piščanec mali 20.—, večji 30.— do 34.—, kokoš 40.— do 45.—, petelin 40.— do 45.—, raca 60.— do 65.— K. — Zajec domači 10.— do 30.— K. — Divjačine na trgu ni, ponudba je prešibka in ne krije niti gostilniških potreb, zato so cene nestalne in visoke. — Tudi ribji trg je zelo šibek in so cene ribam nenavadno visoke, boljših rib sploh ni na ponudbo. — Občutno je pomanjkanje mleka, ki stane K 6.— liter. Mleko je kvalitetno slabo, zlasti ker je veliko preprodajalcev, ki se odtegujejo kontroli. — Sirovo maslo stane kg 80.—, čajno 96.— do 116.—, maslo 80.—, bohinjski sir 90.—, sirček 14.— K. — Jajec na trgu ni, vkljub visoki ceni K 4.— za komad. — Sadje: luksuzna jabolka 8.— do 10.—, jabolka I. 6.—, II. 5.—, III. 3.— do 4.—, oranže 3.— do 4.— za kos. — Moka 0 18.—, moka za kuho 16'50, krušna moka 14'50, koruzni zdrob 8.—, pšenični zdrob 18.— K za kg. — Kruh se prodaja navaden bel po 15.—, žemlje navadne 18.—, mlečne 24.—, maslene 28.—, črn kruh 8.— za kg. — Pšenica K 11.—, rž 9'50, ječmen 6'50, oves 4.—, koruza sušena 4'80, fižol-ribničan 6.—, prepeličar 9.—, ješprenj 10.— do 12.—, kaša 9'50 za kg. — Testenine I. vrste K 26.—, II. 20.— za kg. — Zelenjava: solata endivija K 8.—, zeljnate glave 1'20, kolerabe 1'20, ohrovt 2'40, čebula 4.—, česen 26.—, rdeča pesa 3.—, sladka repa —'80, krompir 2'30, kislo zelje 3.—, kislja repa 2.— K za kg. — Špecerijsko blago je zelo drago, vendar kaže na padanje cen za posamezne predmete: Kava Portoriko K 94.—, Santos 97.—, Rio 64.—, žgana I. 116.—, II. 100.—, III. 80.— K za kg. — Sladkor kristalni K 58.—, v kockah 62.— za kg. Sladkorja v kockah primanjkuje. Riž K 36.— in 32.—, sol 8.—, poper cel 72.—, mlet 80.—, paprika III. 45.—, sladka 80.— do 120.—, škrob: rižev K 76.—, pšenični 48.—, koruzni 36.— za kg. — Olje namizno K 68.—, jedilno 56.—, petrolej 24.— za l. — Pijače: Pivo čaša K 2'80, vrček 4'30, steklenica 6.—. Vino staro 16.—, 18.— in 20.—, novo 24.— do 26.— K za l. — Kurivo: drva za kub. m 230.— K, premog za met. stot 63.— K. — V detajlni trgovini se je začela ostrejša konkurenca, kar je opažati v zniževanju cen pri prodaji sladkorja, riža, olja in škroba.

Umrlo je v mesecu decembru 90 oseb.

MARIBORSKA KRONIKA

OD 1. VI. DO 1. X. 1934

PIŠE FRANJO BAŠ

Kakor ostala naša avtonomna mesta, tako je tudi Maribor v poletju 1934 z uveljavitvenjem zakona o mestnih občinah dne 23. septembra stopil v novo dobo razvoja, ki se kaže tudi zunanje: dosedanji meščani postanejo mestni člani, dosedanji župan predsednik mestne občine itd. Z novim zakonom o mestnih občinah je postala za bodoči Maribor aktualna inkorporacija okoliških občin, ki so pa inkorporacijo odklanjale zaradi javnih dajatev v povečanem mestu in pa ker smatrajo, da so po komasaciji podeželskih občin sposobne za življenje tudi same.

Položaj Maribora kot jugoslovanske uvozne in izvozne točke nam kaže statistika mariborske carinarice za 1933; življenjske prilike pa statistika uporabe glavnih živil v istem letu. Preko Maribora smo uvozili 45,007.891 kg blaga v vrednosti 185,075.921 dinarjev, izvozili pa 46,895.033 kg v vrednosti 96,670.402. Uvažali smo železo, stroje, predivo, svilo, bombaž, odpadke tkanin, pločevino, premog in papir, izvažali pa sadje, žive prašiče, zaklano perutnino, jajca, koruzo, hmelj, strojene kože in ekstrakte za strojenje kože. Glavne uvozne zemlje so bile Avstrija, ČSR, Nemčija in zadnja Finska; glavne izvozne pa Avstrija, ČSR, Nemčija, Švica, Italija in na zadnjem mestu Poljska. V prehrani so izdali Mariborčani 1933 za glavna hranila (meso, kruh, krompir, zelje in sadje) skoro 52,000.000 dinarjev; posamezni Mariborčan porabi povprečno na dan 29 dkg mesa, 32 dkg kruha, 25 dkg krompirja, 12 dkg sadja in 21 dkg zelja.

Kakor vsako poletje, je tudi letos organiziral Maribor vrsto prireditev, ki so ga podale kot središče javnega življenja: zborovanje drevesničarjev Dravske banovine (2. junija), kongres katehetov (5.—7. junija) z vzporedno katehetsko razstavo, XII. kongres jugoslovanskih strojevodij (5. julija), kongres sadnih trgovcev, izvoznikov in sadnih producentov ter kmetijskih strokovnjakov (14.—16. julija), lesnih trgovcev in industrijcev Dravske banovine (12. avgusta), emigrantov, ki se je združil s petnajstletnico pevskega društva »Jadran« (1.—2. sept.), evharistični kongres za lavantinsko škofijo, ki je zbral 25.000 ljudi in bil največja manifestacija letošnjega poletja, ter kmetijska razstava Dravske banovine Maribor v jeseni (29. sept.—2. okt.).

Izrazito tujskoprometnega značaja je bil poset Ljubljane Mariboru (24. junija) in tretji Mariborski teden (4.—15. avg.). Mariborski teden je poleg pratra in zaključne prireditve na Mariborskem otoku vseboval tujskoprometno, obrtno, gozdovniško, skavtsko, ženskih ročnih del, siamsko, vrtnarsko, gostilničarsko in hotelirsko, slikarsko, šolskih ročnih del, akvarijsko in jadralnoletalsko razstavo; osrednji značaj vseh razstav je imela vajeniška in pomočniška razstava, organizirana po Slov. obrtnem društvu. Ob-

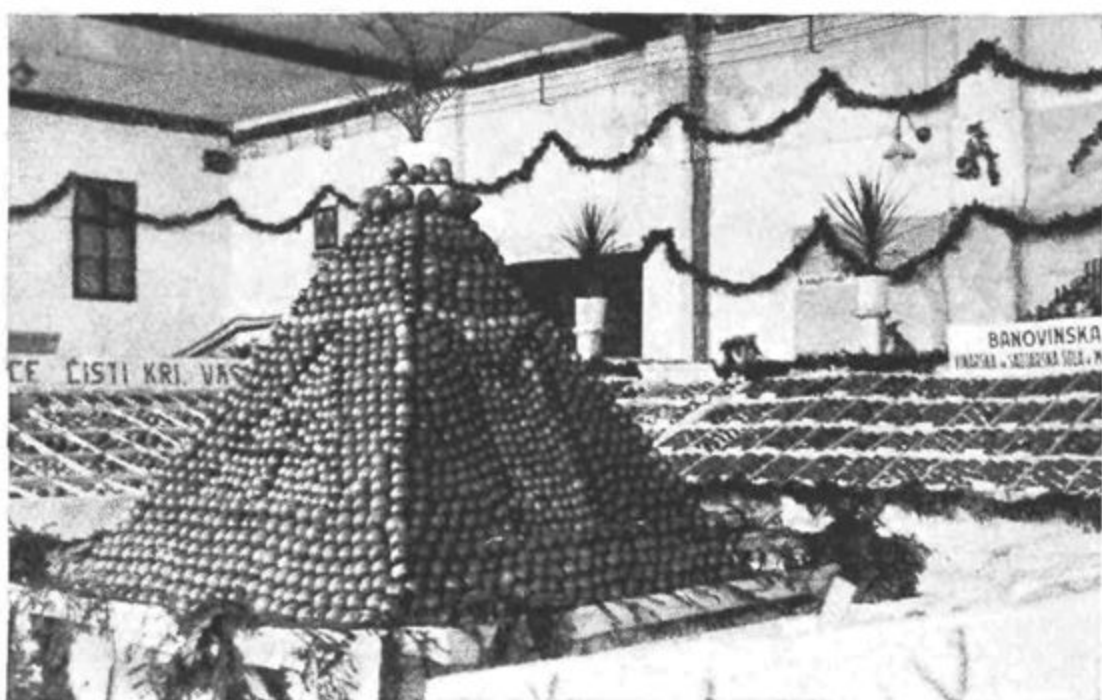

III. Mariborski teden; del siamske razstave

Foto Vlasič

enem z Mariborskim tednom so se vršile veslaške, motociklistične, plavalne, skakalne, lahkoatletske in nogometne tekme, teniški in sabljaški ter mednarodni šahovski turnir, kjer sta si delila prvo in drugo mesto V. Pirc ter L. Steiner. Narodno gledališče je igralo v mestnem parku Goljino Kulturno prireditev v Črni mlaki; v IV. deški šoli pa je bila 3.—12. avg. protikomunistična razstava Pro deo. Tujskoprometno iniciativo sta vodila Tujskoprometna zveza in Putnik, ki je sistematsko organiziral izlete, za katere so mestna podjetja nabavila novi avtokar (Rdeči Franček) in vodil ekspozitive na meji v Št. Ilju in v Gornji Radgoni ter v kopališču Rogaški Slatini. Tujskemu prometu služi nadaljevanje del na pohorski cesti (na km 4—6 od Reke ter dovozi k Pohorskemu domu in Mariborski koči), povečana elektrarna na Pohorskem domu in elektrifikacija Mariborske kočice.

V zunanosti Maribora je bila regulirana Pobreška cesta vzhodno od Dravskega mosta, kjer je bila preko Turkove hiše otvorena nova zveza od Tržaške ceste na Trg Kralja Petra; razširjena Betnavska cesta med Dalmatinsko in Metelkovo ulico, kanalizirana pa Smetanova ulica med Strossmajerjevo in Vrtno. Nadaljevala se je regulacija Aleksandrove ceste, kjer so padli divji kostanji med Trgom Svobode in Prešernovo ulico ter bili razširjeni asfaltni trotoarji od Prešernove do Tomšičeve ulice. Med novimi stavbami je dobila carinska pošta do skrajnosti avtomatizirano plinsko — prvo v Mariboru — centralno kurjavo. Modernizacijo kurjave in prenovitev zunanosti je izvršilo Mestno kopališče. Temeljni kamen za pravoslavno cerkev je bil postavljen na Jugoslovanskem trgu in 12. avgusta blagoslovljen po zagrebškem metropolitu Dositeju. 19. avgusta je bil blagoslovil I. Umek novi most na Mariborski otok. Istočasno je bil za zagotovitev vode, katere je porabil Maribor v mesecu juliju na osebo 165 litrov, dograjen v Betnavi 25 m globok vodovodni vodnjak. Čez dravski most so bile popravljene vodovodne in plinovodne cevi. V okolici se je osuševal betnavski ribnik z odvajanjem vode v okoliško prodnato zemljo; s tem bo zopet prišel ribnik do svojega prvotnega položaja gramozne jame, kar je bil, dokler niso pred 35 leti ponočni zlikovci napeljali vanj vodo iz jarka ob knezoškofij-

Del kmetijske razstave v Mariboru Foto M. Japelj

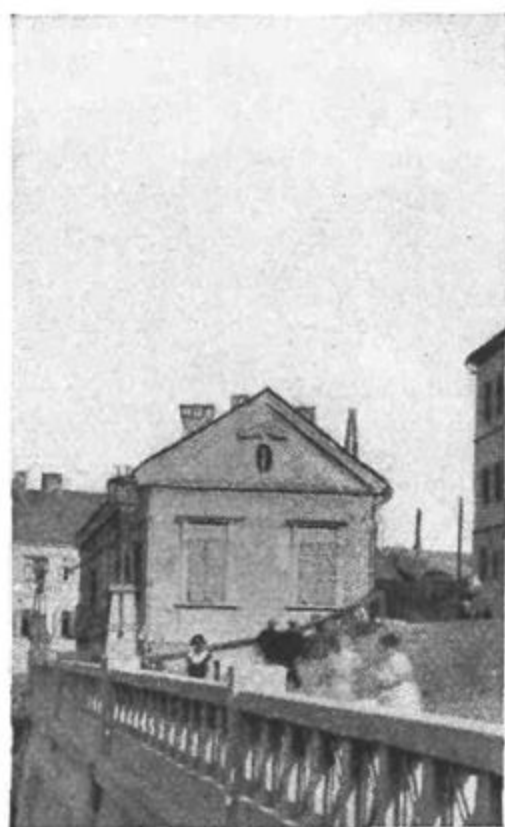
skem parku. Udeležitvi pa se je približala akcija za osebni kolodvor na Teznem. Potem ko so morale nove občine podati svoje mišljenje glede zaželene graditve kolodvora, je akcijski odbor dosegel 8. septembra dovoljenje za novi kolodvor, ki bo tretji, južni mariborski kolodvor. Med akcijami za nove mariborske pridobitve navajamo akciji: težnjo po mariborski ekspozituri zbornice TOI, za mariborsko radio-relais postajo in za vrtnarsko šolo iz bivše vrtnarske industrije Gj. Džamonje. K starejšim akcijam za poklicno posvetovalnico in za vajeniški dom pa so se pridružila vprašanja šol, kjer se je perečemu magdalenskemu šolskemu vprašanju priključilo vprašanje nove deške meščanske šole in ženske srednje šole, ki so postale aktualne zaradi prenapolnjenosti obstoječe deške meščanske šole in realne gimnazije.

V kulturnem življenju odgovarja razvoju jugoslovansko-bolgarskih stikov sestanek za ustanovitev jugoslovansko-bolgarske lige (26. junija) in prvo bolgarsko predavanje I. Pamparova (4. junija); zanimanju za Lužiške Srbe odgovarja lužiškosrbska akademija (5. junija). Osrednje mariborsko vprašanje

letošnjega poletja pa je tvorila Glasbena matica. Po odloku ministrstva prosvete je postala društvena šola subvencionirana muzička škola Glasbene matice in njen dejanski vodja ravnatelj, ne pa Glasbena matica. Glasbena matica tega dejstva, s katerim bi izgubila svojo glasbeno šolo, ni mogla priznati, zaradi česar je prišlo do krize in do demisije glavnih društvenih funkcionarjev. Na njih mesto so stopili I. Poljanec kot predsednik, J. Malenšek kot predsednik pevskega zbora in Marij Kozina kot dirigent. V pevskem življenju je Glasbena matica uvedla novost: pevske koncerte v mestnem parku, kjer je tudi prvič nastopila (5. julija) novo ustanovljena mestna godba. Oživel je umetniški klub »Brazda« in začel s pripravami za umetniške razstave. Razstavo cerkvenih paramentov so priredile za časa evharističnega kongresa šolske sestre. Zveza kulturnih društev je organizirala kulturni tečaj (tabor pri Sv. Križu) ter ustanovila nove knjižnice v Radencih, Tišini in v Gederovcih. Sokol je pridobil dosedanje igrišče I. SSK Maribora v Ljudskem vrtu; največja njegova prireditelj je bil izlet mariborske sokolske župe 9. in 10. junija v Ptuj. Od novoustanovljenih organizacij omenjamo kulturno-politično »Boj« (14. junija). Od znanstvenih organizacij je Muzejsko društvo arheološko proučevalo Pohorje. Zgodovinsko društvo pa je v ČZN izdalo A. Dolarjevo biografijo Karla Glaserja.

Glavni poletni dohodki mariborskih organizacij so tombole; in kot poletno značilnost Maribora moramo poudariti tozadevne društvene prireditve na Trgu Svobode. Sportno je najvažnejši mariborski poletni dogodek odstop dosedanjega sportnega prostora I. SSK Maribora Sokolu. I. SSK Maribor ga more uporabljati dvakrat tedensko do konca 1935 ter dobi predpravico za izrabo gramozne jame na Teznem. Mestna občina pa odpiše klubu njegov dolg ter prevzame klubov dolg pri Mestni hranilnici. Med poletnimi sportnimi prireditvami so kvantitativno prevladovali nogometne tekme. Med ostalimi sportniki so se uveljavili mariborski strelci na državnih tekmah v Beogradu s prvakom v malokaliberskem streljanju I. Cestnikom; na strelskih tekmah SLD v Radvanju pa je prejel pokal mesta Maribora I. Kovačec. Za olimpijski dan 10. junija so priredili kolesarji vseh mariborskih klubov dirko z zaprekami; 17. junija je organiziral Mariborski kolesarski podsavez 100 km tekmo na progi Maribor—Dravograd—Maribor. Višek sportnih prireditelj za časa Mariborskega tedna je pomenil teniški turnir Maribor—Gradec—Zagreb. Ob 10 letnici mariborskega skavtstva so organizirali julija meseca mariborski skavti v Bistrici skavtski tabor. 30. junija je končal šahovski turnir za prvenstvo Maribora, v katerem sta zasedla 1. in 2. mesto E. Kramer in J. Kukovec. 22. junija so se vršile kasačke galopne dirke na Teznem, 8. in 9. septembra pa derby meeting istotam.

Socialno in gospodarsko označujejo Maribor brezposelni v juliju: 756 moških in 248 žensk, dokončanje glavnih del na Delavskem azilu, ferialne kolonije pri Šmartnem na Pohorju, na Jadranu pa v Kaštel-Lukšiču za dečke, v Bakarcu pa za deklice; or-

Turkova hiša na današnji Pobrežki cesti od severozapada

Turkova hiša na današnji Pobrežki cesti

Foto V. Vičič

Evharistični kongres v Mariboru med pontifikalno mašo pred magistratom
Foto I. Lavrenčič

Knezoškof I. Tomažič blagoslavlja krslo z generalom R. Maistrom
pod balkonom magistrata Foto I. Lavrenčič

ganizacija združnega dneva 5. julija po Nabavljalni zadrugi državnih uslužbencev ali borba železničarjev za pridržanje režijskih vozniških kart v dosedanjem obsegu. Mariborski gasilci so pričeli akcijo za nov reševalni avto, poslovalnica zborničnega obrtno-pospeševalnega zavoda pa je organizirala tečaje z izpitnimi predavanji za rokodelske pomočnike. V gospodarskem življenju Maribora so bila konec junija definitivno izgrajena Mestna poslopja. V sezoni sadnega izvoza pa je težil producente zastoj sadnega izvoza in nizke cene, kar so pripisovali osrednji izvozni organizaciji »Prizadu«. To je težilo predvsem okoličane; v mestu pa je vihrala vse poletje tako zvana mesarska vojna; Mestno avtobusno podjetje je sklenilo reorganizirati promet z avtomobili in pri tem uvesti med drugim progo preko Glavnega trga v koroški del mesta; zaradi tega in iz higienskih razlogov je sklenila mestna občina, da se morajo s 25. junijem preseliti stojnice mesarjev, perutninarjev, sadjarjev in bolgarskih vrtarjev v južno Strossmayerjevo ulico. S prizivom na kr. bansko upravo pa so mesarji uspeli in ostali do danes na južnem Glavnem trgu. V industriji je začela z delom M. Rosnerjeva tovarna sukna, na Pobrežju je bila dogotovljena K. Thomova tovarna svile, v Radvanju tovarna za umetno svilo Kavčič, Močivnik & Co., v obrat je prišla Kolmsteinova tovarna za usnje na Pobrežju, tovarno namiznih prtov, zastorov itd. Bachler & Co. na Teznem je prevzela štoro iz št. Vida nad Ljubljano, v teku pa so akcije za Remerjevo tovarno finega usnja v Studencih, E. Kleinove tovarne bandaž v Limbušu, H. Schenkove tkalnice na Pobrežju in tovarne za žensko obleko na Teznem.

Osebnih izpremembe so se izvršile na državnem tožilstvu, katerega vodja je postal M. Zorjan. H kr. banski upravi v Ljubljano premeščenega L. Hacina je nadomestil kot predstojnik mestne policije S. Radošević. Na mesto v ministrstvo za socialno politiko in narodno zdravje odišlega primarija splošne bolnice I. Matka je pa stopil S. Lutman. Zanimanje Mariborčanov so vzbujali in vplivali po svojih oblekah na zunanost mariborskih ulic številni avstrijski emigranti, ki so pribežali v Jugoslavijo po julijskih dogodkih. Pristanek stratosferskih letalcev Cosynsa in Elsta v Ženavljah pa je ostal za Maribor brez vpliva.

Za vedno pa sta zapustila Maribor Rudolf Maister in p. P. Potočnik. R. Maister je umrl na počitnicah na Uncu 26. julija in doživel 28. julija v Mariboru pogreb, kakor še nobeden Mariborčan pred njim. Vojaškega vodje Maribora ob prevratnih dneh se spominja »Kronika« z dvema samostojnima prispevkoma. 20. junija pa je umrl o. P. Pavel Potočnik. Rojen 18. novembra 1880 pri Sv. Urbanu pri Ptujju je vstopil 4. oktobra 1901 k frančiškankam in študiral v Kamniku in v Ljubljani. Ordiniran 15. aprila 1905 je bil od 1907 učitelj na frančiškanski šoli v Novem mestu, 1920 v Nazarjih, odkoder je prišel v Maribor 1921, kjer je bil prvotno kurat v jetnišnici, nato pa katehet na krčevinski šoli. Ustanovil je katoliško mladino (Danico), prosvetne organizacije frančiškanske župnije v Krčevini, Košakih in Orešlju ter Zvezo prosvetnih organizacij za frančiškansko župnijo; od cerkvenih organizacij sta njegovo delo apostolstvo mož KA in Marijina družba za matere.

Od prirodnih pojavov omenjamo številne vodorce ob Dravi nad brvjo v Studence meseca julija in strelo, ki je treščila v obliki tako zvane ognjene krogle 11. junija v hišo Gozdna ulica št. 14.

Vremensko je bilo letošnje mariborsko poletje relativno hladno in mokro.

Aleksandrova cesta z bivšim drevoredom divjih kostanjev

(Z dovoljenjem založnice Zlate Brišnikove)

SPLOŠNI PREGLED

K TRAGEDIJI V MARSEILLE-U

Kralj Aleksander I. je potoval s kraljico Marijo na oficialni obisk zavezniški Franciji, da iznova manifestira neskaljeno prijateljstvo in zavezništvo in utrdi svetovni mir.

Kralj je odpotoval z bojno ladjo »Dubrovnikom«. Izbral si je vodno pot, da z jugoslovanskih tal stopi na francosko zemljo. Francija je navdušeno pričakovala svojega zaveznika. V luki je bil postavljen ogromen slavolok.

9. oktobra, točno ob 4. popoldne je pristala kraljevska ladja v pristanišču Marseilleu. V imenu predsednika francoske republike je pozdravil kralja francoski zunanji minister Louis Barthou. Kralj se je odpeljal v spremstvu francoskega zunanjega ministra Barthouja in člana francoskega vrhovnega vojnega sveta generala Georgesesa v povorki ostalih gostov skozi gost špalir prebivalstva, da položi venec na grob vojnih žrtev zavezniških kolonialnih čet (Poilus d'Orient).

Komaj 100 korakov od obale je skočil na stopnico kraljevskega voza atentator, ki je oddal na kralja in njegove spremljevalce deset streliv. Nj. Veličanstvo kralja sta zadela dva strela, eden v prsi, drugi v želodec. Težko ranjenega kralja in ranjene njegove spremljevalce so odpeljali na policijsko prefekturo, kjer je kralj ob 4.10 minut po francoskem času izdihnil. Poldrugo uro kasneje je preminul tudi težko ranjeni francoski zunanji minister Louis Barthou, težje ranjenega generala Georgesesa pa so prepeljali v sanatorij. Prebivalstvo je atentatorja na licu mesta linčalo.

10. oktobra zjutraj sta prispela v Marseille Njeno Veličanstvo kraljica Marija in predsednik francoske republike Lebrun, ki sta se poklonila velikim žrtvam. Isti dan popoldne so prenesli Velikega Pokojnika in Vladarja na ladjo Dubrovnik, ki je odplula proti svoji domovini, spremljana od dveh velikih francoskih križark »Duquesne« in »Colberta«.

Njega Vel. Kralj Peter II. je odpotoval iz Londona, kjer se je šolal, v Pariz, kjer ga je pričakovala mati, da odpotujeta v domovino. V petek 12. oktobra je prispel na Jesenice in s posebnim vlakom v Ljubljano, kamor je prispel dvorni vlak ob 22. uri.

Vsa država trpi pod strašnim vtisom groznega dogodka. Prebivalstvo je v črnem in z nemo tugo sledi dogodkom velikega časa.

Ljubljana je pozdravila svojega novega kralja Petra II. in njegovo mater kraljico Marijo, ki sta prispela ob 10. uri zvečer z dvornim vlakom na glavni kolodvor.

Trgovske izložbe so razstavile v črno ovite slike blagopokojnega kralja. Vozovi cestne železnice in avtomobili imajo žalne zastavice. Gledališča, kinematografi so zaprti, javni lokali, kavarne, restavracije in gostilne se zapirajo ob 10. uri zvečer.

Narodno predstavništvo je 11. oktobra 1934 sklicalo skupno sejo vseh senatorjev in narodnih poslancev, na kateri je predsednik senata dr. Ljubomir Tomašić sporočil smrt Njega Veličanstva Kralja Aleksandra I. Nato je bila prečitana oporoka kralja Aleksandra in objavljena proklamacija prestolonaslednika Petra za kralja Jugoslavije. Narodni poslanci in senatorji so skupno prisegli zvestobo Nj. Veličanstvu Kralju Petru II. in nato zaprisego podpisali.

Takoj nato so vstopili v dvorano kraljevi namestniki z Nj. Vis. knezom Pavlom na čelu in so prisegli na ustavo in podpisali prisego.

Narodno predstavništvo je nato sprejelo zakonski predlog, po katerem se odslej naziva Nj. Vel. Kralj Aleksander *Viteški kralj Aleksander I. Ujedinitelj*.

14. oktobra zjutraj je bojna ladja Dubrovnik pripeljala mrtvega kralja v Split. Nad 100.000 državljanov in inozemskih zastopnikov je pričakovalo mrtvega Gospodarja, da se mu zadnjič pokloni. V luki je pričakovala kralja angleška vojna mornarica. Mrtvega kralja so prenesli na katafalk in od 6. do 10. ure dopoldne so se vrstile mimo katafalka nepregledne množice naroda in prinašale cvetja.

Ob 10. uri dopoldne so prenesli krsto na dvorni vlak. Vojna mornarica Anglije, Francije in Jugoslavije je poslednjič pozdravila velikega Čuvarja Jadrana, nakar je dvorni vlak krenil proti Zagrebu. Ves narod od Splita do Zagreba se je zgrnil ob železniški progi in izkazoval svojemu vladarju poslednjo čast.

Kmalu po enajsti uri zvečer je prispel dvorni vlak v Zagreb. Krsto so prenesli odličniki in generaliteta v dvorno čakalnico, kjer je opravila duhovščina kratke molitve. Od polnoči dalje so pričele v štiristopih korakati mimo krste množice hrvatskega naroda, ki so prispele od blizu in daleč v Zagreb. Krsto in vso dvorno čakalnico so zasuli s cvetjem in jesenskim zelenjem. Med množico je bila tudi deputacija Slovencev (nad 3000 ljudi), ki so prihiteli v Zagreb po slovo od svojega kralja. Ker se ves narod ni mogel zvrstiti v mimohodu, so prenesli krsto na katafalk pred kolodvor. Ljudstvo globoko žaluje, dogajali so se pretresljivi prizori. Ob 12.50 uri so hrvatski kmetje ponesli krsto zopet v vagon dvornega vlaka, ki je odpeljal kralja v njegovo prestolnico. Tudi proga iz Zagreba proti Beogradu je bila živ špalir ljudstva s prižganimi bakljami, ki se je nemo poslavljal od kralja.

Prestolnica je nemo pričakovala vrnitve svojega kralja. Tudi tu so čakale nepregledne množice ljudstva pred kolodvorom na prihod dvornega vlaka, ki je privozil ob pol 12. uri ponoči. V spremstvu celotnega dvora so prepeljali mrtvega kralja v njegov dvorec, kjer so ga položili v veliki dvorani, izpremenjeni v kapelo, na pripravljeni katafalk.

Žalna svečanost Pevske zveze za blagopokojnim kraljem pred magistratom v Ljubljani

Člani kraljevskega doma, številni zastopniki tujih držav in vladarjev ter na stotisoče domačega ljudstva se je poslovilo tu od svojega Vladarja Mučenika. Na njegovo krsto je bilo položenih nad 15.000 vencev, med njimi 150 srebrnih.

V noči od 17. na 18. oktober je bila prenešana krsta v Saborno cerkev, kjer so se vršile molitve za blagopokojnika. Zjutraj ob 8. uri se je pričel pomikati mrtvaški sprevod, ob milijonski udeležbi ljudstva, ki je kleče in s solzami spremljalo Njega na zadnji poti.

Po vsej državi se opravljajo spominske žalne svečanosti. V Ljubljani počiva vse delo. Vsako uro se oglasijo zvonovi iz vseh cerkva. Vse trgovine in obratovališča so zaprta, le okna so zavita v črno in so razsvetljena. Ob času kraljevskega pogreba v Beogradu zagore luči tudi v oknih privatnih stanovanj in na ulicah. V vseh ljubljanskih cerkvah so ob 8. uri zjutraj maše zadušnice za dušo Pokojnika. — Ob pol 10. dopoldne se je napolnil prostrani Kongresni trg. Za obeliskom pred nunsko cerkvijo je napravljen velik žalni katafalk, ob katerem stoje častne straže

vojske, Sokolstva in gasilcev. Po cerkvenih molitvah in žalnem govoru prošta Nadraha se je poslovil od pokojnega vladarja ban dr. Marušič. Vojska je oddala častne salve.

Popoldne po 2. uri se je zbralo ljudstvo v nepreglednih množicah pred ljubljanskim magistratom. Arkade starodavnega magistrata so bile spremenjene v žalno kapelo. V sredini je bil nameščen kip kralja Mučenika. Na pročelju magistrata je razsvetljena kraljevska krona, zavita v črno, z napisom: »Slava Mučeniku Kralju Aleksandru I.« in pod tem napis: »Živel Kralj Peter II.« Na pobočju Ljubljanskega gradu pa se blišči v razsvetljavi nad Ljubljano velik napis, poslednji kraljev izrek: »Čuvajte Jugoslavijo!«

Točno ob pol 3. so naznanili topovski streli z Gradu, da je nastopil petminutni molk jugoslovanskega naroda. V tem času je vse obstalo in onemelo. Tramvaji, vozovi, avtomobili so obstali, ljudje so onemeli, obstali razoglavi, kakor kipi. Pred magistratom je zbrana večtisočglava množica. Molk. Pet minut. Čuje se samo pritajeno ihtenje.

Predsednik združenih pevskih zborov dr. Švigelj se je spominjal nato Velikega Kralja, nakar so združeni pevski zbori zapeli žalostinke.

V Beogradu so ob 11.25 dopoldne naložili krsto s pokojnikom v dvorni vlak, ki je odpeljal Gospodarja v Topolo, kjer ima v veličastni zaobljubni cerkvi sv. Jurja na Oplencu svoj — poslednji dom. Popoldne ob 3. uri je bil položen v kraljevsko grobnico poleg svoje matere kneginje Zorke.

Banovinski svet je na grob Viteškega Kralja Aleksandra I. Ujedinitelja položil žaro s prstjo iz Slovenije. Žaro v velikosti 65 cm je izdelal v marmorju akad. kipar Boris Kalin. Na njej so z zlatimi črkami vklesane besede, ki jih je zapisal Oton Župančič:

Nekdanje čase bil je običaj,
da knezom so najljubše dragotine
dajali s sabo, ko so šli v krajine,
odkoder potnika ni več nazaj.
Mi damo Tebi, kar nam je najdražje:
prsti slovenske zbrali smo v posodo,
ki zvezal z njeno svojo si usodo —
mordá Ti z njo bo počiváti laže.

Žalne svečanosti na Kongresnem trgu v Ljubljani

*Le tombeau des héros morts pour le droit
et la liberté est le phare éclairant
la route qui conduit l'humanité à l'Idéal.*

Aleksander

Grob junakov, umrlih za pravico in svobodo je svetilnik, razsvetljuječ pot, ki vodi človeštvo k Idealu

ALEKSANDER

BESEDE KRALJA, KO JE OBISKAL LJUBLJANO

26. JUNIJA 1926

»**V** veliki in težki borbi za obstanek ste Slovenci morali vzdržati ogromne napore ves čas, odkar ste prišli v te kraje. Vi ste, brajce moji, stali 15 stoletij na mrtvi straži proti nadmočnim sovražnikom. V tem predolgem času ste bili primorani prepuščati ped za pedjo svoje zemlje, toda to ste storili le za ceno ljute borbe in velikih žrtev s strani napadalcev. V tej borbi ste polagoma jekleneli in reči se more s pravico, da je vaša odporna moč neprestano rasla. Ojačila se je zlasti takrat, ko so vaši predniki prišli do zavesti, da je vaša in narodova rešitev v sporazumu i v slogi z vašimi brati Hrvati in Srbi. Tako je logično prišlo do tega, da so bili Kopitar in Miklošič, Prešeren in Gregorčič prvi zastopniki jugoslovanske misli, a vaš Krek je iznesel program našega narodnega zedinjenja sredi nemškega Dunaja i v veliko presenečenje Evrope v najkritičnejšem trenutku svetovne vojne. Svetovni areopag, ki je imel nalogo zajamčiti svobodo malim narodom ter jih izenačiti v pravicah z velikimi, ni bil pravičen proti nam najmanjšim. Dopusil je, da ostane pod tujim jarmom velik del Slovencev, Srbov in Hrvatov, a razmeroma največ Slovencev. Ta krivica ne more ostati večna, to nam jamči zgodovina drugih delov našega naroda. Najboljše jamstvo pa si moremo ustvariti sami, ako uredimo naše politične, prosvetne in gospodarske razmere. — Pravica, delo in čas so naši najboljši zavezniki...«

Jakob C. Mayer

Emerik Mayer

Anton Krisper

Erik Krisper

DVE STOLETNIČI V LJUBLJANSKEM TRGOVSTVU

TVRDKA J. C. MAYER

1. novembra 1834 je odprl Jakob C. Mayer v bivši Špitalski ulici, sedaj Stritarjevi ulici svojo trgovino s suknom in krojnim blagom, in sicer v bivši Kresiji, ki je bila last sklada stare meščanske bolnice. Poleg tega je vzdrževal podjetni mož, ki je prišel iz Bavarske, tudi svojo menjalnico. V Ljubljani se je poročil s hčerko Martina Sonca, Ivano. Iz tega zakona je sledil l. 1841. rojeni sin Emerik Mayer, ki je vstopil l. 1859. v očetovo trgovino, katero je po njegovi smrti l. 1876. prevzel. Emerik Mayer je z velikim uspehom nadaljeval započeto delo in ustanovil l. 1894. tudi bančno podjetje J. C. Mayer & Comp. v Gradcu, ki je l. 1908. prenehala s svojim poslovanjem. Udeleževal se je industrijsko pri Kranjski industrijski družbi, l. 1867. je ustanovil tvornico za žičnike v Poljski (sedaj Komenskega) ulici, l. 1907. pa je z Antonom Dečmanom ustanovil podjetje za papirnate vreče.

Ob ljubljanskem potresu se je morala Mayerjeva trgovina in menjalnica izseliti iz stare Kresije, ki se je morala podreti, in je poslovala v »Zvezdi« v posebni, nalašč za to zgrajeni baraki, menjalnica pa se je preselila na Dunajsko cesto v bližino trgovine Holzer. L. 1898. pa se je preselila zopet v novo palačo meščanske imovine, kjer je še danes.

L. 1902. je vstopil v trgovino svojega očeta njegov edini sin in sedanji lastnik Emerik Mayer, ki se je leta 1912. poročil s hčerko Lizo iz znane in ugledne ljubljanske družine Samassove, lastnice ljubljanske zvonarne. Po očetovi smrti je 1. maja 1916 prevzel tvrdko J. C. Mayer. Tudi novi naslednik deluje krepko na industrijskem polju in je eden glavnih predstavnikov tvrdke Jugo-Rhomberg & Comp., tvornice čipk v Zagorici pri Bledu.

Globoko socialno razumevanje lastnikov in njih tolerantna narodna širokogrudnost je dala naši trgovini celo vrsto trgovcev in nameščencev, ter tako dvignilo celotno trgovino na stopnjo visokega ugleda.

Stroga solidnost, trgovsko znanje in razumevanje časa in razmer je zunanji znak obeh jubilarov in kažipot vsej trgovini. Zavedajoč se, da tvori to tudi podlago trdnega gospodarskega razvoja, ki je tudi soodločujoč faktor pri izoblikovanju mestnega gospodarstva, želimo ob prazniku stoletnice tudi najboljših uspehov za bodočnost.

TVRDKA ANT. KRISPER

Leta 1750. se je naselil v Ljubljani Angelo Maria Alborghetti iz Bergama in ustanovil tu svoje trgovsko podjetje. Osem let kasneje se je oženil z Marijo Elizabeto Auracherjevo in postal lastnik hiše št. 26 na sedanjem Mestnem trgu. Njegov sin Jožef je prevzel l. 1790. že cvetočo trgovino in jo še povečal. Jožef Alborghetti je igral v ljubljanskem javnem življenju tako odlično vlogo, da je najodličneje zapisan v naši lokalni zgodovini. Njegova hči Jožefina se je 19. junija 1832 poročila z Antonom Krisperjem.

Anton Krisper je bil rojen l. 1805. v Slovenski Bistrici kot sin učitelja. Pred sto leti, 1834. leta je prevzel trgovino Anton Krisper od svojega tasta Jožefa Alborghettija, ki je umrl l. 1820. Po Jožefovi smrti sta prevzela trgovino njegova sinova in sicer Jožef trgovino za kolonialno blago in barve, njegov brat Valentin pa galanterijo. Ta je iz trgovine kmalu izstopil in se posvetil papirni industriji in ustanovil v Radečah tovarno papirja, katero vodi sedaj njegov sin Anton.

Tvrdka Krisper je pod Jožefovim vodstvom utirala pot izdelkom naše domače industrije v široki svet. Umrl je 8. avgusta 1887 in zapustil svojo trgovino sinovoma Jožefu in Ivanu. Jožef je kolonialno trgovino izpopolnil in 1907. leta ustanovil družbo I. ljubljanska javna skladišča, Ivan pa se je posvetil galanteriji. Leta 1913. sta si brata razdelila trgovino, Ivan je obdržal tvrdko Anton Krisper, Jožef pa je vodil tvrdko Ant. Krisper Coloniale, katero je leta 1918. prodal.

Od leta 1922. vodi tvrdko Anton Krisper njen naslednik Erik Krisper, ki jo je v teku par let preosnoval v eno najmodernejših trgovskih podjetij Ljubljane. Na svojem posestvu v šiški pa je ustanovil tvornico čevljev.

100 let obstoja trgovske hiše Krisper je pomemben jubilej za tvrdko in njene lastnike, ki so v tem razdobju soustvarjali v našem gospodarstvu z delom in vzori, vzgajili veliko število trgovskega naraščaja in pripomogli, da je iz njih vrst izšla množica podjetnih in sposobnih trgovcev. Tvrdka Krisper pa se je tudi vedno zavedala svojih humanitarno-socialnih dolžnosti, tako v svojem ožjem delokrogu, kakor tudi napram javnosti. Ko stopa v drugo stoletje, bo po svoji tradiciji gotovo ohranila in še povečala te vrline v korist gospodarstva in v ponos ljubljanske trgovine, kar ji ob 100letnici iskreno želimo.

Teodor Korn

TEODOR KORN

Obč. svet ljubljanski je na svoji seji podelil meščanstvo g. Teodorju Kornu, lastniku krovске, kleparske in instalacijske obrti. G. Teodor Korn je bil rojen 30. junija 1864 v Lehestenu (Thüringen) v Nemčiji. Že v zgodnji mladosti je po dovršeni šolski izobrazbi v svoji domovini prišel v Ljubljano (1886), kjer je kot vajenec obiskoval obrtno-nadaljevalno šolo v Ljubljani. Nad 25 let je kot pomočnik in poslovodja deloval v tvrdki Henrik Korn, leta 1904. pa se je osamosvojil v svoji obrti. Vedno tolerant, je g. Korn — ki prebiva skoro pol stoletja v našem mestu — povzdignil svojo obrt od skromnih začetkov do široko zasnovanega in veleuglednega podjetja.

† DR. ALOJZIJ PRAUNSEIS

zobozdravnik in soustanovitelj Zdravniške zbornice, odlikovan z redom sv. Save III. je 3. septembra v Ljubljani preminul. Pokojnik, ki je bil rojen leta 1866. v Sevnici, spada v ono zaključeno vrsto stare akademske garde, ki je v dobi vzbujajočega se slovenskega narodnega ponosa, zlasti v svojih študijskih letih, vedno korakala v prvih vrstah. Kot zdravnik je bil vedno globoko socialno čuteč človek in dobrotnik.

† JURIJ VEROVŠEK

veletrgovec z železnino in podpredsednik Hranilnice dravske banovine v Ljubljani, rojen 27. aprila 1870 kot sin uglednega ljubljanskega vrtnarja, je 19. septembra umrl. Pokojnik je s svojo marljivostjo in trgovskim razumom

ustanovil v družbi z Jos. Schneiderjem trgovino z železnino, ki je danes eno največjih podjetij te stroke v Sloveniji. Pokojnik je bil soustanovitelj trgovskega društva »Merkur«, odbornik Zveze združenih trgovcev, dobrotnik Trgovske akademije in naših narodno-kulturnih ustanov.

† LOJZE VRTOVEC

uradnik Zadružno-gospodarske banke in bivši predsednik Pokojninskega zavoda v Ljubljani je 25. septembra umrl. Rojen 19. novembra 1889 v Velikih Žabljah pri Ajdovščini je po svojih pravnih študijah deloval kot novinar zlasti uspešno v jugoslovanskem deklaracijskem gibanju. Kot predsednik Pokojninskega zavoda je deloval z vso vnemo na razširjenju pokojninskega zavarovanja med nameščenci in pod njegovim vodstvom je Pokojninski zavod v Ljubljani zgradil več palač in ljubljanski nebotičnik.

† LOJZE GOLOBIČ

novinar, rojen v oktobru 1902 na Štrekljencu v Beli Krajini je 28. septembra preminul. Pokojnik se je po absolvirani filozofski fakulteti posvetil novinarstvu in je deloval marljivo kot urednik kulturne rubrike dnevnika »Slovenca«. Literarno je mnogo in uspešno sodeloval pri revijah katoliške smeri, zlasti pomembni so njegovi folkloristični in etnografski prispevki.

† JERNEJ VENGUST

višji poštni kontrolor in podstarešina Gasilske zajednice dravske banovine v Celju se je v nedeljo, dne 1. oktobra smrtno ponesrečil. Pokojnik je bil rojen 4. avgusta 1878 v Gradišču, občina Škofja vas pri Celju in je slovel kot izvrsten organizator gasilstva. Odlikovan je bil z redom Sv. Save V. in je za svoje zasluge za gasilstvo prejel tudi celo vrsto inozemskih gasilskih odlikovanj.

† FRAN KAVČIČ

23. novembra t. l. je nenadoma, zadet od srčne kapi umrl dolgoletni predsednik Zveze gostilničarskih zadrug, gostilničar in hišni posestnik Fran Kavčič. Pokojnik se je rodil 17. avgusta 1873 na Jesenicah. Skozi 25 let je načeloval Gostilničarski zadrugi. Dolgo vrsto let je bil svetnik Zbornice za trgovino, obrt in industrijo, odbornik Zveze za tujski promet, podpredsednik OUZD, upravni svetnik Obrtne banke, zavarovalnice »Slavije« itd. Zlasti je pokojnik sodeloval kot občinski svetnik ljubljanskega mesta, in je imelo obrtništvo v njem vedno vnetega zagovornika.

Dr. Alojzij Praunseis

Jurij Verovšek

Lojze Vrtovec

Lojze Golobič

DROBNE VESTI

N. Režek: osnutek platnic za »Kroniko slovenskih mest«

S pričujočo 4. številko zaključujemo 1. letnik »Kronike slovenskih mest«. Delo pa bi ne bilo popolno, letnik ne zaključen, če bi mu ne dali tudi lepih platnic, zakaj »Kronika« ni, da bi ležala v zvezkih po mizah; niti po svoji zunanosti, niti po svoji obliki. »Kroniko« je treba vezati v lepe, trpežne platnice, da tako okraši sleherno knjižnico slovenskega doma.

Osnutek za platnice je napravil arh. Niko Bežek, čigar delo je bilo nagrajeno od razsodišča s prvo nagrado.

Izdali bomo dve vrsti: platno in polusnje. Enotnost in številnost izdelave seveda platnice tudi močno poceni.

Glede vezave pa si Vam dovoljujemo predlagati tole:

Enotnejša in lepša bo vezava, če jo izvrši naša knjigoveznica. V ta namen nam pošljite — če prebivate izven Ljubljane — po izidu 4. številke ves letnik v Ljubljano na naslov: Uprava »Kronike«, Ljubljana, če pa stanujete v Ljubljani, pa jo oddajte na isti naslov ali pa nam sporočite z dopisnico, pa bomo poslali mi ponj. Seveda Vas prosimo, da to storite takoj v prvih tednih, da bo delala knjigoveznica brez prekinjanja.

Po izvršeni vezavi, ki stane razen platnic samo 15 Din, Vam pošljemo vezani letnik *poštne prosto* zopet na Vaš naslov. Ako pa imate v vašem kraju knjigoveza, ki

mu želite dati »Kroniko« v vezavo, tedaj naročite pri nas *samo* platnice za enotno ceno 30 Din v platno ali 40 Din v polusnju. Seveda Vas vljudno prosimo, da nam potrebni znesek nakažete po možnosti vnaprej ali pa vsaj najkasneje po prejemu vezanega letnika.

Hvaležni Vam bomo, če nam z dopisnico ali pa z naročilnico, ki smo jo bili priložili 3. številki »Kronike«, sporočite, da naročate tudi Vi naše izvirne platnice in želite tako pomnožiti svojo knjižnico z novim domačim, dragocenim delom.

SEZNAM PUBLIKACIJ

katere je prejel Mestni statistični urad od 1. januarja do 31. junija 1934 v zameno.

(Nadaljevanje.)

Angleške:

London County Council: Statistical Abstract for London, 1922—32; London Statistics, 1931—1932. Vol. XXXVI.

The Corporation of Glasgow: Glasgow its Municipal Undertakings and Enterprises, 1933.

The Corporation of Manchester: The City of Manchester 1933 — How Manchester is managed.

The Corporation of Leeds: The City of Leeds.

City and County Borough of Belfast: Memoranda as to Meetings of the Council and its Committees and General Information, for 1933—34, Belfast in Northern Ireland, 1930; The Belfast Book, I, 1929.

The City of Birmingham: Birmingham, the Hub of Industrial England; Official Handbook, 1934.

The City of Birmingham-Information Bureau: Birmingham, England's Second City.

City and County of Bristol: Annual Report of the Public Libraries Committee, 1932—1933; Annual Report of the City Engineer, 1932—1933; Bristol Museum and Art Gallery Report, 1931—1932; Annual Report of the Medical Officer of Health, 1932.

Bristol Education Committee: Annual Report, 1932—1933.

The Corporation of Bradford: The City of Bradford.

County Borough of East Ham: Abstract of Account, 1932—33, Official Guide.

W. Benton: Annual Report of the Public Health Department of County Borough of East Ham 1932.

Francoske:

Service du travail et de la statistique Municipale: Annuaire Statistique de la Ville de Paris za l. 1927. in 1928.

Ville de Paris: Bulletin Décadaire de Statistique Municipale, 1934, št. 5—16.

Préfecture de la Seine: Mouvement de Population et État Sanitaire, 1933 IV trimestere, 1934 I trimestere.

Ville de Lille: Bulletin Hebdomadaire du Bureau d'Hygiène, 1934, št. 1—8, 10—22.

Ville de Lyon: Bulletin Municipal Officiel, 1934, No. 1962—1981.

Ville de Montpellier: Bulletin Mensuel de Statistique Démographique et Sanitaire, 1933 januar-december; Rapport Annuel, 1932.

Edition française hebdomadaire du »Hakimiyeti Milliye«; »Ankara«, No. 1—5, 7—14.

»Kroniko« izdaja Mestna občina ljubljanska. Za izdajateljico in uredništvo odgovoren mestni arhivar in tiskovni referent Lojze Slanovec, za upravo odgovoren Pavel Debevec. Tiska Učiteljska tiskarna, zanjo odgovoren Franc Štrukelj. — Ponatis člankov in slik dovoljen samo z dovoljenjem uredništva. Rokopisi se ne vračajo. »Kronika« izhaja 4 krat na leto in stane za vse leto Din 60.—, za pol leta Din 30.—, za četrt leta Din 15.—. Za inozemstvo Din 100.—. Posamezna številka velja Din 30.—. Naroča se: Mestno načelstvo, kulturni oddelek, Ljubljana.

GRADBENA AKCIJA POKOJNINSKEGA ZAVODA V LJUBLJANI

(Podatki iz letnega poročila za l. 1930—31)

PRIČETEK GRADNJE V LJUBLJANI

V izvršitvi sklepa občnega zbora so se razpisala zidarska in železobetonska dela za objekt I (tako zvani nebotičnik) ob Dunajski cesti in za objekt II t. j. za petnadstropno hišo v Gajevi ulici. Z delom se je pričelo meseca julija 1930. Objekt II je bil v sirovem stanju dograjen do strehe pred zimo, dočim je bilo potrebno pri objektu I radi njegove izredne višine 52 m tudi izredno globokih in močnih temeljev. Kajti vsa stavba se je morala postaviti na živo skalo. V ta namen so se morali izkopati do 16 m globoki vodnjaki, ki so se potem zalili z betonom. Vseh teh betoniranih vodnjakov je 16.

SODELOVANJE STROKOVNJAKOV

Delo pri gradnji temeljev je trajalo do zime tako, da se je moglo šele l. 1931. v pomladi pričeti s kletnim zidovjem. Glede na neobičajno višino stavbe je moral zavod ukreniti vse, da bo stavba zgrajena po vseh pravilih sodobne tehnike visokih zgradb. Zato je naprosil za pregled in preiskavo terena g. univ. prof. dr. K. Hinterlechnerja, da je izdal na podlagi študija vsakega vodnjaka posebej svoje geološko mnenje ter določil globino, do katere morajo segati temelji nebotičnika. Za določitev potrebne jakosti temeljev in vse ostale skeletne nosilne konstrukcije je naprosil zavod univ. profesorja g. inž. J. Foersterja, ki je na podlagi dolgotrajnih preračunjevanj izračunal breme, ki ga bodo morali nositi temelji in tudi ugotovil dimenzije nosilnih stebrov (vodnjakov), kletnega zidovja ter ostale skeletne konstrukcije. Kot nadzorni statik nadzoruje g. univ. profesor tudi pravilno izvršitev konstrukcij.

OPIS OBJEKTA I.

»Nebotičnik« ima 382 m² zazidane ploskve in bo imel v pritličju 4 lokale s pripadajočimi skladišči v kleti in poslovnimi prostori v I. nadstropju. V II., III. in IV. nadstropju so predvidene pisarne, po 12 v vsaki etaži, skupaj 36 pisarn. V V.—VIII. nadstropju so stanovanja in sicer 1 dvosobno, 1 trosobno in 1 samsko, skupaj torej 12 stanovanj; IX. nadstropje bo služilo za podstrešje, v X. nadstropju, t. j. na strehi, je predvidena kavarna z dvonadstropnim zasteklenim razglednim stolpom. Promet se bo vršil s pomočjo 3 dvigal. Celotna konstrukcija predstavlja železobetonski skeletni sistem.

OPIS OBJEKTA II.

V objektu II, t. j. v petnadstropni zgradbi v Gajevi ulici, ki ima 340 m² zazidane ploskve, so v pritličju predvideni 4 lokali s skladišči, v I. nadstropju 10 pisarn s predsobami in čakalnicami, od II. do V. nadstropja pa v vsakem nadstropju po dvojce stanovanj s 3 sobami, v katera se bodo mogle stranke vseliti v jeseni.

V obeh poslopih bo vpeljana centralna kurjava ter bodo stanovanja najmoderneje opremljena.

GRADNJA OBJEKTA III.

V podaljšku Gajeve in v Beethovnovi ulici bo kot zaključek postavljena tretja hiša s 5 nadstropji, zidarska dela so bila oddana meseca aprila t. l. Objekt III. ima 1200 m² zazidane ploskve, torej več kakor objekta I in II skupaj. Iz Gajeve ulice vodi skozi objekt III trgovska pasaža na Aleksandrovo cesto. V vsej pasaži bodo levo in desno trgovski lokali, kar bo Gajevo ulico oživilo.

OPIS OBJEKTA III.

V pritličju objekta III je predvidena na dvorišni strani 120 m² velika sejna dvorana. Ob ulicah je pritličje izrabljeno za poslovne prostore Trgovskega bolniškega in podpornega društva. V I. in II. nadstropju so predvideni uradni prostori Pokojninskega zavoda in pisarne za stranke, v III., IV. in V. pa 18 stanovanj, in sicer 3 stanovanja s tremi sobami, 1 dvosobno in dvoje samskih stanovanj v vsakem nadstropju. V kleti so predvideni tresori in skladišča za Pokojninski zavod, centralna kurjava in kleti za stranke.

Fasada bo obložena v pritličju in v I. nadstropju s podpeškim, naprej gori pa z umetnim kamnom.

MODEL VSEH TREH OBJEKTOV

Ker bo fronta v Gajevi ulici dolga 90 m, na Dunajski cesti 19.5 m in v Beethovnovi ulici pa 36 m, bo skupina vseh treh hiš napravila enoten monumentalni vtis ter bo dala centru Ljubljane popolnoma novo lice. Pokojninskemu zavodu pa, kakor kažejo rentabilni računi, trajno zagotovljen in dober donos.

PROJEKTANT

Izdelava idejnih skic in vseh načrtov je bila poverjena zavodovemu uradniku, pooblaščenemu inženjerju in arhitektu g. Vlad. Šubicu, ki je moral uporabiti vse svoje strokovno znanje in bogate praktične izkušnje, da je rešil kar najbolje ta nov in težak problem.

NOVOGRADNJA V CELJU

V Celju gradi Pokojninski zavod veliko stanovanjsko in trgovsko hišo, ki bo imela v pritličju 4 trgovine, v ostalih 3 nadstropjih pa 21 dvo- in trosobnih stanovanj z vsemi priteklinami. Zemljišče, katero nam je podarila mestna občina Celje, se je izkazalo pri fundaciji za precej slabo in je bilo treba postaviti vso zgradbo na 1 m debelo betonsko ploščo. Ostali del zgradbe je zidan v navadni opeki, vsi stropi in streha so pa železobetonski. Zazidana ploskev te zgradbe je 860 m². Stanovanja bodo za vselitev gotova najkasneje do 1. februarja 1931.

Tudi ta načrt je izvršil zavodov uradnik, pooblaščen inženjer in arhitekt g. Vladimir Šubic.

GRADNJA V SPLITU

V Splitu zavod žal še ni mogel pričeti graditi. Sklepa občnega zbora glede nakupa dr. Berkovičevega stavbišča g. minister v predloženi obliki ni odobril. Tudi do provizorne zazidave parcele ob obali s paviljonom še ni prišlo, ker še ni rešeno vprašanje regulacijskega načrta mesta Splita. Uprava zavoda ima pa stalno pred očmi nujno potrebo, da se tudi v Splitu čimprej dvigne primerna zgradba in upa, da bo ta načrt vkljub številnim zaprekam v kratkem tudi izvršila.

GRADNJA V DUBROVNIKU

V Dubrovniku zavod še ni mogel dobiti primerne zemljišča, ki bi jamčilo za rentabilnost zgradbe, obenem pa služilo javnim potrebam. Uprava zavoda razmišlja o vprašanju, ali bi ne bilo morda koristno, da se zgradi ob obali zimsko kopališče s segrevano morsko vodo, kar bi bilo tudi velikega pomena za ves tujski promet v Dubrovniku. Glede stavbišča v Dubrovniku je uprava zavoda v stiku z odborom svojih delegatov iz Dubrovnika in z dubrovniško mestno občino.

1931

DOGRAJENA SREDNJA HIŠA NEBOTIČNIKA

Pri novogradnji hišnega kompleksa v Ljubljani ob Dunajski cesti, Gajevi in Beethovnovi ulici, ki je bila započeta meseca julija leta 1930., se je delo po programu nadaljevalo. Dogradila se je srednja hiša v Gajevi ulici št. 2 ter so se stranke vselile vanjo dne 1. novembra 1931. Ta del kompleksa ima pet nadstropij in je po svoji konstrukciji izvršen na isti način kakor tretji del kompleksa na oglu Gajeve in Beethovnovne ulice.

PROSTORNINSKI PREDALJČNI SISTEM ZGRADB

Vse naše zgradbe v Ljubljani so radi visoke višine izvršene v železobetonskem skeletnem sistemu. Pri izračunjevanju statičnih računov za te zgradbe se je uporabljal japonski način računanja visokih zgradb, ki je posebno prikrojen na potresno nevarnost ter daje po svoji izvršitvi najbolj zanesljive stavbe, ki so odporne proti vsakemu potresu. Pri obeh petnadstropnih, odnosno s podstrešjem šestnadstropnih objektih v Gajevi ulici se ni pokazalo v konstrukciji sami radi potresnih preventiv nič posebnega, samo toliko, da je sistem stavbe, ki tvori neko predaljšje, prenesen v prostornino, to je tako zvani prostorninski predaljšni sistem, ki je proti potresnim sunkom, naj že prihajajo iz katerekoli smeri, vsestransko enako odporen.

Pri nebotičniku, ki je znatno višji kakor ostala dva objekta II. in III., so se pa morale radi varnosti in zanesljivosti predvideti seveda druge mere. Ves statični račun za nebotičnik je bil tudi izdelan po japonskem principu ter tako računjen, kakor bi bila zgradba dejansko obremenjena v vseh etažah na vsakem kvadratnem metru toliko, kakor to predvideva obremenitveni račun. Nasprotno je v Evropi

navada, da se pri tako visokih zgradbah ne računajo obremenitev po vseh nadstropjih enako, ter je dopustno, da se samo spodnje pritlične in zgornje vrhne etaže računijo kot polno obremenjene, v sredini stavbe ležeča nadstropja pa le kot delno obremenjena. Ta sistem je gotovo opravičen, ker se nikdar ne dogodi, da bi bila stavba po svoji celotni kvadraturi tako obremenjena s predmeti, kakor to prevedeva teoretični račun. Vendar pa se pri naši zgradbi ta način računjenja ni uporabil, ampak se je računilo tako, kakor bi bila vsa stavba popolnoma enakomerno obremenjena po vseh etažah s koristno težo. To se je napravilo zaradi tega, da se je konstrukcija še mnogo bolj ojačila tako, da je pri našem nebotičniku varnostni faktor okoli 35 kraten, dočim je v praksi uveljavljen in po zakonu predpisan za take zgradbe samo 0- do 15kratni faktor.

NEBOTIČNIKOVI TEMELJI

Pri temeljih, ki so bili prvotno projektirani v obliki okoli 1'50 m debele železobetonske plošče, so se morale izvršiti znatne izpremembe. Projektirana 1'50 m debela železobetonska plošča, ki naj bi bila nosila nebotičnik, bi bila enakomerno prenašala težo vse zgradbe na teren. Pri sondiranju terena in izkopu za temelje pa se je našel na vogalu Gajeve ulice in Dunajske ceste velik vodnjak, 2'50 m v premeru, ki je segal do kamenitih tal. Ker je bil vodnjak zidan na ta način, da se je izkopal najprej širok stožec do žive vode, nakar se je zidal od tal navzgor, ostali prekopani del okoli vodnjaka pa zasul, je postal prvotni projekt z železobetonsko ploščo neuporaben, kajti nasuti teren okoli vodnjaka bi se drugače posedal kot ostali trdnjši del stavbišča. Zaradi tega bi obstajala nevarnost, da bi se železobetonska plošča lahko preklala ali pa, da bi se vsa zgradba na lahko nagnila. Spričo tega je bilo po dolgem študiju ob sodelovanju statika g. univ. prof. ing. Jaroslava Försterja in geologa g. univ. prof. dr. Karla Hinterlechnerja sklenjeno, da se vsa zgradba postavi na močne železobetonske stebre, ki bodo postavljeni na živo skalo. 16 velikih stebrov do 2'50 m v premeru se je sezidalo v globino do okoli 18 m, kjer smo naleteli naposled na popolnoma kompaktno skalovje. To skalovje se je še nadalje prevrtalo s poskusnimi sondami in na ta način ugotovilo, da stoji naš nebotičnik na najmanj 15 m debelem skalovju. Skala je konglomerat, t. j. sprijet, oziroma stisnjen savski prodovec, ki leži po domnevi gelogov na ogromno debeli plasti grajskega, oziroma golovškega škrljevca.

Pri prehodu iz temeljev h kleti je vsa zgradba prerezana. Ta dilatacija je izvršena v 2 mm debeli pločevini in omogoča, da se bo v primeru hudih potresnih sunkov zgornji nadzemeljski del nebotičnika premikal samostojno ter na ta način ublažil potresne sunke. Zaradi trdnosti in togosti sistema nebotičnika je vsa klet izvršena kot močan zaboj iz železobetona. V pritličju in nadaljnjih štirih etažah so predvidene močne železobetonske vmesne stene, ki vežejo posamezne stebre ter onemogočajo za primer potresa klecnjenje nosilnih stebriških konstrukcij. Celotno zgradbo pa veže še od pritličja do vštete XI. nadstropja stopnišče, ki tvori močan železobetonski monolit. Kakor je iz tega poročila razvidno, je za varnost našega nebotičnika v vsakem oziru preskrbljeno.

Underwood neslišni

(Neiseless) pisalni stroj brez ropota, ki se je v mnogoletni rabi najbolje obnesel, dobavljamo takoj z zaloge.

Underwood

je zgradil prvi praktično uporabljivi pisalni stroj z vidno pisavo

Underwood Standard

je bil vzor mnogim posnemovalcem, a dosegel ga ni do današnjega dne nobeden

Underwood neslišni

bo imel prav tako mnogo posnemovalcev, a dosegel ga ne bo nihče kakor ni Underwood Standard nihče dosegel

Underwood

največja tovarna pisalnih strojev na svetu, je do današnjega dne razposlala skoraj 5 milijonov pisalnih strojev, to je nekako polovico vseh, kolikor jih je v rabi na vesoljni zemeljski obli

Ta brezprimerni položaj na vsem svetovnem trgu je najboljši dokaz neprekosljivih prednosti stroja Underwood.

Kupujte samo izvorni Underwood, pa boste vedno zadovoljni.

LUDV. BARAGA, LJUBLJANA

Nebotičnik (Tyrševa cesta)

Telefon števil. 29-80

GRADBENO PODJETJE ING. JOS. DĚDEK

Pooblaščen gradb. inženjer in stavbenik

Specialno podjetje za projektiranje in izvrševanje vodnih naprav in industrijskih zadrug

LJUBLJANA
Žibertova ulica 7/I.

PROJEKTIRA IN IZVRŠUJE:
Moderne vile in trgovske hiše. Betonske in železobetonske konstrukcije. / Vodne naprave. Mostove in jezove. / Hidrocentrale. / Železobetonske tlačne cevi za visoke pritiske. / Moderne industrijske zgradbe. / Globoke vondaže. / Pnevmatične fundacije. / Ceste in rove. / Vodovode.

PODJETJE JE IZVRŠILO ALI VRŠI MED DRUGIM: Delavski dom in Srbsko pravoslavno cerkev v Ljubljani ter razne visoke stavbe v Dravski banovini. Velike komplekse industrijskih zgradb: Westen-Celje (1900 m²). Inteks-Kranj, Kranjska ind. družba Jesenice itd. Hidrocentrale: Kranjska ind. družba Jesenice-Zasip in Glanzmann-Gassner, Tržič-Sv. Ana z železobetonsko tlačno cevjo 11 atmosfer. Obe centrali z rovi po 1500 m. C. Pollak, Kranj, V. Majdič, Kranj, Meščanska korporacija, Kamnik. Kalorična centrala Kranjske ind. družbe na Jesenicah in predilnica v Tržiču, dalje razne druge vodovodne in železobetonske mostove, (Tržič, Jesenice).

TELEFON ŠTEV. 2237

NASLOV ZA BRZOJAVKE:
DEDEK LJUBLJANA

Kaj

vse

dobite

pri

nas?

Pletenine
trikotajo
damsko perilo
moško perilo
nogavice
rokavice
ovratnike
samoveznice
porcelan
steklo
kuhinjsko posodo
aktovke
damske torbice
nahrbtnike
turistovske potrebščine
toaletne potrebščine
damske plašče
damsko konfekcijo

predpasnike
kuhinjske potrebščine
otroške igračke
norimberško blago
čevlje vseh vrst
iz lastne tovarne

TRGOVSKA HIŠA ANT. KRISPER

Ljubljana, Stritarjeva ul. 1 - 3, Mestni trg 26

UDRUGA

V VSEH PANO-
GAH TISKA IN
REPRODUKCIJ-
SKE TEHNIKE JE

*Delniška
tiskarna
d.d.
Ljubljana*

MIKLOŠIČEVA CESTA ŠTEV. 16

TELEFON ŠTEV. 21-32

J. MARCHIOTTI

Trgovina z usnjem domačega in inozemskega izdelka iz najboljših priznanih tovarn v različnih kakovostih. Prodaja na veliko in malo čevljske potrebščine in gornje dele čevljev

LJUBLJANA, SV. PETRA CESTA ŠTEV. 30

Splošno kleparstvo, instalacije strelovodov, strešne izolacije, kritje svinčenih in bakrenih streh

**Žitnik
Rudolf**

Ljubljana • Ambrožev trg števil. 9 • Telefon 21-46

Mestna plinarna ljubljanska

Resljeva cesta št. 28 — Telefon št. 29-77

PLIN KVARTVO SODOBNOSTI

Meščan, ki živi z duhom časa, uporablja za kuho in peko, likanje, pranje, ogrevanje vode, centralne in druge kurjave enako kakor tudi obrtnik za lotanje, varenje, sušenje itd.

le plin

Indus

TOVARNA USNJA IN USNJENIH IZDELKOV, DRUŽBA Z O. Z.

V LJUBLJANI, SV. PETRA CESTA ŠTEV. 72

TELEFON INTERURBAN ŠTEV. 25-28 / NASLOV ZA BRZOJAVKE: »INDUS«

Tovarna čevljev, usnjarna, tovarna jermen in torbarskih izdelkov

Izdeluje v najboljši kvaliteti:

Telečji in goveji boks

Blank usnje

Gornje mastno usnje

Krom usnje

Galunsko usnje

Svinjsko usnje

Jermena iz vegetabilno, krom in specialno strojenega usnja za industrije in poljedelske stroje, specialne jermenske izdelke za tekstilne tovarne, šivalna in vezalna jermenca, jermenca za smuči itd. Usnjene kovčege, neceserje, dokolenice, damske torbice, šolske torbice, aktovke, denarnice vseh vrst, sportne pasove, otroške in nogometne žoge ter vse ostale v to stroko spadajoče predmete

TISKOVINE VAM PRIDOBIVAJO NAROČNIKE, POSEBNO CE SO OKUSNO IZDELANE. V TEM POGLEDU VAM POSTREŽE KAR NAJBOLJE

TISKARNA MERKUR

LJUBLJANA, GREGORČIČEVA UL. 23

V založbi tiskarne Merkur izhajajo: »Službeni list kraljevske banske uprave Dravske banovine« z vsemi zakoni, uredbami itd., nadalje z objavami sodnih razglasov, vpisov v trgovinski in zadržni register, »Trgovski list«, časopis za trgovino, industrijo in obrt, izhaja trikrat na teden ter prinaša za vsakega poslovnega človeka zanimive informativne članke, pojasnila in objave. Zbirka: »Zakoni in uredb« v zvezkih, dosedaj okrog 35 zvezkov raznih zakonov in uredb. Na željo se pošlje natančen seznam. — Lastna knjigovoznica. — Telefon 25-52

Doberna

Za srčne, živčne

in ženske bolezni,

počitka potrebne!

Do 30. junija in od 1. septembra do 30. oktobra 20 dnevno zdravljenje za pavšalno ceno **Din 1.200**— (oziroma Din 1.380—), avto, soba, hrana, kopeli, zdravnik, taksa in davki
Prospekti na zahtevo!

HRANILNICA
DRAVSKE
BANOVINE
LJUBLJANA
MARIBOR
CELJE

Za vse Vaše vloge in obveze jamči z vsem premoženjem in vso davčno močjo
Dravska banovina

TELEFON ŠT. 27-55

TISKARNA SLOVENIJA

DRUŽBA Z O. Z.

Tiska poslovne in trgovske tiskovine, pisma, račune, kuverte, cenike in prospekte, plakate in letake ter vse druge tiskovine v eni ali več barvah. Časopisi, revije, knjige in brošure. Posebnost: vzbokli (reliefni) tisk za pisemski papir, vizitke itd. Založba in zaloga renomiranega Beležnega koledarja z domnevno vremensko napovedjo v posameznih mesecih

LJUBLJANA

WOLFOVA ULICA 1

Najmodernejšje volneno blago
za obleke, kostume in plašče,
svilo v vseh kvalitetah
in najnovejših vzorcih

Letos izredno velika izbira raz-
nih drugih tekstilnih predmetov

V oddelku za čevlje velika za-
loga čevljev renomirane znam-
ke »Popper«. Izborna kakovost
cenejšega domačega izvora

Tvrdba

I. C. MAYER

Ljubljana - Stritarjeva ulica

Trgovcu in obrniku zadosten kredit!

Tema dvema je danes kredit
potreben bolj kakor kdaj prej

S sklepom občinskega sveta
ljubljskega z dne 17. no-
vembra leta 1908. ustanovljeni
zavod ima namen podpirati
z dovoljevanjem kreditov po-
trebne in kredita vredne ose-
be in tvrdke, zlasti pa tiste, ki
se pečajo s trgovino in obrtjo

Lastna denarna sredstva so
znašala 31. decembra l. 1932

Din 2,801.332'84

varnostni zaklad Din 1,406.628'60

rezervni zaklad Din 995.976'18

Za vso Jugoslavijo :

**Kreditno društvo
Mestne hranilnice
ljubljske
v Ljubljani**

Rožancic

Ovitek: Offsettisk Jugoslovsanske tiskarne v Ljubljani